

Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka

---

Kunac, Suzana; Klasnić, Ksenija; Lalić, Sara

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2018**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:649919>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

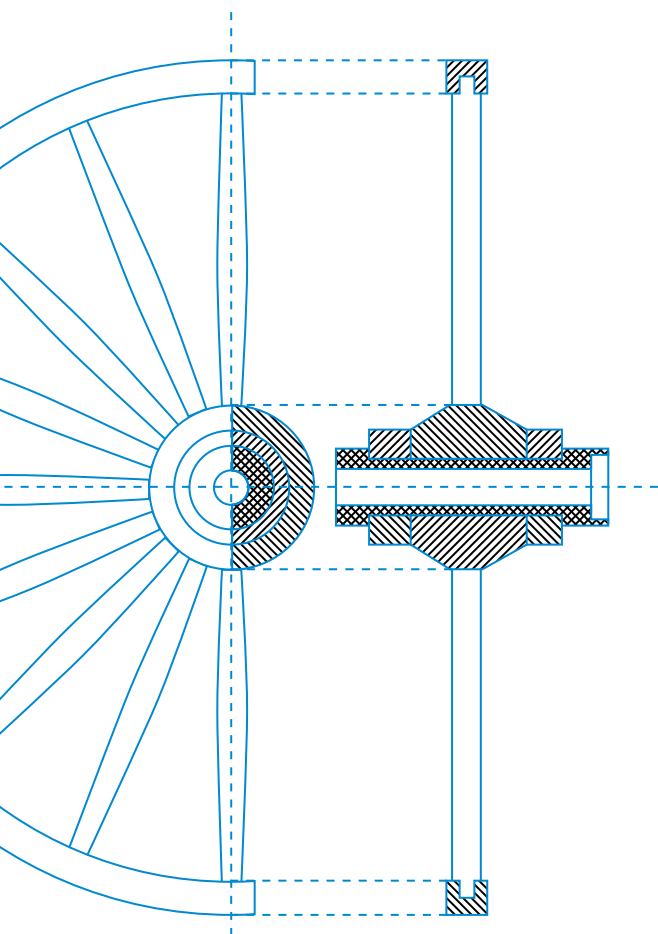
Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka

SUZANA KUNAC, KSENIJA KLASNIĆ, SARA LALIĆ

EUROPSKA UNIJA

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina

CENTAR ZA Ljudske STUDIJE

IPA 2012

Ispunjavanje preduvjeta za integraciju Roma na lokalnoj /regionaloj razini i nacionalnoj razini. Ovaj projekt financira Europska unija i sufinancira Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

IZ RECENCIJE DR. SC. NENAD KARAJIĆ, IZV. PROF.:

„...Znanstvena u tonu i empirijska u sadržajnoj slojevitosti, ova se knjiga pridodaje nekolicini prijašnjih istraživanja romske populacije koja su provedena u Hrvatskoj i šire, a koja su izdvojena kao kontekstualna podloga aktualnom znanstveno-istraživačkom radu. Poglavitito je riječ o trima istraživanjima: studija UNDP-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. godine, EU MIDIS I iz 2008. godine i EU MIDIS II iz 2016. godine. Za potrebe ove studije, kako nas autorice upućuju već u sažetku rada, cjelokupno empirijsko istraživanje obavljeno je trokoračnom analizom.

U prvom koraku, tzv. predistraživanju, obavljeno je „mapiranje s primarnim ciljem utvrđivanja romske populacije kao preduvjeta uzorkovanja i opisa zajednice, kao i prikupljanja podataka o specifičnostima lokaliteta na kojima obitavaju pripadnici romske nacionalne manjine (npr. podaci o dostupnosti javnih usluga, prometnoj povezanosti, pristupu društvenim sadržajima, komunalnoj infrastrukturi itd.)“.

Drugi se korak odnosio na „provođenje polustrukturiranih intervjua s predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava i predstavnicima romske nacionalne manjine te provođenje sedam fokus grupa s predstavnicima relevantnih institucija na županijskoj razini“. Riječ je dakle o iscrpnom (ukupan broj sudionika kvalitativnog istraživanja čini 281 osoba) i odlično obavljenom poslu primjene kvalitativne metodologije društvenih znanosti (dubinski intervjui i fokus grupe).

Treći korak zaslužuje posebnu pozornost, a odnosi se na kvantitativno istraživanje metodom ankete (licem u lice). „Kvantitativna dimenzija, kao centralna i ključna cjelina ovog istraživanja odnosila se na istraživanje iskustava same romske nacionalne manjine s ciljem prikupljanja baznih podataka potrebnih za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma“. S obzirom na struci razmjerno dobro poznanje metodološke poteškoće pri osiguranju reprezentativnosti uzoraka u istraživanjima romske populacije (dispersija ispitanika, sezonske oscilacije i migracije, niže obrazovanje sugovornika, teškoće u utvrđivanju etničkog identiteta, socijalna „mimikrija“ i sl.), zavidnu reputaciju ovom projektu kako danas, tako i u neposrednoj budućnosti osigurat će upravo njegova utemeljenost na sustavnoj i striktnoj znanstvenoj metodologiji primjenom koje su prevladane sve opće i specifične poteškoće karakteristične za ovakva istraživanja. U prilog takvoj ocjeni metodološke ozbiljnosti i izvrsnosti kojom je projekt proveden izdvojimo barem dva „uzbudljiva“ pokazatelja predstavljena istraživanjem: pažljivo definiran i razmjerno precizno određen ukupan broj pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj te iznimno velik obuhvaćeni uzorak i opisana struktura romske u odnosu na opću populaciju hrvatskih žitelja...“

Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka

SUZANA KUNAC, KSENIJA KLASNIĆ, SARA LALIĆ

IZDAVAČ: Centar za mirovne studije
ZA IZDAVAČA: Cvijeta Senta
AUTORICE: Suzana Kunac, Ksenija Klasnić i Sara Lalić
RECENZENTI: Olja Družić Ljubotina i Nenad Karajić
LEKTURA: Petra Bušelić
GRAFIČKO OBLIKOVANJE I PRIPREMA: kuna zlatica
TISAK: Kerschoffset Zagreb d.o.o.
NAKLADA: 850 komada
Zagreb, srpanj 2018.

Istraživački tim

GLAVNA ISTRAŽIVAČICA: Suzana Kunac
VODITELJICA TERENSKOG ISTRAŽIVANJA: Ksenija Klasnić
UŽI ISTRAŽIVAČKI TIM: Branko Ančić, Lana Jurman, Sara Lalić, Danijela Lucić, Jasna Račić, Petra Rodik, Izvor Rukavina i Iva Zenzerović Šloser

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001001764.
ISBN 978-953-7729-52-3

EUROPSKA UNIJA

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina

CENTAR ZA MIROVNE STUDIJE

ECORYS

Ova publikacija nastala je uz financijsku podršku Europske unije, u okviru projekta „Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“, koji se provodi u sklopu programa „IPA 2012 Ispunjavanje preduvjeta za integraciju Roma na lokalnoj/regionaloj razini i nacionalnoj razini“. Za sadržaj je isključivo odgovorna zajednica ponuditelja Ecorys Hrvatska d.o.o. i Centar za mirovne studije i ne predstavlja nužno stav Europske unije i Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka

SUZANA KUNAC, KSENIJA KLASNIĆ, SARA LALIĆ

*Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu
Nacionalne strategije za uključivanje Roma
Ugovor br: 2012-01-23-030-301*

ZAHVALE

Ovo je istraživanje rezultat napora velikog broja ljudi, institucija i organizacija, koji su uložili svoje vrijeme, znanje, iskustvo i izniman trud kako bi ova publikacija ugledala svjetlo dana.

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske institucija je iz koje je potekla ideja o provedbi ovakvog istraživanja i činjenica da se ovakvo istraživanje uopće pokrenulo prvenstveno je njihova zasluga. Hvala Uredu na tome, kao i na predanosti ovom projektu, te stručnoj i ljudskoj podršci koju su zaposlenici Ureda, Klaudija Kregar Orešković, Aleksa Đokić, Katarina Coha i Maja Brkić davali istraživačkom timu u svim fazama provedbe istraživanja. Zahvaljujemo i članovima Upravnog odbora projekta saborskom zastupniku Veljku Kajtaziju i Suzani Krčmar, predsjednici Saveza Roma u Republici Hrvatskoj „KALI SARA“, čiji su angažman i savjeti rješavali nekad naizgled nerješive probleme, i čija nam je podrška otvorila mnoga vrata.

Istraživanje ovako velikog obima ne bi bilo realizirano da u samoj provedbi na terenu nije radio velik broj ljudi. Radi se, doista, o kolektivnom poduhvatu na kojem je bilo angažirano više od stotinu suradnika u predistraživanju i anketara, predstavnika romske nacionalne manjine i ostalih. Njihov rad je u velikoj mjeri doprinio kvaliteti samog istraživanja. Prije svega, zahvaljujemo suradnicima iz redova predstavnika romske nacionalne manjine i romskih organizacija: Zuhdiji Ahmetović, Halidi Alijagić, Đaniju Avdi, Jetišu Bajramiju, Josipu Balogu, Kruni Balogu, Mariu Balogu, Željku Balogu, Mireli Beko, Ivici Bogdanu, Marijanu Bogdanu, Zlatku Bogdanu, Radi Demiroviću, Branku Đurđeviću, Mirveti Gaši, Stevi Gjurdjeviću, Dariji Goreta, Seljmanu Gušaniju, Vinku Horaku, Franji Horvatu, Veljku Huseiniju, Damiru Ignacu, Mladenu Ignacu, Klaudiji Hasani Jašarevski, Taliti Jašarevski, Neđatinu Kamberovskom, Dušku Kostiću, Sadiku Krasniću, Siniši Senadu Musiću, Nedeljku Mariću, Aliji Mešiću, Elhamu Memediju, Nazifu Memediju, Ramizi Memedi, Orhanu Memediju, Miloradu Mihanoviću, Milanu Mitroviću, Ismetu Mutišiju, Ranku Nikoliću, Stanoju Nikoliću, Adamu Oršušu, Damiru Oršušu, Eduardu Oršušu, Matjašu Oršušu, Safetu Oršušu, Željku Oršošu, Branku Petroviću, Josipu Petroviću, Ibrahimu Punuškoviću, Robertu Radiću, Ivanu Rumbaku, Jadranu Seferoviću, Čedi Todoroviću i Šahi Zahiroviću.

Hvala i svim članovima istraživačkog tima, odnosno suradnicima na istraživanju, anketarima i mapistima Mileni Babić, Nikoli Bajajiu, Đurđici Balog, Damiru Bogdanu, Lejli

Bužinkić, Petri Čačić, Dragani Đurđević, Mariji Dejanović, Velimiru Gašparcu, Eni Grabar, Petru Grimaniju, Gloriji Grujić, Damir Horvatu, Kreši Horvatu, Neni Horvat, Goranu Iliću, Andreji Ilija, Vladimiru Ivanoviću, Josipu Jagiću, Darku Josipoviću, Sari Jurčić, Marijani Kapetanović, Tomislavu Kevi, Marku Mareliću, Marini Mešić, Marku Miloševiću, Bruni Nedoklan, Marijanu Nikolić, Bojanu Nonkoviću, Jagodi Novak, Maji Odrčić Mikulić, Samiru Oršošu, Marini Petras, Jovani Petrović, Juri Mudronji Pleša, Ivi Prprović, Josipi Punda, Jovici Radosavljeviću, Ivanu Rošku, Andrei Rudan, Ani Rukavini, Ivančici Sklepić, Hrvoju Šimunku, Elizabeti Takač, Eriku Ušiću, Domagoju Valjku, Željku Vasiljeviću i Deani Vincelj. Bez njihovog strpljenja i neumornog rada, često u teškim uvjetima, ovo istraživanja bi bio nemoguće.

Hvala i suradnicima na istraživanju, regionalnim koordinatorima terenskog istraživanja Branku Ančiću, Lani Jurman, Danijeli Lucić, Jasni Račić i Izvoru Rukavini. Hvala voditeljici fokus grupa Ivi Zenzerović Šloser i Matei Duki, koja je pružala logističku podršku istraživanju. Bio nam je užitak i čast raditi u tako prilagodljivom, profesionalnom i solidarnom timu.

Hvala i Petri Rodik, Nives Miošić, Vesni Štefančić, Nikolini Patalen, Jaroslavu Klingu i Vedranu Halamiću koji su svojim radom, savjetima i stručnom podrškom dali veliki doprinos kvaliteti istraživanja, kao i prevoditeljima Ljatifu Demiru i Elvisu Kralju.

U provedbi istraživanja su radom svojih članova sudjelovale i brojne udruge, kao i vijeća romske nacionalne manjine na županijskoj i lokalnoj razini. Veliko hvala Centru za provedbu integracije Roma u RH i EU, Roma Education Fund, Romskom centru za promicanje i zaštitu ljudskih prava, Romskom resursnom centru, Savezu Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA", SFERA-i, Svjetskoj organizaciji Roma u Hrvatskoj, Udruzi hrvatskih Roma Katolika – Bajaša, Udruzi Lovari – Romska kuća, Udruzi mladih Roma "Romska budućnost" Rijeka, Udruzi Roma grada Valpova, Udruzi Roma Grubišnog Polja, Udruzi Roma Istre, Udruzi Roma Korak po korak, Udruzi Roma Sve se može kad se hoće, Udruzi Roma Zagreb i zagrebačke županije, Udruzi Romkinja „Kašmir“ Belišće, Udruzi za obrazovanje Roma "Uzor", Udruzi žena Romkinja u Hrvatskoj "Bolja Budućnost", Udruzi „Romska nada“ i Udruženju Roma "Ludari" rumunjskog porijekla, Vijeću romske nacionalne manjine Belog Manastira, Vijeću romske nacionalne manjine Cestica, Vijeću romske nacionalne manjine Đurđevac, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Belišća, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Bjelovara, Vijeću romske nacionalne manjine Mursko Središće, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Rijeke, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Slavonskog Broda, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Vodnjana-Dignano, Vijeću romske nacionalne manjine Grada Zagreba, Vijeću romske nacionalne manjine Istarske županije, Vijeću romske nacionalne manjine Koprivničko-križevačke županije, Vijeću romske nacionalne manjine Kutine, Vijeću romske nacionalne manjine Ludbreg, Vijeću romske nacionalne manjine Međimurske županije, Vijeću romske nacionalne manjine Nedelišće, Vijeću romske nacionalne manjine Općine Darda, Vijeću romske nacionalne manjine Općine Kotoriba, Vijeću romske nacionalne manjine Općine Mala Subotica, Vijeću romske nacionalne manjine Orehovica, Vijeću romske nacionalne manjine Osječko-baranjske županije, Vijeću romske nacionalne manjine Petrijanec, Vije-

ću romske nacionalne manjine Podturen, Vijeću romske nacionalne manjine Primorsko-goranske županije, Vijeću romske nacionalne manjine Sisak, Vijeću romske nacionalne manjine Sisačko-moslavačke županije i Vijeću romske nacionalne manjine Čakovec.

Naposlijetku, veliko hvala svim pripadnicima romske populacije koji su anketare pustili u svoje domove, dali svoje vrijeme i sudjelovali u istraživanju kao ispitanici i informanti. Hvala i svim predstavnicima romske nacionalne manjine, institucija i organizacija civilnog društva koji su sudjelovali u intervjuima i fokus grupama i time s nama podijelili svoja znanja i iskustva te na taj način doprinijeli boljem uvidu u stanje u lokalnim zajednicama.

SADRŽAJ

Kratice.....	8
Predgovor.....	9
Uvodna riječ.....	11

1 / SAŽETAK str. 13

2 / UVODNA RAZMATRANJA str. 27

2.1. Policy okvir istraživanja.....	28
2.2. Osnovna konceptualizacija istraživanja baznih podataka NSUR-a.....	35
2.3. Pregled izabranih istraživanja Roma – kontekstualna podloga istraživanja.....	38

3 / METODOLOŠKI OKVIR str. 49

3.1. Ciljevi istraživanja.....	50
3.2. Metode istraživanja.....	52

4 / REZULTATI ISTRAŽIVANJA str. 89

4.1. Obrazovanje.....	91
4.2. Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život.....	121
4.3. Zdravstvena zaštita.....	142
4.4. Socijalna skrb.....	170
4.5. Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša.....	198
4.6. Uključivanje u društveni i kulturni život.....	217
4.7. Statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu.....	246
4.8. Institucionalni okvir i međusektorska suradnja za uključivanje Roma.....	264

5 / ZAKLJUČAK I PREPORUKE str. 273

6 / LITERATURA str. 281

KRATICE

- AMPEU** / Agencija za mobilnost i programe EU
- AOO** / Agencija za obrazovanje odraslih
- AP NSUR** / Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje 2013. – 2015.
- AZOO** / Agencija za odgoj i obrazovanje
- DORH** / Državno odvjetništvo Republike Hrvatske
- ECRI** / Europska komisija protiv rasizma i netolerancije (European Commission against Racism and Intolerance)
- EU MIDIS** / Istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji (European Union minorities and discrimination survey)
- FRA** / Agencija Europske unije za temeljna prava (The European Union Agency for Fundamental Rights)
- HZZ** / Hrvatski zavod za zapošljavanje
- HZZO** / Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje
- JLS** / jedinice lokalne samouprave
- MP** / Ministarstvo pravosuđa
- MUP** / Ministarstvo unutarnjih poslova
- MDOMS** / Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku
- MZO** / Ministarstvo znanosti i obrazovanja
- NCVVO** / Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja
- NSUR** / Nacionalna strategija za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine
- OCD** / organizacija civilnog društva
- Okvir EU** / Okvir Europske unije za nacionalne strategije integracije Roma do 2020.
- OŠ** / osnovna škola
- POU** / pučka otvorena učilišta
- RNM** / romska nacionalna manjina
- SŠ** / srednja škola
- TDU** / tijelo državne uprave
- ULJPPNM** / Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina
- UNDP** / Program Ujedinjenih naroda za razvoj (United Nations Development Programme)
- UNHCR** / Ured Visokog povjerenika Ujedinjenih naroda za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees)
- VRNM** / Vijeće romske nacionalne manjine
- ZBPP** / Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći

PREDGOVOR

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, koji je zadužen za izvještavanje i praćenje Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020., je relativno brzo uvidio da je praćenje provedbe ove strategije - na način kako je to dokumentom definirano, teško ili gotovo neprovedivo te da se u situaciji kada ne znamo u odnosu na što nešto mjerimo – izlažemo opasnosti da sve učinjeno proglasimo uspjehom ili pak neuspjehom.

Stoga se ideja za ovaj projekt rodila još koncem 2014. godine, a konačna potvrda potrebe za provedbom ideje u djelo, stigla je u obliku nalaza vanjske evaluacije početkom 2015. godine. Naime, jedan od ključnih nalaza vanjske evaluacije upućivao je na nedostatak tzv. baznih ili početnih podataka za mjerenje učinka. Drugim riječima, nedostatak podataka od kojih ćemo mjeriti naš uspjeh ili neuspjeh u nastajanjima potpune integracije naših sugrađana, pripadnika romske nacionalne manjine.

Tako je prvi razlog pokretanja cjelokupnog projekta, ali prije svega istraživanja koje čini njegovu ključnu aktivnost bilo: definirati polazne tj. bazne podatke od kojih ćemo mjeriti učinke ne samo ukupnih nacionalnih, već i regionalnih pa i lokalnih intervencija u budućem razdoblju.

Od ideje do danas, kada Vam s ponosom predstavljamo ključni rezultat kojeg jednako ponosno dijelimo s timom istomišljenika sastavljenog od: predstavnika romske zajednice, privatnog, neprofitnog i javnog sektora, a kojim se opipljivo približavamo konceptu „uprave orijentirane na rezultat“, trebalo je nadići čitav niz prepreka i ostati ustrajan i odlučan.

Naša je namjera bila pružiti svim zainteresiranim stranama (od središnjih tijela državne uprave preko regionalnih i lokalnih samouprava, javnih službi pa sve do neprofitnog sektora uključujući i pripadnike romske nacionalne manjine) adekvatnu analitičku podlogu za kreiranje kratkoročnih i dugoročnih prioriteta djelovanja i to kako na nacionalnoj tako i regionalnoj razini. Premda smo svjesni da će se tek po odcjecima ove publikacije, prije svega njenoj konkretnoj uporabi u kreiranju javno-političkih aktivnosti na svim razinama, moći dati krajnji sud o njenoj praktičnoj vrijednosti – mišljenja smo, da smo ovu prvotnu namjeru i ostvarili te da nam sada predstoji drugi korak.

Rezultate ovog istraživanja želimo iskoristiti na najbolji mogući način. Želimo da nam nalazi istraživanja budu putokaz u planiranju intervencija na svim razinama, da nam pomognu u dovršetku izrade novog Akcijskog plana za uključivanje Roma 2018.-2020., da nam budu uporište za izradu novog strateškog dokumenta nakon 2020. godine, ali i uporište za zagovaranje mjera i aktivnosti u dokumentima u nadležnosti drugih tijela državne uprave.

Također, nadamo se da ćemo s podacima dobivenim u okviru ovog istraživanja olakšati postupke programiranja kako pojedinačnih projekata (izrada sažetaka operacija, izrada dokumentacije za nadmetanje i sl.) tako i planiranja buduće financijske omotnice europskih strukturnih fondova.

Konačno, želja nam je da ovo istraživanje koriste pripadnici romske nacionalne manjine, uvaženi saborski zastupnik te vijeća i predstavnici romske nacionalne manjine, ali i svi članovi Povjerenstva za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma - kojima je upravo praćenje i ukazivanje na izostanak unapređenja pokazatelja utvrđenih ovim istraživanjem, mandat djelovanja.

Na kraju, dozvolite mi da vas u ime pripadnika romske nacionalne manjine bez čijeg sudjelovanja ovo istraživanje ne bi bilo moguće provesti, a čiji je odaziv bio iznimnih 80%, sve skupa pozovem da učinimo ovu publikaciju i predan rad svih uključenih u ovaj pothvat – vrijednim. Da zajedno učinimo sljedeći korak i novim mjerama i aktivnostima izjednačimo životne prilike/okolnosti pripadnika romske nacionalne manjine s ostatkom hrvatske populacije.

Alen Tahiri, univ. spec. pol.

RAVNATELJ UREDA

UVODNA RIJEČ

Provedba brojnih strateških dokumenata, međunarodnih i nacionalnih, usmjerenih ka unaprjeđenju položaja Roma u našem društvu do sad nije bila uspješna. Razlozi za to su brojni, a izdvojio bih tu prije svega nedostatak političke volje, ali i potpuni nedostatak preciznih i odgovarajućih početnih podataka o stanju u kojem se Romi u Hrvatskoj nalaze - bilo da se radi o obrazovanju, zapošljavanju, zdravlju ili statusnim pitanjima kao područjima posebno izdvojenim kao problematičnim.

Od institucija države često možemo čuti kako ne vode evidenciju o broju nezaposlenih ili socijalno ugroženih Roma jer bi to bila neka vrsta diskriminacije. I naravno, Romi imaju izvjestan strah prema popisivanju, ne bi bilo dobro da institucije proizvoljno popisuju Rome, a kao što sam naglasio na predstavljanju ovog projekta - Romi su umorni od istraživanja i volontiranja.

Međutim, romska zajednica, predvođena Savezom Roma u Republici Hrvatskoj "KALI SARA" kao organizacijom koja okuplja najveći broj romskih predstavnika i aktivista ipak je prepoznala dobre namjere inicijatora projekta: „Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“ da se konačno, na sustavan način, provede istraživanje koje će nam omogućiti da saznamo precizne podatke o problemima na koje godinama upozoravamo i pomoću kojih bi mogli zajednički utjecati na javne politike i unaprijeđenje položaja Roma u našem društvu kao najisključivije i najdiskriminiranije skupine.

Bitno je naglasiti da romska zajednica u ovom istraživanju nije bila objekt nego su zajedno, sa istraživačima i suradnicima na projektu, provodili istraživanje te otvorili svoju intimu za boljitak romske zajednice. Koristim ovu priliku da se posebno zahvalim Romima čije je strpljenje i razumijevanje pridonijelo da se projekt provede i da po prvi put dobijemo podatke s kojima ćemo, zajednički, napraviti iskorak. Posebno zahvaljujem neumornom timu Centra za mirovine studije i njihovim partnerima kao i Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Kao zastupnik Roma u Hrvatskom saboru moram istaknuti kako ove podatke dobivamo prekasno. Strateški dokumenti za Rome postoje gotovo dvadeset godina, problemi su davno detektirani, ali do danas te dobre želje nismo uspjeli preslikati u zakone i javne politike.

Vjerujem da će podaci s kojima danas raspolažemo pomoći i meni kao saborskom zastupniku kako bih lakše vršio pritisak na institucije, ali i institucijama države da nas sve skupa maknu iz izvješća Vijeća Europe i izvješća raznih međunarodnih nevladinih organizacija koji posebno ističu loš položaj romske nacionalne manjine u našem društvu iz godine u godinu.

Stvaranje bolje budućnosti je zadaća svih nas i taj proces započinje radom koji poduzimamo danas. Možemo nastaviti na način na koji to do sad rađeno ili možemo početi sa sustavnim radom koji podrazumijeva težak rad, poseban trud i zajedničku suradnju kako bi napravili pravi iskorak. Iznimno mi je drago da će upravo ova generacija romskih lidera koji vode najmlađu populaciju naše zemlje biti dio početka novog načina djelovanja romske zajednice koja će mladim generacijama ostaviti temelje za napredak koje mi nismo imali.

Publikacija koja je pred Vama jedan je od tih temelja, a sve što u svoje ime mogu obećati je da ću kao predstavnik romske zajednice u Hrvatskom saboru nastaviti činiti sve što je u mojoj moći da svoju poziciju iskoristim te da sve nositelje vlasti na svim razinama, upozorim i pozovem da poduzmu sve u svojoj moći da unaprijede živote njihovih Roma!

Veljko Kajtazi

SABORSKI ZASTUPNIK

1 / SAŽĚTAK

Nalazi evaluacije Nacionalne strategije uključivanja Roma iz 2015. godine pokazali su da „unatoč pozornosti koja se u NSUR i AP NSUR posvećuje pitanjima praćenja i evaluacije, ne postoji sveobuhvatan sustav prikupljanja podataka o provedbi planiranih mjera i ostvarivanju strateških ciljeva.“¹ Friedman i Horvat tvrde da od ukupno 111 pokazatelja koji su definirani u AP NSUR, samo 11 pokazatelja ima polazne vrijednosti. Tako je zbog nedostatka polaznih vrijednosti onemogućeno zaključivanje, kako o eventualno postignutom napretku, tako i o konačnom učinku provedenih mjera strategije. To je ključni razlog zašto se u evaluacijskom izvješću u preporukama ističe potreba definiranja polaznih (baznih) podataka prema kojima će biti moguće donositi zaključke u vezi s razinom dosegnutih ciljeva definiranih kako provedbenim, tako i strateškim dokumentom, kao i izgradnju kapaciteta za praćenje i evaluaciju edukacijama relevantnih dionika s posebnim naglaskom na izgradnju kapaciteta pripadnika romske nacionalne manjine (tj. vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine te pripadnika romskog civilnog društva). Na tom je zaključku evaluacije Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina temeljio opis poslova za nabavu usluga za „ispunjavanje preduvjeta za integraciju Roma na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini“;² prema kojoj je cilj ovoga istraživanja: „prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“;³ definirati polazne vrijednosti za mjerenje učinka NSUR-a i AP-a NSUR na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te definirati potrebe romskih zajednica, kao i prepreke uključivanja romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini.

Za potrebe studije cjelokupno empirijsko istraživanje provedeno je kao tri odvojene cjeline: 1) predistraživanje/mapiranje s primarnim ciljem utvrđivanja romske populacije kao preduvjeta uzorkovanja i opisa zajednice, kao i prikupljanja podataka o specifičnostima lokaliteta na kojima obitavaju pripadnici romske nacionalne manjine (npr. podaci o dostupnosti javnih usluga, prometnoj povezanosti, pristupu društvenim sadržajima, komunalnoj infrastrukturi itd.); 2) druga cjelina odnosila se na kvalitativnu metodologiju – provođenje polustrukturiranih intervjua s predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava i predstavnicima romske nacionalne manjine te provođenje sedam fokus-grupa s predstavnicima relevantnih institucija na županijskoj razini, dok se 3) treća i ključna cjelina odnosila na kvantitativno istraživanje metodom ankete (engl. *face to face*). Drugim riječima, cjelokupno istraživanje provedeno je takozvanom mješovitom metodologijom (engl. *mixed methods*).

Kvantitativna dimenzija, kao središnja i ključna cjelina ovoga istraživanja, odnosila se na istraživanje iskustava romske nacionalne manjine s ciljem prikupljanja baznih podataka potrebnih za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma. Za istraživa-

1 Friedman, E., Horvat, M., *Evaluacijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP – Ured Hrvatska, 2015.

2 Zajednica ponuditelja za taj projekt bila je sastavljena od iskusne međunarodne konzultantske holding tvrtke Ecorys i udruge Centar za mirovne studije, koja ima veliko iskustvo u analizi i zagovaranju javnih politika, treninzima i edukacijama za državne službenike, istraživanjima u području ljudskih prava, kao i razvijenu ekspertizu i mrežu kontakata u području zaštite prava marginaliziranih skupina, poput pripadnika nacionalnih manjina.

3 Projekt „Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“ proveli su Ecorys Hrvatska d.o.o. i Centar za mirovne studije u korist Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

nje je upotrijebljen korelacijski nacrt istraživanja, u kojem se nastoje utvrditi povezanosti između mjerenih konstrukata.

Jedan od ključnih nalaza istraživanja dobiven je predistraživanjem, odnosno mapiranjem. Tako prema podacima iz predistraživanja na 134 mapirana lokaliteta u 15 županija Republike Hrvatske ukupno živi 24 524 pripadnika romske nacionalne manjine, što je dosad prvi precizni pokazatelj brojnosti romske populacije u Hrvatskoj. Dosad su postojale poteškoće u definiranju romske populacije u Republici Hrvatskoj jer prema podacima Državnoga zavoda za statistiku iz posljednjeg popisa stanovništva u Hrvatskoj živi 16 975 Roma, dok je procjena Vijeća Europe o broju Roma bila između 30 000 i 40 000. Sada, nakon provedenog istraživanja, kao relevantna polazišna vrijednost u definiranju obuhvata pripadnika romske nacionalne manjine pojedinom mjerom ili aktivnostima može se upotrijebiti broj pripadnika RNM-a iz mapiranja.

Populacija istraživanja u ovoj je studiji šira od onih u dosad provedenim istraživanjima Roma u Hrvatskoj. Posebna je pažnja posvećena konstrukciji reprezentativnog uzroka romske populacije u anketnom istraživanju. Upotrijebljen je dvoetapni proporcionalno stratificirani probabilistički uzorak uz kontrolu kvota ispitanika po dobi i spolu. Prva razina stratificiranja bilo je stratificiranje prema županiji, dok je druga razina stratificiranja bilo stratificiranje prema lokalitetu na kojemu žive pripadnici RNM-a. Uzorak je konstruiran prema podacima o populaciji istraživanja prikupljenim u predistraživanju i smatra se reprezentativnim prema dobi i spolu za pripadnike romske nacionalne manjine u 12 županija RH za lokalitete na kojima živi barem 30 pripadnika RNM-a.

Tako je kvantitativno istraživanje provedeno na uzorku lokaliteta unutar 12 županija RH na kojima živi 30 ili više pripadnika RNM-a. Okvir uzroka ukupno je obuhvaćao 128 lokaliteta na kojima u 4139 romskih kućanstava živi ukupno 22 486 pripadnika romske nacionalne manjine, od čega njih 10 422 u dobi od 16 godina ili starijih. Anketno istraživanje romske populacije provedeno je na iznimno velikom uzorku. Prikupljeni su podaci o 4758 članova romskih kućanstava – što čini 21,2 % istraživane populacije pripadnika RNM-a, odnosno o 1550 kućanstava – što čini 37,5 % evidentiranih kućanstava u predistraživanju.

Kvalitativno istraživanje provedeno je s izrazito velikim brojem dionika, kako pripadnika romske nacionalne manjine (67 intervjua), tako i predstavnika relevantnih institucija (141 intervju). Ukupan je broj sudionika kvalitativnog istraživanja 281 (od čega su 67 ključne romske figure, dok je 214 predstavnika relevantnih institucija (141 sudionika dubinskih intervjua i 73 sudionika fokus-grupa). U izboru intervjuiranih osoba u kvalitativnoj etapi istraživanja vodilo se računa o ravnomjernoj zastupljenosti svih relevantnih dionika na lokalnoj i regionalnoj razini, stoga je ono znatno obuhvatnije nego što je to u kvalitativnim istraživanjima uobičajeno i omogućava utvrđivanje razlika po lokalitetima, kao i donošenje zaključaka o izazovima i preprekama u provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma prema mišljenju ključnih dionika na županijskoj i lokalnoj razini.

Rezultati istraživanja prate specifične ciljeve po područjima Nacionalne strategije za uključivanje Roma. Tako je jedan od specifičnih ciljeva u području obrazovanja „povećati obuhvat romske djece oba spola predškolskim odgojem i obrazovanjem te podići

razinu kvalitete predškolskog odgoja i obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine kao dio cjeline ranog obrazovanja djeteta, koji pomaže smanjenju razlika u društvenom podrijetlu i sposobnostima učenja, i nastoji što je moguće bolje zadovoljiti djetetove razvojne potrebe te ga uvesti u svijet svjesnog učenja“.⁴

Iz rezultata istraživanja vidljivo je da čak 69 % romske djece u dobi od tri do šest godina ne pohađa ni dječji vrtić ni predškolu. Razlozi nepohađanja vrtića ili predškole koje su naveli roditelji djece u dobi od tri do šest godina upućuju na raznolike probleme. U prvome redu radi se o (pogrešnoj) percepciji da djeci uključivanje u programe predškolskog odgoja i obrazovanja nije potrebno, koji je vidljiva u mišljenjima da je dijete premlado (što je navelo 49 % roditelja), da netko kod kuće može brinuti za dijete (17 %), da bi dijete trebalo ostati s obitelji (3 %) i iskazima nepovjerenja prema djelatnicima ustanova koje provode programe predškolskog odgoja (1 %). Ti podaci upućuju na potrebu za dodatnim osvještavanjem roditelja o važnosti predškolskog odgoja kao pripreme za osnovnoškolsko obrazovanje te nužnog predujeta za razvoj djeteta.

U specifičnom cilju NSUR-a koji se odnosi na osnovnoškolsko obrazovanje navodi se da je potrebno „izjednačiti obuhvaćenost osnovnoškolskim obrazovanjem pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek upisa osnovnoškolskog obrazovanja na razini RH (dosegnuti postotak obuhvaćenosti od 98 %) te izjednačiti završnost osnovnoškolskog obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek završnosti osnovnoškolskog obrazovanja na razini RH (dosegnuti postotak završnosti od 95 %)“.⁵ Gledajući podatke anketnog istraživanja, 95 % romske djece u dobnoj skupini od 7 do 14 godina pohađa osnovnu školu, čime je gotovo dosegnut postotak obuhvaćenosti opće populacije osnovnoškolskim obrazovanjem. Međutim, potrebno je dodatno raditi na osiguravanju boljih obrazovnih postignuća učenika romske nacionalnosti (boljeg školskog uspjeha, veće stope završavanja škole te kvalitetnijih odgojno-obrazovnih ishoda), što je povezano s uklanjanjem problema s kojima se Romi susreću tijekom osnovnoškolskog obrazovanja, poput nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, nedovoljne podrške roditelja pri učenju i ispunjavanju školskih obaveza, loših materijalnih uvjeta i nedostatka potrebne opreme za obrazovanje te drugih.

Dodatno, podaci koji se tiču još jednog specifičnog cilja u području osnovnoškolskog obrazovanja, a to je „do 2020. godine ukinuti sve razredne odjele koje pohađaju samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine“,⁶ pokazuju da 20 % romske djece polazi razredne odjele koje pohađaju isključivo učenici pripadnici romske nacionalne manjine. Vidljivo je da je u tom području potrebno ostvariti dodatni pomak.

Specifični cilj 5. NSUR-a u području obrazovanja je „smanjiti razliku između prosječnog obuhvata i završnosti srednjeg i visokog obrazovanja pripadnika romske nacionalne ma-

4 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

5 Ibid.

6 Ibid.

njine u odnosu na prosječni obuhvat i završnost srednjeg i visokog obrazovanja na razini RH⁷. Prema Popisu stanovništva 2011. godine, 52,6 % opće populacije u Hrvatskoj imalo je najviši završeni stupanj obrazovanja srednjoškolskog obrazovanja, dok isto vrijedi za 14,5 % Roma, o kojima su podaci prikupljeni tim istraživanjem. Rezultati su pokazali da 31 % mladih Roma u dobi od 15 do 18 godina pohađa srednju školu, pri čemu je utvrđena statistički značajna razlika po spolu – 36 % dječaka pohađa srednju školu, dok isto vrijedi za 26 % djevojčica. Kao glavni razlozi nepohađanja srednjoškolskog obrazovanja detektirani su financijski razlozi, raniji lošiji obrazovni rezultati te sklapanje braka i trudnoća/postajanje roditeljem.

Specifični cilj 5. NSUR-a u području visokog obrazovanja jest „do 2020. godine povećati broj pripadnika/ca romske nacionalne manjine koji završavaju visoko obrazovanje te onih koji nastavljaju poslijediplomski studij“. Anketnim istraživanjem utvrđeno je kako je broj pripadnika romske nacionalne manjine koji pohađanju ili su završili visoko obrazovanje izrazito malen.

Pripadnici romske nacionalne manjine ubrajaju se u teže zapošljive osobe, kako zbog predrasuda i diskriminacije u području zapošljavanja, tako i zbog lošije obrazovne strukture u toj populaciji. Specifični cilj 1. u području zapošljavanja i uključivanja u gospodarski život odnosi se na podizanje „razine socijalne uključenosti romske populacije kroz osnaživanje za uključivanje u tržište rada“.⁸ Prema podacima iz istraživanja, 18,7 % Roma na neki je način zaposleno (onih koji rade plaćeni posao puno radno vrijeme ima 7,3 %, povremene ili privremene poslove radi 9,2 % Roma, dok je samozaposlenih 2,1 %). Tri četvrtine Romkinja ili je nezaposleno ili su domaćice. Ako se petina (18,6 %) članova romskih kućanstava koji su nekim poslom nešto zaradili proteklog tjedna analizira po dobi, tada je vidljivo da je radno najmanje aktivna najstarija i najmlađa dobna skupina, u kojima, relativno gledano, od dvije do četiri petine (81,3 %) pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi do navršениh 66 godina nije u proteklom tjednu radilo plaćeni posao. Gledano po spolu, nije radilo 92,1 % svih žena i 70,7 % svih muškaraca za koje su prikupljeni odgovarajući podaci, što upućuje na statistički značajnu povezanost spola i nedavne radne aktivnosti.

Specifični ciljevi 2 i 3 u istom navedenom području odnose se na povećanje konkurentnosti i povećanje stope zapošljavanja mladih i Romkinja. Podaci dobiveni istraživanjem pokazuju da su mladi i žene podzastupljeni među zaposlenima, odnosno da su dob i spol povezani s radnim statusom. Osim što se već kod srednjoškolskog obrazovanja vidi manji obuhvat djevojčica (36 % dječaka u odnosu na 26 % djevojčica), čime se šanse djevojčica umanjuju za uključivanje u tržište rada, predstavnici relevantnih institucija, kao i predstavnici romske nacionalne manjine, ističu da postoji široka diskriminacija Roma pri zapošljavanju, da je to povezano s predrasudama te da je zabrinjavajuća činjenica da obrazovaniji pripadnici romske nacionalne manjine (završena srednja škola) ne mogu pronaći

7 Vlada Republike Hrvatske, Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.)

8 Ibid.

posao. Romski predstavnici izričito to povezuju s demotivacijom ostalih mladih Roma za školovanje. Zbog tih bi se razloga kod specifičnog cilja 2 – povećanje konkurentnosti mladih Roma na tržištu rada – trebalo dodatno raditi s poslodavcima na dekonstrukciji stereotipa i predrasuda prema Romima te isticati dobre prakse kod zapošljavanja mladih Roma. Nepovoljniji položaj Romkinja na tržištu rada očit je iz podatka kako 41 % pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi koji nikad nisu radili sačinjava 25 % Roma i čak 58 % Romkinja. Također, podatak da je u posljednjih 365 dana za novac radila približno petina žena (20,8 %) i polovina muškaraca (54,4 %) govori o velikom rodnom jazu u uključivanju Romkinja na tržište rada. Dakle, oblikujući mjere koje se tiču zapošljavanja Roma, posebno je potrebno uzeti u obzir navedene dvije skupine – žene i mlade, odnosno pažljivo targetirati mjere tako da se uzme u obzir lošiji položaj tih skupina unutar romske populacije na tržištu rada.

Specifičnim ciljem 4 želi se postići povećanje konkurentnosti i stope zapošljivosti dugotrajno nezaposlenih pripadnika romske nacionalne manjine. Ukupno gledano, za nezaposlenu radno sposobnu romsku populaciju do navršene 66. godine prosječno trajanje nezaposlenosti iznosi nešto manje od 5 godina, pri čemu je 44 % nezaposleno do godinu dana, a preostalih je 56 % duže, tj. dugotrajno nezaposleno.

Specifičnim ciljem 5 NSUR-a želi se postići povećanje stope formalnog samozapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine.⁹ Kada je riječ o interesu za pokretanje samostalne djelatnosti i vlastitog posla, 26,2 % ispitanika iskazalo je interes za pokretanje samostalne djelatnosti, i to je potencijal na kojem bi se trebale osmišljavati buduće mjere i aktivnosti za veću uključenost Roma na tržište rada. Specifični cilj 6 ovoga područja glasi: „podići razinu motivacije pripadnika romske nacionalne manjine za uključivanje na tržište rada”.¹⁰ Nešto više od polovine ispitanika koji nemaju stalan posao prijavljeno je na Zavod za zapošljavanje (njih 52,3 %). Njih 37,4 % aktivno traži poslove, dok uz one koji pokušavaju sami pokrenuti svoj posao (5,5 %) još 7,5 % Roma ne traži posao jer misle da ga neće naći. Utvrđeno je da se pripadnici romske nacionalne manjine relativno malo koriste pojedinim mjerama HZZ-a za aktivno zapošljavanje u odnosu na stopu nezaposlenosti, a jedina mjera kojom su se nešto češće koristili jest uključivanje u javne radove. Tako se njih 18 % koristilo upravo tom mjerom.

Materijalna deprivacija i siromaštvo romske populacije izravno su povezani sa socijalnim odrednicama zdravlja jer velik dio Roma živi u neodgovarajućim životnim uvjetima. Specifični cilj 1 u području zdravstvene zaštite glasi: „povećati obuhvat romske populacije zdravstvenim osiguranjem”.¹¹ Taj su problem u intervjuima prepoznali i predstavnici romske nacionalne manjine, koji su problem neposjedovanja zdravstvenog osiguranja učestalo navodili kao glavni problem romske populacije u području zdravlja, za razliku od predstavnika relevantnih institucija na lokalnoj i županijskoj razini. Prema rezultatima

⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%2o za%2ouključivanje%2oRoma%2oza%2orazdoblje%2ood%2o2013.%2o-%2o2020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁰ Ibid.

¹¹ Ibid.

istraživanja, 92,8 % osoba koje su bile obuhvaćene anketom ima zdravstveno osiguranje, odnosno važeću zdravstvenu iskaznicu, dok 7,2 % osoba nema.

Distribucija odgovora iz anketnog istraživanja o razlozima neposjedovanja važećeg osnovnog zdravstvenog osiguranja može upućivati na nedovoljnu informiranost i/ili nedovoljnu angažiranost romske populacije za rješavanje pitanja ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Pitanje pravovremene prijave na HZZO nakon gubljenja neke od osnova po kojima se ostvaruje pravo na zdravstveno osiguranje pokazalo se vodećim eksplicitno navedenim razlogom za neposjedovanje važećeg zdravstvenog osiguranja, što upućuje i na zahtjevne pravne propise kojima se to pravo regulira. Poželjno je, stoga, kako je i navedeno u Nacionalnoj strategiji, dodatno „ustaviti mehanizme za sustavno informiranje i poticanje romske populacije na rješavanje statusnih pitanja kojima će biti omogućeno ostvarivanje prava na zdravstveno osiguranje“,¹² pri čemu se prvenstveno treba usmjeriti na informiranje pripadnika romske nacionalne manjine o njihovim pravima u području zdravstvene zaštite, ali potrebno je razmotriti i promjene postojećeg zakonodavstva koje bi osigurale učinkovito i široko ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, koje je pravo zajamčeno Ustavom.

Uz to je povezan drugi specifični cilj NSUR u ovome području, a to je „povećati dostupnost zdravstvenih usluga romskoj populaciji s naglaskom na osobe treće dobi, osobe s invaliditetom, oštećenjima, posebnim potrebama i mobilne romske skupine“.¹³ Prema rezultatima anketnog istraživanja, čak 54,6 % kućanstava u godini dana koja je prethodila provedbi istraživanja našlo se u situaciji da nije moglo platiti neki lijek ili medicinsku uslugu koja je bila potrebna nekom članu kućanstva, što upućuje na nedovoljnu dostupnost zdravstvene skrbi. Također, prema istraživanju, čak 27 % ispitanika u posljednjih 12 mjeseci nije kontaktirala liječnika, iako im je bila potrebna liječnička pomoć. Pritom dio razloga za nekontaktiranje upućuje na to da su dijelu romske populacije zdravstvene usluge nedovoljno dostupne, pri čemu je prvi po učestalosti razlog financijske prirode, odnosno dio ispitanika rekao je da su odlasci liječniku preskupi. Taj je razlog djelomično vezan i uz dislociranost dijela lokaliteta na kojima Romi žive od zdravstvenih ustanova. Osim toga, drugi je razlog koji se navodi predugo vrijeme čekanja na određeni liječnički pregled, što je problem koji se odnosi i na opću populaciju u Republici Hrvatskoj. U smislu dostupnosti zdravstvenih usluga, i ovdje su ispitanici naveli činjenicu da nemaju zdravstveno osiguranje kao razlog nekontaktiranja liječnika. Isto tako, potrebno je voditi računa i o specifičnom cilju 3 NSUR-a u području zdravstvene zaštite, odnosno važno je: „podići razinu svijesti romske populacije o odgovornosti za vlastito zdravlje“¹⁴, što bi, uz podizanje dostupnosti zdravstvene skrbi, također trebalo pozitivno utjecati na zdravlje romske populacije. Poboljšanje reproduktivnog zdravlja žena te zdravlja trudnica i djece prepoznato je kao specifični cilj 4 unutar potpoglavlja o zdravlju NSUR-a, s naglaskom na informiranje i edukaciju „Romkinja o reproduktivnom zdravlju i zdravlju trudnica te rizici-

¹² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹³ Ibid.

¹⁴ Ibid.

ma povezanim s maloljetničkim trudnoćama“.¹⁵ Gledajući podatke o brizi za reproduktivno zdravlje, vjerojatno je najrelevantniji podatak iz anketnog upitnika onaj o učestalosti obavljanja ginekoloških pregleda, koji govori o tome da otprilike trećina ispitanica u dobi od 16 godina i više ginekološke preglede obavlja iznimno rijetko (30,8 % ispitanica imalo je posljednji ginekološki pregled prije 3 ili više godina ili nikada). Stoga je potrebno više raditi na javnozdravstvenim kampanjama u svrhu podizanja informiranosti i educiranosti žena o važnoj ulozi redovitih ginekoloških pregleda u zaštiti reproduktivnog zdravlja te zdravlja općenito, pri čemu posebnu pažnju treba usmjeriti ženama srednje i starije dobi i podići svijest o tome da ginekološka zaštita nije nužna samo u fertilnoj dobi, već i kasnije. Gledajući statistiku o dobi rađanja prvog djeteta, vidljivo je kako su maloljetničke trudnoće u romskoj populaciji izrazito česte, odnosno čak polovina žena koje su rodile barem jedno dijete, prvo su dijete rodile kao maloljetnice. Osim u području zdravlja, smanjenje broja maloljetničkih trudnoća trebao bi biti jedan od prioriteta kako bi se osiguralo uključivanje Romkinja i u druge sfere života, kao što su obrazovanje, zapošljavanje i drugo. Posljednji navedeni specifični cilj NSUR u području zdravstvene zaštite jest „smanjiti raširenost konzumiranja svih sredstava ovisnosti među romskom populacijom, s naglaskom na djecu i mlade te podići razinu svijesti o štetnosti sredstava ovisnosti“;¹⁶ što podrazumijeva prvenstveno aktivnosti kojima se podiže razina informiranosti i svijesti o štetnostima konzumiranja alkohola, cigareta i opojnih sredstava među tom populacijom. Prema podacima iz anketnog istraživanja vidljivo je da više od polovine populacije konzumira duhanske proizvode, pri čemu je utvrđena razlika po spolu, odnosno da je konzumacija duhanskih proizvoda raširenija među muškarcima. Gledajući podatke o konzumaciji alkohola, prema kojima samo 15,5 % romske populacije konzumira alkohol, moguće je pretpostaviti da se radi o davanju društveno prihvatljivih odgovora, kao i o tumačenju pitanja gdje su se kao konzumenti alkohola izjasnili oni koji ga konzumiraju često, s obzirom na to da zbog općenite opsežnosti anketnog upitnika nije bila ponuđena skala koja bi ukazivala na učestalost konzumacije alkohola. Važno je i ovdje primijetiti da je konzumacija alkohola raširenija među muškarcima nego ženama, što upućuje na to da bi aktivnosti informiranja o štetnosti konzumacije alkohola i druge mjere kojima se postiže taj cilj trebale više ciljati muškarce nego na žene. Istraživanjem su prvenstveno utvrđena određena mišljenja i ponašanja romske populacije u području zaštite zdravlja te razina dostupnosti zdravstvenih usluga. No da bi se utvrdili realni zdravstveni problemi pripadnika romske populacije, potrebno je provesti dodatna istraživanja i analize.

S obzirom na pokazatelje u području zapošljavanja i uključivanja u gospodarski život, jasno je kako značajan udio romske populacije ovisi o socijalnoj skrbi da bi zadovoljio najosnovnije životne potrebe. Uzimajući u obzir izrazito nisku stopu zaposlenosti među Romima, jasno je da je sustav socijalne skrbi iznimno važan u smanjenju siromaštva romske populacije.

Specifični cilj 1 NSUR-a u tome području jest „podići kvalitetu, dostupnost i pravovreme-

¹⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁶ Ibid.

nost socijalnih usluga i usluga u zajednici s posebnim naglaskom na žene, djecu, mladež, osobe starije životne dobi i osobe s invaliditetom”.¹⁷ U okviru istraživanja dobiveni su pokazatelji na temelju kojih se može utvrditi zadovoljstvo ispitanika (pripadnika romske nacionalne manjine) pruženim uslugama te mišljenja o pravovremenosti i dostupnosti socijalne skrbi. Među onim ispitanicima koji žive u kućanstvima koji primaju neki oblik socijalne pomoći ili usluge, 61,9 % ispitanika tvrdi kako su većinom ili vrlo nezadovoljni, a tek je 18,3 % ispitanika vrlo ili većinom zadovoljno dobivenom socijalnom pomoći i uslugom. Podaci koji govore o percepciji dostupnosti socijalne skrbi također upućuju na probleme u tome području, barem gledajući percepciju korisnika i drugih pripadnika romske populacije. Naime, samo četvrtina ispitanika smatra socijalnu skrb potpuno dostupnom. Istovremeno je za više od polovice ispitanika socijalna skrb u potpunosti pravovremena. Mišljenja o socijalnim radnicima dodatno osvjetljavaju pitanje kvalitete sustava socijalne skrbi. Tako je među romskom populacijom izrazito visoka stopa slaganja s tvrdnjama da socijalni radnici zbog loših zakona oduzimaju socijalna prava i socijalnu pomoć ljudima kojima je potrebna; da se socijalni radnici previše bave papirologijom, a premalo ljudima te da bi socijalni radnici trebali češće obilaziti teren i vidjeti kako pojedine romske obitelji zaista žive. Stoga je potrebno dodatno raditi na uređivanju sustava socijalne skrbi, tako da se podignu kapaciteti centara za socijalnu skrb za rad s korisnicima, da se ujednači primjena zakonskih propisa te tako da se smanji količina birokratskog rada u korist kvalitetnijeg, dostupnijeg i pravovremenog pružanja socijalne skrbi korisnicima.

Specifični cilj 2 unutar toga područja jest „podići razinu kvalitete života unutar romskih obitelji s posebnim naglaskom na prava i dobrobit djece i mladih“, koji je definiran kao „podizanje svijesti, edukacija i osnaživanje pripadnika romske populacije, obitelji i mladih za kvalitetniji život unutar obitelji te bolju skrb o djeci i kvalitetno roditeljstvo“ te se navodi da su „mjere za postizanje ovog posebnog cilja usmjerene na važne segmente obiteljskog života i skrbi o djeci, a podrazumijevaju sudjelovanje nadležnih tijela i organizacija kroz pojedinačne ili zajedničke aktivnosti kako bi se sinergijskim djelovanjem postigao trajan pozitivan učinak”.¹⁸ Istraživanje je pokazalo da čak 81,2 % djece u dobi do 15 godina živi u riziku od siromaštva. S tim povezano, podaci o djeci koja su bila obuhvaćena tim istraživanjem govore o tome da velik postotak djece živi u neodgovarajućim uvjetima stanovanja, koji ponegdje onemogućavaju i pravilno održavanje osobne higijene djece: vlažni uvjeti (78 % djece obuhvaćene istraživanjem), mračni prostori (33,3 %), bez kupao-nice (48,3 %) i bez odgovarajućeg sanitarnog čvora (43,8 % djece). Drugi pokazatelji koji upućuju na informatičku pismenost i posjedovanje kulturnog kapitala također upućuju na materijalnu deprivaciju – čak 80 % djece živi u kućanstvima bez osobnog računala, laptopa ili tableta, dok čak 95 % djece živi u kućanstvima koja ne posjeduju 30 i više knjiga. Ti indikatori upućuju na to da u većini romskih kućanstava nedostaju neki od, u suvremenom svijetu, osnovnih obrazovnih dobara, odnosno preduvjeta za cjelovit razvoj djeteta te napredovanje u obrazovnom sustavu. Poboljšanje stanja po tim indikatorima zasigurno bi trebao biti jedan od prioriteta.

17 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

18 Ibid.

Nacionalna strategija prepoznaje osnaživanje lokalne romske zajednice „za prepoznavanje opasnosti od rizika izloženosti pojavama trgovanja ljudima, seksualnog iskorištavanja i drugih oblika nasilja s naglaskom na žene i djecu“ kao specifični cilj 3 u tom području.¹⁹ U okviru anketnog istraživanja prikupljeni su podaci o obiteljskom nasilju i nasilju nad ženama. Podaci o izloženosti obiteljskom nasilju govore o tome da je 12 % ispitanika doživjelo neki oblik obiteljskog nasilja tijekom života. Iako za to pitanje nije utvrđena statistički značajna razlika između muškaraca i žena, zabrinjavaju podaci koji govore o prisutnosti nasilja nad ženama od njihovih intimnih partnera. Naime, više od 10 % žena doživjelo je fizičko, ekonomsko i psihičko nasilje, pri čemu je psihičko nasilje najprisutnije. Čak 8,7 % žena doživjelo je seksualno nasilje od svojih intimnih partnera.

U romskim zajednicama potrebno je uložiti znatniji napor u prevenciju svih oblika nasilničkog ponašanja u obitelji i nasilja prema ženama (s naglaskom na dječake i muškarce) te poticati članove zajednice na prijavljivanje tih kaznenih djela.

Ukupno gledajući, rezultati istraživanja pokazuju da su potrebni dodatni naponi u osiguravanju dostupnosti i pravovremenosti socijalne skrbi te kvalitete pružanja socijalnih usluga koji su, jedan, iako ne i jedini faktor sa značajnim učinkom na smanjenje romskog siromaštva. Međutim, važno je naglasiti da to ovisi i o širim društveno-ekonomskim okolnostima te o donositeljima odluka na nacionalnoj razini, koji trebaju prepoznati važnost sustava socijalne skrbi i osigurati podizanje financijskih, organizacijskih i ljudskih kapaciteta kako bi socijalna skrb bila djelotvorna i s dugoročnim učincima.

Nacionalna strategija prepoznala je probleme koji se tiču prostornog planiranja te imovinsko-pravnih odnosa, kao i probleme koji se tiču bespravne gradnje. Stoga je specifični cilj 1 koji se tiče prostornog uređenja „osigurati prostorno-plansku dokumentaciju za romska naselja kako bi se stvorili uvjeti za poboljšanje stanovanja romske populacije“;²⁰ a specifični cilj 2 „urediti i opremiti te poboljšati kvalitetu stanovanja u legaliziranim romskim naseljima“.²¹ S tim povezano, kao specifičan cilj 3 u tom području navodi da je potrebno „riješiti imovinsko-pravne odnose u romskim naseljima“,²² na temelju Zakona o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama,²³ u što bi trebale biti uključene institucije na nacionalnoj i lokalnoj razini. Podaci iz istraživanja pokazuju da je pitanje postojećih nelegalno izgrađenih objekata dijelom riješeno – ukupno 45 % kućanstava legalizirano je ili u proces legalizacije nije bilo potrebno ulaziti, dok je 28,6 % kućanstava u trenutku provedbe istraživanja bilo u procesu legalizacije. Preostalih 14,2 % kućanstava nije ni ulazilo u proces legalizacije, iako nekretnina nije legalizirana ili je zahtjev za legalizaciju odbijen. Među kućanstvima koja nisu ulazila u taj proces kao razlozi su se navodili problemi financijske prirode, nemogućnost pokrivanja troškova toga procesa te nepoznavanje i kompliciranost procedure.

19 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

20 Ibid.

21 Ibid.

22 Ibid.

23 Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama (Narodne novine, 86/12, 143/13, 65/17).

Što se tiče pristupa komunalnoj infrastrukturi, čak 74 lokaliteta na kojima žive Romi nema priključak na plinovod. Osim nepristupačnog plina, kanalizacijska je mreža problem na 55 lokaliteta, a pristup vodovodu nema 13 lokaliteta. Mreža električne energije najraširenija je te je detektiran samo jedan lokalitet koji nema pristup električnoj energiji. Kad se pogleda koliko se romskih kućanstava doista i koristi navedenim komunalnim uslugama, vidljivo je da 11,2 % kućanstava nema pristup električnoj energiji, vodu dobivenu putem vodovoda nema 43,3 % kućanstava, a kanalizaciju nema čak 73,3 % romskih kućanstava. Unutar specifičnog cilja 2 u području stanovanja, „osigurati stanovanje u primjerenim uvjetima“,²⁴ prepoznata je potreba „sufinanciranja infrastrukture za romska naselja u suradnji i prema zahtjevu jedinica lokalne i regionalne samouprave koji su nositelji projekta te (...) programi, aktivnosti i mjere za unapređenje stanja prostora i uvjeta stanovanja na lokacijama naseljenim Romima, posebice glede boljeg pristupa komunalnim uslugama“.²⁵ Drugi ključni pokazatelji u području stanovanja pokazuju da čak 49,9 % kućanstava nema kupaonicu s tušem ili kadom u kući/stanu, 53,9 % nema WC u kući tj. stanu, a kuhinju u kući nema petina od 1550 romskih kućanstava. Niska opremljenost namjenskim prostorijama, kao što su kupaonica ili zahod, onemogućava primjerene higijenske uvjete te može imati negativne posljedice ponajprije na zdravlje, ali i na općenitu dobrobit pripadnika romske zajednice. Kad tomu pridodamo procjenu anketara u istraživanju prema kojoj je u 28,2 % kućanstava u kojima je provedeno istraživanje ocijenjeno je da se radi o kući u lošem stanju, odnosno ruševnoj kući, a o barakama (daščarama ili stračarama) u 4 % slučajeva, jasno je da je potrebno provesti ulaganje u takve nekretnine ili osigurati programe stambenog zbrinjavanja da bi se poboljšao stambeni standard romske populacije.

Specifični su ciljevi unutar područja zaštite okoliša „unaprijediti stanje okoliša romskih naselja“ i „podići razinu informiranosti romske nacionalne manjine o zaštiti okoliša i načinima njene provedbe“.²⁶ Podaci dobiveni predistraživanjem pokazuju da na 47 lokaliteta od 128 postoji problem smeća po ulicama, kraj kuća i u dvorištima, na 43 lokaliteta istaknut je problem onečišćenog zraka, a u 34 problem onečišćene vode, dok je glomazni otpad kao problem istaknut na 33 lokaliteta. Na temelju tih podataka trebalo bi osmisliti konkretne mjere usmjerene na ona naselja/lokalitete u kojima žive Romi u kojima su utvrđeni navedeni konkretni problemi kako bi se ti problemi otklonili.

Specifični cilj 1 NSUR-a u području Uključivanje u društveni i kulturni život glasi: „postići pozitivnu percepciju romske kulture i identiteta unutar romske nacionalne manjine, unutar većinske populacije te društva u cjelini“.²⁷ Kako istraživanjem nije bila obuhvaćena većinska populacija te se ne može utvrditi postojeća percepcija većinskog naroda u odnosu na Rome, zanimalo nas je kako Romi definiraju svoj kulturni identitet te koliko su romska kultura, jezik i običaji prema njihovu mišljenu važni, ali i prisutni unutar romske, ali i šire zajednice.

24 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

25 Ibid.

26 Ibid.

27 Ibid.

Što se tiče samopercepcije o tome koje su odrednice kulturnog identiteta Romima važne te percepcije da su po njima prepoznati, Romi u Hrvatskoj istaknuli su da je to romski jezik (34,7 % ispitanika). Nakon toga im je izrazito važna tradicionalna romska glazba kao ključan element romske kulture i običaja po kojemu bi htjeli biti prepoznati u Hrvatskoj. Kao treći najvažniji element istaknuti su tradicionalni romski plesovi, koje je izdvojilo 15,5 % pripadnika romske nacionalne manjine.²⁸ Romska nacionalna manjina Svjetski dan Roma prepoznaje kao značajan dan, kad se unutar svoje, ali i šire zajednice mogu predstaviti specifičnosti romske kulture, folklor, glazba i običaji te se na većini lokaliteta taj dan slavi i ulažu se dodatni naponi kako bi u tome sudjelovao i većinski narod. Važan indikator za ostvarenje specifičnog cilja 1 ovoga područja jest na koji način mediji izvještavaju o kulturnom i društvenom životu romske nacionalne manjine. Prema rezultatima istraživanja, više od trećine Roma (38,7 %) smatra kako mediji svakodnevicu Roma u Hrvatskoj ne opisuju (uopće i većinom) objektivno. Da mediji dobro rade svoj posao u opisivanju Roma, navelo je ukupno 19,3 % ispitanih pripadnika romske nacionalne manjine, a podjednake ocjene medijima su dali muškarci i žene. Kao najčešće teme (47,0 %) koje se u medijima koriste u svrhu prikazivanja romske zajednice ispitanici su istaknuli teme iz područja kulture, primjerice obilježavanje Svjetskog dana Roma, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u 2. svjetskom ratu – Samudaripen. Druga najzastupljenija tema (46,2 %) koju su ispitanici istaknuli jest ona iz područja crne kronike, gdje su Romi prikazani kao počinitelji prekršajnih i/ili kaznenih djela. Četvrtina Roma navela je kako su u pitanju teme iz unutrašnje politike, primjerice djelovanje romskog saborskog zastupnika.

Prema NSUR-u, u poglavlju Uključivanje u društveni i kulturni život, specifični cilj 3 glasi: „ojačati kapacitete udruga i ostalih oblika udruživanja pripadnika romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na osnaživanje udruga i ostalih oblika udruživanja koje vode Romkinje, za zagovaranje i rješavanje problema u romskoj i široj zajednici“.²⁹ Prema rezultatima istraživanja tri četvrtine pripadnika romske nacionalne manjine (74,9 %) nisu članovi udruga. Ukupno 352 ili 11,1 % potvrdilo je da su članovi udruge Roma, a tek 1,2 % Roma u članstvu je nekih drugih udruga. Ukupno 386 ispitanika koji su odgovorili da su članovi udruge Roma ili neke druge udruge, od čega je 213 muškaraca i 173 žene, upitano je čime se udruga bavi (i tu bilo moguće navesti više odgovora). U najvećem broju slučajeva riječ je o aktivnostima iz područja promocije romske kulture i folklor, potom o obrazovanju. U trećini slučajeva riječ je udrugama koje se, između ostalog, bave i pitanjima mladih (35,5 %), zapošljavanja (33,4 %), integracije Roma (33,2 %) te pitanjem socijalne skrbi i socijalnih prava (31,9 %).

²⁸ U isticanju pojedinih elemenata nije utvrđena statistička značajna razlika po dobi, odnosno između dobi skupina (16 – 30, 31 – 65 i 66 i više). Da bi taj „prepoznatljiv element“ trebalo biti nešto drugo, nešto što nije navedeno među ponuđenim odgovorima, istaknulo je 7,0 % ispitanih. Kao nešto drugo ispitanici su, između ostalog, navodili sljedeće: cjelokupna tradicija; da smo ljudi kao drugi; da smo pozitivni; dobri prijateljski ljudi; filmovi; izgled; dobro ponašanje; vjera; obrazovanje; poštenje; postignuća; složne obitelji; stil oblačenja; otvorenost; sve; radišnost; romska duša itd.

²⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

Opći cilj koji se tiče statusnih rješenja definiran je kao „potpuno (100 %) reguliran status u skladu sa zakonskim okvirom (državljanstvo ili stalni boravak) Roma koji imaju čvrstu poveznicu s Republikom Hrvatskom (ili bivšom SRH) do 2020. godine, uz značajnu potporu nadležnih tijela”.³⁰ Gledajući podatke koji se tiču diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine, situacija je zabrinjavajuća – 28,2 % ispitanika smatra da je barem jednom doživjelo diskriminaciju u posljednjih 12 mjeseci, pri čemu diskriminacija u području rada i zapošljavanja prednjači pred drugim područjima diskriminacije – od onih koji su diskriminaciju doživjeli u proteklih godinu dana, čak 48,6 % ju je doživjelo upravo u tom području. Pri vrhu područja u kojima Romi prema vlastitoj procjeni doživljavaju diskriminaciju jesu: socijalna skrb (36,7 %), trgovina i druge uslužne djelatnosti, odnosno područje pružanja dobara i usluga (33,0 %) i postupanje policije (31,0 %). Stoga je specifični cilj 1 ovoga područja, koji bi trebao doprinijeti općem cilju ovoga područja (smanjivanje diskriminacije romske nacionalne manjine), „podići razinu javne svijesti o potrebi suzbijanja diskriminacije u odnosu na romsku nacionalnu manjinu”,³¹ pri čemu je naglasak stavljen na edukacijske aktivnosti i aktivnosti koje doprinose podizanju svijesti javnosti i relevantnih aktera te romske zajednice o suzbijanju diskriminacije. Iz podataka koji se tiču područja diskriminacije moguće je zaključiti da bi posebnu pažnju trebalo posvetiti edukaciji i osvješćavanju poslodavaca u svim sektorima te zaposlenih u području trgovine i uslužnih djelatnosti o zabrani diskriminacije i antidiskriminacijskom zakonodavstvu koje je na snazi u Republici Hrvatskoj, prvenstveno o Zakonu o suzbijanju diskriminacije.

Podaci o zločinu iz mržnje govore o tome da je 16,9 % ispitanika doživjelo zločin iz mržnje, odnosno da su bili fizički napadnuti zato što su pripadnici romske nacionalne manjine. Od onih koji su zločin iz mržnje doživjeli, njih 43,1 % tvrdi da policija nije reagirala, dok je polovicu tih fizičkih napada policija prepoznala kao zločin iz mržnje. Dakle, samo je petina fizičkih napada bila i evidentirana kao zločin iz mržnje. Specifični cilj 4 NSUR-a „smanjiti pojavnost nasilničkog ponašanja prema Romima djelovanjem policije”³² usmjeren je upravo na „postizanje veće djelotvornosti policije u otkrivanju i sprečavanju nasilja nad Romima i nasilja u romskim zajednicama“ te na „stručno usavršavanje policijskih službenika Ministarstva unutarnjih poslova u provođenju mjera za suzbijanje pojavnosti nasilničkog ponašanja prema Romima te njihovu senzibilizaciju u pogledu rada s pripadnicima romske zajednice”.³³ Takve su aktivnosti ključne kako bi se, s jedne strane, dobila kvalitetnija statistika, ali s druge i omogućilo adekvatno sankcioniranje počinitelja tih kaznenih djela.

Na kraju se potrebno osvrnuti na ključne preduvjete institucionalnog okruženja provedbe Nacionalne strategije o kojima u velikoj mjeri ovisi uspješnost implementacije politike uključivanja Roma. Prema rezultatima istraživanja nužno je kvalitetnije definirati podjelu nadležnosti i odgovornosti za provedbu konkretnih mjera i aktivnosti te poboljšati razmjenu informacija, koordinaciju i suradnju između svih uključenih aktera, kako po vertikalnoj, tako i horizontalnoj osi. U prvom redu potrebno je dodatno pojačati financijske i

30 Ibid., str. 116.

31 Ibid.

32 Ibid.

33 Ibid.

ljudske kapacitete institucija na nacionalnoj razini koje su zadužene za praćenje i koordinaciju (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) i provedbu mjera NSUR-a. Isto tako, potrebno je osigurati veću razinu informiranosti svih aktera na lokalnoj i županijskoj razini (jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave te ustanova koje djeluju na lokalnoj razini) o njihovim odgovornostima u pogledu provedbe politike uključivanja Roma te osigurati financijsku i drugu podršku njihovih aktivnosti od institucija na nacionalnoj razini. Gledajući aktivnosti jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave, bilo bi preporučljivo uvesti obvezu za pravodobno donošenje i provedbu županijskih i lokalnih akcijskih planova koji bi trebali slijediti i biti komplementarni s ciljevima NSUR-a i mjerama pratećeg AP-a NSUR. Isto tako, provedbu planiranih mjera i aktivnosti u najvećoj mogućoj mjeri potrebno je decentralizirati kako bi se uvažile sve lokalne i druge specifičnosti društvenog i gospodarskog konteksta romske populacije. U vezi s koordinacijom i suradnjom, pri provedbi NSUR na horizontalnoj, lokalnoj i županijskoj razini potrebno je osigurati primjenu čvršće međusektorske koordinacije među svim institucijama koje djeluju na određenom području, i to kroz zajedničko formiranje prioriternih aktivnosti i redovitu razmjenu informacija i pronalaženja rješenja za konkretne izazove na lokalnoj razini. Pritom je potrebno na smislen i optimalan način uključiti pripadnike romske nacionalne manjine u odlučivanje o prioritetima. Jedno je od mogućih rješenja osnaživanje rada vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine kroz podizanje kapaciteta njihovih članova i poticanje većeg uključivanja određenih dijelova romske populacije (prvenstveno žena i mladih) u njihov rad. Dodatno, potrebno je osnažiti i samu ulogu vijeća i predstavnika, koja bi osim savjetodavne funkcije trebala uključiti i stvarni utjecaj na odluke koje se tiču romske populacije na lokalnoj i županijskoj razini. Usto, podršku vijećima i predstavnicima romske nacionalne manjine treba osigurati i kroz sustavne i ujednačene politike financiranja njihova rada.

2 / UVODNA RAZMATRANJA

Policy okvir istraživanja

Svjetska banka i Institut Otvoreno društvo pokrenuli su Desetljeće za uključivanje Roma 2005. – 2015. godine, kojemu je pristupila i Republika Hrvatska, zajedno s Bugarskom, Crnom Gorom, Češkom, Mađarskom, Makedonijom, Rumunjskom, Slovačkom i Srbijom.³⁴ Izrađen je nacionalni Akcijski plan za uključivanje Roma 2005. – 2015. kojim su postavljeni ciljevi u područjima obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja i stanovanja do 2015. godine, a u srpnju 2012. godine Republika Hrvatska preuzela je predsjedanje Desetljećem.³⁵

Istovremeno je Republika Hrvatska (RH) u skladu s Okvirom Europske unije za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. (Okvir EU) donijela Nacionalnu strategiju uključivanja Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine (NSUR) krajem 2012. godine, dok je Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje 2013. – 2015. (AP NSUR) godine usvojen početkom 2013. godine. „Početkom primjene Strategije, prestaju se primjenjivati Nacionalni program za Rome, koji je Vlada Republike Hrvatske donijela 16. listopada 2003. godine i Akcijski plan Desetljeća za uključivanje Roma 2005. – 2015., koji je Vlada Republike Hrvatske donijela 31. ožujka 2005. godine“.³⁶

Strategija se nastavlja na Nacionalni program za Rome iz 2003. godine i redefinira „nacionalne prioritete, načine provedbe i poduzimanje posebnih mjera sukladno izmijenjenim društvenim i političkim okolnostima, ostvarenom napretku i daljnjim izazovima u procesu uključivanja i poboljšanja socio-ekonomskog položaja Roma“.³⁷ Nadalje, „Strategija je utemeljena i na odredbama međunarodnih dokumenata o ljudskim pravima i pravima nacionalnih manjina kojih je Republika Hrvatska stranka. Strategija je usklađena s uočenim potrebama i izazovima povezanim sa socijalnim uključivanjem Roma na svim razinama: lokalnoj, područnoj, nacionalnoj i EU. Strategija sadrži opće i posebne ciljeve postavljene kao smjernice za kreiranje javnih politika usmjerenih na socio-ekonomsko uključivanje romskih zajednica do 2020. godine. S ciljem definiranja načina provedbe

34 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.)

35 Ibid.

36 Vlada Republike Hrvatske, *Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine*, Zagreb, travanj 2013., https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Akcijski_plan_za_provedbu_NSUR_za_razdoblje%202013-2015.pdf (23. 5. 2018.).

37 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

Strategije izrađen je Akcijski plan za provedbu Strategije koji je donijela je Vlada Republike Hrvatske na sjednici održanoj 11. travnja 2013. godine.³⁸ Također, važno je naznačiti da je Okvirom EU-a planiran sveobuhvatan pristup u kojem su borba protiv diskriminacije Roma i promicanje njihove socijalne i ekonomske uključenosti usko povezani.

Opći cilj NSUR-a jest „poboljšati položaj romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj smanjivanjem višedimenzionalnog socio-ekonomskog jaza između romskog i ostalog stanovništva te na usklađen, otvoren i transparentan način postići potpuno uključivanje Roma u sve segmente društva i zajednice“.³⁹ Kako bi se taj cilj ostvario, NSUR uključuje sljedeća četiri posebna cilja:

- 1/ izgraditi i razviti ljudski kapital romske zajednice podizanjem razine obrazovanja te poticanjem na cjeloživotno učenje;
- 2/ poboljšati ekonomski status Roma omogućavanjem pristupa tržištu rada, povećanjem mogućnosti zapošljavanja i samozapošljavanja te poticanjem jednakih mogućnosti u zapošljavanju;
- 3/ poboljšati zdravstveni i socijalni status pripadnika romske zajednice osiguravanjem pristupa kvalitetnoj zdravstvenoj i socijalnoj skrbi te poboljšanjem uvjeta stanovanja;
- 4/ poboljšati društveni položaj Roma stvaranjem pretpostavki za ostvarivanje temeljnih ljudskih i manjinskih prava, uklanjanjem svih oblika diskriminacije te poticanjem aktivnog sudjelovanja u društvu i procesima odlučivanja.⁴⁰

Kao što je već navedeno, u razradi Nacionalne strategije za uključivanje Roma uzet je u obzir i Okvir Europske unije za nacionalne strategije integracije Roma do 2020. godine te Nacionalni program za Rome iz 2003. godine, koji Strategija nadograđuje.

Osim „četiriju ključnih područja“ Okvira Europske unije (i Desetljeća za uključivanje Roma) – 1) obrazovanja, 2) zapošljavanja, 3) zdravstvene zaštite, 4) stanovanja – obrađenih u posebnim poglavljima, Nacionalna strategija ujedno u „prioritetne politike strategije“ uključuje: 5) socijalnu skrb, 6) uključivanje u društveni i kulturni život, i 7) statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava.

Osim navedenih područja, NSUR uključuje i zasebno poglavlje posvećeno unaprjeđenju prikupljanja statističkih podataka. Osmam područja kroz koja je Nacionalna strategija strukturirana predstavlja veći broj područja od uobičajenog u srodnim strategijama većine zemalja koje sudjeluju u Desetljeću za uključivanje Roma. U preostalim zemljama strategije su organizirane u pet do sedam područja.

Akcijski plan obuhvaća sljedeća područja: obrazovanje, zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život, zdravstvenu zaštitu, socijalnu skrb, prostorno uređenje, stanovanje

³⁸ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, *Izvješće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2015., za 2013. godinu*, Zagreb, 2014.

³⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

⁴⁰ Ibid.

i zaštitu okoliša; uključivanje romske nacionalne manjine u kulturni i društveni život, statusna rješenja; suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava; unaprijeđenje prikupljanja statističkih podataka i usklađenost programa s međunarodnim standardima te prihvaćenim ugovorima na području ljudskih i manjinskih prava.⁴¹ Akcijski plan definira načine provedbe općih i posebnih ciljeva definiranih u Strategiji, rokove provedbe, nositelje i sudionike u provedbi mjera, početne vrijednosti, izvore i načine prikupljanja podataka te financijska sredstva potrebna za provedbu Akcijskog plana za trogodišnje razdoblje.

Struktura hrvatskog Akcijskog plana u načelu slijedi strukturu poglavlja IV.4 Nacionalne strategije, pri čemu su sva ključna strateška područja pokrivena posebnim poglavljima, a uvedeno je i dodatno poglavlje pod nazivom „Unaprijeđenje prikupljanja statističkih podataka”. Akcijski plan uključuje i jedno poglavlje koje se ne nalazi u Nacionalnoj strategiji: „Usklađenost programa s međunarodnim standardima te prihvaćenim ugovorima na području ljudskih i manjinskih prava”. Dakle, Nacionalna strategija pokriva osam strateških područja, a Akcijski plan pokriva njih devet.

Prema Evaluacijskom izvješću Nacionalne strategije za uključivanje Roma, „hrvatski Akcijski plan razlikuje se od akcijskih planova drugih zemalja sudionica Desetljeća za uključivanje Roma po tome što broj područja kojima se on bavi nije manji od broja područja strategije na kojoj se temelji. Akcijski planovi drugih zemalja organizirani su u četiri do šest područja”.⁴² Nadalje, prema tom izvješću svi akcijski planovi uključuju posebna poglavlja posvećena obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvu i stanovanju, a kad je riječ o drugim temama, najzastupljenije područje u akcijskim planovima zemalja sudionica Desetljeća za uključivanje Roma jest kultura, koja se pojavljuje u akcijskim planovima sedam zemalja. Friedman i Horvat zaključuju da su poglavlja hrvatskog Akcijskog plana: „Unaprijeđenje prikupljanja statističkih podataka” i „usklađenost programa s međunarodnim standardima te prihvaćenim ugovorima na području ljudskih i manjinskih prava” jedinstvena među zemljama koje sudjeluju u Desetljeću.⁴³

Tijelo zaduženo za praćenje jest Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine, kako je navedeno u Nacionalnoj strategiji. Prema izvješću o provedbi akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2015., za 2013. godinu, „Vlada Republike Hrvatske osnovala je Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine (NN 86/13, 126/13 i 40/14) (...) u svrhu praćenja provedbe cjelokupnog operativnog dijela Strategije”.⁴⁴ Zadaće su Povjerenstva: sustavno praćenje i koordiniranje provedbe Nacionalne strategije za uklju-

⁴¹ Vlada Republike Hrvatske, *Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine*, Zagreb, travanj 2013., https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Akcijski_plan_za_provedbu_NSUR_za_razdoblje%202013-2015.pdf (23.5.2018.).

⁴² Friedman, E., Horvat, M., *Evaluacijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP-Ured Hrvatska, 2015.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, *Izvješće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2015., za 2013. godinu*, Zagreb, 2014.

čivanje Roma; predlaganje mjera za unaprjeđenje provođenja Strategije i Akcijskog plana; izrada preporuka, mišljenja, stručnih obrazloženja i izvješća te smjernica u vezi s provedbom Strategije; predlaganje izmjena i dopuna Strategije; praćenje rasporeda i utroška sredstava za provođenje Strategije za koju se sredstva izdvajaju iz državnog proračuna; raspodjeljivanje financijskih sredstava za rješavanje problema i teškoća života pripadnika romske nacionalne manjine.⁴⁵ Povjerenstvo je započelo s radom 3. listopada 2013. godine, kada je Vlada RH donijela Rješenje o imenovanju predsjednice, zamjenika predsjednice i članova Povjerenstva. Povjerenstvo se sastojalo od 16 članova, od kojih je 8 iz reda pripadnika romske nacionalne manjine. Povjerenstvo je u kontinuitetu radilo do kraja rujna 2015., kad je zbog raspuštanja Sabora i Vlade RH i raspisivanja parlamentarnih izbora prekinulo s radom. Međutim, iako je ULJPPNM proveo postupak, predložio Vladi RH odluku o osnivanju Povjerenstva i proveo Javni poziv za predlaganje kandidata iz reda pripadnika romske nacionalne manjine, Povjerenstvo nije moglo biti imenovano tijekom 2016. godine zbog tehničke Vlade koja nije mogla donositi odluke o imenovanju i razrješenju.

Tako je novo Povjerenstvo započelo s radom tek 23. studenoga 2017. godine, kada je održalo prvu, konstituirajuću sjednicu. Recentno Povjerenstvo sastoji se od 22 člana, od kojih je 11 članova iz reda ministarstava i drugih tijela te 11 predstavnika pripadnika romske nacionalne manjine. Jedna je od novina u radu Povjerenstva ta da članovi Povjerenstva iz reda predstavnika ministarstava, Središnjeg državnog ureda za obnovu i stambeno zbrinjavanje, Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina imaju i svojeg zamjenika, što će osigurati bolji kontinuitet u radu jer su zamjenici uglavnom službenici koji u svojem djelokrugu rada imaju i provedbu NSUR-a.⁴⁶ Međutim, prema izvještaju ECRI-a iz 2018. godine, „to Povjerenstvo nije aktivno uključeno u praćenje NSUR-a. Uloga mu je bila ograničena na preispitivanje izvješća koja priprema ULJPPNM, središnje tijelo koje ima uvelike koordinacijsku ulogu u odnosu na provedbu NSUR-a. Uz to, nekoliko mjera iz NSUR-a provode, preko projekata koje financira EU, lokalne vlasti ili NVO-ovi u kojima uvijek ne sudjeluju pripadnici romske zajednice. Slično tome, jedinice lokalnih i područnih vlasti nisu dovoljno uključene u provedbu NSUR-a te se stoga nedostatna pozornost obraćala na stvarnu provedbu mjera na lokalnoj razini“.⁴⁷

Međutim, ULJPPNM je upravo kao poticaj provedbi NSUR-a provodio projekt Nacionalne platforme za Rome „Živjeti jednakost“ (od svibnja 2016. do svibnja 2017. godine). Projekt je, prema riječima tadašnjeg v.d. ravnatelja ULJPPNM-a Branka Sočaneca „imao za cilj otvoriti prostor za razgovor, konzultacije i uključivanje u provedbu NSUR-a svih dionika, a posebno Roma. EK je sredstva odobrila putem natječaja za dodjelu bespovratnih sredstava za sve države članice u okviru kreiranja nacionalnih platformi za Rome kao načina doseganja i uključivanja svih relevantnih dionika za provedbu nacionalnih strategija za uključivanje Roma i na nacionalnoj i na lokalnoj razini. Platforma je omogućila i dijelje-

45 Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, *Izvješće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2015., za 2013. godinu*, Zagreb, 2014.

46 B. Sočanec u intervjuu za Manjinski forum, *Strategija će dobiti novi zamah*, Manjinski forum, prosinac, 2017., str. 8., <http://www.stina.hr/> (28.05.2018).

47 Vijeće Europe, ECRI Secretariat, Directorate General Democracy II, *Izvješće ECRI-a o Hrvatskoj, peti ciklus praćenja*, usvojeno 21. 3. 2018.; objavljeno 15.05.2018., <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Croatia/HRV-CbC-V-2018-017-HRV.pdf> (28.05.2018.).

nje primjera dobrih praksi na nacionalnoj, ali i europskoj razini putem radnih sastanaka i regionalnih diskusija. Poticale su se aktivnosti umrežavanja nadležnih tijela, jedinica regionalne i lokalne samouprave, vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine te usklađivanje nositelja mjera predviđenih Nacionalnom strategijom za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. godine i pripadajućim AP-om na nacionalnoj, lokalnoj i područnoj (regionalnoj) razini. Pored navedenog, definirani su područni (regionalni) i lokalni prioriteta, što bi u konačnici trebalo dovesti i do vremenskog usklađivanja djelovanja nositelja mjera na razini strateškog dokumenta. Izrađeno je 16 regionalnih i lokalnih projektnih ideja zajedničkim radom kako pripadnika romske nacionalne manjine tako i drugih ključnih dionika (predstavnika jedinica lokalne i regionalne samouprave, predstavnici razvojnih agencija, predstavnici civilnog sektora, predstavnici odgojnih i obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih ustanova te dr.). Projekt je pomogao procesu osvješćavanja i povezivanja ciljanih skupina – pripadnika i pripadnica romske nacionalne manjine, nacionalnih, regionalnih i lokalnih lidera, privatnog poduzetništva, profesionalnih udruženja, akademske zajednice, tijela za pitanja ravnopravnosti i međunarodnih organizacija.⁴⁸

Osim uloge sudionika u Povjerenstvu za praćenje, ULJPPNM „ima zadatak prikupljati i obrađivati podatke iz drugih institucija o provedbi Nacionalne strategije te izvještavati o tim podacima, vladina upravna tijela odgovorna za konkretne mjere imaju zadatak prikupljati podatke za relevantne pokazatelje i pripremati godišnja izvješća o provedbi relevantnih mjera. (...) Na regionalnoj i lokalnoj razini, Nacionalna strategija predviđa uspostavu povjerenstava za praćenje u jedinicama regionalne i lokalne samouprave sa značajnim udjelom romskog stanovništva (Vlada Republike Hrvatske: 124). Sudjelovanje lokalnih romskih zajednica u prikupljanju podataka i praćenju treba osigurati uspostavom centara za podršku i informiranje na mikroregionalnoj razini“.⁴⁹ Tako je Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina izradio Izvješće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013. – 2015., za 2013. godinu i 2014. godinu, dok izvješća za 2015., 2016. te 2017. godinu novo Povjerenstvo za praćenje NSUR-a još nisu usvojeno.

Vlada Republike Hrvatske 24. kolovoza 2017. godine donijela Zaključak o usvajanju Operativnih programa 2017. te je usvojen i Operativni program za nacionalne manjine za razdoblje 2017. – 2020. godine. U okviru Operativnog programa za romsku nacionalnu manjinu predviđena je revizija i provedba Nacionalne strategije za uključivanje Roma te unaprjeđivanje rada Povjerenstva za praćenje provedbe nacionalne strategije s posebnim naglaskom na pitanja obrazovanja, socijalne integracije, zapošljavanja i stambenog zbrinjavanja.

Preporuka za reviziju NSUR-a navedena je i u izvješću Europske komisije protiv rasizma i netolerancije – ECRI. „ECRI preporučuje da se vlasti pobrinu da se uz Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma za razdoblje od 2013. do 2020. provede i ocjenjivanje svih

⁴⁸ B. Sočanec u intervjuu za Manjinski forum, *Strategija će dobiti novi zamah*, Manjinski forum, prosinac, 2017., str 8., <http://www.stina.hr/> (28.05.2018).

⁴⁹ Friedman, E., Horvat, M., *Evalucijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP-Ured Hrvatska, 2015.

projekata integracije provedenih zadnjih godina, na temelju sveobuhvatnih podataka o jednakosti. Strategiju treba sustavno mijenjati kako bi sadržavala ciljanije mjere i pokazatelje uspjeha za mjerenje njezinog utjecaja te kako bi se redefiniralo njezine parametre i ciljeve kad je to potrebno. To treba učiniti u bliskoj suradnji s područnim i lokalnim vlastima, kao i s pripadnicima romske zajednice te za strategiju, da bi bila djelotvorna, treba izdvojiti odgovarajuća novčana sredstva“.⁵⁰

U tome izvješću ECRI navodi kako su „Romi i dalje najranjivija i najmarginaliziranija skupina u Hrvatskoj. Zemlja je uložila značajne napore za poboljšanje uključivanja Roma preko Nacionalne strategije za uključivanje Roma (NSUR) za razdoblje od 2013. do 2020. te Akcijskog plana za njezinu provedbu za razdoblje od 2013. do 2015. (Akcijski plan), zadnjih u nizu strateških dokumenata. ECRI podupire činjenicu da oba dokumenta sadrže sveobuhvatnu strategiju koja obuhvaća 'ključna područja' – obrazovanje, zapošljavanje, zdravstvo i stanovanje – kao i druga područja poput socijalne skrbi, pravnog statusa, sprečavanja diskriminacije i prikupljanja statističkih podataka. Međutim, ECRI sa žaljenjem primjećuje kako još uvijek nije donesen Akcijski plan za razdoblje od 2016. do 2018. iako je obaviješten kako se izrađuje nacrt Akcijskog plana za razdoblje od 2017. do 2019“.⁵¹ U nastavku se navodi kako je jedino evaluacijsko izvješće otkrilo probleme, „ponajprije u prikupljanju podataka, nedostupnosti osnovnih podataka, određivanju koje aktivnosti imaju prvenstvo i ulozi lokalnih vlasti. Kao što su često predstavnici civilnog društva navodili ECRI-u, to je izvješće također otkrilo kako usprkos dobro definiranim mjerama, u NSUR-u nisu navedeni konkretni rokovi i pokazatelji uspjeha u svrhu mjerenja napretka (samo 19 od 128 mjera sadrži konkretne rokove). Uz to, za većinu mjera nisu jasno konkretno navedeni izvori financiranja. Dostupni podaci navode na zaključak kako su ranije strategije dovele do značajnih i vidljivih, no nedostatnih promjena“.⁵²

Također, nalazi evaluacije pokazali su da „unatoč pozornosti koja se u NSUR i AP NSUR posvećuje pitanjima praćenja i evaluacije, ne postoji sveobuhvatan sustav prikupljanja podataka o provedbi planiranih mjera i ostvarivanju strateških ciljeva“.⁵³ Friedman i Horvat (2015) tvrde da od ukupno 111 pokazatelja koji su definirani u AP NSUR-u, samo 11 pokazatelja ima polazne vrijednosti. Tako je zbog nedostatka polaznih vrijednosti onemogućeno zaključivanje, kako o eventualno postignutom napretku, tako i o konačnom učinku provedenih mjera. To je ključni razlog zašto se u evaluacijskom izvješću u preporukama ističe potreba definiranja polaznih (baznih) podataka prema kojima će biti moguće donositi zaključke u vezi s razinom dosegnutih ciljeva definiranih i provedbenim i strateškim dokumentom, kao i s izgradnjom kapaciteta za praćenje i evaluaciju putem edukacije relevantnih dionika s posebnim naglaskom na izgradnju kapaciteta pripadnika romske nacionalne manjine (tj. vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine te pripadnika romskog civilnog društva).

⁵⁰ Vijeće Europe, ECRI Secretariat, Directorate General Democracy II, *Izvješće ECRI-a o Hrvatskoj, peti ciklus praćenja*, usvojeno 21. 3. 2018.; objavljeno 15.05.2018., <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Croatia/HRV-CbC-V-2018-017-HRV.pdf> (28.05.2018.), str. 24.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Friedman, E., Horvat, M., *Evaluacijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP-Ured Hrvatska, 2015.

Na tom se zaključku evaluacije temelji potreba za istraživanjem polaznih vrijednosti za sve one pokazatelje NSUR-a za koje ti podaci nisu dostupni kako bi se unaprijedio evaluacijski proces te omogućilo mjerenje postignutog napretka definiranih ciljeva, ali i učinka konkretnih mjera i aktivnosti. Tako je ULJPPNM definirao opis poslova za javnu nabavu prema kojem je cilj istraživačke komponente projekta „prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“,⁵⁴ definirati polazne vrijednosti za mjerenje učinka NSUR-a i AP-a NSUR na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te definirati potrebe romskih zajednica, kao i prepreke uključivanja romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini. Isto tako, ULJPPNM navodi još jedan važan razlog kao relevantan za provedbu istraživanja baznih podataka NSUR-a, a to je da državna tijela i javne ustanove uglavnom ne prikupljaju podatke razvrstane po etničkoj pripadnosti, zbog čega je i definiranje polaznih podataka opterećeno nizom poteškoća. Postojeći podaci iz administrativnih izvora nisu objedinjeni ni lako dostupni (kao ni podaci iz dosadašnjih istraživanja u Hrvatskoj) pa ih je tako teško uključiti pri postavljanju polaznih vrijednosti javnopolitičkih dokumenata.

Tomu treba dodati i poteškoće u definiranju opsega romske populacije u Republici Hrvatskoj. Naime, iako prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz posljednjeg Popisa stanovništva u RH živi 16 975 Roma, još uvijek je općeprihvaćena činjenica da se radi o podcijenjenom broju te se uz podatak evidentiran Popisom stanovništva u svim službenim dokumentima (uključujući i NSUR 2013. – 2020.) navodi i procjena Vijeća Europe prema kojoj se broj Roma u RH kreće između 30 000 i 40 000. Stoga se nameće pitanje koji je od navedenih brojeva potrebno/poželjno uzimati kao relevantnu polazišnu vrijednost u definiranju obuhvata pripadnika romske nacionalne manjine pojedinom mjerom ili aktivnostima. Zbog toga je razloga u istraživačkom dijelu navedenog projekta ULJPPNM definirao potrebu za identifikacijom zajednica, odnosno onih lokaliteta gdje živi 30 i više pripadnika romske nacionalne manjine. O svim metodološkim postupcima za identifikaciju romske populacije te procesu uzorkovanja bit će više govora u poglavlju „Metodološki okvir“.

Stoga se potreba definiranja polaznih vrijednosti putem istraživanja koje će, uvažavanjem istraživačkih etičkih standarda, nadvladati poteškoće u prikupljanju etnički disegregiranih podataka s kojima se susreću administrativna tijela nameće kao logičan preduvjet učinkovitije javne politike usmjerene unapređenju položaja romske nacionalne manjine na području Republike Hrvatske.

---

54 Projekt „Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma“ proveli su Ecorys Hrvatska d.o.o. i Centar za mirovne studije u korist Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.

Osnovna konceptualizacija istraživanja baznih podataka NSUR-a

Nacionalne strategije/javne politike različito su strukturirane, ali uobičajeno je da se po određenim područjima strategije/politike navedu: opći cilj za područje, specifični ciljevi, polazna (bazna) vrijednost, pokazatelji učinka, izvori podataka, provedbeno tijelo, rokovi za realizaciju te planirana sredstva. Kao što je već naznačeno, AP NSUR ima samo 11 polaznih vrijednosti (od 111) u odnosu na koje se može mjeriti učinak provedenih mjera i aktivnosti radi ispunjavanja postavljenih specifičnih i općih ciljeva, dok su pokazatelji učinka nedostatni ili nedovoljno koherentno postavljeni kako bi se učinak u odnosu na definiran cilj i specifične ciljeve uopće mogao mjeriti. Zbog tih razloga, a za potrebe istraživanja baznih podataka NSUR-a za svako područje strategije i navedene specifične ciljeve, pokazatelji su modificirani kako bi se kvantitativnom metodom ankete (a ne prikupljanjem podataka od različitih provedbenih tijela) mogli utvrditi polazni pokazatelji.

Taj proces nije uobičajen za javne politike jer su bazni podaci trebali biti osnova za definiranje pokazatelja praćenja. Međutim, kako polaznih vrijednosti kod većine specifičnih ciljeva nema u Nacionalnoj strategiji uključivanja Roma, tako su i pokazatelji provedbe na koje bi se bazni podaci trebali odnositi često proizvoljni i nije razvidno kako pojedini definirani pokazatelji učinka uopće govore o stupnju ispunjavanja navedenih specifičnih ciljeva. To je možda i najslabija strana NSUR-a i AP-a NSUR te su zbog toga mnogi navedeni pokazatelji učinka u NSUR-u dodatno raščlanjeni, a neki i nisu bili uključeni prilikom osmišljavanja baznih pokazatelja koji su kasnije operacionalizirani u varijable za anketni upitnik. Kako je ukupno postavljeno 115 indikatora za polazne vrijednosti NSUR-a po svim područjima, sam proces osmišljavanja indikatora za polazne vrijednosti iz kojih su kasnije operacionalizirane varijable za istraživanje opisat će se na jednom konkretnom primjeru iz poglavlja obrazovanja NSUR-a.

S obzirom na ograničen prostor za prezentaciju svih metodoloških procedura, kao i ukupnog obima studije, kao primjer načina na koji su konstruirani indikatori naveden je samo jedan segment NSUR-a u području obrazovanja. Za područje obrazovanja NSUR-a definiran je opći cilj: „Poboljšati pristup kvalitetnom obrazovanju uključujući obrazovanje i skrb pruženu u ranom djetinjstvu, ali i osnovno, srednje i sveučilišno obrazovanje s posebnim naglaskom na uklanjanje moguće segregacije u školama; spriječiti preuranjen prekid školovanja i osigurati lagan prijelaz iz škole do zaposlenja“.⁵⁵ U specifičnom cilju

55 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.), str. 44.

1 navodi se: „Podići kvalitetu i učinkovitost obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine te osigurati stjecanje potrebnih znanja i vještina koje će omogućiti osobni razvoj učenika, kao i završavanje osnovnog obrazovanja s ciljem nastavka školovanja te smanjenja razlike između obrazovnih postignuća djece pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosječnu razinu obrazovnih postignuća svih učenika u osnovnoškolskom obrazovanju u RH. Do 2015. godine razviti sustav podrške odgojno obrazovnim ustanovama za razvoj odgojno obrazovnih programa i primjenu odgojno obrazovnih praksi koje će osigurati adekvatnu pripremljenost djece za školu te uvjete za istinsku socijalnu integraciju poštujući specifičnosti rada u multikulturalnom okruženju te s djecom iz socijalno depriviranih obitelji“.⁵⁶ Pokazatelj učinka koji govori o stupnju ispunjenja Specifičnog cilja 1 jest: „Doneseni akti na razini MZOS, Agencije za odgoj i obrazovanje (AZOO), kojima se utvrđuje program praćenja i podrške te odgovornosti pojedinih institucija za njegovu provedbu“.⁵⁷ Taj indikator nije ispunjen nakon gotovo pet godina implementacije NSUR-a, no to ne znači da nema pomaka u ispunjavanju specifičnog cilja 1 NSUR-a. Zato je specifičan cilj 1 podijeljen na dvije smislene cjeline radi koherentnijeg postavljanja indikatora:

- a/ Djeca pripadnici romske nacionalne manjine stječu potrebna znanja i vještine koje omogućavaju njihov osobni razvoj.
- b/ Kako bi se postigao tako definiran specifični cilj 1 postavljeni su sljedeći indikatori:
  - 1/ stupanj znanja hrvatskog jezika (čitanje, pisanje, poznavanje pravopisa i gramatike);
  - 2/ osobni razvoj djece
    - / razumijevanje osnovnih pojmova i koncepata u skladu s predviđenim programom;
    - / kvaliteta rada nastavnika i romskih pomagača za svladavanje školskog programa;
    - / kvaliteta rada nastavnika i romskih pomagača za osobni razvoj djeteta;
  - 3/ sudjelovanje romske djece u vannastavim školskim aktivnostima;
  - 4/ interes roditelja za nastavak školovanja njihove djece nakon osnovne škole;
    - / Nastavak specifičnog cilja 1 – b) Smanjenje razlika u obrazovnim postignućima između romske i neromske djece. Za taj dio specifičnog cilja 1 postavljeni su sljedeći indikatori:
  - 5/ usporedba udjela romske i neromske djece u osnovnoj školi po prilagođenom programu;
  - 6/ broj godina potrebnih za završavanje osnovne i srednje škole;
  - 7/ udio nezavršavanja upisane osnovne, srednje škole ili fakulteta;
    - / razlozi za nezavršavanje
  - 8/ broj godina potrebnih za završetak visokog obrazovanja.⁵⁸

56 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.), str. 45.

57 Ibid.

58 Ibid.

Kako se neke indikatore moglo operacionalizirati u anketna pitanja, dok su drugi indikatori više opisnog karaktera (poput navođenja razloga za nezavršavanje osnovne i srednje škole), tako se dio podataka potrebnih za utvrđivanje polaznih podataka postavljao i kao pitanja u intervjuima i fokus-grupama.

Pregled izabраниh istraživanja Roma – kontekstualna podloga istraživanja

U svrhu oblikovanja ovoga istraživanja konzultirana je raznovrsna literatura i izvori, pri čemu je potrebno posebno navesti tri prethodna istraživanja koja su provedena u Hrvatskoj: to su studija UNDP-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. godine,⁵⁹ EU MIDIS I iz 2008. godine⁶⁰ i EU MIDIS II iz 2016. godine.⁶¹ Ta istraživanja poslužila su, uz Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma, koja je zbog ciljeva i svrhe istraživanja bila osnova za konceptualizaciju istraživanja, kao izvori koji su bili konzultirani pri izradi metodologije istraživanja, i to istraživačkog instrumentarija i uzorkovanja.

Kao što je dobro poznato, bez definiranja populacije nije moguće definirati uzorak, tj. ne može se uzorkovati ako se ne zna tko se točno uzorkuje. U slučaju Roma zadatak preciznog definiranja populacije istraživanja iznimno je izazovan. Studije su pokazale da se rezultati popisa stanovništva obično razlikuju od rezultata prikupljenih anketnim istraživanjima koje provode stručnjaci.⁶² Ovisno o okolnostima, ta razlika može varirati jer u nekim okolnostima deklariranje Romom može donositi određene rizike pa se procjene smanjuju, dok u nekim okolnostima takvo deklariranje može donijeti određene prednosti pa se procjene povećavaju (poznato kao fenomen tzv. „strateškog etniciteta“).

Dva su osnovna pristupa u definiranju nečije (etničke ili neke druge) pripadnosti: samoidentifikacija i eksterna (ekspertna) identifikacija. U pristupu samoidentifikacije pojedinci se obično izravno pitaju kojoj etničkoj grupi pripadaju (kao primjerice u popisima stanovništva), dok u pristupu eksterne identifikacije o (etničkom ili nekom drugom) identitetu osoba ili cijelih zajednica odlučuje netko drugi. Svaki je od tih pristupa upotrijebljen u različitim istraživanjima romske populacije te se pokazalo da rezultiraju različitim podacima – procjene populacija samoidentifikacijom obično su manje od procjena koje su rezultati eksternih identifikacija. No skup samoidentificiranih Roma nije jednostavno podskup eksterno (ekspertno) identificiranih Roma, već postoje i grupe samoidentificira-

59 Ivanov, A., Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011*. Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

60 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), EU-MIDIS Technical Report. *Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.).

61 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

62 Ibid.

nih Roma koje vanjski eksperti ne identificiraju kao pripadnike romske populacije.

Ivanov i suradnici smatraju kako su oba ta pristupa u uzorkovanju romske populacije razumna te predstavljaju dio kompleksne realnosti.⁶³ Smatraju da je samo postavljanje pitanja „Koje je od ova dva pristupa bolji?“ zbog svoje binarne prirode pogrešno jer oblikuje problem kao tehničku situaciju u kojoj je samo potrebno primijeniti korektnu definiciju i zatim metode prebrojavanja. Smatraju kako je implicitna pretpostavka većine provedenih istraživanja o postojanju populacije istraživanja koju je moguće jasno identificirati pogrešna. Idealna identifikacija pripadnika romske manjine bi, umjesto postavljanja pitanja: „Jeste li Rom?“ podrazumijevala izgradnju detaljnog profila pojedinaca koji bi trebao uključiti dodatne etničke markere poput pitanja o materinskom jeziku, jeziku koji govore kod kuće, etnicitetu susjedstva, ali i dug popis pitanja o osobnim vrijednostima, obrascima ponašanja, mitovima, uvjerenjima, kulturnim karakteristikama i sl. Naravno, u praksi je takav pristup nepraktičan i neprimjenjiv. Ipak, smatraju da je u istraživanjima metodom ankete potrebno primijeniti kombinaciju obaju prethodno navedenih glavnih pristupa: samoidentifikacije i eksterne identifikacije, iako ni to nije u potpunosti dovoljno.

Tako Ivanov i suradnici daju pregled nekih dosad provedenih istraživanja Roma. Svjetska banka analizirala je podatke Sveučilišta Yale (Ringold, Orenstein i Wilkens, 2005, prema Ivanov et al. 2012.) za Rumunjsku, Mađarsku i Bugarsku te su u anketiranju i naknadnoj analizi podataka za definiranje romskog etniciteta upotrijebljeni pristupi samoidentifikacije i procjene anketara.⁶⁴ Procjene anketara precjenjivale su broj Roma u odnosu na samoidentifikaciju Roma. Studija je sadržavala pitanja na razini kućanstva i na razini pojedinca te je upotrijebljeno neproporcionalno nadzastupljanje Roma u odnosu na njihov udio u populacijama kako bi se dobile preciznije procjene.

Studija UNDP-a u Rumunjskoj, Mađarskoj, Bugarskoj, Češkoj i Slovačkoj također se služila kombinacijom samoidentifikacije i eksterne identifikacije. Geografska područja u kojima žive Romi prvo su identificirana na temelju Popisa stanovništva uz dodatne konzultacije sa stručnjacima u etničkim odnosima, predstavnicima nacionalnih agencija i romskih nevladinih organizacija. Na temelju distribucije Roma odabrani su klasteri za daljnje uzorkovanje. Na terenu su anketari identificirali sudionike istraživanja uz pomoć lokalnih eksperata. I u toj je studiji došlo do povećane zastupljenosti osoba koje se nisu

⁶³ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.), str. 8.

⁶⁴ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.).

samoidentificirale kao Romi, iako u manjoj mjeri.⁶⁵

U daljnjem tekstu slijedi osnovni sadržajni pregled i detaljniji pregled metodologije već spomenutih triju istraživanja ključnih za ovo istraživanje o Romima, s posebnim naglaskom na pristupima uzorkovanju u svakome od njih kako bi se postavili temelji za pristup uzorkovanju upotrijebljen u ovom istraživanju.

1. STUDIJA UNDP-A, SVJETSKE BANKE I EUROPSKE KOMISIJE IZ 2011. GODINE⁶⁶

Ovo je istraživanje provedeno 2011. godine u 12 zemalja srednje i jugoistočne Europe, a analizu njegovih rezultata za Hrvatsku u posebnoj su publikaciji „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“ 2014. godine objavili UNDP, UNICEF i UNHCR.⁶⁷ Istraživanje je provedeno metodom ankete, i to u romskim kućanstvima i neromskim zajednicama koja žive u neposrednoj blizini Roma. Istraživanje uključuje tematsku analizu podataka u sljedećim temama: siromaštvo i životni standard, obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, stanovanje i statusna pitanja (tu su upotrijebljeni podaci dodatnog kvalitativnog istraživanja koje je agencija Ipsos Puls provela na temelju podataka koje im je dostavila udruga Informativno-pravni centar iz Slavenskog Broda).⁶⁸

U studiji UNPD-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. populacija istraživanja bila je definirana na sljedeći način:

- 1/ sva kućanstva u romskim naseljima ili područjima kompaktnog romskog stanovništva;
- 2/ neromske zajednice koje žive u neposrednoj blizini Roma.

Ta je studija pokrivala dvije populacije uzrokovanja: Rome i nerome. Populacija Roma definirana je kao „kućanstva u romskim naseljima ili područjima kompaktnog romskog stanovništva koji se identificiraju kao Romi“.⁶⁹ Dizajn uzorka temeljio se na pretpostavka-

65 U mnogim studijama koje je provodio UNDP kao baza za uzrokovanje, tj. za definiranje populacije istraživanja poslužio je popis stanovništva koji je potom nadopunjavao različitim pristupima. Na primjer, u Srbiji je 2005. provedeno istraživanje u kojemu je uzorak istraživanja konstruiran tako da su iz popisa stanovništva probране lokacije s 18 ili više romskih kućanstava. Prije selekcije kućanstava taj je popis dopunjen novim informacijama dobivenim odlaskom timova popisivača na lokacije i popisivanjem adresa pojedinih kućanstava. U Makedoniji je 2005. upotrijebljen sličan pristup – okvir uzroka za populaciju Roma određen je na temelju popisa stanovništva, pri čemu su u obzir uzeta popisna područja s više od 15 % romske populacije. No kako taj popis nije bio ažuran, osnovani su timovi popisivača koji su posjetili sva navedena kućanstva i evidentirali koja su od njih nastanjena Romima. Evidentirana su samo kućanstva u urbanim područjima jer je na temelju popisa stanovništva utvrđeno da 95 % romske populacije živi u urbanim područjima. Romskoj populaciji dodijeljeno je 70 klastera, uz 300 klastera za opću populaciju, a za finalni uzorak selektirano je 1079 romskih kućanstava.

66 Upotrijebljeni izvori o studiji: Ivanov, A, Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012. i Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

67 Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

68 Ibid.

69 Ivanov, A, Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

ma da je za postizanje adekvatne pokrivenosti romske populacije pri definiranju uzoraka nužna kombinacija eksterne identifikacije i samoodređenja.

Ivanov i suradnici u radu „*Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC, Regional Roma Survey 2011.*“ detaljno su izložili faze uzorkovanja romske populacije u studiji provedenoj 2011., relevantne za ovo istraživanje.⁷⁰

U prvoj fazi uzorkovanja upotrijebljen je popis stanovništva. Iako svjesni da popisi stanovništva podcjenjuju apsolutan broj Roma, u istraživanje se krenulo s pretpostavkom kako podaci iz cenzusa adekvatno opisuju strukturnu i teritorijalnu distribuciju osoba koje se deklariraju kao Romi. Drugim riječima, Ivanov i suradnici (2012) pretpostavili su da je sklonost neizjašnjavaanju jednaka za sve regije. Na temelju te pretpostavke uzorak Roma smatrao se reprezentativnim za ona područja u kojima je udio Roma jednak ili veći od udjela Roma na nacionalnoj razini (tzv. kompaktna područja). Za ta se područja smatra da su u njima Romi u najvećoj mjeri izloženi isključenosti, stoga je istraživanje upravo te populacije primarna svrha inicijativa nacionalnih strategija za uključivanje Roma.

Osnovne jedinice uzorkovanja u tome istraživanju bile su sljedeće:

- / U prvom stupnju osnovne jedinice uzorkovanja bili su klasteri unutar naselja nastanjenih romskom populacijom.
- / U drugom stupnju osnovne jedinice uzorkovanja bila su slučajno odabrana kućanstva prema metodama *random start* i *random walk*.
- / U trećem stupnju osnovne jedinice uzorkovanja bili su članovi kućanstva u dobi 16 godina ili stariji odabrani prema tehnici prvoga rođendana.

Prevelika zastupljenost Roma uključivanjem onih koji se ne samoidentificiraju kao Romi izbjegnuta je u trećem stupnju uzorkovanja postavljanjem sljedećeg pitanja: „Provodimo istraživanje među romskim stanovništvom. Želite li biti intervjuirani?“. Spremnost sudjelovanja u istraživanju smatrala se prešutnim prihvaćanjem statusa Roma. Kasnije su to autori definirali kao „implicitno prihvaćanje vanjskog identificiranja“.⁷¹ To se istraživanje, dakle, koristilo kombinacijom eksterne identifikacije i samoidentifikacije. U prvome stupnju (koji se oslanjao na popis stanovništva) upotrijebljena je eksterna identifikacija. U drugom stupnju upotrijebljena je eksterna identifikacija lokalnih stanovnika, nevladinih organizacija i stručnjaka. U trećem stupnju uzorkovanja (selekcija sudionika) rezultati prvih dvaju stupnja bili su potvrđeni ili opovrgnuti „implicitnim prihvaćanjem identifikacije“. Iskustva s terena u ovome istraživanju podupiru takav pristup. Autori su izvijestili o tome da anketari nisu imali nikakvih problema u identifikaciji etniciteta romskih ispitanika. Naveli su tek nekoliko situacija u kojima su anketari identificirali pojedince kao Rome, a oni su takvu identifikaciju odbili.

⁷⁰ Ivanov, A, Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

⁷¹ Ibid.

Uz izvor etničke identifikacije, dodatni važan aspekt definiranja populacije istraživanja odnosi se na to može li istraživanje reprezentirati „sve Rome“, tj. i one socijalno isključene i one socijalno uključene. Ivanov i suradnici zalažu se za to da je naglasak potrebno staviti na one s najizraženijom potrebom za podrškom, odnosno na socijalno isključene i često rezidencijalno segregirane Rome. Iako takav pristup ne može rezultirati uzorkom koji bi bio reprezentativan za sve Rome na nekome teritoriju, on izvire iz nacionalnih politika i za njih je relevantan jer reprezentira one Rome koji su socijalno isključeni i u riziku od marginalizacije, odnosno upravo one na koje se takve javne politike odnose.⁷²

Istraživanje je, među ostalim, pokazalo da su Romi u Hrvatskoj u odnosu na većinsko stanovništvo u nepovoljnijem ekonomskom položaju, a posebice kad se u obzir uzmu pokazatelji siromaštva, odnosno stopa apsolutnog i relativnog siromaštva.⁷³ Isto tako, istraživanje je pokazalo kako je udio socijalne pomoći i dječjeg doplatka u dohotku romskih kućanstava višestruko veći nego onaj kod kućanstava opće populacije te da su prosječni osnovni troškovi romskih kućanstava isti kao i oni kućanstava većinske populacije u okruženju, iako im je prosječan dohodak značajno manji. Nadalje, u području obrazovanja, studija je pokazala kako su romska djeca manje uključena u predškolsko obrazovanje od ostale djece, da su podjednako uključena u osnovnoškolsko obrazovanje, ali da su mladi Romi gotovo dvostruko rjeđe uključeni u srednjoškolsko obrazovanje od mladih opće populacije jednake dobi. Utvrđen je i izrazito nizak broj studenata romske nacionalne manjine na sveučilištima, iako se obrazovne aspiracije Roma i ostalog stanovništva prema rezultatima toga istraživanja ne razlikuju u velikoj mjeri. U polju zapošljavanja istraživanje je utvrdilo da Romi imaju nižu stopu aktivnosti od ostale populacije, da imaju višestruko veću stopu nezaposlenosti nego opća populacija u okruženju te da ta nezaposlenost više pogađa Rome iz ruralnih krajeva te žene. Međutim, Romi izražavaju poduzetničke aspiracije dvostruko više nego pripadnici opće populacije, iako su u tome manje uspješni. Gledajući rezultate u području zdravlja i zdravstvenih usluga, velika se razlika očituje u nemogućnosti pokrivanja troškova potrebnih lijekova, koja se triput više iskazuje kod Roma nego kod opće populacije u okruženju, a istraživanje je pokazalo i da je dostupnost zdravstvene zaštite upitna i iz zdravstvenog osiguranja, koje ne posjeduje čak četvrtina romske populacije. Romi su, u odnosu na stanovništvo u okruženju, u tome istraživanju više prijavljivali probleme koji se tiču dišnog sustava te psihičkih problema poput tjeskobe i depresije, no svoje opće zdravstveno stanje procjenjuju nešto bolje nego ispitivani pripadnici ostale populacije. Dodatno, istraživanje je zaključilo kako su uvjeti stanovanja romske populacije neadekvatni, pri čemu raspoložu s prosječno triput manjom stambenom površinom po članu kućanstva od opće populacije, otprilike pola romskih kućanstava nema pristup kanalizaciji ili septičkoj jami, zahodu ili kupaonici u kućanstvu. Na kraju, kvalitativno istraživanje utvrdilo je da neregulirani pravni status ima posljedice na ostvarivanje prava u drugim područjima, poput obrazovanja, zapošljavanja,

⁷² Ivanov, A., Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

⁷³ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

2. EU MIDIS I IZ 2008. GODINE⁷⁵

EU-MIDIS prvi je sustavni veliki pokušaj istraživanja odabranih imigranata, etničkih manjina i skupina nacionalnih manjina u svih 27 država članica EU-a o njihovim iskustvima diskriminacije i viktimizacije. S obzirom na to da do tada u Europi nije bilo provedeno istraživanje takve vrste, Agencija Europske unije za temeljna prava (*European Union Agency for Fundamental Rights*, FRA) 2007. godine započela je pilot-studiju u šest država članica kako bi se ispitala valjanost, pouzdanost i kvaliteta različitih metodoloških pristupa i pristupa uzorkovanju, kao i sadržaj i primjena anketnog upitnika.

U prvo istraživanje EU MIDIS iz 2008. godine Hrvatska nije bila uključena. Za razliku od UNDP-ove studije u kojoj je postojalo pet fizički odvojenih modula anketnog upitnika, u studiji EU MIDIS postojao je samo jedan anketni upitnik (iznimno opširan), koji je ispunjavala jedna slučajno odabrana osoba po kućanstvu. Dio pitanja u tome upitniku odnosio se i na druge članove kućanstva.

Anketiranje u 27 članica EU odvijalo se tijekom ljeta 2008. godine, obično u trajanju od nekoliko mjeseci, u nekim zemljama s ljetnom pauzom. Geografska orijentacija bila su urbana i semiurbana područja, najčešće oko glavnih gradova i još jednog ili dva ključna urbana centra. Romi su bili samo jedna od ciljnih skupina u tom istraživanju (u Bugarskoj, Češkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Rumunjskoj i Slovačkoj) uz ostale etničke i nacionalne manjine u pojedinim državama.

Primarne jedinice uzorkovanja bile su klasteri anketa koje se provode iz iste polazišne točke. U svakoj zadanoj jedinici uzorkovanja bilo je potrebno provesti određeni broj anketa s ispitanicima koji ispunjavaju uvjete. Broj intervjua po primarnoj jedinici uzorkovanja dodijeljen je unaprijed.⁷⁶ Svaki je klaster imao određenu adresu (ili ime ulice) kao polazišnu točku. Od polazišne točke anketari su trebali odabrati svaku petu stambenu jedinicu.

S obzirom na kompleksnu ciljanu populaciju i definiciju područja pokrivenosti, studija je imala složeni dizajn uzorka, pri čemu su upotrijebljena četiri različita pristupa uzorkovanju. Od ta četiri pristupa dva su se oslanjala na slučajno uzorkovanje, odnosno tehniku nasumičnog hoda (engl. *random route*) i fokusirano popisivanje (eng. *focussed enumerati-*

⁷⁴ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

⁷⁵ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.).

⁷⁶ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.), str. 11.

on), a druga dva oslanjala su se na alternative tim metodama.⁷⁷ Slijedi kratak opis svakog od upotrijebljenih pristupa uzorkovanju:

- 1/ U gradskim/metropolitanskim područjima upotrijebljen je pristup nasumičnog hoda s fokusiranim popisivanjem (u najvećem broju država) u kojemu su primarne jedinice uzrokovanja raspoređene na gradove i gradska područja, stratificirano prema gustoći (tamo gdje su postojale pouzdane informacije o gustoći stanovništva svakog stratuma). Tamo gdje nisu postojale informacije o gustoći stanovništva pojedinih stratuma, stručnjaci su odredili područja srednje i visoke gustoće ciljane populacije, a primarne jedinice uzorkovanja raspoređene su tako da ih je u područja visoke gustoće dodijeljeno 80 %, a u područja srednje gustoće 20 %.
- 2/ Uzorak na bazi registra adresa (gdje je to bilo moguće) temeljio se na dostupnim adresama pojedinih kućanstava koje su pružili matični uredi koji su identificirali potencijalne ispitanike u skladu s imigrantskim statusom ili nacionalnom/etničkom pripadnošću (no takve privatne informacije u mnogim zemljama nije zakonski moguće dobiti). U tim je zemljama slučajni uzorak određen iz popisa ciljanog stanovništva, a slučajno odabrane pojedince (i njihove članove kućanstva) izravno su kontaktirali anketari. Ti uzorci nisu bili klasterirani.
- 3/ Nasumični hod s fokusiranim popisivanjem na razini cijele države služio je za pokrivanje etničkih manjina koje nisu (samo) koncentrirane u najvećim urbanim centrima, pri čemu su nasumične rute za primarne jedinice uzrokovanja bile raspoređene na teritorijima bilo gdje u zemlji u kojima ciljana manjina uglavnom živi, (dijelovi gradova, manji gradovi i sela) na temelju poznate gustoće ciljane populacije (bilo iz nacionalne statistike ili specifičnih studija većih razmjera).
- 4/ Mrežno uzorkovanje – taj je pristup osmišljen kao moguća metoda za nepredviđene situacije u tri prethodno navedena pristupa uzorkovanju. U tome scenariju, počevši od početnog broja kontakata, trebala je biti uzorkovana mreža identificiranih osoba koje zadovoljavaju kriterije ciljane populacije. Nažalost, ta se metoda pokazala u velikoj mjeri neuspješnom jer su osobe koje su bile regrutirane za sudjelovanje u istraživanju bile iznimno nesklone pružiti podatke o svojoj mreži za daljnje uzimanje uzoraka. Taj je pristup upotrijebljen samo kao dopuna prvom navedenom pristupu (u gradskim područjima).

3. EU MIDIS II IZ 2016. GODINE⁷⁸

Agencija Europske unije za temeljna prava (FRA) dosad je provela tri anketna istraživanja na Romima: EU-MIDIS I (2008) – opisano u prethodnom dijelu, potom anketa Roma

⁷⁷ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.), str. 18–19.

⁷⁸ Upotrijebljeni su izvori: European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.); European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings, Survey methodology Q & A*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings/methodology-q-and-a> (21. 5. 2018.) i European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Background note on survey methodology*, 2016.

(2011) i EUMIDIS II (2016). Dok su sva tri istraživanja prikupila podatke o pitanjima kao što su diskriminacija i svjesnost o pravima, rezultati o životnim uvjetima kao što su siromaštvo, obrazovna postignuća i stanovanje prikupljeni su samo u anketi Roma 2011. i EU-MIDIS II. Dakle, istraživanje EU MIDIS II. uključivalo je sljedeće teme, odnosno indikatore iz sljedećih područja: siromaštvo i marginalizirani životni uvjeti, sudjelovanje na tržištu rada, obrazovanje, zdravlje, stanovanje i diskriminacija te osviještenost o pravima.⁷⁹

EU-MIDIS I, anketa Roma 2011. i EU-MIDIS II služili su se sličnom metodologijom, primjenjujući višestapni odabir ispitanika. Kako bi se optimizirao pristup uzorkovanja, EU-MIDIS II dalje je razvio metodologiju primijenjenu 2011. godine. U toj posljednjoj studiji EU-MIDIS II, iz 2016. godine, istraživanje je dodatno poboljšalo metode uzorkovanja i ponderiranja razvijene za anketu Roma 2011. Stoga se rezultati EU-MIDIS II smatraju preciznijima za prikaz stanja i iskustava Roma u obuhvaćenim zemljama. Zbog tog razloga ovdje su prikazani neki relevantni aspekti metodologije studije EU-MIDIS II. Studija EU-MIDIS II za definiciju romske populacije primijenila je definiciju Roma Vijeća Europe te su anketirane one osobe koje su se samoidentificirale kao „Romi“. Istraživanje nije uključilo „Rome“ koji su se preselili iz jedne države članice EU-a u drugu. Anketirani su Romi u devet zemalja članica EU: Bugarskoj, Hrvatskoj, Češkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Portugalu, Rumunjskoj, Slovačkoj i Španjolskoj i to u razdoblju od listopada 2015. do travnja 2016. godine.

Od ispitanika su zatražene informacije o njihovoj osobnoj situaciji i životnim uvjetima, kao i osnovnim socio-demografskim obilježjima svih članova kućanstva. Također su upitani o svojim iskustvima diskriminacije, viktimizacije (uključujući zločine iz mržnje), profiliranju i političkom i društvenom djelovanje te je ispitana njihova osviještenost o svojim pravima.

Jedinica analize bila su kućanstva. U Hrvatskoj je u istraživanju sudjelovalo 538 kućanstava, a prikupljeni su podaci za 2800 članova tih kućanstava. Podaci iz te studije smatraju se reprezentativnima za Rome koji žive u devet država članica EU koji se prepoznaju kao „Romi“ ili kao članovi skupina obuhvaćenih tim krovnim terminom. Istraživanjem su obuhvaćena ona geografska ili administrativna područja u kojima su Romi činili preko 10 % lokalnog stanovništva. Doneseni zaključci stoga odražavaju životne uvjete, uživanje temeljnih prava i iskustava diskriminacije do 80 % Roma koji žive u navedenih devet zemalja članica. Anketiranje se odvijalo na lokalnom jeziku pojedine zemlje, odnosno konkretno – Romi u Hrvatskoj anketirani su na hrvatskom jeziku. Tehnika anketiranja bila je CAPI (eng. *Computer Assisted Personal Interview*), odnosno anketiranje licem u lice potpomognuto računalima uz dodatak papirnatih kartica za lakše razumijevanje.

U svrhu selekcije ispitanika u istraživanju je upotrijebljen dizajn višestapnog slučajnog probabilističkog uzorkovanja. Prvobitno su odabrana područja s većom gustoćom Roma

⁷⁹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

(10 % i više), a potom je sastavljen popis slučajno odabranih adresa, bez znanja o tome hoće li romska osoba tamo živjeti ili ne.

Nakon kontaktiranja kućanstva anketar je postavio selekcijsko pitanje („Živi li u ovom kućanstvu osoba u dobi od 16 godina ili više, a da je Rom?“). U nekim je zemljama pojam „Rom“ zamijenjen popisom svih relevantnih termina koji se uobičajeno upotrebljavaju u toj zemlji i koji su uključeni pod krovni pojam „Romi“. Intervjuirana je samo jedna slučajno odabrana osoba po kućanstvu, dok su neki upitnici postavljali pitanja o situaciji svakog člana kućanstva.

Istraživanje EU-MIDIS II težilo je postići, koliko je to bilo moguće, reprezentativni probabilistički uzorak svake ciljane skupine za anketiranje u što većem broju članica EU-a kako bi se rezultati istraživanja mogli generalizirati na ciljane populacije u svakoj zemlji. Da bi se to postiglo, u istraživanju je primijenjena kombinacija izravnih i neizravnih probabilističkih tehnika uzorkovanja. To je uključivalo:

- 1/ uzorkovanje na temelju registra (izravno uzorkovanje putem registra osoba i neizravno uzorkovanje putem registra adresa);
- 2/ tehnike nasumičnog hoda (u nižim koncentriranim područjima u kombinaciji s uzorkovanjem prilagođenih klastera (eng. *Adaptive Cluster Sampling*, ACS) ili fokusiranim popisivanjem za povećanje veličine uzorka teško dostupnih skupina);
- 3/ uzorkovanje na temelju lokacija – za one ciljane skupine u kojima konvencionalni pristupi slučajnog uzorkovanja nisu mogući, a tehnike nasumičnog hoda neučinkovite (npr. kad je ciljana skupina u nekoj zemlji vrlo raspršena i razina koncentracije vrlo niska).

Imajući na umu navedeno, kako bi se mapirali svi relevantni lokaliteti na kojima žive Romi, u ovom istraživanju primijenjena je kombinacija eksterne identifikacije i samoidentifikacije na inovativan i ponešto drukčiji način od navedenih metoda.⁸⁰

Ukratko, vezano za siromaštvo i materijalnu deprivaciju, rezultati istraživanja pokazali su da gotovo cijelo romsko stanovništvo (93 %) u Hrvatskoj ima dohotke ispod nacionalnog praga siromaštva te da više od trećine Roma (38 %) živi u kućanstvima u kojima je najmanje jedan član barem jednom odlazio spavati gladan.⁸¹ Nadalje, istraživanje je pokazalo da je više od polovice (62 %) članova romskih kućanstava nezaposleno, a udio plaćenog rada (u razdoblju od četiri tjedna koja su prethodila provedbi istraživanja) u Hrvatskoj je najniži među istraživanim državama članicama EU-a – 10 %. Nadalje, podaci koji se tiču obrazovanja Roma u Hrvatskoj pokazuju da je sudjelovanje romske djece u programima predškolskog odgoja i obrazovanja izrazito nisko (32 %), dok je udio djece koja sudjeluju u osnovnoškolskom obrazovanju visoko (94 %). Također, podaci pokazuju i da je udio Roma

⁸⁰ Više o samom procesu definiranja romske populacije te uzorkovanju u ovom istraživanju govorit će se u potpoglavlju: „Predistraživanje: mapiranje zajednica kao preduvjet za uzorkovanje“.

⁸¹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

koji nisu završili ni jedan stupanj formalnog obrazovanja visok, s tim da je viši u starijim dobnim skupinama (45+), nego u onima mlađima. Nadalje, istraživanje je pokazalo da većina romske populacije u Hrvatskoj ima zdravstveno osiguranje (82 %). U polju stanovanja, istraživanje je pokazalo da Romi raspolažu s manje prostora, odnosno soba po članu kućanstva od opće populacije (0,7: 1,2) te da čak trećina Roma živi u kućanstvima bez tekuće vode u stambenom prostoru, dok čak polovina živi u kućanstvima bez zahoda ili tuša ili kupaonice u stambenom prostoru. Što se tiče pojava diskriminacije, 37 % ispitanika izjavilo je da je diskriminaciju doživjelo u proteklih 12 mjeseci, ali samo ih je petina diskriminaciju i prijavila.

3 / METODOLOŠKI OKVIR

Ciljevi istraživanja

Projektom „Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013. – 2020.“ unaprijed su definirani opći i specifični ciljevi istraživanja kako za kvalitativno, tako i za kvantitativno istraživanje.

OPĆI CILJ

Opći je cilj istraživanja definirati polazne vrijednosti za mjerenje učinka NSUR-a i AP-a NSUR na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te definirati potrebe romskih zajednica, kao i prepreke uključivanja romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini.

SPECIFIČNI CILJEVI ISTRAŽIVANJA

Specifični istraživački ciljevi sljedeći su:

- 1/ Utvrditi profile članova uzorkovanih romskih kućanstava prema spolu, dobi, obrazovnom, radnom, socijalnom, pravnom, materijalom i zdravstvenom statusu.
- 2/ Opisati uvjete života i stanovanja uzorkovane romske populacije u terminima socijalne isključenosti, materijalne deprivacije i kvalitete života te utvrditi stanje s legalizacijom nekretnina.
- 3/ Utvrditi ekonomsku dinamiku romskih kućanstava: oblike pristupa tržištu rada, izvore prihoda, životne troškove i financijska opterećenja i prioritete, opisati strukturu dugotrajno nezaposlenih pripadnika romske nacionalne manjine i utvrditi njihov broj, utvrditi stupanj diskriminacije pri zapošljavanju te spremnost za uključivanje u tržište rada i ključne prepreke za ostvarivanje prava na rad.
- 4/ Utvrditi iskustva s romskim pomagačima u nastavi i njihov doprinos razvoju vještina djece unutar školskog sustava; utvrditi (ne)postojanje vrednovanja obrazovanja djece te do koje mjere postojeći sustav obrazovanja romske djece omogućava razvoj vještina i sposobnosti potrebnih za gospodarstvo utemeljeno na znanju; utvrditi stupanj postizanja dječje dobrobiti prema ustanovljenim indikatorima; utvrditi stupanj etničke segregacije u području obrazovanja; utvrditi obuhvat školovanja na svim odgojno-obrazovnim razinama te utvrditi glavne prepreke i razloge za napuštanje obrazovnog sustava.
- 5/ Utvrditi obuhvat romske populacije zdravstvenim osiguranjem; dostupnost, korištenje i zadovoljstvo zdravstvenim uslugama romske populacije, razinu svijesti o važnosti zdravlja, zastupljenost pojedinih dječjih i ostalih tipičnih bolesti i drugih zdrav-

stvenih poteškoća, kao i glavne prepreke u dostupnosti zdravstvene skrbi.

- 6/ Utvrditi korištenje sustava socijalne skrbi prema oblicima socijalne pomoći i socijalnim uslugama, utvrditi stupanj dostupnosti i pravovremenosti socijalnih usluga te nezadovoljene potrebe za takvim uslugama, utvrditi iskustva nasilja nad ženama u obitelji i nad djecom u školi.
- 7/ Utvrditi stupanj uključenosti Roma u javni i politički život te njihova osobna iskustva i percepciju diskriminacije Roma u različitim područjima života.
- 8/ Utvrditi vrijednosti i norme romske populacije poput rodne ravnopravnosti, očuvanja okoliša, sudjelovanja u političkom životu, odobravanja nasilja i korupcije itd., kao i percepciju romske kulture i identiteta unutar romske nacionalne manjine.
- 9/ Utvrditi ključne izazove i prepreke u provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma na županijskoj i lokalnoj razini prema mišljenju ključnih dionika.
- 10/ Utvrditi ključne preporuke (aktivnosti prema utvrđenim izazovima) kako bi se pospešila provedba Nacionalne strategije za uključivanje Roma iz perspektive ključnih dionika.

Metode istraživanja

Za potrebe studije cjelokupno empirijsko istraživanje provedeno je kao tri odvojene cjeline: 1) predistraživanje/mapiranje s primarnim ciljem utvrđivanja romske populacije kao preduvjeta uzorkovanja i prikupljanja podataka o specifičnostima lokaliteta na kojima obitavaju pripadnici RNM; 2) druga se cjelina odnosila na kvalitativnu metodologiju – provođenje polustrukturiranih intervjua s predstavnicima relevantnih institucija na razini jedinica lokalnih samouprava i predstavnicima romske nacionalne manjine te provođenje sedam fokus-grupa s predstavnicima relevantnih institucija na županijskoj razini, dok se 3) posljednja i ključna cjelina odnosila na kvantitativno istraživanje metodom ankete (*face to face*). Tijekom predistraživanja/mapiranja proveden je dio intervjua s pripadnicima romske nacionalne manjine s ciljem boljeg upoznavanja diskursa kojim se Romi koriste za različite sintagme ključne za razumijevanje ciljeva i aktivnosti NSUR-a, kako bi se jasnije jezične strukture mogle uključiti u anketni upitnik.

Drugim riječima, cjelokupno istraživanje provedeno je takozvanom mješovitom metodologijom (engl. *mixed methods*). Vodiči za intervjue i fokus-grupe konstruirani su na temelju prethodno proučene literature, pratili su strukturu Nacionalne strategije za uključivanje Roma radi dobivanja dubljeg uvida u dosege i izazove implementacije strategije, nastojeći da se postavljenim instrumentarijem odgovori na opći cilj i specifične ciljeve istraživanja. Također, bila su uključena i ona pitanja koja nisu dostatno (ili uopće) bila obuhvaćena anketom. Kao što je već naznačeno, najveći broj pitanja koji se odnosio na različite tematske edukacije (primjerice edukacije u školama o štetnosti konzumiranja sredstava opojnosti za djecu i mlade) bio je uključen u pitanja za intervjue. Tako je kvalitativno istraživanje imalo eksplanatornu funkciju za sva područja NSUR-a te dodatno za one dimenzije koje nisu obuhvaćene strategijom, a važne su za razumijevanje konteksta izazova provedbe strategije (poput pitanja koja su tematizirala odnos Roma i većinskog stanovništva, ključne negativne trendove općenito, ključne pozitivne trendove i glavne prioritete), što je omogućilo uvid u različita mišljenja i perspektive između romske nacionalne manjine i predstavnika relevantnih institucija.

Kvantitativna dimenzija, kao središnja i ključna cjelina ovoga istraživanja odnosila se na istraživanje iskustava same romske nacionalne manjine s ciljem prikupljanja baznih podataka potrebnih za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma.

Na temelju prethodno proučene stručne i znanstvene literature, a posebice indikatora

provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma te na temelju rezultata dijela kvalitativnog istraživanja izrađen je osnovni koncept koji je upotrijebljen u kvantitativnom dijelu istraživanja kao pomoć pri konstrukciji anketnog upitnika. Tako je upotrijebljen korelacijski nacrt istraživanja u kojem se nastoje utvrditi povezanosti između mjerenih konstrukata.

3.2.1

Predistraživanje – mapiranje zajednica kao preduvjet za uzorkovanje

EKSTERNA IDENTIFIKACIJA I SAMOIDENTIFIKACIJA ROMSKOG STANOVNIŠTVA

U svrhu utvrđivanja konkretnih lokaliteta na kojima žive Romi, broja romskog stanovništva na tim lokalitetima, ali i što preciznijeg uzorkovanja potrebnog za terensko istraživanje metodom ankete provedeno je predistraživanje u svrhu mapiranja ciljanih lokaliteta, pri čemu je mapiranje uključivalo opis zajednice i opis stanovništva na pojedinim lokalitetima. Imajući na umu konzultiranu literaturu, s ciljem što preciznijeg mapiranja svih relevantnih lokaliteta na kojima žive Romi u Hrvatskoj, primijenjena je kombinacija metoda navedenih u dosadašnjim istraživanjima romske populacije – eksterna identifikacija i samoidentifikacija.

Pristup eksterne identifikacije pripadnika RNM-a u predistraživanju je započeo analizom podataka o toj populaciji dostupnih iz Popisa stanovništva 2011., gdje je prvo u obzir uzeta zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine na razini županija u odnosu na nacionalnu zastupljenost.

Kako je vidljivo iz Tablice 1., prema Popisu stanovništva 2011. udio pripadnika romske nacionalne manjine na nacionalnoj razini iznosio je 0,4 %. Sve županije s udjelom pripadnika romske nacionalne manjine jednakim ili većim od nacionalnog prozване su županijama visoke gustoće romskog stanovništva (županije označene zelenom bojom u tablici) i *a priori* odabrane za uključenje u predistraživanje. Prema tom je kriteriju obuhvaćeno sedam županija: Sisačko-moslavačka, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, Istarska i Međimurska županija. Naime, smatra se da su u područjima u kojima je udio Roma jednak ili veći od onog na nacionalnoj razini (tzv. kompaktna područja) Romi u najvećoj mjeri izloženi isključenosti pa su istraživanja upravo te populacije nužna jer je baš ta populacija obično u fokusu nacionalnih strategija za uključivanje Roma (Ivanov i suradnici, 2012).

Sljedeći je korak u određivanju geografskog okvira populacije istraživanja bio taj da za županije s ispodprosječnim udjelom romske nacionalne manjine istražimo (također prema podacima iz Popisa stanovništva 2011., ali i konzultiranjem dodatne sekundarne literature poput UNDP-HR-ova Atlasa romskih naselja Međimurske županije, lokalnih akcijskih planova za uključivanje RNM-a itd.) postoje li mjesta (gradovi, općine) na kojima živi više od 30 pripadnika RNM-a. One županije u kojima je barem jedan grad ili općina zadovolja-

vao taj kriterij također su uključene u predistraživanje (županije označene sivom bojom u tablici). Prema tom je kriteriju u predistraživanje uključeno dodatnih osam županija: Zagrebačka, Karlovačka, Bjelovarsko-bilogorska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Virovitičko-podravska, Vukovarsko-srijemska županija i Grad Zagreb.

TABLICA 1. ZASTUPLJENOST PRIPADNIKA ROMSKE NACIONALNE MANJINE U RH PO ŽUPANIJAMA (PRISTUP EKSTERNE IDENTIFIKACIJE)

		IZVOR: POPIS STANOVNIŠTVA 2011		UKLJUČENA U PREDISTRAŽIVANJE
		N	%	
	Republika Hrvatska	16 975	0,40	
1	Zagrebačka županija	258	0,08	DA
2	Krapinsko-zagorska županija	3	0,00	NE
3	Sisačko-moslavačka županija	1 463	0,85	DA
4	Karlovačka županija	26	0,02	DA
5	Varaždinska županija	711	0,40	DA
6	Koprivničko-križevačka županija	925	0,80	DA
7	Bjelovarsko-bilogorska županija	391	0,33	DA
8	Primorsko-goranska županija	1.072	0,36	DA
9	Ličko-senjska županija	21	0,04	DA
10	Virovitičko-podravska županija	14	0,02	DA
11	Požeško-slavonska županija	13	0,02	NE
12	Brodsko-posavska županija	1.178	0,74	DA
13	Zadarska županija	12	0,01	NE
14	Osječko-baranjska županija	1.874	0,61	DA
15	Šibensko-kninska županija	22	0,02	NE
16	Vukovarsko-srijemska županija	253	0,14	DA
17	Splitsko-dalmatinska županija	8	0,00	NE
18	Istarska županija	858	0,41	DA
19	Dubrovačko-neretvanska županija	11	0,01	NE
20	Međimurska županija	5.107	4,49	DA
21	Grad Zagreb	2.755	0,35	DA

Dakle, kombinacijom tih dvaju kriterija odabrano je ukupno 15 županija u Republici Hrvatskoj koje su uključene u predistraživanje. Populacija predistraživanja obuhvaćala je one lokalitete unutar 15 odabranih županija Republike Hrvatske na kojima živi 30 ili više pripadnika romske nacionalne manjine.

82 Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva 2011, 2. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima / općinama*, 2011, http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_04/h01_01_04_RH.html (21. 5. 2018.).

Nakon primjene eksterne identifikacije, uz aktivnu participaciju i suradnju predstavnika romske nacionalne manjine (RNM-a) primijenjena je interna identifikacija. Naime, ključne romske figure (pomagači i osobe koje žive na pojedinim lokalitetima) u tri su kruga konzultacija procjenjivale tko su Romi, gdje žive i koliko ih ima. Prve konzultacije provedene su neposredno nakon javnog predstavljanja aktivnosti projekta, tako da su predstavnici RNM-a u malim skupinama s istraživačima prolazili kroz prethodno identificirane lokalitete i dodavali one koji tamo nisu bili navedeni. Drugi krug konzultacija također je proveden je s ključnim romskim figurama, dok se treći krug vodio s identificiranim ključnim figurama, predstavnicima RNM-a na pojedinim lokalitetima na kojima žive. Da na lokalitetu živi barem 30 pripadnika RNM-a bio je osnovni kriterij za dodavanje lokaliteta na popis onih koji će biti mapirani ili za moguće uklanjanje lokaliteta s popisa ako ne zadovoljavaju taj zadani kriterij.

Osim samog konzultacijskog procesa, nužnog za internu identifikaciju pripadnika RNM-a o lokalitetima na kojima žive deklarirani i nedeklarirani Romi, ti su sastanci bili važan element u procesu aktivnog uključivanja predstavnika RNM-a u cjelokupno istraživanje. Pri tome su predstavnicima RNM-a višekratno pojašnjavani ciljevi i planirane aktivnosti predistraživačke i istraživačke dionice projekta s ciljem stvaranja aktivnog suodnosa i odgovornosti Roma prema rezultatima svih planiranih aktivnosti. Tako je postupno građen odnos povjerenja između istraživačkog tima i predstavnika RNM-a, kao i osjećaj uključenosti među Romima u ishode projektnih aktivnosti.

Na temelju kombinacije dvaju pristupa (eksternog i internog) identifikacije lokaliteta na kojima živi više od 30 pripadnika RNM-a, provedeno je mapiranje u 15 županija Republike Hrvatske (Sisačko-moslavačka, Varaždinska, Koprivničko-križevačka, Bjelovarsko-bilogorska, Primorsko-goranska, Ličko-senjska, Karlovačka, Brodsko-posavska, Osječko-baranjska, Virovitičko-podravska, Istarska, Međimurska, Vukovarsko-srijemska, Zagrebačka županija i Grad Zagreb) na ukupno 134 lokaliteta.

KLJUČNI DIONICI PREDISTRAŽIVANJA

Proces identificiranja i mapiranja lokalnih zajednica uključivao je koordiniranu i strukturiranu suradnju triju tipova dionika koji su imali sljedeće uloge:

Pomagači / ključne romske figure koji su odabirali informante i dogovarali sastanke između mapista i informanata,

Mapisti / kratkoročni projektni stručnjaci koji su nakon završene edukacije provodili mapiranje,

Informanti / pripadnici RNM-a, osobe koje žive na mapiranim lokalitetima i o njima su dobro informirani te su mapistima pružali tražene informacije.

- 1/ Pomagači su najvećim dijelom bili iz redova predstavnika romske nacionalne manjine na županijskim, gradskim i općinskim razinama, ali smo uključili i pojedince iz redova romskih pomagača u nastavi, romske aktiviste i sl. Pomagači su, osim provjere popisa zajednica u kojima živi 30 i više pripadnika romske populacije imali zadatak definirati informante u zajednicama s kojima će se provoditi informativni razgovori

- (popunjavanje predložaka za opis stanovništva i opis zajednice) kao i drugih ključnih dionika s kojima će se provesti dubinski intervjui. Oni su najavljivali i dogovarali informativne razgovore te su na terenu povezali mapiste s informantima. Jedna je osoba mogla istovremeno biti pomagač za više različitih lokaliteta (npr. dio neke županije) i informant za onaj lokalitet na kojemu živi. Ukupan broj pomagača je bio 51.
- 2/ Mapisti su bile osobe koje su provele prikupljanje podataka, ispunjavanjem protokola za opis stanovništva i opis zajednice na lokalitetima gdje Romi žive. U predistraživanju je sudjelovalo multikulturalni tim, ukupno njih 28 (među njima, 11 pripadnika/ca RNM-a, od čega 5 žena). Svi mapisti su aktivno participirali u jednodnevnoj edukaciji za provoditelje predistraživanja, gdje ih se upoznao sa svrhom, etikom i procedurom prikupljanja podataka, provedena je simulacija procesa mapiranja, a dobili su i detaljne pisane upute za popunjavanje predložaka za opis stanovništva, opis zajednice i njihovih dodataka.⁸³ Zadatak mapista bio je da, uz pomoć pomagača, kontaktiraju i sastanu se s informantima te s njima ispune predloške za opis zajednice i stanovništva te dodatke predlošcima za opis zajednice primjenom metode promatranja. Svaki je mapist, osim provedbe po tri informativna razgovora na pojedinom lokalitetu morao jednom obići cijeli lokalitet (obično u pratnji pomagača za taj lokalitet) i na temelju metode promatranja evidentirati tražene karakteristike pojedinog lokaliteta.
  - 3/ Informanti su bili pripadnici RNM-a koji žive na mapiranim lokalitetima i o njima su dobro informirani. Njihova je uloga bila pružanje informacija o mapiranim lokalitetima prema pitanjima u predlošcima za opis stanovništva i opis zajednice. Njih su odabirali i kontaktirali pomagači, a s njima predloške popunjavali mapisti. Za svaki mapirani lokalitet planirana su po tri informativna razgovora, odnosno po tri informanta, od kojih je barem jedna osoba trebala biti ženskog spola. U 134 mapirana lokaliteta u 15 županije RH proveden je ukupno 371 informativni razgovor, od toga njih 196 s muškarcima, a 175 sa ženama. Prosječno su po lokalitetu bila 2,8 informanta.⁸⁴

Prije popunjavanja predložaka mapist je informantu pročitao uvodni tekst u kojemu je, osim naziva, cilja i svrhe cjelokupnog istraživanja, informantima objašnjeno što se od njih očekuje, istaknuto da je njihovo sudjelovanje anonimno i da se sva pitanja odnose na (romsko) naselje u kojemu žive i na sve Rome koji u njemu žive (bez obzira jesu li sve te osobe deklarirane kao Romi ili ne). Također, informanti su bili upućeni da se, u slučaju da neku od traženih informacija ne znaju, mogu s nekime konzultirati (npr. nazvati na mobitel ili pitati člana kućanstva), no ako ne saznaju pouzdan odgovor, pitanje treba ostaviti praznim. Na taj smo način osigurali dobivanje što pouzdanijih i preciznijih informacija o mapiranim lokalitetima.

83 Edukacija o proceduri prikupljanja podataka na lokalitetima na kojima žive Romi bila je obavezni preduvjet za sudjelovanje u predistraživanju u ulozi mapista.

84 Tako je na 11 lokaliteta bio po jedan informant, na 10 lokaliteta po dva informanta, na 112 lokaliteta po tri informanta te na jednom lokalitetu četiri informanta.

Glavni instrumenti za mapiranje romskih naselja u RH bili su tzv. predlošci za opis stanovništva i zajednica te njihovi dodaci. Svaki informativni razgovor podrazumijevao je popunjavanje dva predloška: jedan za opis stanovništva, a drugi za opis zajednice. Postojao je jedan tip predloška za opis stanovništva (jednak za sve mapirane lokalitete) i četiri varijante predloška za opis zajednice. Te su se varijante predložaka za opis zajednice razlikovale ovisno o tipu lokaliteta koji se mapira. Naime, svaki lokalitet morao je biti klasificiran kao jedan od sljedeća četiri tipa:

- 1/ koncentrirano samostalno naselje – romsko naselje odvojeno od grada ili sela na zasebnoj lokaciji,
- 2/ koncentrirano rubno naselje – lokalitet na kojemu žive Romi je na rubu grada ili sela,
- 3/ koncentrirano naselje unutar grada ili sela – lokalitet na kojemu žive Romi je rezidencijalna koncentracija unutar grada ili sela,
- 4/ disperzirani lokalitet – Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom u gradu ili selu.

Procjenu tipa lokaliteta vršili su i mapist na dolasku na lokalitet i svaki informant na početku razgovora te su te procjene morale biti usklađene kako bi lokalitet bio proglašen pojedinim tipom. U slučaju da mapist i informant nisu klasificirali lokalitet na jednak način, mapisti su bili upućeni da informantu dodatno objasne značenje pojedinih kategorija te da zajedno rasprave kriterije pojedinih tipova lokaliteta. Tek nakon što su informant i mapist uskladili klasifikaciju pojedinog lokaliteta, moglo je započeti popunjavanje predložaka za opis stanovništva i zajednice.

Predlošci su ispunjavani primarno putem informativnih razgovora s ključnim osobama u romskim zajednicama (informantima), dok je manji dio informacija mapist u predloške trebao unijeti samostalno prije i nakon informativnog razgovora.

Predložak za opis stanovništva sastojao se od 20 pitanja (60 varijabli) koja su se odnosila na tip naselja / lokacije, broj Roma koji žive na toj lokaciji i njihovoj demografskoj strukturi (prema spolu, dobi, obrazovanju, zaposlenosti, pravnom statusu...), jezicima/narječjima kojima Romi na lokalitetu govore, vjeroispovijesti većine Roma na lokalitetu, medijskim sadržajima koje prate Romi te odnosima romskog i većinskog stanovništva.

Predlošci za opis zajednice imali su različit broj pitanja ovisno o tipu lokaliteta. Najveći broj pitanja imao je predložak za opis zajednice u koncentriranim samostalnim naseljima (30 pitanja, 130 varijabli). Neka od tih pitanja u predlošcima za druge oblike lokaliteta su izostavljena jer se svojim sadržajem nisu odnosila na uvjete u tim romskim zajednicama. Pitanja su se odnosila na opis komunalne infrastrukture, postojanje i udaljenost raznovrsnih društvenih i kulturnih sadržaja, broju i tipu stambenih i ostalih objekata u naselju te okolišnim i stambenim uvjetima života u naselju. Predložak za opis zajednice u disperziranim lokalitetima imao je još jedno dodatno pitanje u odnosu na ostale tipove predložaka, a to je bilo pitanje o imenima ulica i kućnim brojevima na kojima žive pripadnici RNM-a. Ove su informacije kasnije služile za konstrukciju uzorka u disperziranim

lokalitetima, odnosno kao početne adrese u *random walk* metodi odabira kućanstava. Trajanje popunjavanja predložaka s informantima trajalo je između jednog i dva sata. Dodaci predloščima za opis zajednice, koje su popunjavali mapisti primjenom metode promatranja, također su se razlikovali s obzirom na tip lokaliteta za koji su bili namijenjeni.

OBRADA PODATAKA IZ PREDISTRAŽIVANJA

U svrhu organiziranja svih podataka prikupljenih predistraživanjem izrađen je Kodni plan prema kojem su uneseni svi podaci. Tako je kreirana „Baza sirovih podataka“ prikupljenih predistraživanjem. Obrada podataka prikupljenih putem predložaka za opis stanovništva i zajednice u toj je bazi rađena isključivo na razini pojedinih lokaliteta na kojima žive Romi s obzirom na to da je za većinu lokaliteta za pojedino pitanje prikupljeno više od jednog podatka (ovisno o broju informanata i njihovoj mogućnosti pružanja pouzdanih odgovora na pojedina pitanja). Za kvantitativne varijable poput broja Roma koji žive na lokalitetu, broja kućanstava i sl. pri interpretaciji podataka upotrijebljene su srednje vrijednosti (medijani) procjena informanata za svaki pojedini lokalitet. Za nominalne i ordinalne varijable, u slučajevima kad su se na neka pitanja neki odgovori informanata za isti lokalitet razlikovali, bilo je potrebno odabrati koji podatak smatrati relevantnim. U tim je slučajevima je primjenjivano nekoliko pravila pri obradi podataka:

- a/ Za lokalitete za koje su prikupljeni podaci od tri informanta, kao relevantni podatak uzet je onaj odgovor koji su dali barem dva od tri informanta. Ako su na isto pitanje sva tri informanta dala različite odgovore (što je bila rijetka situacija), pri interpretaciji podataka uvedena je kategorija odgovora „miješano“ te je pri interpretaciji za svaki pojedini lokalitet navedeno koji su sve odgovori dobiveni od informanata.
- b/ Za lokalitete za koje su prikupljeni podaci od dva informanta, a njihovi su se odgovori na isto pitanje razlikovali, također je pri interpretaciji podataka uvedena kategorija odgovora „miješano“ te je za svaki pojedini lokalitet navedeno koji su sve odgovori dobiveni od informanata.

Predistraživanje je započelo 25. svibnja i trajalo u kontinuitetu do 10. lipnja 2017. godine. Članice tima s više istraživačkog iskustva obnašale su funkcije koordinatora terena za pojedine županije. Koordinator (njih ukupno deset) su imali ulogu rješavanja izazova koji su uobičajeni za terenska istraživanja (mapisti su primjerice nailazili na disperzirane lokalitete u selima gdje je bilo identificirano samo jedno samostalno koncentrirano naselje, ali ne i disperzirano – primjer Kotoriba, pa su upiti o potrebi mapiranja i takvih lokaliteta bili upućivani koordinadorima), ali i ulogu kontrole i nadgledanja pridržavaju li se svi mapisti pisanih uputa o ispunjavanju predložaka za opis stanovništva i zajednice. Koordinator su nakon završenog terenskog rada, prikupljali ispunjene predloške i njihove dodatke te provjeravali kvalitetu i jasnoću ispunjenih materijala.

3.2.2

Kvalitativna dimenzija istraživanja

Podatke kvalitativne prirode poput opisa odnosa Roma i većinskog stanovništva, definiranja potreba romskog stanovništva na razini pojedine regionalne ili lokalne zajednice ili prepreka uključivanja Roma na razini regionalne ili lokalne zajednice s ciljem dobivanja što je moguće dubljih uvida u perspektive ključnih dionika tijekom istraživanja prikupljalo se kvalitativnim metodama polu-strukturiranog intervjua i fokus-grupa. Intervjuirali su se oni predstavnici romske nacionalne manjine koje se tijekom mapiranja detektiralo kao ključne romske figure, dok su institucionalne dionike sami Romi prepoznali kao važne aktere, a povezani su s implementacijom Nacionalne strategije za uključivanje Roma.

Ovdje je važno naznačiti da kada u daljnjem tekstu govorimo o predstavnicima relevantnih institucija, govorimo o predstavnicima relevantnih institucija koje djeluju na lokalnoj i županijskoj razini, odnosno o predstavnicima lokalne/regionalne vlasti te predstavnicima javnih ustanova ključnih za rješavanje poteškoća s kojima se susreće romska nacionalna manjina na lokalnoj/regionalnoj razini. Pritom, muški rod koristimo generički, iako su među ispitanicima bile zastupljene kako predstavnice, tako i predstavnici relevantnih institucija. Termin "predstavnik" označava pripadnika ili pripadnicu romske nacionalne manjine koju zajednica percipira kao ključnu figuru. Termin se, kako ga koristimo u tekstu, ne odnosi ekskluzivno na predstavnike romske nacionalne manjine izabrane tajnim glasanjem radi sudjelovanja u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima. Isto tako, muški rod koristimo generički, iako su među ispitanicima bile zastupljene kako pripadnici, tako i pripadnice romske nacionalne manjine.

POLUSTRUKTURIRANI INTERVJU

Polu-strukturirano intervjuiranje je najbolje koristiti kada se nema više od jedne prilike za razgovor s nekim i kada će više intervjuera izići na teren prikupljati podatke, što je upravo bio slučaj u ovom istraživanju. Također je za tu kvalitativnu metodu važno naznačiti da pruža jasne upute za intervjuere i može pružiti pouzdane, usporedive kvalitativne podatke. Ključna karakteristika polustrukturiranog intervjua je da intervjuer slijedi vodič – popis pitanja i tema koje treba obraditi tijekom razgovora i tako prati tematske putanje u razgovoru, no kroz podpitanja može produbiti određenu tematsku cjelinu kada smatra da je to prikladno.

U provedbu intervjua uključene su minimalno dvije osobe, pripadnika romske nacionalne manjine, dok su druge osobe bile birane s obzirom na njihovu dužnost/ulogu koju nose u zajednici poput: gradonačelnika/načelnika grada/općine; župana ili dožupana, pročelnika županijskog ili gradskog odjela, župnika, učitelja/ice i sl.

Tako je kvalitativnim istraživanjem obuhvaćeno 72 jedinice lokalne samouprave i 15 jedinica regionalne (područne) samouprave, a bilo je planirano intervjuirati 57 načelnika/gradonačelnika; 34 predstavnika Centara za socijalnu skrb, 69 predstavnika/ica škola koje pohađaju Romi, 9 predstavnika Zavoda za zapošljavanje i 21 predstavnika zdravstvenih institucija.

Prema autorima Skoko i Benković⁸⁵ metoda fokus-grupa jest kvalitativni oblik istraživanja koji uključuje grupnu diskusiju o nekoj zadanoj temi. Osnovni je cilj fokus-grupe potaknuti dubinsku diskusiju kojom će se istražiti vrijednosti ili mišljenja ispitanika o nekom problemu ili temi, odnosno razumjeti i objasniti značenja, vjerovanja i kulturu koja utječe na osjećaje, stavove i ponašanja individua. Dok kvantitativnom metodom anketiranja velikog broja ispitanika dobivamo frekvencije ponuđenih odgovora za koje su se ispitanici opredijelili, u slučaju intervjua i fokus-grupa uz tu osnovnu informaciju pokušavamo razotkriti zašto ljudi imaju pozitivan ili negativan stav prema nekoj temi.

Fokus-grupa je metoda grupnog intervjuiranja u kojem se interakcija zbiva na razini moderatora i grupe te na razini članova grupe, a koja pomaže izvući i otkriti informacije i uvide s obzirom na pažljivo dizajnirana pitanja. Jedinственost je fokus-grupa u sposobnosti generiranja podataka baziranih na sinergiji grupne interakcije.

Prije svega, dinamična priroda pitanja koja postavlja moderator te sam proces interakcije unutar grupe proizvode razinu uvida koja se rijetko dobiva jednosmjernim metodama za prikupljanje informacija kao što su promatranje, ankete ili manje interaktivne tehnike intervjua. Metode snimanja i analize informacija prikupljenih tijekom održavanja fokus-grupa te strategije prikupljanja nepristranih informacija glavna su obilježja kredibiliteta tog preciznog i korisnog izvora informacija. Naime očekivano je da će grupna interakcija biti plodonosna u proširivanju raspona odgovora, aktivirajući neke zaboravljene detalje iskustva i otpuštajući inhibicije, koje bi možda u nekom drugom slučaju obeshrabrile ispitanike u otkrivanju informacija. Metoda fokus-grupe je tako komplementarna polustrukturiranim intervjuiima, a istovremeno će osigurati da se izazovi i prepreke uključivanja RNM-a u sva područja društvenog i političkog života moderirano rasprave među ključnim figurama, predstavnicima relevantnih institucija sa županijske razine. Fokus-grupe s predstavnicima relevantnih institucija sa županijske razine bile su primjerena i komplementarna metoda polustrukturiranim intervjuiima na lokalnoj razini upravo zbog mogućnosti facilitirane rasprave o strateškim prioritetima na razini županija te građenju zajedničkih stavova o tome kako nadvladati konkretne izazove uključivanja RNM-a u sve dimenzije hrvatskog društva. Naime, te institucije trebale bi biti odgovorne za donošenje županijskih akcijskih planova za uključivanje RNM-a, kao prva stepenica u približavanju implementacije jedne nacionalne politike ciljanoj skupini (u ovom slučaju Romima), što je u dosadašnjoj provedbi NSUR-a izostalo u velikom broju županija gdje Romi žive. Fokus-grupe s predstavnicima županijskih institucija pokazale su se kao konstruktivna i primjerena metoda za prikupljanje stavova i mišljenja različitih dionika s pluralnim ovlastima, ali umnogome različitima od dionika koji konkretne mjere NSUR-a provode direktno, na samim lokalitetima gdje Romi žive (poput načelnika općina ili ravnatelja OŠ). Na konkretnim lokalitetima upravo se polustrukturiranim intervjuiima željelo što preciznije dobiti podatke o potrebama kako institucija koje rade s RNM-om, ali i samim predstavnicima RNM-a kako bi se u budućim akcijskim planovima provedbe NSUR-a i/

85 Skoko, B., Benković, V., „Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene“, *Politička misao*, god. 46, br. 3, 2009, str. 217–236.

ili operativnim planovima za programe EU-a moglo s preciznošću navesti ključne mjere i aktivnosti s indikatorima uspješnosti.

Tijekom istraživanja bilo je planirano provesti 5 fokus-grupa (ključne neromske figure sa županijske razine), gdje su dionici iz tri susjedne županije (predstavnici javnih institucija i udruga koji djeluju na županijskim razinama) sudjelovali u tematskoj strukturiranoj raspravi o izazovima i preprekama uključivanja RNM-a u sva područja društvenog i političkog života te o potrebnim aktivnostima kako bi se te prepreke/izazovi smanjili ili nadišli. Također, bilo je planirano da u svakoj od pet fokus-grupa sudjeluje do 15 sudionika po fokus-grupi prema sljedećoj strukturi (predstavnici županije – župan i/ili zamjenik, predstavnik iz ureda za društvene djelatnosti/socijalnu skrb, obrazovanje, upravljanje prostorom; predstavnici policijske uprave; predstavnici zdravstvenih ustanova; predstavnici visokoškolskih institucija; predstavnici pravosuđa; djelatnici pučkih otvorenih učilišta). Tako je bilo planirano da u fokus-grupama se prikupe mišljenja 75 ključnih dionika sa županijske razine.

TERENSKA PROVEDBA KVALITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Tijekom svibnja i lipnja 2017. uspješno je proveden 41 intervju s predstavnicima romske nacionalne manjine (RNM-a), dok su se preostali polu-strukturirani intervjui kako s ključnim figurama – predstavnicima RNM-a, tako i predstavnicima relevantnih institucija (gradonačelnici/načelnici grada/općine; župani ili dožupani, pročelnici županijskog ili gradskog odjela, učitelji/ice i sl.) koji su kao važni akteri prepoznati od romske zajednice proveli usporedno s terenskim istraživanjem (listopad, studeni 2017.).

Ukupno je proveden 141 polustrukturirani intervju i to 30 s predstavnicima centara za socijalnu skrb, 53 s predstavnicima osnovnih škola, 15 s predstavnicima domova zdravlja, 8 s predstavnicima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i 35 s predstavnicima gradova i općina.

Ukupno je s predstavnicima romske nacionalne manjine, provedeno 67 intervjua, od toga 53 sa muškarcima i 14 sa ženama. Ukupan broj sudionika kvalitativnog istraživanja je 281 (od čega su 67 ključne romske figure, odnosno predstavnici romske nacionalne manjine, dok je 214 predstavnika relevantnih institucija (141 sudionika dubinskih intervjua i 73 sudionika fokus-grupa).

Tijekom provedbe polustrukturiranih intervjua intervjueri su imali jasne upute i pravila o etici prikupljanja kvalitativnih podataka u znanstvene svrhe. Prilikom započinjanja svakog intervjua, osobi s kojom je intervjuer vodio razgovor bili su jasni osnovni podaci o projektu i ciljevima istraživanja. Te osnovne informacije svim su sugovornicima bile poslone u pisanom obliku prilikom dogovaranja za vrijeme i mjesto provedbe intervjua, ali ih je intervjuer još jednom ponovio prije početka razgovora. Također, svim intervjuiranim osoba bilo je naglašeno da je razgovor dobrovoljan i anonimn te da će se za potrebe istraživanja koristiti samo dobiveni podaci kroz baze podataka bez navođenja njihovih imena, funkcija, lokaliteta na kojima rade. Tek kada bi se sugovornik osjetio ugodno u komunikaciji s osobom koja provodi intervju, potvrdio da razumije ciljeve istraživanja i

da je njegovo sudjelovanje dobrovoljno i anonimno te odobrio snimanje intervjua, tek tada bi intervjuer uključio diktafon. Osim toga, intervjueri su bili strogo upućeni da se teme iz vodiča za intervjue ne komentiraju tijekom razgovora, da ostanu nepristrani te da ni u kom slučaju ne sugeriraju odgovore ispitanicima, da ne navode osobe s kojima razgovaraju na određeni odgovor, da im ne pomažu da pronađu riječi kako bi izrekli svoj stav, već da strpljivo sačekaju da se ispitanik izrazi kako želi, da ne interpretiraju značenje pitanja te da ne pokazuju vlastito slaganje, odnosno neslaganje s odgovorom, već da budu neutralni i profesionalni.

Kvalitativni podaci od ključnih osoba, predstavnika relevantnih institucija s županijske razine prikupljeni su putem 7 fokus-grupa.

Fokus-grupe su održane kako slijedi:

- 1/ Za grad Zagreb i Zagrebačku županiju fokus-grupa održala se 30. listopada i sudjelovalo je 16 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 2/ Za Bjelovarsko-bilogorsku, Virovitičko-podravsku, Koprivničko-križevačku županiju fokus-grupa održala se 06. studenog i sudjelovalo je 11 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 3/ Za Brodsko-posavsku i Sisačko-moslavačku županiju održala se 08. studenog i sudjelovalo je 10 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 4/ Za Osječko-baranjsku i Vukovarsko-srijemsku županiju održala se 09. studenog i sudjelovalo je 9 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 5/ Za Međimursku i Varaždinsku županiju održala se u Čakovcu 13. studenog i sudjelovalo je 14 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 6/ Za Karlovačku i Ličko-senjsku županiju održala se 16. studenog i sudjelovalo je 4 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine;
- 7/ Za Primorsko-goransku i Istarsku županiju održala se, 17. studenog i sudjelovalo je 9 predstavnika relevantnih institucija sa županijske razine.

Sudionici su bili predstavnici županije – zamjenici župana, predstavnici iz ureda za društvene djelatnosti/socijalnu skrb, obrazovanje; predstavnici policijske uprave; predstavnici zdravstvenih ustanova; predstavnici regionalnih ureda Hrvatskog zavoda za zapošljavanje te srednjih škola. Ukupno je sudjelovalo 73 sudionika.

STRUKTURA PROTOKOLA ZA INTERVJUE

Protokol za predstavnike relevantnih institucija sadržavao je ukupno 65 potpitanja i pitanja u 10 poglavlja koja su pratila područja Nacionalne strategije za uključivanje Roma. No, važno je istaći da su intervjueri bili instruirani da sva pitanja ne postavljaju svim sugovornicima. Naime, prema područjima Nacionalne strategije za uključivanje Roma, pitanja iz poglavlja koja su se odnosila na njihov djelokrug rada (tako je primjerice poglavlje 2. – obrazovanje bilo obavezno za ravnatelje osnovnih i srednjih škola, poglavlje 3. – zapošljavanje za djelatnike Hrvatskog zavoda za zapošljavanje itd.) su trebala biti postavljena i ona su bila obavezna za te predstavnike institucija, dok je ostale dionike ta pitanja trebalo pitati samo ukoliko su to područje Nacionalne strategije naveli kao glavni prioritet. Pitanja u svim područjima su se trebala postaviti gradonačelnicima, načelnici-

ma, njihovim zamjenicima ili drugim osobama delegiranim od donositelja odluka na lokalnoj razini (pročelnici za društvena pitanja, voditelji odjela za socijalnu skrb itd.). Uvodna pitanja (opis odnosa romskog i većinskog stanovništva, pozitivan pomak, negativan trend, glavni prioriteti za rješavanje te ključni izazovi za uključivanje RNM-a u rješavanje njihovih problema) i pitanja koja su se odnosila na institucionalno okruženje za uključivanje Roma na regionalnoj i lokalnoj razini su također bila obavezna za sve ispitanike.

Protokol za predstavnike romske nacionalne manjine sadržavao je 9 poglavlja koja prate područja Nacionalne strategije za uključivanje Roma, s dodatkom poglavlja koje se tiče dobrobiti djece i mladih – ukupno deset poglavlja. Predstavnici romske nacionalne manjine odgovarali su na pitanja iz svih poglavlja, a takvih je pitanja bilo ukupno 26. Uz ova pitanja, protokol je sadržavao i potpitanja, koja su se postavljala u slučaju da sugovornici nisu razumjeli osnovno pitanje. Prvi dio se odnosio na opis stanovništva i romske zajednice, odnosno na povijesni aspekt naseljavanja Roma na konkretni lokalitet i kretanja stanovništva u posljednjih pet godina; drugi dio se odnosio na obrazovanje, treći dio na zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život, četvrti dio na zdravstvenu zaštitu, peti dio na socijalnu skrb, šesti dio na djecu i mlade, sedmi dio na prostorno uređenje, stanovanje i zaštitu okoliša, osmi dio na društveni i kulturni život, deveti dio se odnosio na statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu i deseti dio na procjenu prioriteta koji bi se trebali riješiti u svakoj konkretnoj zajednici.

STRUKTURA PROTOKOLA ZA FOKUS-GRUPE

Pitanja iz protokola za fokus-grupe su također pratila poglavlja iz Nacionalne strategije za uključivanje Roma. Protokol za fokus-grupe je ukupno sadržavao 20 pitanja strukturiranih u 10 poglavlja (9 područja NSUR i dobrobit djece i mladih). Kao i u slučaju protokola za intervju, uz ova pitanja, protokol je sadržavao i potpitanja, koja su se postavljala u slučaju da sugovornici nisu razumjeli osnovno pitanje.⁸⁶

Uvodni dio je sadržavao pet pitanja (sličnog sadržaja kao i uvodna pitanja za intervju s predstavnicima relevantnih institucija na lokalnoj razini) – opis odnosa romskog i većinskog stanovništva, pozitivan pomak, negativan trend, glavni prioriteti za rješavanje te ključni izazovi za uključivanje RNM-a u rješavanje njihovih problema; drugi dio se odnosio na obrazovanje, treći dio na zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život, četvrti dio na zdravstvenu zaštitu, peti dio na socijalnu skrb, šesti dio na djecu i mlade, sedmi dio na prostorno uređenje, stanovanje i zaštitu okoliša, osmi dio na društveni i kulturni život, deveti dio se odnosio na statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu i završno poglavlje koje se odnosilo na institucionalnu komunikaciju i poznavanje nacionalnih i drugih dokumenata a koji uključuju zaštitu romske nacionalne manjine.

Iako su cilj istraživanja i specifični ciljevi istraživanja bili identični za kvantitativno i

⁸⁶ Sveukupno, protokol za fokus-grupe sadržavao je 53 pitanja i potpitanja.

kvalitativno istraživanje te su protokoli za polustrukturirane intervjue i fokus-grupe bili ekstenzivni u namjeri da prate sve teme iz poglavlja Nacionalne strategije, zbog ograničenog doseg studije većina rezultata kvalitativnog istraživanja nije koherentno prezentirana po temama poglavlja NSUR-a u poglavlju: „Rezultati istraživanja“ kao što je to slučaj s većinom podataka iz kvantitativnog istraživanja. Očekuje se da će u budućim tematskim studijama dio rezultata kvalitativnog istraživanja, ali i oni rezultati iz kvantitativnog dijela istraživanja, koji nisu u ovoj publikaciji objavljeni, biti zasebno analizirani i naknadno objavljeni.

IZAZOVI PROVEDBE ISTRAŽIVANJA METODOM INTERVJUA I FOKUS-GRUPA

U svrhu prikupljanja kvalitativnih podataka, polustrukturirani intervjui provedeni su s predstavnicima jedinica lokalne samouprave, relevantnim djelatnicima osnovnih škola, domova zdravlja, zaposlenicima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje i centara za socijalnu skrb te s ključnim romskim figurama.

Iako su mnogi predstavnici lokalne samouprave, škola, Centara za socijalnu skrb i drugih institucija koje su nositelji aktivnosti iz Nacionalne politike za uključivanje Roma, bili više puta kontaktirani te upoznati s ciljevima i svrhom kvalitativnog istraživanja, ali i s principima dobrovoljnosti i anonimnosti, prije provedbe samih intervjua, bilo je svega nekoliko slučajeva kada te osobe ne bi odgovarale na pozive intervjua i intervju u dogovoreno vrijeme ne bi bio obavljen. Razlozi za to su bili različiti: od nesporazuma kod dogovora mjesta i vremena, do prolaznih zdravstvenih tegoba, nenadanih službenih putovanja te u rijetkim slučajevima jednostavnog neodgovaranja na pozive.

Kako je provedba dubinskih intervjua tekla paralelno sa kvantitativnim terenskim istraživanjem, bilo je jako malo vremena za nove dogovore i djelotvorno dovršavanje svih intervjua definiranih planom kvalitativnog istraživanja. Jedna od (uspješnih) mitigacijskih strategija u takvim slučajevima je bila zamolba osobi s kojom se radi intervju (primjerice načelnik općine) da kontaktira osobu iz institucije gdje nije intervju bio proveden kako bi se našla zamjena (ukoliko je osoba s kojom je sve bilo dogovoreno iz bilo kojeg razloga bila odsutna u dogovorenom vremenu) ili da osigura intervju s osobom s kojom je bilo teže uspostaviti kontakt na terenu (primjerice ravnateljicu škole). U gotovo svim slučajevima kada se takva podrška zatražila, intervjuirani koji su do tada već stekli iskustveno znanje o čemu se radi i kako intervju izgleda, rado su istraživačima otvarali, do tada, zatvorena vrata. Tako su svi intervjui, prema planu uspješno provedeni, neki samo u drugom terminu tijekom planiranog trajanja tog dijela istraživanja.

OBRAĐA I ANALIZA PODATAKA PRIKUPLJENIH METODOM INTERVJUA I FOKUS-GRUPA

Fokus-grupe (7 fokus-grupa) i svi polustrukturirani intervjui su transkribirani, odnosno sa snimača prebačeni u pisanu digitalnu formu kako bi se moglo pristupiti analizi dobivenih informacija. U svrhu tematske analize transkripata intervjua i fokus-grupa s predstavnicima romske nacionalne manjine i relevantnih institucija na lokalnoj i županijskoj razini, izrađena je kodna knjiga koja je unesena u *MAXQDA – Software for Qualitative and Mixed Method Research*, tj. specijalizirani paket za obradu kvalitativnih podataka. Jedinice

tematske analize bile su definirane kodnim planom (primjerice jedinica analize bila je tema „odnosi romskog i većinskog stanovništva“ te su se zasebno kodirali odgovori na to pitanje) kako bi se u sljedećem koraku analize odgovori grupirali prema najučestalijoj pojavnj kategoriji (loši odnosi, diskriminacija; visoka razina integracije; osjećaj segregiranosti, socijalna distanca velika; mržnja, prezir, govor mržnje).

U tom je programu napravljena djelomična obrada polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa, tzv. kodiranje. Kodiranje je radio tim iskusnih stručnjakinja i stručnjaka (tzv. koderi) s prethodnim iskustvom provedbe i analize kvalitativnih istraživanja, a koji su prethodno provodili dubinske intervjue u ovom istraživanju.

Nakon izrade inicijalne inačice kodnog plana (engl. *code system*) za softverski program MAXQDA 18 provedeno je pilotiranje u kojemu su pojedinim koderima⁸⁷ podijeljeni intervjui iz svih županija u uzorku, tako da je pojedini koder dobio i intervjue s predstavnicima romske nacionalne manjine i s predstavnicima relevantnih institucija. Za dio intervjua koji su podijeljeni dvostruko, po dvama koderima isti parovi intervjua za kodiranje, izračunata je ocjena usuglašenosti među koderima (engl. *intercoder agreement*). Ocjena usuglašenosti među koderima izražena je kao postotak pojavljivanja istih kodova u dokumentu, što je prikladna mjera kada je kodni plan vrlo opsežan. Raspon postotaka varirao je od minimalno 96,5 do maksimalno 98,8 što govori o visokoj usuglašenosti među koderima, odnosno da svi koderi u najvećem broju slučajeva na isti/sličan način razumiju kodni plan i odgovore kodiraju na istovjetan način. Također, svi su koderi dobili uputu da vode bilješke o svim pitanjima koja su se pojavljivala tijekom pilot kodiranja. Potom je održan evaluacijski sastanak na kojemu su raspravljene sve opaske, usuglašene finalne izmjene kodnog plana i popratne dokumentacije (kodne knjige i popratnih uputa).⁸⁸

3.2.3

Kvantitativno istraživanje metodom ankete

Temeljem prethodno proučenih i predstavljenih pristupa uzorkovanju Roma i ostalih teško dostupnih manjinskih skupina,⁸⁹ u ovom je istraživanju u kvantitativnoj dionici primijenjena kombinacija različitih pristupa upotrijebljenih u prethodnim istraživanjima kako bi se omogućilo dobivanje reprezentativnog uzorka definirane romske populacije u Republici Hrvatskoj.

DEFINIRANJE POPULACIJE I UZORKA ISTRAŽIVANJA

Ivanov i suradnici⁹⁰ govore o tome kako se, u praktičnom smislu, preporuča koristiti neku

⁸⁷ Koderi su eksperti sa prethodnim iskustvom rada u softverskom programu MAXQDA koji su prošli edukaciju i pilotiranje kako bi se što je moguće više uskladio način kodiranja u navedenom programu.

⁸⁸ Kodna knjiga označava čitav kodni sistem s popratnim napomenama i definicijama.

⁸⁹ Studija UNPD-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. godine (prema Ivanov et al., 2012), istraživanje EU MIDIS I iz 2008. godine (prema FRA, 2009a) te istraživanje MIDIS II iz 2016. godine (prema FRA, 2016a i FRA, 2016b).

⁹⁰ Ivanov, A., Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

vrstu kombinacije eksterne identifikacije i samoidentifikacije. Za potrebe ovog istraživanja primijenjena je posebna vrsta kombinacije koja uključuje tri faze identifikacije pripadnika romske nacionalne manjine: eksterna identifikacija, interna identifikacija lokalnih eksperata te, na kraju, samoidentifikacija.

Eksterna identifikacija

Eksterna identifikacija učinjena je na početku pripreme faze predistraživanja. Naime, u predistraživanje se krenulo s podacima iz Popisa stanovništva 2011. pri čemu se gledala zastupljenost pripadnika romske nacionalne manjine u pojedinoj županiji. S obzirom na to da se oslanjala na Popis stanovništva, ova početna faza definiranja populacije istraživanja predstavlja eksternu identifikaciju pripadnika romske nacionalne manjine. Naime, iako se Popis stanovništva oslanja na samo-izjašnjavanje pojedinaca o njihovoj etničkoj pripadnosti, obično se smatra da popisi stanovništva podcjenjuju veličinu romske populacije jer ih provodi država s čijim su predstavnicima Romi oprezni u dijeljenju informacija s obzirom na njihova negativna iskustva iz prošlosti.⁹¹

Interna identifikacija lokalnih eksperata

Kao što je već navedeno u opisu aktivnosti predistraživanja, ključne romske figure su u tri kruga konzultacija procjenjivale tko su Romi, na kojim se lokacijama nalaze i koliko ih ima. Ovu fazu definiranja populacije istraživanja možemo, dakle, smatrati internom identifikacijom lokalnih eksperata. Koristimo termin „interna“ jer su Romi identificirali druge Rome.

U ovoj fazi identifikacije pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj identificirani su i lokaliteti u kojima prema internoj identifikaciji lokalnih eksperata žive nedeklarirani Romi. Iako su ovi lokaliteti uključeni u mapiranje, oni nisu bili uključeni u primarno uzorkovanje za kvantitativno istraživanje jer je unaprijed utvrđeno da osobe u tim zajednicama neće zadovoljiti kriterij samoidentifikacije.

Samoidentifikacija

Istraživačka dionica provedena metodom ankete predstavljala je treću i posljednju fazu definiranja populacije istraživanja. Pri odabiru ispitanika primijenjen je pristup samoidentifikacije, i to prema studiji UNPD-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. godine postavljanjem pitanja: „Provodimo istraživanje među romskim stanovništvom. Ima li u vašem kućanstvu Roma? Želite li biti intervjuirani?“. Na taj način podaci prikupljeni metodom ankete reprezentiraju samoidentificirane Rome u eksterno odabranim geografskim područjima Republike Hrvatske i na interno (od lokalnih romskih ključnih figura) odabranim lokalitetima.

⁹¹ Vidi npr. Pokos, N., „Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka“, u Štambuk, M.(ur.), *Kako žive hrvatski Romi*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015. i Ivanov, A., Keller, S., i Till-Tentschert, U., *Roma Poverty and Deprivation: The Need for Multidimensional Anti-Poverty Measures*, Oxford, Oxford Poverty & Human Development Initiative, 2015.

Geografska pokrivenost ove studije vezana je uz definiciju populacije predistraživanja. Kako je već objašnjeno, predistraživanje je provedeno u 15 županija Republike Hrvatske koje su odabrane na temelju dva kriterija:

- 1/ županije u kojima je udio pripadnika romske nacionalne manjine jednak ili veći od nacionalnog (0,4 %) – tzv. županije visoke gustoće romskog stanovništva
- 2/ županije u kojima je udio pripadnika romske nacionalne manjine manji od nacionalnog, ali je utvrđeno da postoji barem jedan lokalitet na kojemu živi više od 30 pripadnika RNM-a-a.

Kako bi se iz populacije predistraživanja odredila populacija kvantitativnog istraživanja i definirao okvir uzorka, uključen je i dodatni kriterij, a to je isključenje lokaliteta u kojima većinom žive nedeklarirani Romi.⁹²

Tablice 2 i 3 prikazuju medijan⁹³ vrijednosti procjena broja kućanstava u kojima žive pripadnici RNM-a, ukupnog broja stanovnika pripadnika RNM-a te broja pripadnika RNM-a u dobi 16+, na temelju podataka prikupljenih predistraživanjem. U Tablicu 2 uključeni su i lokaliteti s nedeklariranim romskim stanovništvom, dok su iz Tablice 3 ovi lokaliteti isključeni. Stoga Tablica 2 predstavlja procjenu veličine populacije mapirane predistraživanjem, dok Tablica 3 predstavlja procjenu veličine populacije obuhvaćene anketnim istraživanjem.

TABLICA 2: PROCJENE BROJA ROMA I ROMSKIH KUĆANSTAVA PREMA ŽUPANJI NA TEMELJU PREDISTRAŽIVANJA (MEDIJAN VRIJEDNOSTI) – SVI MAPIRANI LOKALITETI

	ŽUPANIJA	PROCJENA MAPIRANE POPULACIJE			
		BROJ MAPIRANIH LOKALITETA	BROJ ROMSKIH KUĆANSTAVA	UKUPAN BROJ ROMA	BROJ ROMA U DOBI 16+
1	Bjelovarsko-bilogorska	10	262	1465	592
2	Brodsko-posavska	6	271	1919	800
3	Grad Zagreb	31	516	3299	1911
4	Istarska	6	112	933	282

⁹² Na temelju razgovora s lokalnim ekspertima, utvrđeno je da nedeklarirani Romi žive na sljedećim lokacijama: 1) Kloštar Podravski (365 stanovnika pripadnika RNM-a, 59 kućanstava, disperzirani lokalitet, Koprivničko-križevačka županija); 2) Karlovac – Orlovac (240 stanovnika pripadnika RNM-a, 54 kućanstava, koncentrirani lokalitet, Karlovačka županija); 3) Karlovac – Popović brdo (32 stanovnika pripadnika RNM-a, 9 kućanstava, koncentrirani lokalitet, Karlovačka županija); 4) Doljani (60 stanovnika pripadnika RNM-a, 12 kućanstava, koncentrirani lokalitet, Ličko-senjska županija); 5) Vrhovine (26 stanovnika pripadnika RNM-a, 4 kućanstava, koncentrirani lokalitet, Ličko-senjska županija); 6) Pitomača (1315 stanovnika pripadnika RNM-a, 325 kućanstava, disperzirani lokalitet, Virovitičko-podravaska županija). Navedene lokacije stoga nisu bile uključene u primarni plan uzorkovanja.

⁹³ Za svaki lokalitet tražene su procjene od 3 različita informanta. S obzirom na to da su se procjene različitih informanata za iste lokalitete često razlikovale, izračunate su medijan vrijednosti njihovih procjena za svaki lokalitet zasebno. Medijan je odabran kao mjera centralne tendencije namijenjena nepravilnim distribucijama podataka (asimetričnim, onima koje odstupaju od normalne distribucije), manje osjetljiva na ekstremne vrijednosti, stoga u ovom slučaju pouzdanija mjera centralne tendencije od aritmetičke sredine.

PROCJENA MAPIRANE POPULACIJE					
ŽUPANIJA	BROJ MAPIRANIH LOKALITETA	BROJ ROMSKIH KUĆANSTAVA	UKUPAN BROJ ROMA	BROJ ROMA U DOBI 16+	
5	Karlovačka	2	63	272	132
6	Koprivničko-križevačka	11	237	1555	640
7	Ličko-senjska	2	16	86	53
8	Međimurska	14	1364	6368	2808
9	Osječko-baranjska	17	493	1973	967
10	Primorsko-goranska	9	281	1389	587
11	Sisačko-moslavačka	11	414	2190	936
12	Varaždinska	7	183	1270	766
13	Virovitičko-podravska	1	325	1315	875
14	Vukovarsko-srijemska	2	26	250	116
15	Zagrebačka	5	39	240	139
	UKUPNO	134	4.599	24.524	11.604

Kako je vidljivo iz Tablice 2, prema podacima iz predistraživanja u 134 mapirana lokaliteta u 15 županija Republike Hrvatske ukupno živi 24.524 pripadnika romske nacionalne manjine (medijan procjena informanata) (od toga 11.604 u dobi 16 godina i stariji) u ukupno 4.599 kućanstava.

Nakon isključenja lokaliteta za koje su tijekom predistraživanja dobivene informacije da u njima žive nedeklarirani Romi, došli smo da podataka prikazanih u Tablici 3, koji su u ovom istraživanju poslužili kao baza za konstrukciju uzorka za kvantitativno istraživanje metodom ankete.

TABLICA 3. PROCJENE BROJA ROMA I ROMSKIH KUĆANSTAVA PREMA ŽUPANIJI NA TEMELJU PREDISTRAŽIVANJA (MEDIJAN VRIJEDNOSTI) – BEZ LOKALITETA S NEDEKLARIRANIM ROMIMA

PROCJENA POPULACIJE ZA KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE					
ŽUPANIJA	BROJ MAPIRANIH LOKALITETA (NEDEKLARIRANI ISKLJUČENI)	BROJ ROMSKIH KUĆANSTAVA	UKUPAN BROJ ROMA	BROJ ROMA U DOBI 16+	
1	Bjelovarsko-bilogorska	10	262	1465	592
2	Brodsko-posavska	6	271	1919	800
3	Grad Zagreb	31	516	3299	1911
4	Istarska	6	112	933	282
5	Karlovačka	NEDEKLARIRANI			
6	Koprivničko-križevačka	10	178	1190	518
7	Ličko-senjska	NEDEKLARIRANI			
8	Međimurska	14	1364	6368	2808
9	Osječko-baranjska	17	493	1973	967
10	Primorsko-goranska	9	281	1389	587

PROCJENA POPULACIJE ZA KVANTITATIVNO ISTRAŽIVANJE					
ŽUPANIJA	BROJ MAPIRANIH LOKALITETA (NEDEKLARIRANI ISKLUČENI)	BROJ ROMSKIH KUĆANSTAVA	UKUPAN BROJ ROMA	BROJ ROMA U DOBI 16+	
11	Sisačko-moslavačka	11	414	2190	936
12	Varaždinska	7	183	1270	766
13	Virovitičko-podravska	NEDEKLARIRANI			
14	Vukovarsko-srijemska	2	26	250	116
15	Zagrebačka	5	39	240	139
	UKUPNO	128	4.139	22.486	10.422

Dakle, kvantitativno istraživanje provedeno je na uzorku lokaliteta unutar 12 županija RH, na kojima živi 30 ili više pripadnika RNM-a. Okvir uzroka ukupno obuhvaćao je 128 lokaliteta na kojima u 4.139 romskih kućanstava živi ukupno 22.486 pripadnika romske nacionalne manjine, od čega njih 10.422 u dobi od 16 godina ili starijih. Popis lokaliteta koji slijedi sadrži nazive prikupljene u konzultacijama s ključnim dionicima u prvoj fazi predistraživanja (pristupom interne identifikacije) koji ne predstavljaju uvijek službene nazive lokaliteta/ulica/kvartova/zaseoka.

Bjelovarsko-bilogorska županija:

Bjelovar, Šandrovac – Lasovac, Štefanje – Narta, Grubišno polje – Stalovica, Veliki Grđevac – Veliki Grđevac, Končanica, Veliki Grđevac – Gornja Kovačica, Garešnica – Veliki Pašijan i Bjelovar – Gudovac.

Brodsko-posavska županija:

Slavonski Brod – Rimac, Slavonski Brod – Jelas/Krajiška, Slavonski Brod – Klis + Gornja Vrba + Livada, Vrpolje, Nova Gradiška – Bedem, Nova Gradiška – Gaj.

Istarska županija:

Pula – Barake naselje, Pula, Umag, Ližnjan Jadreški, Medulin – Vinkuran i Vodnjan.

Koprivničko-križevačka županija:

Drnje – Botovo, Peteranec, Hlebine, Đurđevac – Stiska, Hlebine – Gabajeva Greda, Novigrad Podravski Vlaislav, Virje, Peteranec – Sigetec, Koprivnica – Žlebice – Koprivnička Reka i Koprivnica – Herešin.

Međimurska županija:

Pribislavec, Nedelišće – Gornji Kuršanec, Orehovica 2, Dravska ulica, Kotoriba – disperzirano, Kotoriba – Vrtno naselje, Domašinec – Kvitrovec, Nedelišće – Trnovec, Goričan, Mursko Središće – Sitnice, Čakovec – Kuršanec, Orehovica, Podturen, Nedelišće – Parag I i Parag II i Mala Subotica – Piškorovec.

Osječko- baranjska županija:

Belišće, Kneževi Vinogradi, Beli Manastir – Rupa, Beli Manastir – Palača, Beli Manastir – integrirano, Jagodnjak – Bolman, Torjanci – naselje, Torjanci – selo, Belišće – Bistrinci, Donji Miholjac, Valpovo, Podgorač, Darda, Bilje i Vardarac, Osijek, Jagodnjak i Popovac.

Primorsko-goranska županija:

Rijeka – disperzirano, Rijeka – Pehlin / Rujevica i Plasi, Crikvenica – Vinodolska 22, Novi Vinodolski – Ulica Krase, Čabar – Tršće, Rijeka – Škurinje – Mihačeva Draga, Rijeka – Drenova, Brod na kupi / Delnice, Dedin i Omišalj.

Sisačko-moslavačka županija:

Petrinja, Popovača – grad, Popovača – Gračenica, Glina, Sisak – Capraške poljane, Sisak – Nikola Tesla/Radonja, Sisak – Centar, Sisak – Palanjek, Velika Ludina / Vidrenjak, Novska i Kutina.

Vukovarsko- srijemska županija:

Vukovar i Vinkovci.

Varaždinska županija:

Cestica, Petrijanec, Varaždin – Štosov Trg, Ludbreg – Ivana Gundulića 44, Ludbreg – Ludbreški vinogradi, Karlovac Ludbreški i Županec

Grad Zagreb:

Sesvete (Staro Brestje, Sesevska Sopnica, Dumovec, Novi Jelkovec, Novo Brestje), Gornja Dubrava (Dubec, Poljanice), Donja Dubrava (Donja Dubrava, 7. Retkovec, Vukomelec), Peščenica Žitnjak (Ferenčica, Ferenčica / Donje Svetice, Livadarski put / odvojak, Livadice, Borongaj, Savica Šanci, Folnegovićevo naselje, Resnik, Kozari Put, Petruševac, Žitnjak, Trnava), Savica Šanci / iza Toplane, Struge, Vrtni put, Trešnjevka Sjever, Trnje – Heinzelova, Plinarsko naselje, Novi Zagreb Zapad (Botinec, Sveta Klara) i Podsused Vrapče – Vučak.

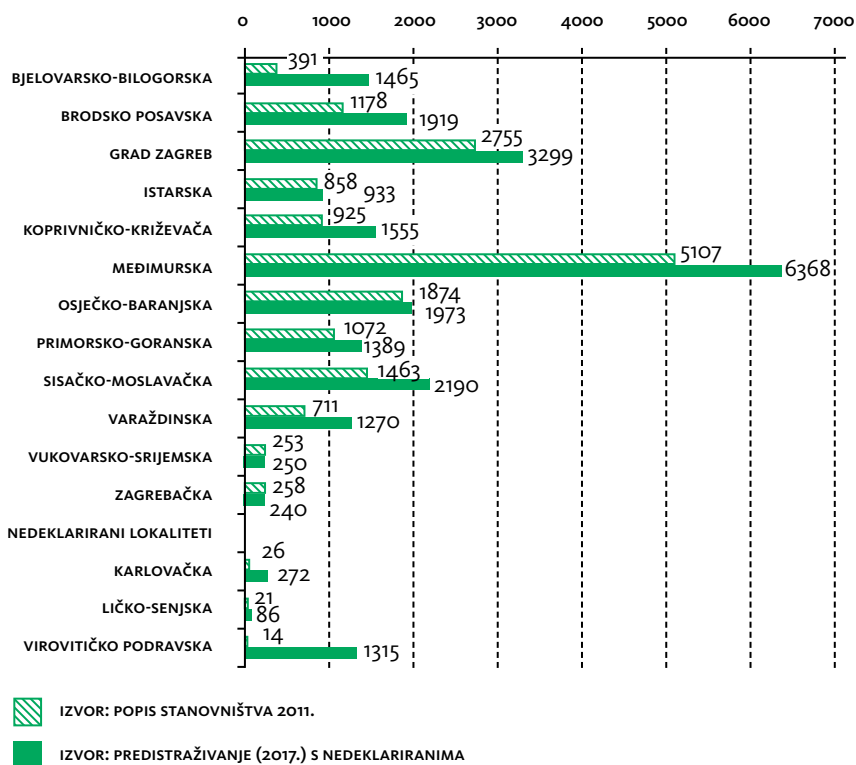
Zagrebačka županija:

Rugvica, Orle, Velika Mlaka, Dugo Selo – centar i Ivanić Grad – Jalševac.

Isto tako treba naglasiti i da je populacija na koju se anketno istraživanje odnosi šira od onih u dosad provedenim istraživanjima Roma u Hrvatskoj. Primjerice, UNDP je koristio nacionalni prosjek udjela Roma kao kriterij za definiciju populacije, dok su u ovom istraživanju uključene i dodatne županije s udjelom Roma manjim od nacionalnog prosjeka.

Pretpostavku koju iznose Ivanov i suradnici (2012.) da podaci iz popisa stanovništva adekvatno opisuju strukturnu i teritorijalnu distribuciju Roma, pri čemu se u popisu stanovništva populacija Roma definira samoidentifikacijom na svim lokacijama, dok se u ovoj studiji u predistraživanju populacija definira internom identifikacijom lokalnih eksperata uz kriterij 30 i više Roma na jednom lokalitetu, potvrđuje usporedba podataka prikupljenih predistraživanjem i podataka iz Popisa stanovništva 2011. prikazanih na Grafikonu 1.

GRAFIKON 1: USPOREDBA PODATAKA PRIKUPljenih PREDISTRAŽIVANJEM (2017. GODINA) I PODATAKA IZ POPISA STANOVNIŠTVA 2011.

Osim geografskog, prilikom koncipiranja metodologije istraživanja u obzir je uzet i vremenski okvir provedbe istraživanja i to u dvojakom smislu.

Kao prvo, uvidom u podatke iz popisa stanovništva iz 2001. i 2011. godine razvidan je velik porast evidentirane romske populacije u RH (s 9463 u 2001. na 16975 u 2011. godini). Provoditi istraživanje šest godina nakon provedbe posljednjeg Popisa stanovništva, a uzeti ga kao bazu u početnom koraku definicije populacije sa sobom zasigurno povlači određene rizike i diskrepancije uzrokovane velikim vremenskim odmakom.

Temporalna dimenzija važna je i u pogledu godišnjih, tj. sezonskih fluktuacija stanovništva. Romsko stanovništvo tijekom ljetnih mjeseci u velikom broju privremeno migrira u

probialna područja RH kako bi radili sezonske poslove⁹⁴. Stoga se izbjeglo provođenje anketnog istraživanja tijekom ljetnih mjeseci, već je planirano za jesen (listopad i studeni 2017.).

NACRT UZORKOVANJA I KONSTRUKCIJA UZORKA

Prilikom konstruiranja reprezentativnog uzorka u obzir je uzeto što je više moguće relevantnih aspekata formiranja istog. Tip uzorka bio je dvoetafni proporcionalno stratificirani probabilistički uzorak uz kontrolu kvota ispitanika po dobi i spolu. Više-etapno uzorkovanje označava upotrebu različitih metoda uzorkovanja kojima se postupno približava konačnom izboru ispitanika mijenjajući po etapama definiciju entiteta uzorkovanja. Prva razina stratificiranja bilo je stratificiranje prema županiji. To znači da je planirani udio uzorkovanih romskih kućanstava u svakoj od 12 selektiranih županija odgovarao udjelu romskih kućanstava pojedine županije u ukupnom broju romskih kućanstava svih 12 županija zajedno (prema podacima utvrđenim predistraživanjem). U plan uzorkovanja krenulo se s planiranom veličinom uzorka od 1505 romskih kućanstava. Druga razina stratificiranja bilo je stratificiranje prema lokalitetu na kojemu žive pripadnici RNM-a. To znači da je planirani udio uzorkovanih romskih kućanstava na svakom lokalitetu odgovarao udjelu romskih kućanstava pojedinog lokaliteta u ukupnom broju romskih kućanstava svih lokaliteta zajedno u pojedinoj županiji.

Također, pri formiranju uzorka uzeta je u obzir i raspršenost romskog stanovništva unutar lokaliteta te dob i spol romske populacije. Jedna od prednosti stratificiranih uzoraka jest da omogućuju različite tehnike uzorkovanja na pojedinim stratumima ovisno o specifičnosti pojedinog stratuma.⁹⁵ Stoga su se tehnike uzorkovanja romskih kućanstava razlikovale ovisno o tipu pojedinog lokaliteta, pri čemu su svi lokaliteti, na temelju podataka iz predistraživanja, klasificirani ili kao koncentrirani⁹⁶ ili kao disperzirani lokaliteti.

TABLICA 4. BROJ STRATUMA U UZORKOVANJU KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA PREMA TIPU LOKALITETA I ŽUPANIJU (PODACI NA TEMELJU PREDISTRAŽIVANJA)

		KONCENTRIRANI LOKALITETI	DISPERZIRANI LOKALITETI
1	Bjelovarsko-bilogorska	2	8
2	Brodsko-posavska	4	2
3	Grad Zagreb	4	8 (27 LOKALITETA RAZVRSTANIH U 8 GRADSKIH ČETVRTI)
4	Istarska	1	5
5	Koprivničko-križevačka	5	5
6	Međimurska	10	4

⁹⁴ Što su prilikom konzultacija potvrdili brojni romski pomagači u predistraživanju u kontinentalnom dijelu RH.

⁹⁵ Milas, G., *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko, Naklada Slap, 2009., str. 420.

⁹⁶ U koncentrirane lokalitete uključena su tri tipa lokaliteta prema klasifikaciji iz predistraživanja: koncentrirana samostalna naselja, koncentrirana rubna naselja i koncentrirana naselja unutar grada ili sela.

7	Osječko-baranjska	10	7
8	Primorsko-goranska	9	0
9	Sisačko-moslavačka	8	3
10	Varaždinska	6	1
11	Vukovarsko-srijemska	0	2
12	Zagrebačka	1	4
	UKUPNO	60	49

Kako bi se postigla reprezentativnost uzroka, odabir sudionika istraživanja temeljio se na dvije razine slučajnog uzorkovanja osnovnih jedinica uzorkovanja: prvi stupanj uzorkovanja odnosio se na odabir romskog kućanstva, a drugi stupanj uzorkovanja odnosio se na odabir člana kućanstva, odnosno ispitanika koji će biti anketiran.

ODABIR ROMSKIH KUĆANSTAVA

Prvi stupanj uzorkovanja (odabir romskih kućanstava) razlikovao se u koncentriranim i disperziranim lokalitetima.

U koncentriranim lokalitetima za odabir kućanstva kao osnovne jedinice uzorkovanja upotrijebljena je metoda nasumičnog hoda s intervalom uzorkovanja jednakim dva. Interval dva odabran je zbog potrebe za zastupljenošću relativno velikog udjela kućanstava u uzorku (otprilike jedne trećine). Iako su prethodna istraživanja pokazala da je u Hrvatskoj stopa responzivnosti romske populacije na sudjelovanje u anketnim istraživanjima izrazito visoka (oko 90 %), na taj smo način ostavili dovoljno prostora neplaniranoj neresponzivnosti da se s jednom početnom točkom po stratumu (lokalitetu) obavi potreban broj anketa u romskim kućanstvima. Na temelju podataka prikupljenih u predistraživanju, koncentriranih je lokaliteta bilo ukupno 60.

U disperziranim lokalitetima, po uzoru na pristup uzorkovanju koji je u gradskim/metropolitanskim područjima upotrijebljen u istraživanju EU MIDIS (2008.), upotrijebljen je pristup nasumičnog hodanja s intervalom uzorkovanja jednakim pet, potpomognut metodom fokusiranog popisivanja.

U disperziranim lokalitetima, u svakom je stratumu određena početna točka (adresa) nasumičnog hodanja. Broj početnih točaka za svaki je stratum unaprijed određen. Početna adresa u svakom stratumu odabrana je prema jednom od tri načina, ovisno o raspoloživim podacima prikupljenim predistraživanjem za svaki pojedini lokalitet:

- 1/ Ako je iz predistraživanja bilo poznato više točnih adresa unutar jednog stratuma na kojima žive pripadnici RNM-a-a, početa adresa odabrana je nasumično među svim poznatim romskim adresama u tom stratumu.
- 2/ Ako je za neki stratum bila poznata samo jedna adresa, anketara se slalo na tu adresu.
- 3/ Ako za neki stratum nije bila poznata niti jedna točna adresa, već samo ime ulice, za početnu je adresu odabran nasumičan kućni broj u toj ulici.

U sva tri slučaja, nakon kontaktiranja kućanstva na početnoj adresi, anketar je po pravilima nasumičnog hoda s pravilom desne ruke i svake pete stambene jedinice nastavio hod. Metoda nasumičnog hoda u disperziranim je lokalitetima biti potpomognuta metodom fokusiranog popisivanja. To znači da je anketar u svakom kućanstvu u kojem je stupio u kontakt s osobom za koju se utvrdilo da nije pripadnik romske nacionalne manjine, pitao:

- a/ ako se nalazio u predjelu grada/mjesta u kojem prevladavaju obiteljske kuće: Živi li u nekoj od dvije kuće lijevo ili dvije kuće desno od vas romska obitelj?
- b/ ako se nalazio u stambenoj zgradi: Živi li u stanu lijevo ili desno od vas, ili u stanu točno iznad ili točno ispod vas romska obitelj?

U slučaju negativnog odgovora, anketar je nastavio odabir tako da se uputio u petu stambenu jedinicu brojeći od one u kojoj nije pronašao romsku obitelj.

U slučaju pozitivnog odgovora, anketar je otišao na adresu za koju je dobio informaciju da tamo živi romska obitelj i pokušao ih anketirati. Potom je nastavio daljnji odabir kućanstava tako da je krenuo u petu stambenu jedinicu brojeći od one za koju je saznao da tamo živi romska obitelj (bez obzira je li u tom kućanstvu uspješno obavljeno anketiranje).

Grad Zagreb, u kojemu je prema podacima iz predistraživanja utvrđeno 27 disperziranih lokaliteta, podijeljen je na manji broj jedinica prema gradskim četvrtima pri čemu je 27 disperziranih lokaliteta razvrstano u 8 gradskih četvrti Grada Zagreba. U Gradu Zagrebu su, dakle, gradske četvrti u kojima se nalaze disperzirani lokaliteti u kojima žive Romi predstavljale pojedinačne stratume.⁹⁷

Disperzirani lokaliteti u svim preostalim županijama (osim, dakle, u Gradu Zagrebu) činili su zasebne stratume. Prema podacima iz predistraživanja, njih je bilo 41. Kad se njima pridodalo osam stratuma u Gradu Zagrebu, uzorkovanje disperziranih lokaliteta planirano je u ukupno 49 stratuma.

ODABIR ČLANA KUĆANSTVA

Drugi stupanj uzorkovanja (odabir člana romskog kućanstva u dobi 16 godina ili stariji) bio je jednak i u koncentriranim i u disperziranim lokalitetima te se temeljio na tehnici prvog rođendana uz kvotni odabir prema spolu i dobi. To znači da nakon što su tehnikom prvog rođendana pojedine kvote (spol i dob) na nekoj lokaciji popunjene, anketari su u narednim koracima tražili samo ispitanike za koje kvote još nisu bile popunjene. Ako je pritom više članova nekog kućanstva zadovoljavalo kriterije neispunjenih kvota, ponovno se primjenjivala tehnika prvog rođendana. Kvote prema spolu i dobi konstruirane su na temelju podataka prikupljenih u predistraživanju. Ispitanici su prema dobi klasificirani u tri skupine: 16-30 godina, 31-65 godina i stariji od 65 godina. Unutar svake dobne skupine, predviđena je podjednaka zastupljenost muškaraca i žena.

⁹⁷ Lokaliteti unutar Grada Zagreba na kojima žive Romi, a koji nisu disperzirani, bili su ubrojani u koncentrirane lokalitete te su izuzeti iz ovog pristupa uzorkovanju. Oni su uzorkovani kao zasebni stratumi, sukladno pristupu uzorkovanja u koncentriranim lokalitetima.

Dakle, osnovne jedinice uzorkovanja u anketnom istraživanju su sljedeće:

- / U prvom stupnju uzorkovanja osnovne jedinice uzorkovanja bila su romska kućanstva.
- / U drugom stupnju uzorkovanja osnovne jedinice uzorkovanja bili su članovi kućanstva u dobi 16 godina ili stariji odabrani prema tehnici prvog rođendana uz kvotni odabir prema spolu i dobi.

TERENSKA PROVEDBA KVANTITATIVNOG ISTRAŽIVANJA

Provedba kvantitativnog terenskog istraživanja trajala je od 23. listopada do 7. studenog 2017. Istraživanje je provedeno u ukupno 72 jedinice lokalne samouprave, odnosno gradova i općina, koje su u predistraživanju detektirane kao one u kojima živi 30 i više pripadnika romske populacije. Prikupljanje kvantitativnih pokazatelja je provedeno na 37,5 % evidentiranih kućanstava u predistraživanju, tj. u apsolutnom iznosu u 1.550 kućanstava.

STRUKTURA ANKETNOG UPITNIKA

Anketni upitnik konstruiran je tako da sadržajem prati područja NSUR-a i da se pomoću njega mogu ostvariti postavljeni specifični istraživački ciljevi. Pri konstrukciji anketnog upitnika konzultirani su mjerni instrumenti iz istraživanja UNDP/Svjetska banka/EK iz 2011. godine,⁹⁸ istraživanje Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz 2004. godine,⁹⁹ istraživanje EU MIDIS II iz 2016. godine¹⁰⁰ i istraživanje Ureda pučke pravobraniteljice iz 2016.¹⁰¹

Postojale su dvije inačice anketnog upitnika, tzv. A i B-inačica.

A-inačica anketnog upitnika sastojala se od dva glavna dijela namijenjena ispitanicima. U prvom dijelu postavljana su pitanja o kućanstvu u kojemu ispitanik živi, poput pitanja o ukupnom broju i strukturi članova kućanstva, imovinskom statusu i posjedovanju pojedinih dobara u kućanstvu, vlasništvu i legalizaciji nekretnine, uvjetima života u kućanstvu i neposrednom okruženju, problemima i potrebnim radovima u kućanstvu, korištenju socijalne pomoći i usluga, izvorima prihoda i troškovima kućanstva i sl.

Drugi dio A-inačice anketnog upitnika odnosio se na profile svih članova kućanstva, a imao je nekoliko cjelina koje su se razlikovale prema temama i prema dobi ukućana na koje se pojedina cjelina pitanja odnosila. Pitanja u tom dijelu anketnog upitnika odnosila

⁹⁸ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014. i European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (21. 5. 2018.).

⁹⁹ Štambuk, M., *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005.

¹⁰⁰ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Background note on survey methodology, 2016.

¹⁰¹ Ured pučke pravobraniteljice (ur.), *Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije 2016*, Pučki pravobranitelj i Centar za mirovne studije, 2016., <http://ombudsman.hr/attachments/article/1147/Istra%C5%BEivanje%20-%20odiskriminacija%202016.pdf> (23.5.2018.).

su se na različita socio-demografska obilježja svih članova kućanstva, njihov zdravstveni status, razna obilježja školovanja i aspekte iskustava na tržištu rada.

B-inačica anketnog upitnika sastojala se od tri glavna dijela namijenjena ispitanicima. Prvi dio bio je jednak onome u A-inačici anketnog upitnika i odnosio se na obilježja kućanstva u kojemu ispitanik živi. Drugi dio B-inačice anketnog upitnika imao je jednaku strukturu, teme i poredak pitanja kao i u A-inačici anketnog upitnika, ali se pitanja nisu odnosila na sve članove kućanstva, već isključivo na slučajno odabranog ispitanika. U odnosu na A-inačicu anketnog upitnika, ovdje su izostavljena jedino pitanja koja su se odnosila na djecu mlađu od 7 godina.

Za razliku od A-inačice, B-inačica anketnog upitnika imala je i treći dio pitanja, koja su se također odnosila isključivo na slučajno odabranog ispitanika, odnosno na njegova ili njezina osobna iskustva i mišljenja. Teme su bile vezane za zdravlje i zdravstvene usluge, zapošljavanje i gospodarski život, iskustva diskriminacije u različitim područjima društvenog života, socijalni sustav i socijalnu skrb, osobne vrijednosti i norme te medije, društvo i politiku. Dodatno, postojao je i zaseban set pitanja namijenjen roditeljima djece do 16 godina starosti te set pitanja samo za žene. Taj je set pitanja ujedno sadržavao i najosjetljivija pitanja u cijelom anketnom upitniku: ona o iskustvima nasilja od intimnog partnera te o reproduktivnom zdravlju žena.

Glavni razlog za postojanje dvije inačice anketnog upitnika vezan je s jedne strane za ekstenzivnost tema i pitanja potrebnih za pokrivanje svih relevantnih područja Nacionalne strategije za uključivanje Roma, a s druge strane vremensku ograničenost trajanja anketiranja pojedinog ispitanika. Na taj smo način s otprilike polovicom ispitanih pripadnika RNM-a prikupili brojne socio-demografske podatke o svim članovima njihovih kućanstava, dok smo s drugom polovicom ispitanih pripadnika RNM-a prikupili podatke o njihovim osobnim iskustvima i mišljenjima vezanim uz širok dijapazon tema. Ujedno smo od svih ispitanih pripadnika RNM-a prikupili podatke o njihovim kućanstvima. Konkretno, od 1550 anketiranih kućanstava, u njih 780 provedena je A-inačica, a u 770 B-inačica anketnog upitnika.

IZAZOVI PROVEDBE TERENSKOG ISTRAŽIVANJA METODOM ANKETE

Specifičnosti istraživanja romske populacije u Hrvatskoj

Na terenu se, posebice u koncentriranim lokalitetima, izrazito važnom pokazala podrška predstavnika VRNM-a i ključnih osoba u pojedinim romskim zajednicama. Iako je istraživanje bilo prethodno najavljeno predstavnicima odgovarajućih VRNM-a, u nekim je županijama za pojedine lokalitete bilo potrebno dodatno kontaktiranje i odobrenje lokalnih ključnih osoba u pojedinim romskim zajednicama i to obično u obliku osobnih sastanaka s regionalnim koordinadorima. Neke su ključne romske osobe bile nezadovoljne činjenicom što oni osobno ili neki od stanovnika romskih naselja u kojima je bilo potrebno provesti anketiranje nisu bili angažirani za terenski rad u provedbi anketiranja, ali nakon razgovora s istraživačima i regionalnim terenskim koordinadorima i navođenja metodoloških i praktičnih razloga zašto to u ovoj fazi (za razliku od faze predistraživanja)

nije bilo moguće, dalje se nisu suprotstavljali. U svakom slučaju, bez njihove podrške, odbijanje sudjelovanja u pojedinim lokalitetima zasigurno bi bilo mnogo veće. Tamo gdje su ključne romske osobe osobno intervenirali među lokalnim stanovništvom, primjerice telefonskom najavom dolaska anketara, gotovo da i nije bilo odbijanja sudjelovanja stanovništva u istraživanju.

Ipak, na nekim lokacijama dolazilo je do učestalog odbijanja sudjelovanja u istraživanju zbog uvjerenja da se radi „popis Roma“ (neka vrsta evidencije Roma i romskih kućanstava s upitnom namjenom) ili drugih strahova vezanih uz potencijalno korištenje rezultata istraživanja na štetu romske populacije. Kada je to bilo moguće, anketari su radi toga dodatno objašnjavali svrhu studije te kod koga će i u kojem obliku prikupljeni podaci na kraju istraživanja zapravo završiti.

Neke poteškoće specifične su za pojedine lokalitete, tako u Bjelovarsko-bilogorskoj, Sisačko-moslavačkoj i Osječko-baranjskoj županiji postoji dio populacije koju romska zajednica i većinsko stanovništvo percipira kao pripadnike romske nacionalne manjine, međutim oni se sami na taj način ne identificiraju. Iz toga razloga, anketari su u tim županijama češće bili odbijani uz objašnjenje da u kućanstvu ne živi romska obitelj na adresama za koje je postojala pretpostavka da mogu ući u istraživački uzorak; početnim adresama i adresama unutar naselja.

U Osječkoj-baranjskoj, Primorsko-goranskoj i Zagrebačkoj županiji anketari su imali problema s popunjavanjem predviđenih kvota jer na nekim lokalitetima nisu mogli pronaći niti približan broj pripadnika RNM-a koji je procijenjen mapiranjem. Razlozi za to mogu se pronaći u nagloj emigraciji Roma s pojedinih lokaliteta (stalnoj ili sezonskoj) u zemlje zapadne Europe, iako ne treba isključiti niti mogućnosti potencijalno preuveličanih procjena informanata o broju romskog stanovništva na pojedinim lokalitetima u fazi predistraživanja.

U Međimurskoj je županiji pri kraju provedbe istraživanja zbog potrebe za provedbom nešto većeg broja anketa od planiranog kako bi se nadoknadio manjak anketa u drugim županijama.

Metodološki izazovi i odstupanja od planirane metodologije

Kao izazov u manjim koncentriranim naseljima pokazalo se poštivanje metode nasumičnog hoda s intervalom uzorkovanja jednakim dva. Naime, kada bi anketari iscrpili sve kuće poštujući navedeno pravilo, morali su krenuti natrag kucajući na one kuće koje su u prvom navratu preskakali. Na taj način je u drugoj ruti ponovno poštivano „pravilo kucanja“ na svako drugo kućanstvo, ali je u praksi zapravo u nekim lokalitetima to značilo da se kucalo na sva ili gotovo sva romska kućanstva. S druge strane, u izrazito disperziranim lokalitetima, nasumični hod s intervalom uzorkovanja jednakim pet također se pokazao neprimjerenim, odnosno nedovoljnim za pronalaženje dovoljnog broja romskog stanovništva. U tim je slučajevima bilo potrebno učestalo javljanje novih početnih adresa prikupljenih u predistraživanju.

Bez obzira na tip lokaliteta, najteže je bilo pronaći ispitanike u dobnoj skupini 65 godina i stariji jer ih bilo izrazito malo, a mnogi su bili toliko bolesni i nemoćni da nisu mogli biti anketirani.

Na pitanje je li se anketiranje odvijalo prema planiranoj metodologiji najveći dio anketara odgovorio je pozitivno (95 %). U nekim se situacijama pojavio problem jezične barijere. Iako su za takve slučajeve anketari imali pripremljene anketne upitnike i kartice za pokazivanje ispitanicima prevedene na *romani chib* i bajaški dijalekt rumunjskog jezika, ponekad su u prevođenju pojedinih pojmova sudjelovali drugi članovi kućanstva. Na nekim lokalitetima kao problem su se pojavili psi na ulicama, koji su predstavljali prijetnju anketarima i dijelom onemogućili dosljedno praćenje pravila nasumičnog hoda. Na pitanje je li slučajno odabran član kućanstva u dobi 16 + za sudjelovanje u anketi (metodom prvog rođendana) za 79 % anketa anketari su odgovorili potvrdno. Među preostalim 21 % najčešće je bilo riječ o odabiru ispitanika prema potrebnoj kvoti koju je na pojedinom lokalitetu trebalo popuniti (10 %) ili o situaciji u kojoj je samo jedna osoba u dobi 16 + bila kod kuće pa slučajni odabir nije ni mogao biti primijenjen (7 %). Nijedna od tih situacija zapravo ne predstavlja odstupanje od planirane metodologije.

Ipak, može se zaključiti kako su u najvećem broju slučajeva poštovana pravila za slučajni odabir člana kućanstva u dobi 16 godina ili stariji.

U nekim su slučajevima postojale poteškoće s osiguravanjem privatnosti kod odgovaranja na drugi dio pitanja iz B-inačice anketnog upitnika koja su se odnosila na osobna iskustva, doživljaje i mišljenja ispitanika. Unatoč tomu što su anketari dobili uputu da ulože maksimalan trud da osiguraju provođenje ankete na samo s ispitanikom/ispitanicom, to nije uvijek bilo moguće. Obično su „dovedene“ nevjeste ili snahe bile te koje nisu znale ili smjele odgovarati samostalno.

(Ne)primjerenost metode istraživanja ciljanoj populaciji

Kao što je poznato, jedan od preduvjeta za sudjelovanje u istraživanjima koja se provode metodom ankete jest određena razina pismenosti ispitanika. Naravno, istraživači moraju formulacijama pitanja i upotrijebljenom terminologijom prilagoditi anketni upitnik ispitivanoj populaciji, što je učinjeno za ovo istraživanje nakon obrade intervjua s predstavnicima romske nacionalne manjine.

Na lokalitetima na kojima je značajan dio populacije proveo izrazito kratko vrijeme u obrazovnom sustavu, anketari su u nekim kućanstvima imali poteškoća s nerazumijevanjem pitanja među ispitanicima. To se posebno odnosilo na pitanja koja su uključivala apstraktnije pojmove poput vrijednosti i diskriminacije, ali i na neka od pitanja koja se tiču korištenja socijalnih usluga ili iskustva pojedinih bolesti, pa čak i na pitanja o dobi ili radnom statusu ukućana. U nekim kućanstvima, gdje se radilo o posebno teškim slučajevima socijalne isključenosti, bilo je problema s razumijevanjem pitanja općenito. Anketari su u nekim slučajevima primijetili i davanje kontradiktornih odgovora, čak i nakon ponavljanja pitanja ispitaniku, što govori ili o mogućem padu koncentracije ispitanika tijekom ispunjavanja upitnika ili o nerazumijevanju značenja ponuđenih odgovora.

Bez obzira na sve uložene napore istraživača da uvažavajući istraživačke ciljeve opsežan anketni upitnik prilagode očekivanoj razini pismenosti ispitanika, u nekim se slučajevima metoda ankete pokazala teško primjenjivom.

Razlozi i kratki opisi pojedinih situacija vidljivi su iz komentara anketara.

„Na svako pitanje odgovarali pričom.“

„Nisu uspjeli prebrojiti sve članove kućanstva.“

„Čak i uz pomoć susjeda koji dobro govore hrvatski, ispitanica neke koncepte iz zadnjeg dijela ankete nikako nije mogla razumjeti.“

„Ulasci mnoštva ljudstva tijekom ispitivanja, njezina nepismenost, teško razumijevanje pitanja.“

„Neprikladnost upitnika Romima, koja uzrokuje frustraciju i dekoncentrira ispitanike.“

Ipak, potrebno je naglasiti kako je riječ o sporadičnim situacijama jer u velikoj većini provedenih anketa anketari nisu navodili nikakve poteškoće s razumijevanjem pitanja.

ODAZIV NA SUDJELOVANJE U ANKETNOM ISTRAŽIVANJU

Odaziv na anketiranje na razini ukupnog uzorka iznosio je visokih 82 %, odnosno kretao se od 63 % u Istarskoj do 100 % u Vukovarsko-srijemskoj županiji ako se u obzir uzmu samo ona kontaktirana romska kućanstva u kojima je ili anketa uspješno provedena ili su ukućani odbili sudjelovati u istraživanju. Ako se pak u obzir dodatno uzmu i romska kućanstva u kojima su osobe pristale sudjelovati, ali nisu mogli biti anketirani jer nisu odgovarali traženoj kvoti prema dobi ili spolu (6,7 %) te također i romska kućanstva u koja su se anketari nekoliko puta vraćali kako bi pronašli osobu koja odgovara kvoti, no na kraju je nisu uspjeli anketirati (3,7 %), tada odaziv na anketiranje na razini ukupnog uzorka iznosi 73 % te varira od 35 % u Istarskoj do 100 % u Vukovarsko-srijemskoj županiji.

OBRADA I ANALIZA PODATAKA PRIKUPLJENIH METODOM ANKETE

Obrada i analiza podataka prikupljenih metodom ankete provedena je uz pomoć statističkog programa IBM SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*), inačica 21. Podaci su prvo bili obrađeni deskriptivno (određivanje postotaka za kvalitativne varijable te aritmetičkih sredina, standardnih devijacija¹⁰² te medijana¹⁰³ za kvantitativne varijable, utvrđivanje postotaka nedostajućih vrijednosti, raspona varijacija kvantitativnih varijabli i sl.).

Osim osnovne deskriptivne analize, provedeni su i statistički testovi za razlikovanje po-

¹⁰² Standardna devijacija jest mjera disperzije koja govori o raspršenju podataka oko aritmetičke sredine neke normalno distribuirane kvantitativne varijable. U rasponu +/- 1 standardna devijacija oko prosjeka nalazi se oko 68 % rezultata.

¹⁰³ Medijan je onaj rezultat koji se nalazi u sredini niza po veličini poredanih rezultata neke varijable. To znači da se ispod i iznad medijana nalazi po 50 % rezultata te varijable. Medijan se obično upotrebljava kao mjera centralne tendencije kod unimodalnih distribucija kvantitativnih varijabli koje nisu normalno (tj. gausovski ili zvonoliko) distribuirane.

jedinih skupina ispitanika. U tu je svrhu upotrijebljen t-test za dvije nezavisne skupine, odnosno jednostavna analiza varijance (ANOVA) kod testiranja razlika između više od dvije nezavisne skupine ispitanika s *post-hoc* testovima višestrukog uspoređivanja: Bonferronijev u slučaju homogenih i Tamhaneov T₂ u slučaju nehomogenih varijanci. Kod testiranja povezanosti dviju nominalnih varijabli upotrijebljen je Pearsonov hi-kvadrat test i odgovarajući koeficijent asocijacije, a Fisherov egzaktni test za kontingencijske tablice 2x2. Svi statistički testovi za testiranje statističkih hipoteza i generalizaciju nalaza na populaciju provedeni su uz 5 % rizika pri zaključivanju.¹⁰⁴

Rezultati su prikazivani tablično ili grafički (ovisno o primjerenosti) uz tekstualnu interpretaciju nalaza.

PLANIRANI VS. OSTVARENI UZORAK

Inicijalna veličina uzorka i veličine pojedinih stratumima planirani su na temelju 1505 kućanstava u 12 županija i ukupno 109 stratumima (od toga 60 koncentriranih i 49 disperziranih).

U pojedinim županijama nije bilo moguće ispuniti planiranu veličinu uzorka. Posebice problematičnima pokazale su se Bjelovarsko-bilogorska županija, u kojoj je ostvareno 50 % planiranog uzorka, i Zagrebačka županija, u kojoj je ostvareno 60 % planiranog uzorka.

TABLICA 5. PLANIRANI I OSTVARENI BROJ ANKETIRANIH ROMSKIH KUĆANSTAVA PREMA ŽUPANJI

ŽUPANIJA	BROJ ROMSKIH KUĆANSTAVA		
	PLANIRANA VELIČINA UZORKA	OSTVARENA VELIČINA UZORKA	ODSTUPANJE OSTVARENOG OD PLANIRANOG (% OD PLANIRANOG)
1 Bjelovarsko-bilogorska	95	47	-50,5 %
2 Brodsko-posavska	99	104	+5,1 %
3 Istarska	41	38	-7,3 %
4 Koprivničko-križevačka	66	87	+31,8 %
5 Međimurska	496	566	+14,1 %
6 Osječko-baranjska	178	182	+2,3 %
7 Primorsko-goranska	100	86	-14,0 %
8 Sisačko-moslavačka	151	147	-2,7 %
9 Vukovarsko-srijemska	10	10	0,0 %
10 Varaždinska	67	69	+3,0 %

¹⁰⁴ 5 % rizika pri zaključivanju uobičajena je razina rizika koja se upotrebljava u društvenim znanostima pri generalizaciji statističkih nalaza s uzorka na populaciju koju taj uzorak reprezentira. Statistički značajna razlika ili povezanost dobivena uz 5 % rizika zapravo znači da je barem 95 % vjerojatno da efekt koji je utvrđen na podacima prikupljenim na uzorku postoji i u populaciji koju taj uzorak reprezentira. No postoji i manje 5 % vjerojatnosti da je taj efekt rezultat slučajne pogreške uzorka i da zapravo ne postoji u populaciji.

11	Grad Zagreb	187	205	+9,6 %
12	Zagrebačka	15	9	-40,0 %
	UKUPNO	1505	1550	+3,0 %

Anketiranje je, u skladu s podacima prikupljenim u predistraživanju, planirano provesti na ukupno 128 lokaliteta, a uspješno je provedeno na njih 118. Usprkos pokušajima, na sljedećim lokalitetima nije uspješno provedeno planirano anketiranje:

- / u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji: Šandrovac – Lasovac; Veliki Grđevac – Zrinska; Veliki Grđevac – Veliki Grđevac i Garešnica – Veliki Pašijan
- / u Brodsko-posavskoj županiji: Vrpolje
- / u Osječko-baranjskoj županiji: Donji Miholjac
- / u Sisačko-moslavačkoj županiji: Petrinja i Sisak – Nikola Tesla/Radonja
- / u Gradu Zagrebu: Plinarsko naselje
- / u Zagrebačkoj županiji: Rugvica.

Nemogućnost ostvarenja planiranih veličina uzoraka u pojedinim županijama i lokalitetima najčešće će događala u disperziranim lokalitetima na kojima romsko stanovništvo živi vrlo raspršeno, a broj tzv. početnih adresa dobivenih od informanata u predistraživanju i za vrijeme terenskog istraživanja nije bio dovoljan da bi se ostvario planirani uzorak. Metoda fokusiranog popisivanja pokazala se korisnom u područjima slabije raspršenosti, no ne i u područjima visoke raspršenosti romskog stanovništva.

Također, u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, prema informacijama dobivenim na terenu, došlo je do velikog iseljavanja romskog stanovništva, a učestala je bila i situacija u kojoj dio romskog stanovništva koje smo evidentirali u predistraživanju povremeno živi u Republici Hrvatskoj, a povremeno u drugim zemljama članicama EU. To je rezultiralo time da su anketari na pojedinim lokalitetima često nailazili na zatvorena vrata i prazne stambene jedinice. Također, na pojedinim lokalitetima bilo je izrazito veliko odbijanje sudjelovanja potencijalnih ispitanika u provedbi kvantitavnog istraživanja zbog straha od te vrste prikupljanja podataka, a koje proizlazi iz različitih prethodnih društveno-političkih okolnosti (kao, na primjer, stradanja Roma u Drugom svjetskom ratu) te iskustva koje nemaju veze sa samom provedbom ovoga istraživanja (poput nasilja i diskriminacije). Uz to, za neke smo lokalitete tek naknadno saznali da se u njima većina stanovništva ne izjašnjavaju kao pripadnici RNM-a, stoga u njima nije uopće bilo moguće obaviti anketiranje.

Odstupanja od predviđenih kvota u pojedinim županijama nadoknađena su u preostalim županijama, i to nastojeći održati proporcionalnost veličine planiranih županijskih poduzoraka. To znači da je najveće apsolutno prekoračenje planirane veličine uzorka ostvareno u županiji s najvećim udjelom pripadnika RNM-a u cjelokupnoj populaciji, odnosno u Međimurskoj županiji, u kojoj je anketirano 70 kućanstava više od planiranog. Na taj je način premašena planirana veličina uzorka za 3 %, dok je pritom u najvećoj mogućoj mjeri zadržana optimalna struktura cjelokupnog uzorka.

TABLICA 6. PLANIRANE I OSTVARENE KVOTE PREMA SPOLU

SPOL	PLANIRANA KVOTA	%	REALIZIRANA KVOTA	%	ODSTUPANJE
MUŠKI	737	49,0	757	48,9	-0,1 %
ŽENSKI	768	51,0	792	51,1	+0,1 %
UKUPNO	1505	100	1549*	100	

*ZA JEDNOG ISPITANIKA NEDOSTAJE PODATAK O SPOLU

Prema planiranoj stratifikaciji uzorka prema spolu, kako je razvidno iz Tablice 6., nema većih odstupanja, odnosno planirana kvota u odnosu na realiziranu kvotu prema spolu dostatno reprezentira populaciju.

TABLICA 7. PLANIRANE I OSTVARENE KVOTE PREMA DOBNIM SKUPINAMA

DOBNA SKUPINA	PLANIRANA KVOTA	%	OSTVARENA KVOTA	%	ODSTUPANJE
16 – 30 GOD.	738	49,0	708	45,7	-3,3
31 – 65 GOD.	706	46,9	781	50,5	+3,6 %
66 GOD. +	61	4,1	59	3,8	-0,3 %
UKUPNO	1505	100 %	1548*	100 %	

*ZA DVOJE ISPITANIKA NEDOSTAJE PODATAK O DOBI

Prema planiranoj stratifikaciji uzorka prema dobi iz Tablice 7. vidljivo je da su odstupanja prema dobnim skupinama minimalna. Tako je najveće odstupanje od +3,6 % u dobnoj skupini od 31 do 65 godine, no može se zaključiti da uzorak reprezentira populaciju i prema dobi.

OPIS UZORKA: SOCIODEMOGRAFSKI PROFILI ROMSKIH KUĆANSTAVA I NJIHOVIH ČLANOVA

Ovdje će se dati kratki prikaz sociodemografskih profila romskih kućanstava i to u odnosu na broj članova kućanstva o kojima su prikupljeni podaci, prema županiji i spolu; obiteljska struktura; prihodi kućanstva (prosječni mjesečni prihodi kućanstva), starost članova kućanstva prema županijama; bračni status u dobi 16+; zemlja rođenja, radno-obrazovni status prema spolu; najviši završeni stupanj obrazovanja prema spolu; roditeljski status.

Od 1550 anketiranih pripadnika romske nacionalne manjine podjednak je broj muškaraca i žena, a za jednog ispitanika podatak o spolu nije naveden. Kada je riječ o tipovima lokaliteta u kojima je provedeno istraživanje, najviše (43,6 %) su zastupljena romska naselja odvojena od grada ili sela na zasebnoj lokaciji, potom slijede lokaliteti u kojima Romi žive raspršeno među većinskim stanovništvom u gradu ili selu (26,1 %), nešto je manje (21,6 %) romskih naselja na rubu grada ili sela, dok je romskih naselja unutar grada ili sela 8,7 %. Unutar kućanstava obuhvaćenih istraživanjem prikupljeni su podaci o 4758 pripadnika romske nacionalne manjine, od čega 2372 muških i 2366 ženskih članova kućanstva, dok za 20 članova nema podatka o spolu.

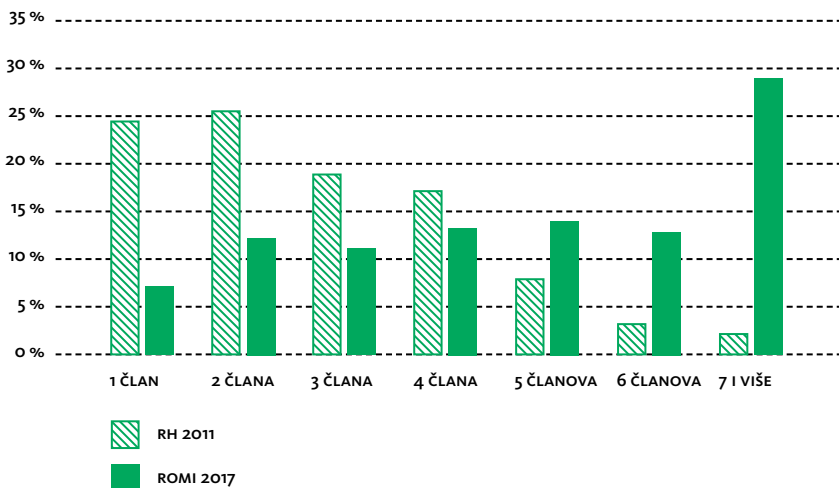
TABLICA 8. BROJ ČLANOVA ROMSKIH KUĆANSTAVA O KOJIMA SU PRIKUPLJENI PODACI, PREMA ŽUPANIJI I SPOLU

ŽUPANIJA	SPOL				UKUPNO	
	MUŠKI		ŽENSKI		N	%
	N	%	N	%		
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	68	46,3 %	79	53,7 %	147	100,0 %
BRODSKO-POSAVSKA	175	50,1 %	174	49,9 %	349	100,0 %
GRAD ZAGREB	321	51,3 %	305	48,7 %	626	100,0 %
ISTARSKA	65	49,6 %	66	50,4 %	131	100,0 %
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	170	55,0 %	139	45,0 %	309	100,0 %
MEĐIMURSKA	916	50,4 %	900	49,6 %	1816	100,0 %
OSJEČKO-BARANJSKA	175	45,2 %	212	54,8 %	387	100,0 %
PRIMORSKO-GORANSKA	140	50,4 %	138	49,6 %	278	100,0 %
SISAČKO-MOSLAVAČKA	181	49,1 %	188	50,9 %	369	100,0 %
VARAŽDINSKA	112	50,9 %	108	49,1 %	220	100,0 %
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	30	46,9 %	34	53,1 %	64	100,0 %
ZAGREBAČKA	19	45,2 %	23	54,8 %	42	100,0 %
	2372	50,1 %	2366	49,9 %	4738	100,0 %

*ZA 20 ČLANOVA KUĆANSTAVA NEDOSTAJE PODATAK O SPOLU

U romskim kućanstvima (N=1546) uključenih u istraživanje u 12 županija prosječan broj članova kućanstva iznosio je 5,2. Četvrtina kućanstava ima tri i manje članova, polovina kućanstava pet i manje članova, dok tri četvrtine kućanstava imaju sedam i manje članova. Najmlađih (0 do 6 god.), kao i djece u dobi od 7 do 15 godina, ima 1,2 po kućanstvu, dok je starijih od 15 godina 2,9 članova po kućanstvu.

GRAFIKON 2. BROJ ČLANOVA KUĆANSTAVA – USPOREDBA S OPĆOM POPULACIJOM

Za usporedbu, prema popisu stanovništva iz 2011. godine, prosječan broj članova po kućanstvu u Republici Hrvatskoj iznosi 2,8 (u gradovima 2,7, u ostalim naseljima 3,0), pri čemu je oko četvrtine kućanstava samačka, a četvrtinu kućanstava čine dva člana¹⁰⁵.

TABLICA 9. KUĆANSTVA PREMA OBITELJSKOJ STRUKTURI (N=1550)

Jedan roditelj s djecom	9,5 %
Oba roditelja s djecom	73,0 %
Djed i baka	11,8 %
Pradjed i/ili prabaka	0,4 %
Neki drugi član obitelji	2,8 %
Netko tko nije član obitelji	0,3 %
Bračni par bez djece	7,4 %
Izvanbračni par bez djece	2,8 %
Samačko kućanstvo	7,3 %

Rezultati istraživanja pokazali su kako otprilike tri četvrtine romskih kućanstava čine oba roditelja s djecom, a u desetini kućanstava žive djedovi i/ili bake. Približno svako deseto kućanstvo djedovi i/ili bake dijele s oba roditelja s djecom.

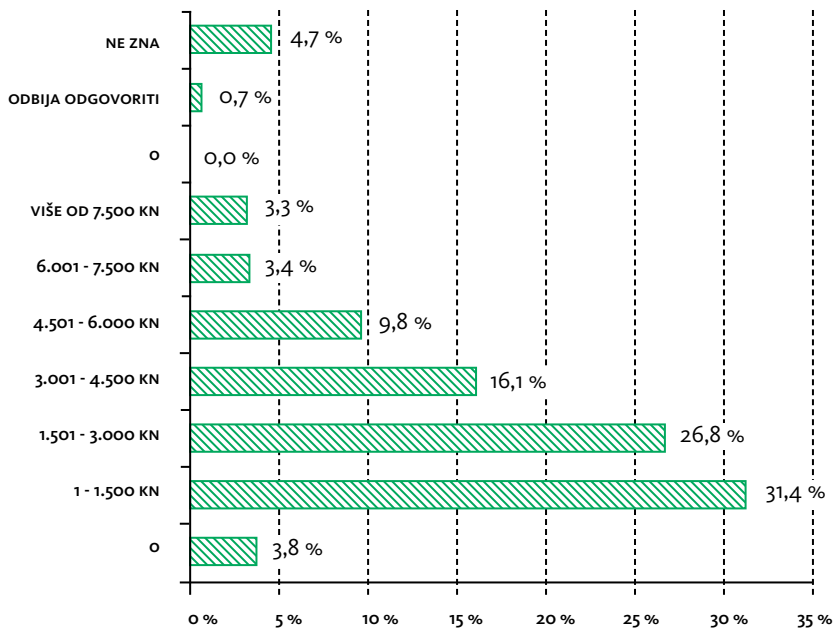
U najmlađoj dobnoj skupini, onoj od 16 do 30 godina, udio samačkih kućanstava niskih je 2,8 %, a udio bračnih parova bez djece 3,2 %. U srednjoj dobnoj skupini, od 31 do 65 godina, 9,0 % je samaca i 10,2 % brakova bez djece u kućanstvu, a u najstarijoj dobnoj skupini od 66 i više godina ima 39,0 % samaca i 20,3 % bračnih parova koji stanuju bez djece. Identičan je postotak žena i muškaraca koji žive u samačkim kućanstvima (7,3 %), ali su žene samci u prosjeku starije od muškaraca. Jednoroditeljske obitelji čine otprilike desetinu kućanstava, pri čemu je gotovo dvostruko više žena nego muškaraca koje bez drugog roditelja stanuju s djecom i taj omjer raste s dobi. Za usporedbu, među obiteljskim kućanstvima (bez samačkih i zanemarivo malo neobiteljskih višečlanih kućanstava) u općoj populaciji 2011. bilo je 28,6 % parova bez djece i 54,3 % parova s djecom te 14,4 % majki i 2,7 % očeva s djecom,¹⁰⁶ što je bitno drukčija struktura od romskih obiteljskih kućanstava.

Prema Grafikonu 3. vidljivo je da je više od polovice romskih kućanstava u anketi prijavilo prihode do 3000 kn mjesečno. Prosječni prihod po kućanstvu izračunat na temelju sredine prihodovnih razreda iznosi 2670 kn (medijan 2250 kn mjesečno). U prosjeku po svakom članu kućanstva taj iznos pada na 611 kn (medijan 450 kn), a po članu kućanstva starijem od 15 godina iznosi 1070 kn.

¹⁰⁵ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Kućanstva i obitelji, Statistička izvješća 1583*, 2016, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1583.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.).

¹⁰⁶ Ibid.

GRAFIKON 3. UKUPNI NOVČANI PRIHODI KUĆANSTVA PRETHODNOG MJESECA BEZ OBZIRA NA IZVOR PRIHODA (N=1546)

TABLICA 10. STAROST ČLANOVA KUĆANSTVA PREMA ŽUPANIJAMA

ŽUPANIJA	PROSJEK	SD	MEDIJAN	DOB NAJSTARIJEG ČLANA	UKUPAN N
BJELOVARSKO-BILOGORSKA	26,7	19,95	20,0	73	123
BRODSKO-POSAVSKA	21,6	16,37	18,0	86	297
GRAD ZAGREB	27,2	19,00	25,0	82	524
ISTARSKA	27,1	20,76	21,5	76	112
KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA	17,9	15,22	14,0	77	268
MEĐIMURSKA	19,0	15,89	15,0	78	1556
OSJEČKO-BARANJSKA	29,2	21,16	25,0	87	299
PRIMORSKO-GORANSKA	22,7	17,35	19,0	80	238
SISAČKO-MOSLAVAČKA	21,4	16,25	18,0	72	287
VARAŽDINSKA	19,4	15,34	16,0	68	186
VUKOVARSKO-SRIJEMSKA	19,2	16,32	13,5	70	60
ZAGREBAČKA*	23,5	19,86	20,0	65	38
UKUPNO	21,9	17,56	18,0	87*	3976

*DOB NAJSTARIJEG ČLANA KUĆANSTVA ZAHVAĆENOG ISTRAŽIVANJEM

Prema prikupljenim podacima utvrđeno je da prosječna dob u romskoj populaciji iznosi 21,9 godina (medijan 18 god.), a najstariji zabilježeni ukućanin imao je 87 godina.¹⁰⁷ Svaki

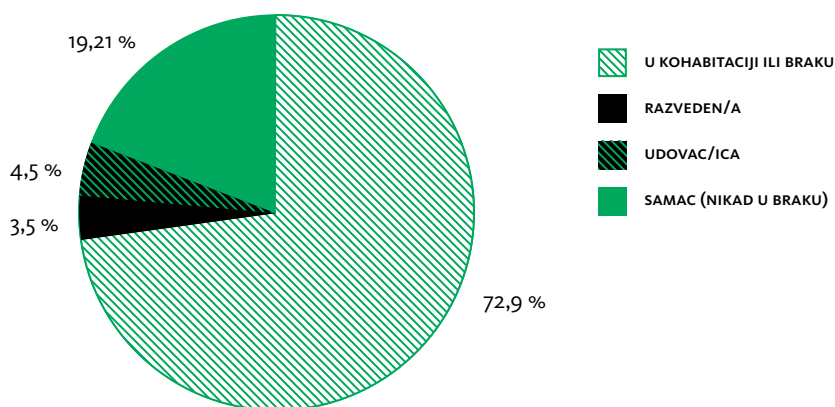
¹⁰⁷ N=3976; upotrijebljeni su isključivo podaci dobiveni iz A-forme upitnika koji uključuju sve ukućane bez obzira na dob.

četvrti član romskih kućanstva još nije napunio osmu godinu, polovica je maloljetna, a samo je jedna četvrtina starija od 33 godine. U općoj populaciji pak se procjenjuje kako je prosječna starost od popisa 2011. narasla s 41,7 na 42,8 sredinom 2016.¹⁰⁸ U prosjeku je najstarija romska populacija u Osječko-baranjskoj županiji i Gradu Zagrebu, koje se značajno razlikuju od svih županija osim Istarske i Bjelovarsko-bilogorske, gdje je također nešto viši prosjek godina romske populacije.

Razlike između članova romskih kućanstava i opće populacije drastične su i po dobi i po spolu, osobito nakon 60. godine. Dok je u općoj populaciji muškaraca starijih od 60 godina 22 %, a žena 28 %, među članovima romskih kućanstva starijih od 60 godina nalazimo samo 3,4 % svih muških Roma i 3,3 % svih Romkinja.

GRAFIKON 4. BRAČNI STATUS OSOBA U DOBI 16+

Od 2948 pripadnika romske nacionalne manjine koliko ih je odgovorilo na pitanje o bračnom statusu, njih 72,9 % žive u kohabitaciji¹⁰⁹ ili braku. Njih 102 razvedeno je, 134 su udovci ili udovice, a petina njih ili ukupno 563 nikada nije bilo u braku, tj. riječ je o samcima.

Daleko najveći udio pripadnika romske nacionalne manjine starijih od 14 godina koji se trenutno ne školuju ima završeno osnovno obrazovanje ili čak manje (nezavršena osnovna škola). Takvih je u romskoj populaciji 85,0 %, a u općoj populaciji 2011. 30,8 %. Posljednji put tako visok udio osoba s najnižom razinom obrazovanja u općoj populaciji

¹⁰⁸ Državni zavod za statistiku, *Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2016*, Priopćenje 7.1.3, 2017, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-03_01_2017.htm (22. 5. 2018.)

¹⁰⁹ Razlikovanje braka i kohabitacije u Romskoj zajednici nije jednostavno jer „velika većina ispitanika-ca živi u običajnom braku, tj. braku koji se sklapa između budućih supružnika obredom u obitelji i koji priznaje obitelj supružnika i romska zajednica“, a ne u braku sklopljenom pred matičarom. Stoga je uputno te dvije kategorije zajedničkog života partnera promatrati objedinjeno. Vidi: Baranović, B., *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju (Izveštaj rezultatima istraživanja)*, Udruga žena Romkinja „Bolja budućnost“, 2009.

zabilježen je u popisu stanovništva 1961., kad je iznosio 85,6 %.¹¹⁰ Bilo kakvu srednju školu, a da nije nastavilo obrazovanje, završilo je 14,5 % pripadnika romske nacionalne manjine. Preostalih pola postotna boda nalazi se u višem i visokom obrazovanju. U općoj populaciji gotovo trećinu trenutnih srednjoškolaca čine gimnazijalci, dok je Roma sa završenom gimnazijom ispod pola postotnog boda. Žene Romkinje nadzastupljene su u najnižoj obrazovnoj kategoriji (bez škole), podzastupljene u srednjim obrazovnim razinama, a podjednako s muškarcima zastupljene su u najvišim obrazovnim razinama, što otprilike odgovara i omjerima u općoj populaciji.

TABLICA 11. NAJVIŠI ZAVRŠENI STUPANJ OBRAZOVANJA – PREMA SPOLU I UKUPNO – USPOREDBA S OPĆOM POPULACIJOM¹¹¹

	SPOL		UKUPNO		RH 15+ 2011. (DZS)
	MUŠKI %	ŽENSKI %	N	%	
BEZ ŠKOLE	12,4 %	23,7 %	440	18,2 %	30,8 %
1–4 RAZREDA OSNOVNE ŠKOLE	16,4 %	18,1 %	418	17,3 %	(M 23,8 %; Ž 37,2 %)
NEZAVRŠENA OSNOVNA ŠKOLA (5–7 RAZREDA)	21,5 %	20,5 %	509	21,0 %	
ZAVRŠENA OSNOVNA ŠKOLA	30,9 %	26,1 %	690	28,5 %	
ZAVRŠENA SREDNJA STRUKOVNA ŠKOLA U TRAJANJU DO 3 GODINE	14,2 %	9,2 %	281	11,6 %	52,6 %
ZAVRŠENA SREDNJA STRUKOVNA ŠKOLA U TRAJANJU OD 4 GODINE	3,6 %	1,8 %	64	2,6 %	(M 60,0 %; Ž 45,9 %)
ZAVRŠENA GIMNAZIJA ILI UMJETNIČKA SREDNJA ŠKOLA	0,5 %	0,2 %	8	0,3 %	
ZAVRŠENA TROGODIŠNJA VIŠA ŠKOLA ILI PREDDIPLOMSKI STUDIJ	0,2 %	0,2 %	5	0,2 %	16,4 %
ZAVRŠEN FAKULTET ILI DIPLOMSKI STUDIJ	0,3 %	0,2 %	6	0,2 %	(M 16,0 %; Ž 16,7 %)
NE ZNA	0,2 %	0,1 %	3	0,1 %	
UKUPNO	100,0 %	100,0 %	2423	100,0 %	100 %-nepoznato

¹¹⁰ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*, Statistička izvješća 1582, 2016, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1582.pdf (22. 5. 2018.).

¹¹¹ Prikazani su podaci za 1180 Roma i 1243 Romkinja u dobi 15 + uz isključenje onih koji se trenutno školuju (n=285).

4 / REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom poglavlju predstavljene su glavni nalazi istraživanja, i to u skladu s logikom prioriteta područja kako ih navodi Nacionalna strategija za uključivanje Roma. Potpoglavlja su stoga: 4.1. Obrazovanje; 4.2. Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život; 4.3. Zdravstvena zaštita; 4.4. Socijalna skrb; 4.5. Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša; 4.6. Uključivanje u društveni i kulturni život; i 4.7. Statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu. Svako od tematskih poglavlja počinje kratkim uvodom kojim se opisuje kontekst, kao i osnovni zaključci prijašnjih istraživanja i drugih izvora u tome području. Nakon toga slijede bazni podaci, odnosno rezultati anketnog istraživanja te predistraživanja metodom ankete. Usto, u svako je tematsko poglavlje uvrštena analiza mišljenja ključnih dionika o preprekama za uključivanje i potrebama romske nacionalne manjine u tome području. Svako potpoglavlje završava raspravom, zaključcima te preporukama.

Osim tih tematskih potpoglavlja, na kraju rezultata istraživanja prezentirani su i uvidi ključnih dionika koji se tiču institucionalnog okruženja za provedbu NSUR-a i međusektorske suradnje.

Nacionalna strategija za uključivanje Roma navodi obrazovanje kao jedno od prioriternih područja. U tom području opći je cilj NSUR-a: „poboljšati pristup kvalitetnom obrazovanju uključujući obrazovanje i skrb pruženu u ranom djetinjstvu, ali i osnovnog, srednjeg i sveučilišnog obrazovanja s posebnim naglaskom na uklanjanja moguće segregacije u školama; spriječiti preuranjen prekid školovanja i osigurati lagan prijelaz iz škole do zaposlenja“.¹¹²

Obrazovna postignuća visoko su povezana sa socijalnim ishodima. U Europskoj uniji vjerojatnost da će osobe koje su završile osnovno obrazovanje živjeti u siromaštvu ili socijalnoj isključenosti gotovo je trostruko veća nego za osobe s tercijskim obrazovanjem (stručni i sveučilišni studij ili više).¹¹³ U Republici Hrvatskoj 2016. godine, za osobe u dobi od 18 do 64 godine sa (ne)završenim osnovnoškolskim obrazovanjem, stopa rizika od siromaštva bila je čak 37,0 %, među onima sa srednjoškolskim stupnjem 15,5 %, a kod onih s visokoškolskim obrazovanjem tek 4,5 %. Stopa teške materijalne deprivacije za punoljetne osobe sa (ne)završenim osnovnoškolskim obrazovanjem iznosila je 22,4 %, gotovo upola manja za osobe sa završenom srednjom školom (11,0 %), dok je za osobe s fakultetom ta stopa znatno niža – 3,5 %.¹¹⁴

Krajem 2017. od svih zaposlenih, 7 % njih bilo je s najviše završenom osnovnom školom, 29 % s visokim obrazovanjem, a preostalih 64 % sa srednjom školom (u velikoj većini strukovnom). Promatraju li se osobe u dobi od 25 do 64 godina, najveća razlika prema zaposlenosti u odnosu na prosjek EU-a nalazi se u osoba s nižom razinom obrazovanja: u Hrvatskoj ih je zaposleno samo 38,1 %, dok je prosjek EU-a 54,3 %. Također, stupanj obrazovanja povezan je i sa samoprocjenom kvalitete zdravlja te očekivanim životnim vijekom.¹¹⁵

¹¹² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni, 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹¹³ Europska komisija, *Pregled obrazovanja i osposobljavanja za 2017 – Hrvatska*, 2017, https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-hr_hr.pdf (22. 5. 2018.).

¹¹⁴ Državni zavod za statistiku, *Rezultati ankete o dohotku stanovništva u 2016.*, Statistička izvješća 1609, 2017, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1609.pdf (22. 5. 2018.).

¹¹⁵ Europska komisija, *Pregled obrazovanja i osposobljavanja za 2017 – Hrvatska*, 2017, https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-hr_hr.pdf (22. 5. 2018.).

Nacionalna strategija za uključivanje Roma prepoznala je da je: „prisutno mnoštvo problema u praktičnoj provedbi kako nacionalne obrazovne politike, tako i mjera strateških dokumenata namijenjenih uključivanju romske nacionalne manjine u društvo.“¹¹⁶ Nadalje, navodi se da je „obrazovna razina romske populacije vrlo niska, a prosječan broj godina provedenih u obrazovnom sustavu znatno niži u odnosu na većinsku populaciju.“¹¹⁷ Potočnik,¹¹⁸ autorica poglavlja o obrazovanju u studiji „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“ navodi da: „Romi u Hrvatskoj još uvijek ne uspijevaju ostvariti svoje pune obrazovne mogućnosti, ponajprije zbog siromaštva, diskriminacije po nacionalnoj osnovi (i višestruke diskriminacije žena), (samo)marginalizacije i nedostatka samopouzdanja te sporo mijenjajućih obrazaca svakodnevnog funkcioniranja romskih zajednica.“¹¹⁹ Istraživanje Agencije Europske Unije za temeljna prava pak pokazuje da 95 % djece romske nacionalne manjine u dobi od 7 do 14 godina pohađa obrazovanje, dok isto vrijedi za 35 % mladih pripadnika romske nacionalne manjine od 15 do 18 godina.¹²⁰

S obzirom na gore navedene pokazatelje koji povezuju razinu obrazovanja s kasnijim životnim ishodima, razvidna je velika važnost obrazovanja u nacionalnoj politici uključivanja Roma.

U poglavlju koje slijedi predstavljene su podaci prikupljeni anketnim istraživanjem o uključenosti Roma u obrazovni sustav na svim razinama – predškolski odgoj i obrazovanje, osnovnoškolsko obrazovanje, srednjoškolsko obrazovanje i visokoškolsko obrazovanje te obrazovanje odraslih. Isto tako, prikazani su stavovi i mišljenja ključnih dionika (predstavnik romske nacionalne manjine i predstavnik relevantnih institucija na lokalnom i županijskom nivou) prikupljeni putem polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa o promjenama u području obrazovanja u posljednjih deset godina te osnovnim problemima koji se tiču uključenosti Roma u obrazovni sustav.

4.1.1

Predškolski odgoj – vrtići i predškole

Iako se u Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma spominje blago povećanje broja djece u sustavu predškolskog odgoja i obrazovanja – podzastupljenost djece pripadnika romske nacionalne manjine u predškolskom odgoju i dalje je prisutna, kao što će pokazati prezentirani rezultati istraživanja.

¹¹⁶ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni, 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole (NN 107/14) predviđa da je „program predškole obavezan za svu djecu u godini dana prije polaska u osnovnu školu. Za djecu koja pohađaju dječji vrtić, program predškole integriran je u redoviti program predškolskog odgoja dječjeg vrtića.“¹²¹ Međutim, u praksi nema sankcija zbog nepohađanja programa predškole.

Program predškole svake se godine provodi od 1. listopada do 31. svibnja, a ukupno traje 250 sati godišnje za djecu koja nisu polaznici redovitoga programa dječjega vrtića u skladu s organizacijom rada odgojno-obrazovne ustanove i to s manjim brojem sati (ali ne manjim od 150 sati), i to samo tamo gdje ne postoji mogućnost provođenja 250-satnog programa zbog iznimno malog broja djece – do pet, otežanih uvjeta dolaska ili boravka djece te zbog nekih drugih objektivnih teškoća.¹²²

Prema NSUR-u: „podzastupljenost obuhvata romske djece predškolskim i vrtićkim programima ima višestruke uzroke, od neosvijestivosti roditelja o važnosti predškolskog odgoja, preko nedostatka financijskih sredstava u proračunima lokalnih samouprava i kontinuiranog financiranja programa predškole, nedostatnih kapaciteta u dječjim vrtićima, do neosvijestivosti o potrebi dugoročnog planiranja uključivanja romske zajednice na lokalnoj razini.“¹²³

Podaci prikupljeni istraživanjem za 463 djece u dobi od 3 do 6 godina pokazuju da njih 68,9 % nije obuhvaćeno predškolom, vrtićem i/ili osnovnom školom. Samo 11,4 % djece pohađa predškolu, a 13,0 % vrtić. Kada se pogledaju rezultati koji se tiču djece u dobnoj razredu od šest godina, podaci su nešto drukčiji. Čak 29,7 % djece u toj dobi pohađa predškolu, još 24,3 % djece ide u vrtić, tako da je nekim tipom predškolskog odgoja i obrazovanja obuhvaćeno 54,0 % šestogodišnjaka. U dobi od 6 godina, dodatnih 20,7 % djece pohađa osnovnu školu (što je izostavljeno iz grafičkog prikaza), a za manje od 2 % sve djece ispitanici su odgovorili „Ostalo“ ili su odbili odgovoriti. Među 104 sedmogodišnjaka, njih 3,8 % nalazi se izvan odgojno-obrazovnog sustava, a jednako toliko pohađa ih predškolu. Njih 91,3 % pohađa osnovnu školu, a jedan je u vrtiću. Za sedmogodišnjake koji

¹²¹ Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole (Narodne novine, 107/14).

¹²² Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 107/07 i 94/13) u članku 23.a propisuje sljedeće:

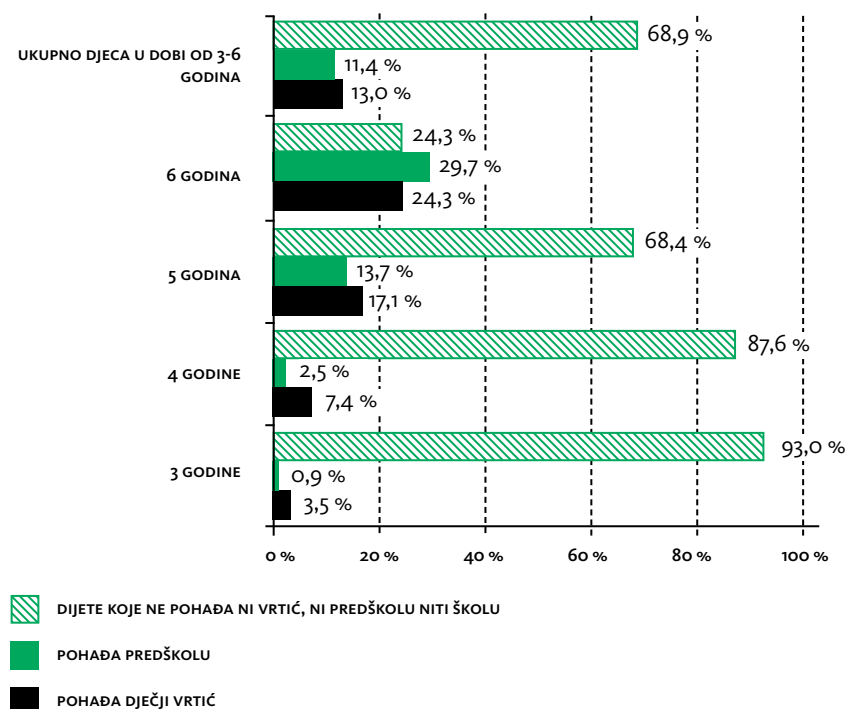
- (1) Program predškole obavezan je za svu djecu u godini dana prije polaska u osnovnu školu.
- (2) Program predškole za djecu koja pohađaju vrtić integriran je u redoviti program predškolskog odgoja dječjeg vrtića.
- (3) Obveznik predškole koji ne pohađa dječji vrtić upisuje program predškole u dječjem vrtiću ili osnovnoj školi najbližima njegovom mjestu stanovanja koji provode program predškole za djecu koja ne pohađaju vrtić.
- (4) U slučaju da na određenom području nema dječjeg vrtića, odnosno osnovne škole koja provodi program predškole, jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave dužna je osigurati provođenje programa predškole za djecu iz stavka 3. ovoga članka, tako da osigura prijevoz djece do najbližeg dječjeg vrtića ili osnovne škole koja izvodi program predškole, ako se ne radi o udaljenosti većoj od 20 kilometara na odnosu na mjesto stanovanja djeteta.
- (5) Ako su najbliži dječji vrtić ili osnovna škola koja izvodi program predškole iz stavka 4. ovog članka udaljeni više od 20 kilometara od mjesta stanovanja djeteta, jedinica lokalne odnosno područne (regionalne) samouprave dužna je osnovati dječji vrtić/njegovu podružnicu ili organizirati program predškole pri osnovnoj školi na području unutar 20 kilometara od mjesta stanovanja djeteta..

¹²³ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

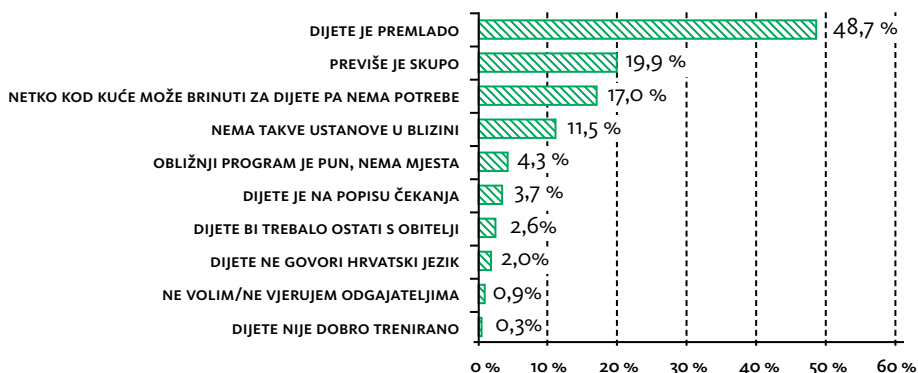
trenutno pohađaju osnovnu školu ispitanici tvrde da je tri četvrtine pohađalo neki oblik predškolskog odgoja i obrazovanja, i to 14,9 % u samoj školi, a 60,9 % u vrtiću. Slični podaci dobiveni su za učenike starije godinu i dvije dana, dok kod trenutačnih desetogodišnjaka raste s četvrtine na trećinu udio onih koji nisu pohađali nikakav oblik predškolskog odgoja jer ih je dvostruko manje pohađalo predškolu u okviru osnovne škole u odnosu na mlađu generaciju.

GRAFIKON 5: OBUHVAT PREDŠKOLSKOG OBRAZOVANJA – DJECA U DOBI 3 DO 6 GODINA (N=463)

U mješovitim grupama s neromskom većinom predškolu pohađa otprilike trećina romske djece koja pohađaju predškolu (N=28), nešto više ih je u isključivo romskim grupama, a nešto manje u grupama s romskom većinom.

Uz prikupljene podatke o pohađanju predškolskog odgoja i obrazovanja, od ispitanika su prikupljeni i podaci koji govore o razlozima zašto djeca ne pohađaju predškolski odgoj i obrazovanje. Za ukupno 347 djece u dobi 3 do 6 godina starosti roditelji su naveli da tijekom prethodne školske godine (2016./2017.) nisu pohađala dječji vrtić, predškolu ili bilo koju drugu predškolsku odgojno-obrazovnu ustanovu. Podaci prikazani u nastavku (Grafikon 6.) odnose se na odgovore na pitanje „Iz kojih razloga dijete tijekom prethodne školske godine nije pohađalo neku predškolsku odgojno-obrazovnu ustanovu?“ za koje je bilo moguće odabrati više ponuđenih odgovora.

Za djecu predškolske dobi, koja ne pohađaju ni predškolni ni vrtić ni školu, čak 48,7 % roditelja ima stav da je dijete premlado za vrtić. To upućuje, kako je navedeno i u NSUR-u, na neosvijestitost roditelja i nepoznavanje zakona koji reguliraju pohađanje predškolskog odgoja. Financijske razloge navodi još petina ispitanika, dok i treći iskazani razlog „netko kod kuće može brinuti za dijete“, dodatno govori u prilog tezi da roditelji nisu svjesni važnosti predškolskog odgoja kao ključne dimenzije pripreme djece za obaveze u osnovnoškolskom obrazovanju. Predškolski odgoj i obrazovanje navode se kao ključni preduvjeti integracije djece između ostaloga i za učenje hrvatskog jezika. Djeca koja ne svladaju komunikacijske, socijalne i grafomotoričke vještine, kao ni hrvatski jezik prije obaveznog školskog programa, suočavaju se s dugoročnim preprekama za postizanje dobrih školskih rezultata, što može dovesti do pada motivacije, kako za završavanje osnovne škole, tako i upisa u srednje škole. Prema rezultatima istraživanja 8 % djece nije uključeno u predškolski odgoj i obrazovanje jer je „obližnji program pun, nema mjesta“ (4,3 %) i jer je „dijete na popisu čekanja“ (3,7 %), što je pokazatelj neispunjavanja obaveza iz Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju.¹²⁴

4.1.2

Osnovnoškolsko obrazovanje

Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi navodi kao jedno od osnovnih načela da je osnovno školovanje obvezno, a u članku 12. dodatno je pojašnjeno da „osnovno obrazovanje počinje upisom u prvi razred osnovne škole, obvezno je za svu djecu, u pravilu od šeste do petnaeste godine života a za sve učenike s višestrukim teškoćama u razvoju najdulje do 21 godine života.“¹²⁵ Također, navodi se i da je „stjecanje osnovnog obrazovanja temelj za vertikalnu i horizontalnu prohodnost u sustavu odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj.“¹²⁶ Nacionalna strategija prepoznala je probleme po-

¹²⁴ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17).

¹²⁵ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17), čl. 12.

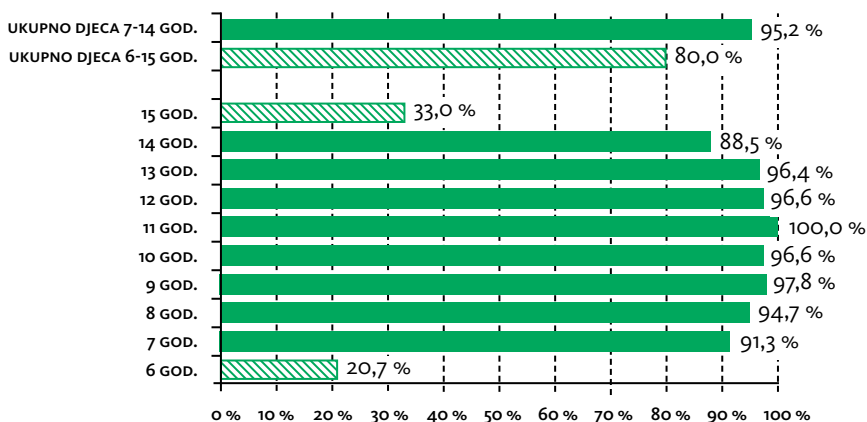
¹²⁶ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17).

vezane s obrazovanjem Roma u osnovnoj školi, pri čemu se posebno ističu „neredovitost pohađanja nastave, niska stopa završnosti osnovnog obrazovanja, tj. napuštanje školovanja s navršениh 15 godina, neadekvatno praćenje zastupljenosti djece pripadnika romske nacionalne manjine koja se obrazuju po posebnim programima za djecu s teškoćama, neadekvatno planiranje i nekontinuirano financiranje programa produženog boravka, nedostatak kontinuirane i ciljane podrške obrazovnim djelatnicima koji rade s romskom djecom te nedostatak provedbe mjera sprječavanja segregacije.“¹²⁷

Kako bi se utvrdio obuhvat djece pripadnika romske nacionalne manjine osnovnoškolskim obrazovanjem, istraživanjem su prikupljeni podaci o djeci u relevantnoj dobnoj skupini: u dobi 7 – 14 godina čak 95,2 % djece obuhvaćeno je osnovnoškolskim obrazovanjem, dok ih je u dobi 6 – 15 godina 80,0 %.

U dobi od 6 godina, još 29,7 % djece pohađa predškolu i 24,3 % dječji vrtić, a za manje od 2 % sve djece ispitanici su odgovorili u kategoriji „Ostalo“ ili su odbili odgovoriti. U dobi od 14 godina 2,3 %, a u dobi od 15 godina 31,9 % djece pohađa srednju školu. Osnovnu školu pohađa i svaki deseti šesnaestogodišnjak.

GRAFIKON 7. OBUHVAT OSNOVNOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA PO DOBI (DJECA U DOBI 6 – 15 GODINA; N=935)

Rezultati istraživanja pokazuju da je najveći broj osnovnoškolaca školsku godinu koja je prethodila provedbi istraživanja završio s prosječnim ocjenama dobar (46,7 %) i vrlo dobar (36,3 %), odlikaš je bio svaki deseti učenik (9,8 %), a otprilike svaki dvadeseti prošao je s minimalnom ocjenom (dovoljan, 4,1 %). Ponavljača je najmanje (nedovoljan, 3,1 %), pri čemu ih je nešto više među dječacima i učenicima prvih razreda osnovne škole.

¹²⁷ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanijina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

S kojim prosjekom ocjena je dijete završilo prethodnu školsku godinu?

OSNOVNA ŠKOLA	PROSJEČNA OCJENA	UKUPAN N
M	3,4	349
Ž	3,5	334
UKUPNO	3,45	683

U osnovnim školama nema statistički značajne razlike u prosječnoj ocjeni po spolu, dok po dobi postoji statistički značajna razlika koja proizlazi iz blagoga pada ocjena u završnim razredima, pri čemu je presudan doprinos razlike prošlogodišnjih osmogodišnjaka i trinaestogodišnjaka koja iznosi otprilike pola prosječne ocjene.

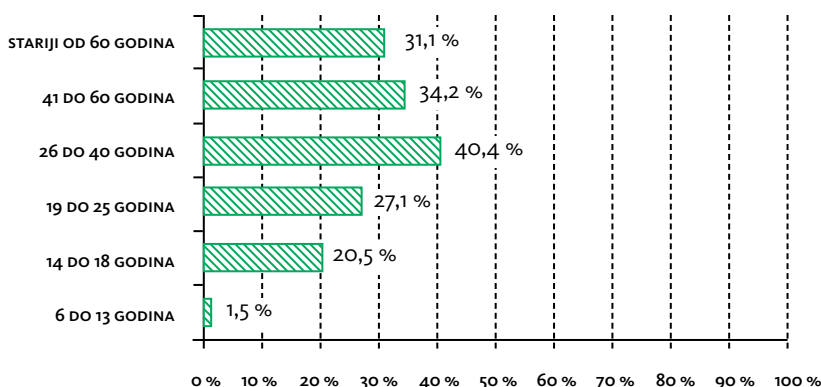
S obzirom na trajanje osnovnoškolskog obrazovanja svih osoba u uzorku koje su završile barem osnovnu školu (N=1182), ne postoje statistički značajne razlike ni po dobi ni po spolu: 88,7 % osnovnu je školu završilo u predviđenom trajanju od osam godina, 8,0 % za devet godina, a 3,3 % trebalo je 10 i više godina za završetak osnovne škole.

U Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma prepoznat je problem segregacije romskih učenika u osnovnoj školi. Zbog toga razloga prikupljeni su podaci o etničkoj strukturi razreda koje pohađaju učenici romske nacionalne manjine. Nastavu u razredu sa samo romskim učenicima na razini 12 županija (N=761) pohađa petina romskih osnovnoškolaca (20,2 %). Daleko najveći dio te grupe čine međimurski osnovnoškolci, od kojih 45 % pohađa isključivo romske razrede (140 od 148 zabilježena takva slučaja su u Međimurskoj županiji). Dodatnih 13,2 % učenika ide u mješovite razrede s većinom romskih učenika (najviše je takvih slučajeva u Brodsko-posavskoj, Međimurskoj i Primorsko-goranskoj županiji). Ispitanici iz Bjelovarsko-bilogorske, Brodske-posavske, Istarske i Međimurske županije za manji su udio djece utvrdili kako pohađaju razrede u kojima su isključivo pripadnici različitih nacionalnih manjina, ali ukupno gledano takvih romskih učenika ima tek 3,4 %. Preostalih 63,2 % romskih učenika nalazi se u mješovitim razredima s većinom učenika iz većinskog stanovništva (od otprilike trećine međimurskih do svih ili gotovo svih zagrebačkih osnovnoškolaca Roma). Od takvih učenika većina se u slobodno vrijeme druži podjednako s Romima i učenicima iz većinskog stanovništva, dok je kod učenika iz razreda s romskom većinom druženje s učenicima iz većinskog stanovništva bitno rjeđe.

Prema podacima prikupljenima metodom ankete, gotovo svi romski osnovnoškolci (N=727) pohađaju školu redovito, tj. svakodnevno (njih 94,1 %), samo ih 5,1 % izostaje otprilike jedan dan tjedno, a češće izostaje ili ne može procijeniti njih manje od 1 %.

Podaci o odustajanju od osnovnoškolskog obrazovanja i razlozima odustajanja prikupljeni su o osobama u svim dobnim skupinama, počevši od onih od 6 godina pa do najstarijih ispitanika, koji su u dobi iznad 60 godina. U dobnj skupini između 26 i 40 godina, najviše je ispitanih koji su odustali od osnovnoškolskog obrazovanja. Vrlo su slični rezultati za dvije najstarije dobne skupine u kojima je otprilike svaki treći ispitanik odustao od osnovne škole.

GRAFIKON 8. ODUSTAJANJE OD OSNOVNE ŠKOLE PREMA DOBNIM SKUPINAMA

Od onih koji su odgovorili na pitanje o razlozima odustajanja od osnovne škole (N=836), svaki peti navodi financijske razloge, također, svaki peti odustao je zbog sklapanja braka, nešto manje (15,2 %) ih je odustalo uslijed loših obrazovnih rezultata, svaki dvadeseti zbog zdravstvenih razloga i još njih toliko zbog postajanja roditeljem, a poteškoće s jezikom, zaposlenje, udaljenost škole i preseljenje navode se kao manje učestali razlozi. Neki drugi razlog je navelo 27,4 % ispitanika.

U dobi u kojoj je pohađanje škole zakonska obaveza (6 do 15 godina) od osnovne škole odustalo je svako dvadeseto dijete za koje je pružen odgovor na konkretno pitanje (15 dječaka i 16 djevojčica u uzorku).¹²⁸ Upitani o razlozima odustajanja za svakog desetog navode se zdravstveni i financijski razlozi, a za svakog petog loši obrazovni rezultati; trudnoća kao razlog se navodi samo jednom. Zanimljivo je da se problemi s jezikom, sklapanje braka i/ili kohabitacija s partnerom i preseljenje zbog toga, udaljenost škole, maltretiranje u školi, rad ili migracije unutar i izvan zemlje ne spominju kao razlozi odustajanja nijednom.

Prema odgovorima ispitanika, produženi boravak u osnovnoj školi pohađa otprilike četvrtina učenika (27,3 % od 660 učenika za koje je dobiven valjan odgovor). Na izvannastavne aktivnosti ide približno trećina djece u osnovnoj školi (37,0 % od N=683) i nije utvrđena statistički značajna razlika u sudjelovanju u aktivnostima s obzirom na spol. U tim izvannastavnim aktivnostima u većini slučajeva sudjeluju podjednako Romi i djeca iz većinskog stanovništva (51,2 %), uglavnom djeca većinskog stanovništva 29,1 %, uglavnom Romi 16,8 %, a 2,9 % ispitanika nije znalo etnički sastav grupa koje izvode izvannastavne neobavezne aktivnosti.

Ispitanici su u anketi naveli da se po individualiziranom programu školovalo 5,4 %, a po prilagođenom programu u osnovnoj školi 10,7 % đaka, podjednako djevojčica i dječaka (N=761).

¹²⁸ Čak 38 % ispitanika nije odgovorilo na to pitanje, što može biti indikator nelagode i/ili izbjegavanja odgovaranja na pitanje kojim se, između ostalog, može utvrditi da roditelji ne ispunjavaju zakonske obaveze.

Prikupljeni su podaci o iskustvima koja su romski učenici i njihovi roditelji imali s pomagačima u nastavi, koji mogu znatno pridonijeti uspjehu djece u osnovnoškolskom obrazovanju. Poduzorak u istraživanju bili su i roditelji učenika koji imaju djecu u dobi do 16 godina (N=405), koje se pitalo o iskustvima s romskim pomagačima. Roditelji čije je barem jedno dijete imalo romskog pomagača tijekom školovanja (26,4 %), upitani su da na temelju svojeg iskustva procjene koliko romski pomagači/asistenti rade s djecom na različitim pedagoškim zadacima.

TABLICA 13. PERCEPCIJA KOLIČINE RADA ROMSKIH POMAGAČA/ASISTENATA S DJECOM

	UOPĆENE		MALO		PUNO		NE ZNA		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
SVLADAVANJE ŠKOLSKOG PROGRAMA	3	2,8 %	19	17,9 %	75	70,8 %	9	8,5 %	106	100 %
PREPOZNAVANJE TALENATA I KREATIVNOSTI DJETETA	5	4,7 %	23	21,7 %	64	60,4 %	14	13,2 %	106	100 %
RAD NA DJETETOVOM SAMOPOŠTOVANJU	5	4,7 %	16	15,1 %	72	67,9 %	13	12,3 %	106	100 %
POBOLJŠANJE DJETETOVIH KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA	8	7,7 %	13	12,5 %	73	70,2 %	10	9,6 %	104	100 %

Roditelji koji imaju iskustva u komunikaciji s romskim pomagačima iskazuju mišljenje da romski pomagači najviše doprinose u svladavanju školskog programa (od onih koji su odgovorili na pitanje, njih 70,8 % izražava taj stav), njih isto toliko smatra da su romski pomagači važni i kod poboljšanja djetetovih komunikacijskih vještina (70,2 %), dok je nešto manje, ali i dalje većina roditelja, detektirala rad romskih pomagača kao važan za prepoznavanje talenata i kreativnosti djeteta – njih 60,4 %. Prema tim rezultatima istraživanja, kod sve četiri ispitivane dimenzije rada romskih pomagača, roditelji procjenjuju da romski pomagači pozitivno doprinose obrazovnom procesu za njihovo dijete/djecu. Majke daju nešto više „ocjene“ romskim pomagačima nego očevi, ali je razlika statistički značajna samo u vezi s poboljšanjem djetetovih komunikacijskih vještina. Manje od petine roditelja (17,3 %) smatra da bi netko drugi bolje obavljao posao pomagača, tj. asistenta romskoj djeci. Iz odgovora na pripadno otvoreno pitanje razvidno je da je ta petina uglavnom nezadovoljna s konkretnom osobom pomagača i/ili smatra kako bi pomagač trebao biti obrazovaniji i/ili pripadnik većinskog stanovništva.

Suprotno nekim mišljenjima, izrazito su rijetki oni roditelji koji ne žele da njihova djeca nastave školovanje nakon osnovne škole. Rezultati anketnog istraživanja su pokazali da čak 90,8 % roditelja izrazito želi da njihova djeca nastave školovanje nakon osnovne škole.

TABLICA 14. INTERES RODITELJA ZA NASTAVAK ŠKOLOVANJA DJECE NAKON OSNOVNE ŠKOLE¹²⁹

U kojoj mjeri vi osobno želite da Vaše dijete/djeca koja su trenutno u osnovnoj školi nastave školovanje i nakon završetka osnovne škole?

	N	%
UOPĆE NE ŽELIM	11	3,4 %
DJELOMIČNO ŽELIM	16	4,9 %
IZRAZITO ŽELIM	295	90,8 %
NE ZNA	3	0,9 %
UKUPNO	325	100,0 %

Takav podatak u potpunom je skladu s iskazanim ključnim promjenama u obrazovanju gdje predstavnici romske nacionalne manjine u najvećem broju izražavaju zadovoljstvo većim brojem srednjoškolaca nego što je to bilo prije. Međutim, iako je svijest roditelja i romskih zajednica o važnosti nastavka školovanja znatno porasla, srednjoškolaca je ipak relativno malo, o čemu će se više govoriti u dijelu koji slijedi.

4.1.3

Srednjoškolsko obrazovanje

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi srednje škole su, prema vrsti obrazovanja, gimnazije, strukovne škole i umjetničke škole, a „srednjim obrazovanjem učenik stječe znanja i sposobnosti za rad i nastavak obrazovanja“.¹³⁰ Nacionalna strategija za uključivanje Roma, na temelju prijašnjih istraživanja¹³¹, prepoznaje da je broj polaznika srednjih škola Roma nezadovoljavajući u odnosu na broj onih koji polaze osnovnu školu.¹³² Stoga, kroz anketno istraživanje, prikupljeni su podaci koji se tiču sudjelovanja Roma u srednjoškolskom obrazovanju.

U prvom redu, prikupljeni su podaci o tome koliko mladih Roma u dobi u kojoj je uobičajeno pohađanje srednje škole pohađa srednju školu. Iz Grafikona 9. vidljivo je da je obuhvat srednjoškolskog obrazovanja za romske učenike u dobi od 15 do 18 godina 31 %. U skladu s izjavama intervjuiranih, više je dječaka (36 %) nego djevojčica obuhvaćeno srednjoškolskim obrazovanjem (26 %).

Kad se gleda obuhvat srednjoškolskim obrazovanjem za svaku pojedinu skupinu po dobi, među svim četrnaestogodišnjacima njih samo 2,3 % pohađa srednju školu, a među devetnaestogodišnjacima njih 2,7 % (nije prikazano na grafikonu). Među petnaestogodišnjacima osnovnoškolaca je čak za jedan postotni bod više nego srednjoškolaca, među njima je i 16,0 % nezaposlenih, 3,2 % domaćica i ostalih. Sa svakom pojedinom godinom raste udio

¹²⁹ Pitanje je postavljeno samo roditeljima čije barem jedno dijete trenutno pohađa osnovnu školu.

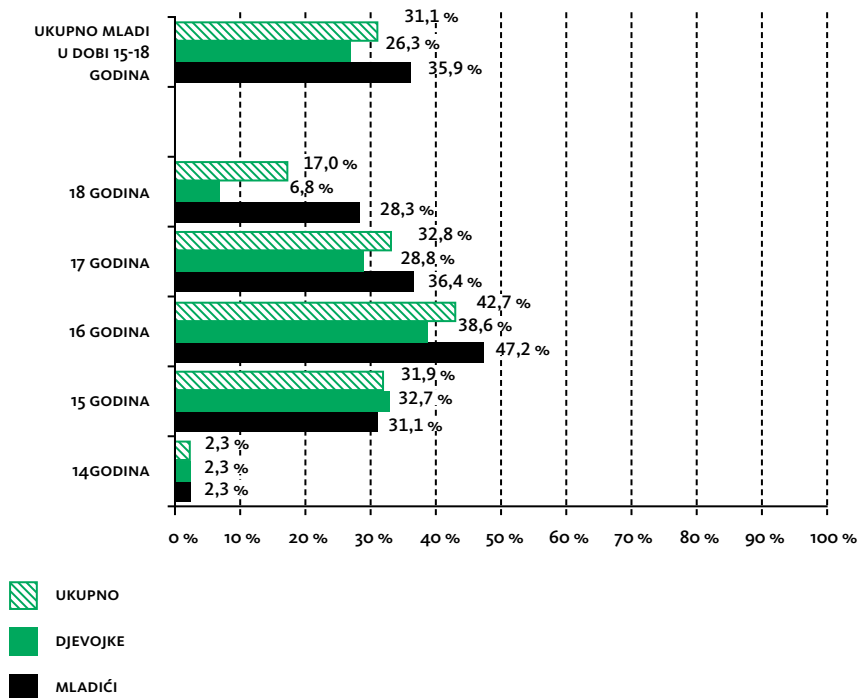
¹³⁰ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17), članak 11.

¹³¹ UNDP, Svjetska Banka i DG Regio, *Romi u Središnjoj i Jugoistočnoj Europi, Regionalna anketa kućanstava*, 2011.

¹³² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

nezaposlenih, do 53,6 %, te domaćica do 17,9 % kod osamnaestogodišnjaka.

GRAFIKON 9. OBUHVAT SREDNJOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA PO SPOLU U DOBI 15 DO 18 GODINA (N=441)

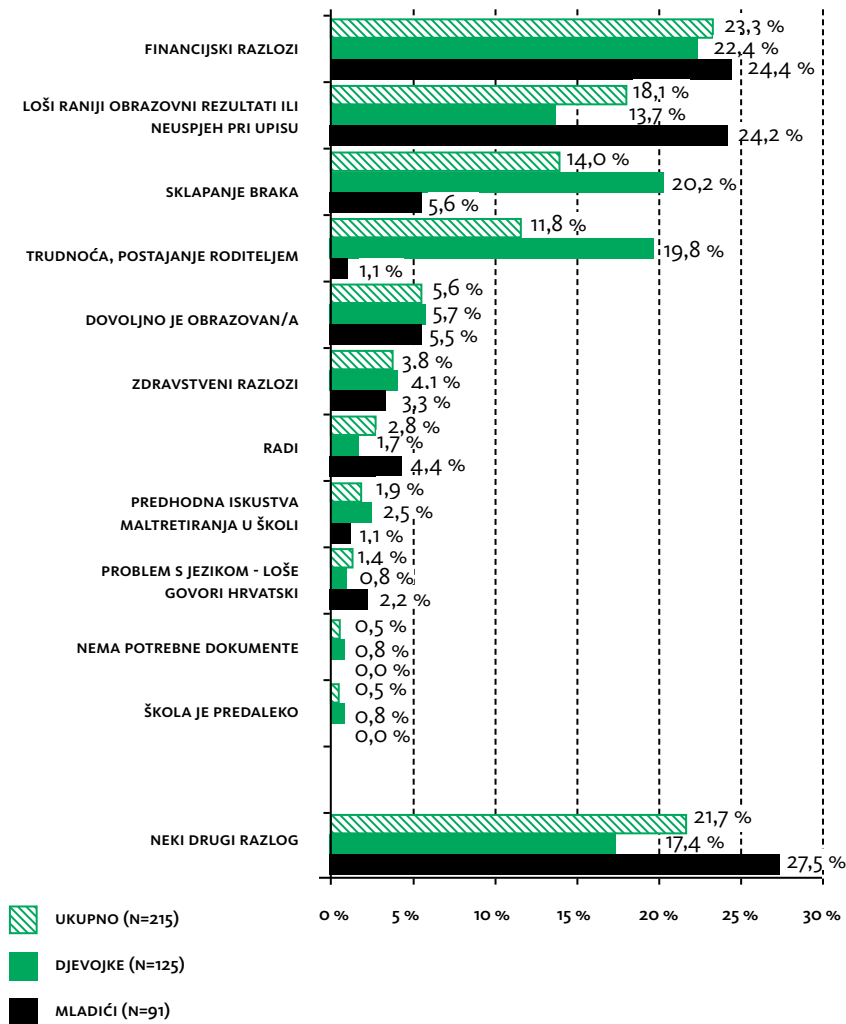
Prema rezultatima anketnog istraživanja (Grafikon 10.), manjak financijskih mogućnosti ključan je razlog zbog kojeg mladi Romi u dobi od 15 do 18 godina prekidaju školovanje, njih čak 23,3 % ne nastavlja školovanje jer za to nemaju novaca. Prethodni lošiji obrazovni rezultati prepreka su za nastavak školovanja za 18,1 % mladih Roma, dok je sklapanje braka treći po redu razlog prekidanja školovanja u toj dobi. Kod te dimenzije velika je razlika po spolu, pa tako 20,2 % djevojaka u odnosu na samo 5,6 % mladića brak navodi kao jedan od ključnih razloga prekida školovanja, što je u skladu s mnogim izjavama iz intervjua s predstavnicima relevantnih institucija.

Osim podataka o mladim Romima koji ne pohađaju srednju školu, prikupljeni su i podaci o udjelu onih Roma koji su pohađali srednjoškolsko obrazovanje, ali su od njega odustali te o razlozima njihova odustajanja. U dobnoj skupini od 14 do 18 godina, udio onih koji su upisali srednju školu, ali su od nje odustali iznosi 15,9 %. U istoj dobnoj skupini srednju strukovnu školu u trajanju do 3 godine završilo je 6,9 %, a ostale srednje škole 1,1 %, dok ih 26,3 % trenutno pohađa srednju školu. Udio odustajanja približno je jednak u dobnoj skupini od 19 do 25 godina (15,7 %), ali tu je najviši udio onih sa završenom srednjom školom: 22,9 % s trogodišnjom i 3,8 % s četverogodišnjom strukovnom školom uz 0,6 % gimnazijalaca. U dobi od 26 do 40 godina udio odustajanja od srednje škole pada na 7,8 %, u dobi od 41 do 60 godina na 6,1 %, dok je među starijima od 60 godina takvih tek 1,5 %. U

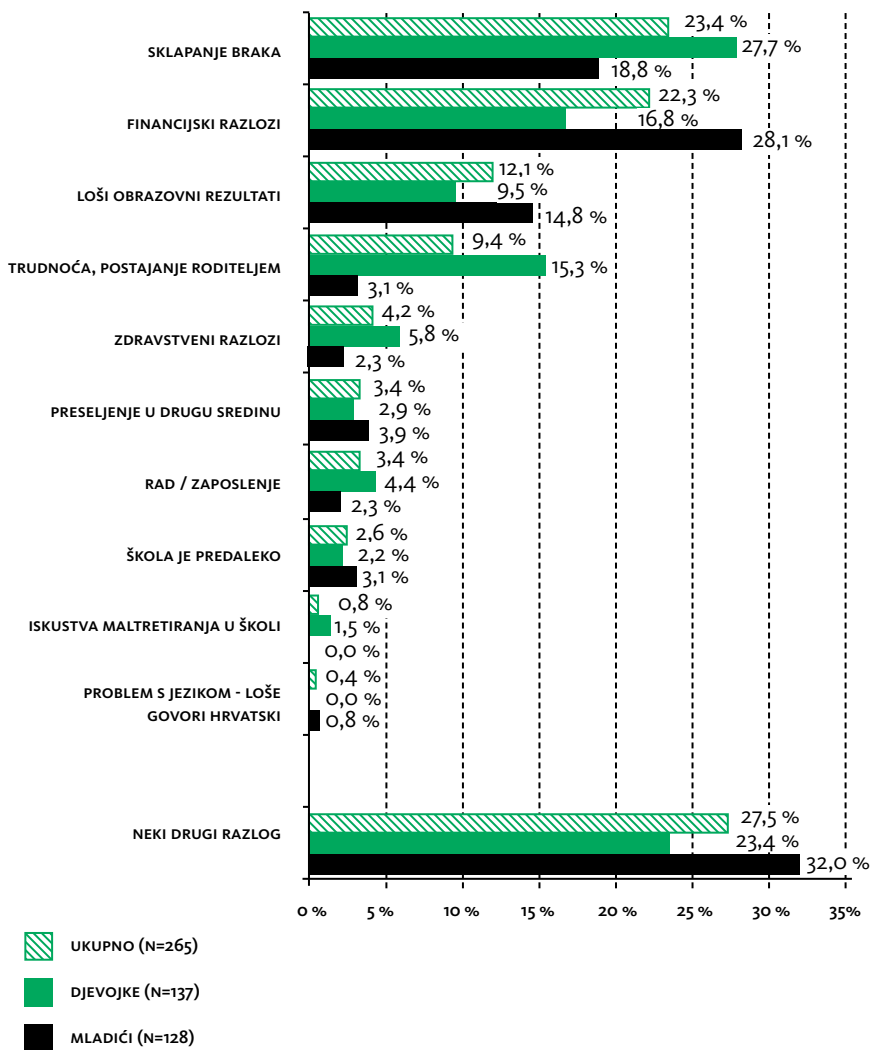

posljednje tri dobne skupine opada i udio onih koji su uspješno završili bilo kakvu srednju školu, redom: 12,0 %, 9,4 % i 5,4 %. Od ukupno 2581 članova kućanstava u dobi u 14 godina i iznad, njih 10,2 % (N=265) u nekom je trenutku odustalo od srednje škole.

GRAFIKON 10. RAZLOZI NEŠKOLOVANJA MLADIH KOJI NE IDU U OSNOVNU ILI SREDNJU U DOBI 15 DO 18 PO SPOLU¹³³

¹³³ Bilo je moguće više odgovora za jednog člana kućanstva pa ukupni zbroj može prelaziti 100 %, iako je velika većina ispitanika ponudila samo jedan odgovor.

Niža uključenost mladih Romkinja u srednju školu dijelom proizlazi iz činjenice da se Romkinje rano posvećuju skrbi za djecu i domaćinstvu kao glavnoj preokupaciji, što je vidljivo iz razlika u radno-obrazovnom statusu po spolu u „srednjoškolskoj dobi“. Najveći broj mladih Roma u dobi od 14 do 18 godina koji su odustali školovanja bez primanja je i nezaposlen – 38,6 % od 259 djevojaka i 33,6 % od 253 mladića. Kod onih mladih Roma koji su odustali od školovanja u dobi od 14 do 18 godina značajna razlika je po spolu u kategoriji domaćice/roditeljski/porodiljni dopust, gdje čak 15,1 % djevojaka u toj dobi preuzima te uloge, dok mladići uopće nisu zastupljeni u toj kategoriji. Međutim, 9,9 % romskih mladića u toj je dobi neformalno i formalno zaposleno, dok je samo 1,2 % djevojaka zaposleno.

S obzirom na to da su obrazovna postignuća, odnosno uspjeh u srednjoj školi važan preduvjet za nastavak školovanja, anketom se ispitivalo kakav je uspjeh onih koji trenutačno pohađaju srednju školu. Prema podacima iz istraživanja romski đaci u srednjoj školi imaju vrlo dobar uspjeh s prosječnim ocjenama 3,4 za učenike, dok je nešto malo bolji prosjek za učenice – 3,6. Međutim, u srednjim školama nema statistički značajne razlike u prosječnoj ocjeni po spolu. Srednju školu gotovo svi srednjoškolci pohađaju redovito, odnosno njih 96,9 % od ukupno 128 za koliko ih su prikupljeni podaci.

TABLICA 15. PROSJEČNE OCJENE U SREDNJOJ ŠKOLI PO SPOLU

S kojim prosjekom ocjena je učenik završio prethodnu školsku godinu?

SREDNJA ŠKOLA	PROSJEČNA OCJENA	UKUPAN N
M	3,4	53
Ž	3,6	59
UKUPNO	3,5	112

S obzirom na to da je Ministarstvo znanosti i obrazovanja prepoznalo potrebu da se olakša srednjoškolsko obrazovanje mladih Roma, osigurane su stipendije za romske srednjoškolce te je u sklopu istraživanja provjereno koliko srednjoškolaca doista i prima stipendiju, i iz kojih izvora. Od ukupno 146 srednjoškolaca za koje su prikupljeni valjani odgovori, 72,6 % primalo je neki oblik stipendije. Izvori stipendije bili su država (73,1 %) i grad ili općina (17,6 %) uz 10,3 % onih koji nisu znali navesti izvor stipendije ili su naveli neki drugi izvor.

Sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima može biti temelj za ostvarivanje boljeg uspjeha u obrazovanju, razvitak socijalnih i drugih vještina te integraciju romske djece s djecom većinskog stanovništva te je stoga ispitano i sudjelovanje u takvim aktivnostima u srednjoj školi. Iz Tablice 16. vidljivo je da oko četvrtine djece koja pohađaju srednju školu sudjeluje u nekom tipu izvannastavne aktivnosti, dok njih 72,1 % ne sudjeluje. I taj podatak u potpunosti odgovara izjavama predstavnika relevantnih institucija u polustrukturiranim intervjuima i fokus-grupama, koji navode da bi romska djeca u većoj mjeri trebala biti uključena u izvannastavne aktivnosti. Nema statistički značajne razlike u sudjelovanju u izvannastavnim aktivnostima s obzirom na spol. U otprilike dvije trećine slučajeva izvannastavne aktivnosti provode se u grupama s podjednakim brojem većinskog stanovništva i Roma, a u preostaloj trećini u grupi većinom sastavljenoj od većinskog stanovništva.

TABLICA 16. SUDJELOVANJE U IZVANNASTAVNIM AKTIVNOSTIMA PO SPOLU U SREDNJOJ ŠKOLI

Ide li dijete na izvannastavne aktivnosti?

	M	Ž	UKUPAN %	UKUPAN N
NE	71,3 %	73,1 %	72,1 %	106
DA	26,3 %	26,9 %	26,5 %	39
ODBIJA ODGOVORITI	0,0 %	0,0 %	0,0 %	0
NE ZNA	2,5 %	0,0 %	1,4 %	2
UKUPNO	100 %	100 %	100 %	147

S obzirom na to da dio romske populacije živi na lokacijama gdje ne postoje srednje škole te u onima koje su udaljene i prometno nepovezane s gradovima u kojima su smještene srednje škole, anketnim istraživanjem ispitalo se koliko je romskih srednjoškolača smješteno u učeničkom domu. Uz smještaj u učeničkom domu školovao se svaki deseti romski srednjoškolač (9,6 % od N=156).

4.1.4

Visokoškolsko obrazovanje

Romi su, kako Nacionalna strategija prepoznaje, podzastupljeni i u visokoškolskom obrazovanju te su stoga prikupljeni i podaci o osobama koje pohađaju ili su pohađali visokoškolsko obrazovanje. Sedam osoba koje su bile obuhvaćene istraživanjem trenutno pohađa visoku školu, šestero veleučilište i još šestero fakultet (11 muškaraca i 8 žena). Od šestero ispitanika koji trenutno pohađaju fakultet samo je jedan smješten u studentskom domu, kao i u slučaju šestero ispitanika na veleučilištu, dok s visoke škole nitko nije smješten u studentskom domu. Od 2581 punoljetnika (18 i više godina) za koje su prikupljeni odgovori na pitanje o odustajanju od školovanja, 14 ih je upisalo fakultet, ali kasnije odustalo od studija, njih polovina trenutno u dobi od 19 do 25 godina. Od 2671 punoljetnika za koje je poznat najviši postignuti stupanj obrazovanja, njih sedmero završilo je višu školu ili preddiplomski studij, a šestero fakultet ili diplomski studij, većinom trenutno u dobi oko 30. godine (sedam muškaraca i šest žena).

U dobi od 18 do 24 godina kao objašnjenje zašto se trenutno ne školuje otprilike trećina mladih navodi sklapanje braka i/ili postajanje roditeljem, četvrtina financijske razloge, a po desetina mišljenje da su dovoljno obrazovani i loše ranije obrazovne rezultate ili neuspjeh pri upisu.

4.1.5

Obrazovanje odraslih

Najveći broj Roma dodatno se ne školuje u odrasloj dobi. U odrasloj dobi samo njih 4,2 % završilo je osnovnu školu, 1,9 % srednju školu, dok ih je 4,5 % završilo program stručnog osposobljavanja. Program stručnog osposobljavanja najčešće završavaju u dobi od 26 do 40 godina – njih 5,7 %, dok ih u mlađoj skupini od 19 do 25 godina taj program završava 4,6 %.

TABLICA 17. CJELOŽIVOTNO OBRAZOVANJE I OBRAZOVANJE ODRASLIH PREMA DOBI

Jeste li ikad pohađali?		DOBNE SKUPINE									
		19 DO 25 GODINA		26 DO 40 GODINA		41 DO 60 GODINA		STARIJI OD 60 GODINA		UKUPNO	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
PROGRAM ZA STRUČNO USA- VRŠAVANJE	Ne	665	95,4 %	914	94,3 %	734	96,7 %	181	96,8 %	2494	95,5 %
	Da	32	4,6 %	55	5,7 %	25	3,3 %	6	3,2 %	118	4,5 %
	UKUPNO	697		969		759		187		2612	

Jeste li ikad
pohađali?

		DOBNE SKUPINE									
		19 DO 25 GODINA		26 DO 40 GODINA		41 DO 60 GODINA		STARIJI OD 60 GODINA		UKUPNO	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
PROGRAM ZA STRUČNO OS- POBLJAVANJE BEZ ZASNIVANJA RADNOG ODNOSA	Ne	676	97,0 %	941	97,1 %	744	98,0 %	186	99,5 %	2547	97,5 %
	Da	21	3,0 %	28	2,9 %	15	2,0 %	1	0,5 %	65	2,5 %
	UKUPNO	697		969		759		187		2612	
ZAVRŠIO OSNOVNU ŠKO- LU U ODRASLOJ DOBI	Ne	648	93,0 %	931	96,1 %	739	97,4 %	185	98,9 %	2503	95,8 %
	Da	49	7,0 %	38	3,9 %	20	2,6 %	2	1,1 %	109	4,2 %
	UKUPNO	697		969		759		187		2612	
ZAVRŠIO SREDNJU ŠKOLU U ODRASLOJ DOBI	Ne	677	97,1 %	951	98,1 %	747	98,4 %	187	100 %	2562	98,1 %
	Da	20	2,9 %	18	1,9 %	12	1,6 %	0	0,0 %	50	1,9 %
	UKUPNO	697		969		759		187		2612	

4.1.6

Mišljenja ključnih dionika o potrebama romskog stanovništva i preprekama uključivanja Roma u području obrazovanja

Kao što je opisano u poglavlju Metodologija istraživanja, metodom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa, prikupljeni su stavovi i mišljenja ključnih dionika, predstavnika relevantnih institucija i predstavnika romske nacionalne manjine o tome što oni vide kao ključne izazove te prepreke uključivanja Roma u području obrazovanja u njihovim zajednicama. Ovdje će biti predstavljeni rezultati koji se tiču promjena u području obrazovanja u posljednjih deset godina te glavnih problema pri pohađanju osnovne škole.

OPIS PROMJENE U PODRUČJU OBRAZOVANJA U POSLJEDNJIH 10 GODINA

Prema nalazima evaluacije Nacionalne strategije za uključivanje Roma, među intervjuiranim dionicima postoji širok konsenzus o tome da obrazovanje predstavlja strateško područje u kojem je provedba Akcijskog plana NSUR-a, pa tako i same strategije, bila najuspješnija. Povećanje broja romske djece upisane u osnovnoškolsko obrazovanje često se pritom navodi kao najznačajniji primjer napretka u položaju Roma u novije vrijeme. To su u velikoj mjeri potvrdili i rezultati istraživanja metodom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa. U sklopu kvalitativnog istraživanja predstavnike relevantnih institucija i Romske nacionalne manjine pitali smo da opišu promjene nastale u obrazovanju u proteklih 10 godina.

TABLICA 18. OPIS PROMJENA U OBRAZOVANJU PREMA ODGOVORIMA INTERVJUIRANIH PREDSTAVNIKA RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
VIŠE IH REDOVITO POHAĐA OŠ I VIŠE IH ZAVRŠAVA OŠ	40
RODITELJI OSVJEŠTENIJI DA JE ŠKOLA VAŽNA ZA BUDUĆNOST NJIHOVE DJECE	29
VEĆI OBUHVAT SREDNJOŠKOLACA	26
DJECA VIŠE MOTIVIRANA ZA RAD I UČENJE	13
DJECA SE VIŠE UPISUJU U OSNOVNU ŠKOLU U SKLADU S DOBI	8
VEĆI OBUHVAT DJECE VRTIĆIMA I PREDŠKOLOM	8
PRODUŽENI BORAVAK ZA DJECU ROME	6
VIŠE MALOLJETNIČKIH TRUDNOĆA, MANJE DJEVOJČICA ZAVRŠAVA OŠ I UPISUJE SREDNJU ŠKOLU	5
ROMSKI POMAGAČI VELIKI KORAK NAPRIJED – ZA SURADNJU S RODITELJIMA, DJECOM	5
NASTAVNICI VIŠE SENZIBILIZIRANI ZA PROBLEME I POTREBE ROMSKIH RODITELJA I DJECE, ŠKOLA SHVATILA DA SE MORA OTVORITI PREMA ZAJEDNICI	5
VIŠE UČENIKA SE UKLJUČUJU U IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI: FOLKLOR, ZBOROVE, SPORT GDJE SE INTEGRIRAJU	5
POTICANJE INTEGRACIJE, VIŠE SU INTEGRIRANI U RAZREDU S OSTALOM DJECOM	4
MANJE DJECE S VELIKIM BROJEM NEOPRAVDANIH IZOSTANAKA – INSTITUCIJE BOLJE UMREŽENE I PROBLEMI SE RJEŠAVAJU, MINISTARSTVO KONTROLIRA ŠKOLE PO PITANJU IZOSTANAKA	4
MANJI BROJ DJECE KOJA PONAVLJAJU RAZRED, IDU NA POPRAVNE ISPITE, MANJI BROJ DJECE NAPUŠTA ŠKOLOVANJE	4
BOLJA PRIMJENA ZAKONA I PROPISA PREMA RNM-A JER OSNOVNO OBRAZOVANJE JE OBAVEZNO ZA SVU DJECU	3
STIPENDIRANJE SREDNJOŠKOLACA I STUDENATA RNM	2
PROMJENA SE VIDI U BOLJIM SVAKODNEVNIM ODNOSIMA IZMEĐU LJUDI, DJECE U ŠKOLI	2
VIŠE DJECE KOJA DOLAZE NA UPIS U OŠ RAZUMIJE HRVATSKI JEZIK NEGO PRIJE KADA SU GOVORILI I RAZUMJELI SAMO ROMSKI	2
LOŠIJE JE NEGO PRIJE 10 GODINA TO ŠTO ROMSKA DJECA IMAJU POTEŠKOĆA S VLADANJEM	1

Kao ključni pomak u obrazovanju romske djece naveden je veći obuhvat romske djece u osnovnim školama, a kao velik iskorak i uspjeh rada u području obrazovanja, osim većeg broja upisanih Roma u osnovne škole, istaknut je i njihov uspješniji dovršetak osnovnoškolskog obrazovnog ciklusa. Za uspješno završavanje osnovne škole, pa onda i veći upis u srednje škole, što je prema svim intervjuiranim treća najčešće navedena promjena, za velik uspjeh provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma i pratećeg Akcijskog plana zasigurno je zaslužan i promijenjen odnos roditelja prema obrazovanju. Mnogi intervjuirani predstavnici relevantnih institucija promjene u obrazovanju vide kao promjenu odnosa roditelja prema školi i navode kako su roditelji osvješteniji da je škola važna za budućnost njihove djece, kako je „bolja suradnja roditelja i škole“; kako je „i više roditelja sa završenom osnovnom školom i onda oni nastoje više integrirati svoju djecu“; „više sa svojom djecom govore hrvatski jezik“; „redovitije dolaze na roditeljske sastanke“; „za roditelje škola je postala sigurno mjesto, u školu dođu pitati, savjetovati se“, „više se brinu da osiguraju knjige, pribor“. Neki od intervjuiranih predstavnika relevantnih institucija to pripisuju boljem obrazovanju samih roditelja, dok drugi ovu promjenu vide kao dio cjelovitije promjene gdje se i odnos škole prema romskoj zajednici značajno promijenio:

„(...) Škola je ipak malo shvatila da se mora okrenut prema zajednici, da mora nekako se otvorit, nekako ih prihvatit, primit i nekako da se oni tu osjećaju i dobrodošli i da mogu surađivat s učiteljima. Da nije to samo bilo, kao prije, i kad taj roditelj dođe do škole, a mi onda izreferiramo šta ne valja, ubijemo još i volju i pojam za ikakvom suradnjom i onda je ta suradnja izostajala. Mislim da smo mi napravili iskorak i da su neki roditelji to prepoznali i još više pristupili školi, prigrlili to obrazovanje, shvatili da je to ono što će možda njihovoj djeci donijet neku budućnost i guraju svoju djecu u tom pravcu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

„Sustav je osjetljiviji prema njima, to svakako, dakle mi smo tolerantniji, kažem, mi smo kreativniji u nekim stvarima da se određene stvari odrade. Nažalost, nije još dovoljno fleksibilan za takvu djecu i mislim da bi se tu moglo poraditi u nekim situacijama.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VUKOVARSKO-SRIJEMSKJE ŽUPANIJE)

Sljedeća promjena koju opisuju predstavnici relevantnih institucija jest promijenjen odnos djece prema školi: „više su motivirani za rad i učenje“, „zaista žele nešto postići kroz učenje, kroz zalaganje na nastavi“, „veliki pomak je u higijenskim navikama, u dolaženju“, „bolji su obrazovni rezultati romske djece“.

„Budući da sam ja profesor Fizike i Kemije, imao sam priliku predavati učenicima te populacije, s vremenom je (...) interes za školovanje porastao i oni zaista žele ostvariti jedan bolji uspjeh nego što je to bio slučaj kod njihovih roditelja. Ono što nas učitelje začuđuje koji smo radili, evo ja već imam 19 godina staža, unazad tih 10-ak godina promijenio se i odnos njihov prema radu i želja za uspjehom – oni zaista sada žele nešto postići kroz učenje, kroz zalaganje na nastavi, aktivnosti, i to je vidljivo kao jedna pozitivna promjena... U posljednjih 5 godina njihovi uspjesi su puno bolji nego ranije. Oni su se zadovoljavali nekakvim ajmo reći pozitivnim ocjenama tipa dovoljan, dok danas većina njih prolazi s vrlo dobrim i odličnim uspjehom.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VIROVITIČKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija smatra da je velika promjena u osnovnoškolskom obrazovanju upravo pravodoban upis djece u školu, da se djeca upisuju u zakonski određenoj dobi (šest, sedam godina).

„Sjećam se kad sam počela ovdje raditi (...) problem je bila redovitost upisivanja po kronološkoj dobi. Vi ste imali situaciju, zbog inih razloga, da vam je u prvi razred upisana bila djevojčica ili romski dječak koji ima jedanaest godina (...) i vi ga upisujete s vršnjacima koji su primarno svoje kronološke dobi. To su bili ogromni problemi kada ste vi u razredu imali, bilo u mješovitom ili 'čistom romskom', dijete koje je emocionalno, socijalno inteligentno, zrelo za prvi razred sa svojih 6-7 godina i nekoga tko je na pragu puberteta. Danas vidimo, od kako ja pratim, zadnjih 10-ak godina, uspjela se je ta praksa skoro dokinuti. Tu je doprinijela vjerojatno jedna strogoća Centra za socijalnu skrb, vjerojatno područnog Ureda državne uprave koja kroz romske pomagače ipak vodi brigu i kroz školu da se djeca koja su kronološki po dobi, na popisu da moraju doći na testiranje, krenuti u predškolu, vrtić, odnosno prvi razred ukoliko zadovoljavaju određene kriterije da budu upisani. To ističem kao nevjerojatan pomak. Sada u

područnoj školi u 1 razredu ima 17 učenika i to su sve generacijski, kronološki, djeca koja zaista spadaju u prvi razred.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Opis te promjene jako često prati i opis zajedničkih napora različitih sektora, koji uključuje i pojačanu kontrolu Ureda državne uprave i centara za socijalnu skrb. Škole također ulažu dodatan napor:

„Pravovremeni upis romske djece u školu, što znači da prije početka upisa u OŠ, stručna služba sama dostavlja dopise roditeljima Romima koji trebaju upisati dijete u prvi razred ili ako im se pošta vrati, same odlaze k njima doma, daju im termine upisa, održavamo sastanke baš za njih gdje ih se upoznaje s načinom rada u školi i šta trebaju očekivati, a šta mi očekujemo od njih. Posvetili smo se dosta tome zadnje 3-4 godine da nam se djeca sad na vrijeme upisuju. Inače se nama znalo dešavati unazad 9-10 godina da nam djeca s 12, 13, imali smo čak prije dvije godine učenika s 14,5 godina u prvom razredu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

Također, jedan dio intervjuiranih smatra da je čitav sustav obrazovanja poboljšana upravo zbog većeg obuhvata romske djece vrtićima i predškolom.

„Počelo je s pričom uključivanja djece u vrtić, odnosno predškolu, kako je postala obavezna, onda je eto i zakon morao natjerati da to krene. Prije toga je romska populacija slabo sudjelovala u predškoli. Od 2014. na 2015. sudjelovala je osnovna škola gdje je najveće romsko naselje (ime grada izostavljeno). U tom projektu “Korak po korak” gdje (...) su Centar (za socijalnu skrb op.a.), škola i vrtić bili kao partneri kako bi se uključivalo djecu u program predškole. U početku je to bilo jednom tjedno po sat vremena da bi onda kasnije taj program rastao i da bi mi došli do toga da upisano bude gotovo 100 posto djece koja su obveznici predškole, a pohađalo bi ih možda 50 posto od tih 100 i manje (...). Tako da je tu napravljen najveći korak, od stanja gdje je bilo nula polaznosti dosad, neka pola djece ide u predškolu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija smatra da je produženi boravak u školi ključan za bolji obrazovni uspjeh, ali i integraciju romske djece:

„Mi definitivno i stremimo tome da bi omogućili svima od prvog do četvrtog razreda da mogu ostati u produženom boravku i pisat zadaću i još provest jedno kvalitetno vrijeme u školi. To definitivno nije izgubljeno vrijeme, nego su samo djeca na dobitku, jer stvarno i ta igra i to druženje razvija njihove socijalne vještine, njihov govor, njihovu prilagodbu na nekakve situacije koje se stavljaju pred njih. Definitivno su samo bogatija djeca koja idu u produženi boravak. Mi smo vidjeli benefit prvog razreda, gdje učenici koji polaze produženi boravak pišu zadaću, steknu te radne navike i onda taj program se lako i usvoji. Dok u drugom razredu su onda oni suprotna smjena već se vidi izostajanje rada kod kuće, pisanja zadaća.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Prema riječima predstavnika relevantnih institucija, samo su dva negativna trenda izdvo-

jena kao problemi koji se javljaju u zadnjih nekoliko godina: ponovno više maloljetničkih trudnoća, odnosno više odustajanja djevojčica s 14 i 15 godina od obrazovanja zbog zasnivanja obitelji i života u kohabitaciji s partnerom. Drugi trend kojeg su intervjuirani spominjali, a da je većeg intenziteta nego prije desetak godina, je vršnjačko nasilje, veći obim problematičnog ponašanja i vladanja romskih učenika, posebice kada uđu u pubertet. No, s obzirom na mali broj takvih izjava, ne možemo zaključiti da se doista radi o povećanom broju romskih učenika s poremećajem u ponašanju tijekom osnovnoškolskog obrazovanja.

Kao pozitivne promjene u zadnjih deset godina u području obrazovanja, predstavnici relevantnih institucija su još navodili kako se više učenika uključuje u izvan-nastavne aktivnosti: folklor, zborove, sport gdje se integriraju; veliku pomoć i promjenu prilikom suradnje s roditeljima i djecom kojoj su doprinijeli romski pomagači, manje romske djece s puno neopravdanih izostanaka, manji broj djece koja ponavljaju razred, idu na popravak, manji broj djece koja napušta školovanje, itd.

Sve navedene promjene govore u prilog zaključku kako se na svim razinama vide pozitivni pomaci u obrazovanju: od zakonskih promjena koje su pružile jasan okvir važnosti i odgovornosti prema obavezi upisivanja i dovršetka osnovnoškolskog obrazovanja, bolje umreženosti i kvalitetnije suradnje svih uključenih institucija (od Ministarstva znanosti i obrazovanja preko ureda državne uprave, škola, centara za socijalnu skrb do policije), otvaranju škola i građenju tolerancije i prihvaćanja različitosti potreba roditelja i djece romske nacionalne manjine – što je umnogome doprinijelo stvaranju povjerenja i sigurnog okruženja za roditelje romske djece koji su u većoj mjeri, sada intrinzično, a ne samo zbog zakonskih obaveza, započeli podržavati svoju djecu da se što uspješnije nose sa školskim obavezama. Također, važno je naglasiti da su bogata i različita iskustva škola u radu sa romskom djecom: od toga da osnivači škola sami preko EU fonda nastoje osigurati prehranu za djecu slabijeg socijalnog statusa, do pronalaženja različitih izvora financiranja za dnevni boravak u školi koji se pokazao kao iznimno značajan upravo za djecu čiji su uvjeti stanovanja, obrazovne i socijalne strukture njihovih roditelja često nepoticajni za ispunjavanje školskih obaveza, do uvođenja mjera na razini škole kako bi se spriječila segregacija romske djece u romskim razredima, pa čak i umjetno kreiranje čisto romskih škola. Jedan primjer dobre prakse je odluka ravnateljice osnovne škole te grada Kutine da uvede kvotu od maksimalno 30 % mogućeg upisa romske djece u školu, čime je postignut veći stupanj mješovitih razreda i kvalitetnija integracija romske djece.¹³⁴ Prema iskazima intervjuiranih, iako je pozitivan trend definitivno vidljiv u svim dimenzijama osnovnoškolskog obrazovanja (veći obuhvat romske djece u vrtiće i predškole, bolja pripremljenost za osnovnu školu posebice kada je poznavanje hrvatskog jezika u pitanju, manje neopravdanih izostanaka, bolji uspjesi romske djece, veća zainteresiranost i uključenost u izvannastavne aktivnosti, povećana završnost osnovne škole i upisivanje u srednje škole), razvidno je da na svim navedenim dimenzijama ima još prostora za poboljšanja što ćemo dodatno argumentirati u poglavlju koje slijedi – glavni problemi osnovnoškolskog obrazovanja.

¹³⁴ Grad Kutina, *Nove mjere integracije Roma*, 2011., <http://www.kutina.hr/Vijesti/Citanje-vijesti/ArticleId/9950/oamid/1491> (26. 5. 2018.).

Pitanje o promjenama u području obrazovanja postavljeno je u polustrukturiranim intervjuima i predstavnicima romske nacionalne manjine. Predstavnici romske nacionalne manjine ističu kao vidljiv pozitivan trend u obrazovanju – sve više mladih Roma koji uspješno završavaju osnovnu školu, upisuju i završavaju srednju školu, stječu vrijedna znanja i profesionalne vještine, neki čak upisuju i fakultete.

TABLICA 19. OPISI PROMJENA U OBRAZOVANJU – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
VEĆI BROJ SREDNJOŠKOLACA, MLADIH SA RAZNIM ZANIMANJIMA, STIPENDIJE	29
VEĆI BROJ UPISANE DJECE KOJA REDOVITO IDU U OSNOVNU ŠKOLU	17
PROMIJENILA SE SVIJEST MEĐU ROMIMA I UNUTAR ZAJEDNICE DA JE ŠKOLOVANJE VAŽNO, VEĆE OBRAZOVNE ASPIRACIJE	13
VEĆI BROJ DJECE OBUHVAĆEN VRTIČEM, PREDŠKOLOM	11
VEĆI BROJ DJECE KOJA ZAVRŠAVAJU OSNOVNU ŠKOLU	10
VEĆI BROJ STUDENATA I ROMA KOJI SU ZAVRŠILI FAKULTETE	9
ROMSKI POMAGAČI	5
VEĆI TRUD PROSVJETNIH RADNIKA: TO REZULTIRA TIME DA ZAVRŠAVAJU RAZRED, ŠKOLE SE PROMIJENILE, PRODUŽENI BORAVAK	4
IMAJU BOLJI ŽIVOT I BOLJE UČE	3
MANJI BROJ DJECE KOJA ODUSTAJU	2
OPADA INTERES ZA SREDNJOŠKOLSKO OBRAZOVANJE JER SE MLADI KOJI SU ZAVRŠILI STRUKOVNE ŠKOLE NE MOGU ZAPOSлити	2
PRAVOVREMENO UPISIVANJE OSNOVNE ŠKOLE	1

No, prema iskazima intervjuiranih, najveći pomak ipak vide u većem broju srednjoškolaca.

“Sad su im i apetiti veći, sada više nije unutar zajednice cilj završiti samo osnovnu školu ili srednju, sad su apetiti puno veći i puca se i na studije.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE)

„Puno se promijenilo jer su romska djeca upisala nakon osnovne srednju školu trogodišnju i četvergodišnju. Po mojoj statistici je to oko 150 upisanih u srednju školu. Shvatili su da bez obrazovanja se ne bude mogao zaposliti i neće moći ostvariti svoje ciljeve i obiteljske danas sutra i stambene i vezano za zapošljavanje.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

U skladu s navodima predstavnika relevantnih institucija o poboljšanoj suradnji s roditeljima, predstavnici romske nacionalne manjine naglašavaju da je došlo do promjene svijesti o važnosti obrazovanja unutar same romske zajednice:

„(..) se više promijenila svijest među Romima unutar zajednice i unutar obitelji. Jer više nije ono, što će nam škola, i sa i bez škole ništa ne možemo. Ta svijest se promijenila.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Također, i pripadnici romske nacionalne manjine prepoznaju važnost cjelovitog pristupa za pozitivnu promjenu:

„Prije 10 godina bilo je više onih koji su ispali iz škole. Držali smo ih uvijek u nekom okruženju da moraju završiti osnovnu školu jer bez toga se ne mogu nigdje zaposliti, da budu pismeni da pomognu svojim roditeljima koji su nepismeni i tu smo uspjeli. Velik je napredak u tome. Uglavnom je sistem zaslužan zato što je omogućeno Romima da se školuju besplatno, da dobiju besplatne udžbenike jer ne mogu od socijalne skrbi kupiti udžbenike. Škole su se promijenile jer se rade projekti o produženom boravku što je jako bitno jer oni žive u uvjetima koji nisu za učenje, pogotovo u zimskim vremenima nemaju topli kutak, a u školi kad ostanu u produženom boravku onda je to sve u redu i atmosfera je drukčija za učenje. Imaju i čak dva obroka.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO BARANJSKE ŽUPANIJE)

Uz već navedene pomake, u osnovnoškolskom obrazovanju spominje se kako pripadnici romske nacionalne manjine rjeđe ponavljaju razrede, ostvaruju bolje rezultate te se sve više uključuju u izvannastavne aktivnosti, spominje se i veći senzibilitet nastavnika, kao i pozitivna uloga romskih pomagača.

Važno je istaknuti da unatoč pozitivnim trendovima, iskazi intervjuiranih upućuju na samo jedan negativan trend u obrazovanju, a to je nemogućnost zapošljavanja sa stečnim srednjoškolskim obrazovanjem, što demotivacijski djeluje na mlade Rome koji su pri završetku osnovnoškolskog obrazovanja i odlučuju hoće li nastaviti školovanje. Problemima diskriminacije pri zapošljavanju ćemo se više baviti kod poglavlja – zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život

GLAVNI PROBLEMI PRI POHAĐANJU OSNOVNE ŠKOLE

Kako bi se dobili dublji uvidi u izazove osnovnoškolskog obrazovanja za romske učenike, predstavnici relevantnih institucija i romske nacionalne manjine upitani su kako oni vide glavne probleme u sustavu osnovnoškolskog obrazovanja. Svi odgovori su grupirani prema učestalosti ponavljanja kod različitih sugovornika iz svih 12 županija.

Upitani o glavnim problemima s kojima se pripadnici romske nacionalne manjine susreću prilikom pohađanja osnovne škole, odgovori intervjuiranih predstavnika relevantnih institucija su se grupirali u više ključnih problema među kojima su pitanja socijalne deprivacije i neobrazovanosti roditelja, nepoznavanje hrvatskog jezika (kod djece), neizvršavanje školskih obaveza zbog neadekvatnih uvjeta stanovanja, neredovitost polaznja škole i neopravdanih izostanaka, razlika u stupnju predznanja, komunikacijskih i drugih vještina romske i ostale djece kad ulaze u sustav obrazovanja i tako dalje.

TABLICA 20. GLAVNI PROBLEMI U OSNOVNOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU – UČESTALOST ODGOVORA PREDSTAVNIKA RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
DJECA NEMAJU ADEKVATNU RODITELJSKU POMOĆ KOD ISPUNJAVANJA ŠKOLSKIH OBAVEZA ZBOG SOCIJALNE DEPRIVACIJE I NEOBRAZOVANOSTI RODITELJA	37
NEPOZNAVANJE ILI NEDOVOLJNO POZNAVANJE HRVATSKOG JEZIKA	32
NEPISANJE ZADAĆA ZBOG NEADEKVATNIH UVJETA ŽIVOTA I STANOVANJA – NEMAJU PROSTORA GDJE BI PISALI ZADAĆE, NEMA IM TKO POMOĆI, LOŠI HIGIJENSKI UVJETI	17
NEREDOVITOST DOLAŽENJA, NEOPRAVDANI IZOSTANCI, DJECA (POSEBICE DJEVOJČICE) OSTAJU KUĆI ČUVATI DRUGU DJECU	16
RAZLIKA U STUPNJU PREDZNANJA ROMSKE I VEĆINSKE DJECE KAD ULAZE U SUSTAV ŠKOLOVANJA – ROMSKA DJECA NISU SOCIJALIZIRANA, NEMAJU RADNE NAVIKE, OSNOVNE KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE, KULTURNA DEPRIVACIJA, GRAFOMOTORIKA LOŠA	15
NISKA ZAVRŠNOST OŠ – POSEBICE PRELASKOM U 5. RAZRED I POČETKOM PUBERTETA; ZAHTJEVNIJOM NASTAVNOM GRAĐOM U 6.,7. RAZREDU, PONAVLJANJE RAZREDA, PA ODUSTAJANJE	12
RODITELJI DJECI NE KUPUJU ŠKOLSKI PRIBOR, KNJIGE, RADNE BILJEŽNICE, NIJE IM TO VAŽNO	10
PRERANA UDAJA DJEVOJAKA, ROMSKA DJEVOJKA JE VRJEDNIJA U SVOJOJ ZAJEDNICI KAO MAJKA NEGO KAO OBRAZOVANA OSOBA	8
NEPOHAĐANJE VRTIĆA, PREDŠKOLE	6
FINANCIJSKI PROBLEMI I STRAH RODITELJA – DJECA NE MOGU NA IZVANNASTAVNE AKTIVNOSTI: IZLETE, EKSKURZIJE, KINO, KAZALIŠTE	6
PROBLEM SELJENJA I ONDA NEMA KONTINUITETA, ŠKOLE NE MOGU OSIGURATI SVE POTREBNO (KNJIGE) NE ZNAJU KAD ĆE SE OBITELJ DOSELITI, KADA ODSELITI	5
NEPRIHVATENOST OD DRUGE DJECE, BOJA KOŽE	4
POTEŠKOĆE U PONAŠANJU, ROMSKA DJECA ISKAZUJU NEPRIHVATLJIVE OBLIKE PONAŠANJA, IZAZIVAJU DRUGU DJECU, TUKU, MALTRETIRAJU, VRIJEĐAJU	4
NEMAM SAZNAJNA, NEMA NEKAKVIH PROBLEMA	3
NEPRILAGOĐEN KURIKULUM	2
NEZAPOŠLJAVANJE NAKON ZAVRŠETKA SREDNJE ŠKOLE, GUBITAK MOTIVACIJE ZA ŠKOLOVANJE	2
NEMAJU RADNE NAVIKE, NEMAJU ŽELJE DA ZAVRŠE ŠKOLE, MANJAK MOTIVACIJE ZA DOVRŠETAK OSNOVNOŠKOLSKOG OBRAZOVANJA	2
RODITELJI KASNIJE ŠALJU DJECU U ŠKOLU JER PROCJENJUJU DA DIJETE NIJE ZRELO ZA ŠKOLU, ČEKAJU DA IM VIŠE DJECE RAZLIČITE DOBI IDE ZAJEDNO U ŠKOLU, PA TAKO NEKI OŠ UPISUJU KASNIJE NEGO BI TREBALI	2

Iskazi sugovornika koji naglašavaju nedostatan rad učenika pripadnika romske nacionalne manjine kod kuće grupiraju se u nekoliko međusobno povezanih problema: nedostatak adekvatnih uvjeta za rad kod kuće, nedostatak roditeljske podrške pri savladavanju gradiva i nedostatak opreme za školu.

Kada se radi o nedostatku adekvatnih uvjeta za rad i nedostatku opreme za školu, sugovornici govore o kućanstvima u kojima učenici nemaju mogućnost pisanja školske zadaće ili učenja:

„Često nemaju uvjete, od udžbenika, školskog pribora do prostora gdje će pisati domaće zadaće, gdje će učiti. Radi se o mnogočlanim obiteljima gdje dođete tamo imaju dva kreveta, jedan stol i troje školske djece koji i nemaju gdje će uopće pisati zadaću. (...) Oni kad krenu u prvi razred malo tko zna hrvatski jezik tako da je to problem.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

lako intervjuirani, kako je prethodno navedeno, naglašavaju poboljšanje suradnje s roditeljima, ocjenjuju kako roditeljska podrška djeci pri učenju nije dostatna. Nedostatak podrške, međutim, nije odraz nedostatka interesa roditelja za obrazovanje djece, premda ima i sugovornika koji izražavaju takva mišljenja, već u većoj mjeri nedovoljne obrazovnosti samih roditelja da bi djeci mogli pružiti podršku kakva im je potrebna:

„Imam problem sa roditeljima koji nisu dovoljno obrazovani ovdje, ne završavaju doškolovanje za odrasle, ne idu u visoka učilišta, pa barem da završe tu osnovnu školu. Onda imaju roditelje koji dijete, sad imamo slučaj, ponavlja 5. razred, tata mi je bio na razgovoru zajedno s mamom i kaže: 'Ja imam dva razreda osnovne škole, kako da ja pomognem svom djetetu?'“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE).

Drugi najčešći problem u osnovnoškolskom obrazovanju koji navode predstavnici relevantnih institucija je nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika koje je usko vezano uz nemogućnost svladavanja gradiva:

„(...) još uvijek taj hrvatski jezik, pisanje i govorenje. Matematika i priroda, to je ono što iz života znaju i tu su jako dobri, a hrvatski i gramatika je problem što će vjerojatno i biti do osmog razreda za pojedine učenike. Problem je onda upravo u tom predškolskom gdje bi sustavno bila organizirana priprema za njih i vjerujem onda da bi do četvrtog razreda bez problema oni svi sto posto, koji redovito dolaze na nastavu, mogli usvojiti ove sadržaje koji su predviđeni u školi.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE).

Uz probleme u radu kod kuće i nepoznavanje hrvatskog jezika, intervjuirani navode i česte izostanke učenika romske nacionalne manjine i njihovo nesudjelovanje na izvannastavnim aktivnostima. Odnos između siromaštva i nedostatka integracije kroz školske aktivnosti sažima intervjuirani iz Križevačko-koprivničke županije:

„Problem je što su zbog svojeg siromaštva, njima je i ta škola, koja bi im trebala otvorit neke vidike, na neki način nedostupna jer nemaju novaca. Trebalo bi negdje pronaći novce za to. Mi kažemo da je nama obrazovanje besplatno, ali nije besplatno jer svaki korak van škole roditelji moraju platiti; hoćete terensku nastavu, hoćete kino, kazalište, izlete.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKA ŽUPANIJA)

O tome koji su osnovni problemi romskih učenika pri pohađanju osnovne škole, svoje su uvide kroz polustrukturirane intervjuje dali i predstavnici romske nacionalne manjine.

TABLICA 21. GLAVNI PROBLEMI U OSNOVNOŠKOLSKOM OBRAZOVANJU – UČESTALOST ODGOVORA PREDSTAVNIKA ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEPOZNAVANJE HRVATSKOG JEZIKA, MANJAK ROMSKIH POMAGAČA + PADALI SU VIŠE PUTA PRVI RAZRED ZBOG JEZIKA, SAD SE TO PROMIJENILO	14
FINANCIJSKI PROBLEM – KNJIGE, TORBE, PRIBOR, ODJEĆA, OBUĆA, NEMA STRUJE	8
RODITELJI SU NEZAINTERESIRANI, TREBALI BI VODITI VIŠE BRIGE O DJECI I ŠKOLI	8
DJECA NEMAJU ADEKVATNOG PROSTORA ZA UČENJE, NEIMAŠTINA, DOBU BLATNJAVI, PRLJAVI U ŠKOLU, LOŠE ODJEVENI	8

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
DISKRIMINACIJA – VRIJEDANJE ROMSKE DJECE OD STRANE DRUGE DJECE PO NACIONALNOJ OSNOVI, PRISUTNI STEREOTIPOVI KOD NASTAVNIKA I RODITELJA DRUGE DJECE, VIŠE JE PROBLEM BOJA KOŽE, MATERIJALNI, SOCIJALNI STATUS NEGO NACIONALNA PRIPADNOST, NEUKLJUČIVANJE ROMSKOG IDENTITETA U KULTURNE PROGRAME ŠKOLE, PA SE DJECA NE PREPOZNAJU U NJIMA	7
MALI BROJ KOJI ZAVRŠI OŠ, NAPUŠTAJU ŠKOLU S 14, 15 GODINA	5
NEDOSTATNA POMOĆ KOD KUĆE JER RODITELJI NISU DOVOLJNO OBRAZOVANI	3
PRAKSA JE PROBLEM	1
UPISIVANJE DJECE PO PRILAGOĐENOM PROGRAMU, ZBOG JEZIKA	2
IZOSTANCI S NASTAVE	2
NASTAVNICI NISU SENZIBILNI PREMA RAZLIČITOSTIMA ROMSKE DJECE	2
DJECA NE ŽELE IĆI U ŠKOLU, RODITELJI NE MOGU UTJECATI, DOŽIVLJAVAJU ŠKOLU KAO IGRU, A NE ODGOVORNOST	2

Nepoznavanje hrvatskog jezika kao glavni problem prepoznaju i predstavnici romske nacionalne manjine i to smatraju najvećim izazovom za uspješno obrazovanje svoje djece.

„To je malo njima jako teško zbog toga što ne znaju matematike, malo ide teško. Hrvatski jezik ide teško i ostale neki drugi stvari to i ne znaju baš. Znači malo su oni sad došli malo pametnu djeca oni bi htjeli pokazati ali malo ih tu kočimo. Zbog tu hrvatski, najviše hrvatski i matematika.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE).

Češće nego predstavnici relevantnih institucija, predstavnici romske nacionalne manjine ističu materijalnu deprivaciju roditelja kao izazove pohađanja osnovne škole za romsku djecu, jer im roditelji ne mogu osigurati potreban pribor za školu, knjige, bilježnice, ali ni odjeću i obuću, dok dio predstavnika romske nacionalne manjine navodi i loše uvjete stanovanja. Povezano s prethodna dva izazova gotovo podjednako percipirano kao izazov za romsku djecu i njihovo školovanje je nezainteresiranost i nemogućnost roditelja da im pomognu sa školski obavezama.

„Prvo i osnovno im je torbe, pribor, to je njima problem, odjeća, obuća.“ (PREDSTAVNIK NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Oni nemaju konkretno kod kuće pomoć od roditelja zato što ni roditelji nisu dovoljno obrazovani. Onda je tu poteškoća kad idete treba matematiku ili hrvatski napisati nema mu tko valjda pripomoći.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Ima, razlozi su uvjeti stanovanja, mnogobrojne obitelji, dvije prostorije, nema sanitarnog čvora, to utječe na njihov razvoj i rast.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Također, predstavnici romske nacionalne manjine ističu negativna iskustva romskih učenika u smislu nedovoljne senzibiliziranosti školskog kolektiva i zadirkivanja od druge djece. Dok neki sugovornici navode pojedinačne incidente iz škola, drugi prepoznaju i

neprilagođenost školskog kurikulumu kao strukturni problem:

„U županiji u cijelosti definitivno postoji neki oblik diskriminacije prema Romima, pa tako i prema romskoj djeci. Recimo, neuključivanje njihovog identiteta i kulture u programe pa onda djeca sebe ne prepoznaju u školskom kurikulumu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ ZAGREBAČKE ŽUPANIJE)

„Pa možda se... Možda se dogodi, ne znam, možda nekad kad malo djeca isprovociraju dijete da je Cigan ili nešto (...). Možda se dogodi da je to dijete isprovocirano i da taj dan možda ne može pratiti na nastavi jer je izvrijeđano od druge djece pa je malo možda... Možda da taj dio, ali toga je uvijek bilo, mislim da će uvijek i bit. I mome djetetu isto kažu, dođe kući pa kaže – meni kaže da sam Cigan, da sam – isto se događa to, ja kažem – ma ti to zanemari, nek' priča šta hoće, ti svoje uči i tako... Ma sve u svemu nema nekih veliki problema. Nema. To... To su sve sitnice koje... A ovo vrijeđanje, to... To će valjda samo po sebi stat kad... To je od djece. Dosta ima, dosta vrijeđanja ima. Znadu doć' kući djeca i druga djeca se žale onda i kažu, onda malo dođe i do svađe među njima i tako. Al' dobro. Sve je to u redu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Kao glavni problem jedan manji dio intervjuiranih ističe kako veliki dio romske populacije pohađa školu po prilagođenom programu:

„Jedino što imamo velik problem, (..) nekih 70 % su upisani po prilagođenom programu. Nakon osnovne škole ne mogu upisati strukovne škole koje bi danas sutra bila njihova zanimanja. Oni mogu upisati školu, ali mogu biti samo pomoćni majstori, pomoćni kuhari zidari itd.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKJE ŽUPANIJE)

4.1.7

Zaključci i rasprava

Kao što je naznačeno u uvodnom dijelu ovog poglavlja, Nacionalna strategija za uključivanje Roma prepoznaje područje obrazovanja kao jedno od ključnih prioritarnih područja.

Specifični cilj 2 u području obrazovanja NSUR je „povećati obuhvat romske djece oba spola predškolskim odgojem i obrazovanjem te podići razinu kvalitete predškolskog odgoja i obrazovanja djece pripadnika romske nacionalne manjine kao dio cjeline ranog obrazovanja djeteta, koji pomaže smanjenju razlika u društvenom podrijetlu i sposobnostima učenja, i nastoji što je moguće bolje zadovoljiti djetetove razvojne potrebe te ga uvesti u svijet svjesnog učenja.“¹³⁵ Pritom, polazne vrijednosti za praćenje učinka mjera koje se odnose na taj cilj su udio romske djece koja pohađa predškolski odgoj u odnosu na ukupni broj romske djece predškolske dobi te dio romske djece koja pohađa program

¹³⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

predškole u odnosu na ukupni broj romske djece predškolske dobi. Međutim, ti podaci dosad nisu bili raspoloživi.

Važan je podatak da je u Republici Hrvatskoj prema „Pregledu obrazovanja i osposobljavanja za 2017.“ Europske komisije stopa sudjelovanja u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju za opću populaciju među najnižima u usporedbi s drugim zemljama EU-a: 73,8 % naprema EU prosjek 94,8 %.¹³⁶ Kao što je ranije navedeno, Ministarstvo znanosti i obrazovanja osigurava sufinanciranje roditeljskog udjela predškolskog odgoja iz sredstava Državnog proračuna. To znači da je pohađanje predškolskog odgoja i obrazovanja za djecu pripadnike romske nacionalne manjine besplatno.¹³⁷

Iz rezultata istraživanja, vidljivo je da čak 69 % romske djece u dobi od tri do šest godina ne pohađa ni dječji vrtić ni predškolu. Razlozi nepohađanja vrtića ili predškole koje su naveli roditelji djece u dobi od tri do šest godina upućuju na raznolike probleme. U prvom redu, radi se o (pogrešnoj) percepciji da djeci uključivanje u programe predškolskog odgoja i obrazovanja nije potrebno, a koji su vidljivi u uvjerenjima da je dijete premlado (što je navelo 49 % roditelja), da netko kod kuće može brinuti za dijete (17 %), da bi dijete trebalo ostati s obitelji (3 %) i iskazima nepovjerenja prema djelatnicima ustanova koje provode programe predškolskog odgoja (1 %). Ovi podaci upućuju na potrebu za dodatnim osvještavanjem roditelja o važnosti predškolskog odgoja kao pripreme za osnovnoškolsko obrazovanje te nužnog preduvjeta za razvoj djeteta. Također, prema Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju, „program predškole je obavezan za svu djecu u godini dana prije polaska u osnovnu školu.“¹³⁸ Podatak o tome da 24 % djece u dobi od šest godina ne pohađa vrtić, predškolu, ni osnovnu školu, govori o tome da se poštivanje ove zakonske odredbe nedovoljno nadgleda i sankcionira.

Osim toga, dio razloga koji roditelji navode zbog kojih njihova djeca ne pohađaju programe predškolskog odgoja upućuju i na određene propuste u institucionalnom osiguravanju pristupa tim programima. Čak petina roditelja je navela da su ti programi preskupi, što može ukazivati ili na nedovoljnu informiranost roditelja o mjeri sufinanciranja roditeljskog udjela za pripadnike romske nacionalne manjine u integriranim programima predškolskog odgoja i predškole ili na neadekvatnu primjenu ove mjere. U svakome slučaju, odgovornost je institucija da osiguraju informiranost ciljane skupine o mogućnostima koje ova mjera donosi. Istovremeno, moguće je da dio roditelja sudjelovanje u programima predškolskog odgoja, smatra skupim, ne samo zbog plaćanja pohađanja, već i dodatnih troškova koji iz pohađanja proizlaze – odjeće i obuće te druge opreme koja je potrebna, kao i nemogućnosti ili prevelikih troškova prijevoza do ustanova koje provode te programe. Da takve ustanove nema u blizini, ustvrdilo je 12 % roditelja, a u uvjetima gdje je javni prijevoz nedovoljno dobro organiziran, ili skup, i u uvjetima u kojima rodi-

¹³⁶ Europska komisija, *Pregled obrazovanja i osposobljavanja za 2017 – Hrvatska*, 2017, https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-hr_hr.pdf (22. 5. 2018.).

¹³⁷ Vidi npr. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Obavijest o sufinanciranju roditeljskog udjela u cijeni predškolskog odgoja za djecu pripadnike romske nacionalne manjine u školskoj godini 2017./2018.*, 2017, https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2018/OBRAZOVANJE/Nacionalne-manjine/obavijest_o_sufinanciranju_roditeljskog_udjela_u_cijeni_predskolskog_odgoja_romske_nacionalne-manjine-2017_2018.pdf (23. 5. 2018.).

¹³⁸ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (Narodne novine, 10/97, 107/07 i 94/13).

telji ne posjeduju osobna vozila kojima bi prevozili djecu (djelomično iz zbog zakonskih ograničenja u području socijalne skrbi), čini se da je dijelu roditelja sudjelovanje djece u tim programima doista preskupo.

Specifični cilj 3 NSUR-a koji se odnosi osnovnoškolsko obrazovanje navodi da treba „izjednačiti obuhvaćenost osnovnoškolskim obrazovanjem pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek upisa osnovnoškolskog obrazovanja na razini RH (dosegnuti postotak obuhvaćenosti od 98 %) te izjednačiti završnost osnovnoškolskog obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosjek završnosti osnovnoškolskog obrazovanja na razini RH (dosegnuti postotak završnosti od 95 %).“¹³⁹ Gledajući podatke anketnog istraživanja, 95 % romske djece u dobnoj skupini od 7 do 14 godina pohađa osnovnu školu, čime je gotovo dosegnut postotak obuhvaćenosti opće populacije osnovnoškolskim obrazovanjem. Međutim, potrebno je dodatno raditi na osiguravanju boljih obrazovnih postignuća učenika romske nacionalnosti (boljeg školskog uspjeha, veće stope završavanja škole te kvalitetnijih odgojno-obrazovnih ishoda), a što je vezano za uklanjanje problema s kojima se susreću tijekom osnovnoškolskog obrazovanja, poput nedovoljnog poznavanja hrvatskog jezika, nedovoljne podrške roditelja pri učenju i ispunjavanju školskih obaveza, loših materijalnih uvjeta i nedostatka potrebne opreme za obrazovanje te drugih. Pritom, osim važnosti predškolskog odgoja i obrazovanja koji je nužan preduvjet za otklanjanje nekih od tih problema, potrebno je uzeti u obzir i druge moguće mjere, koje su prepoznate u prethodnom akcijskom planu, ali nisu dovoljno zastupljene, poput angažiranja romskih pomagača i osiguravanja produženog boravka u školama. Produženi boravak u osnovnoj školi pohađa otprilike četvrtina đaka (27,3 % od 660 učenika za koje je dobiven valjan odgovor). Nadalje, u uzorku roditelja djece do 16 godina koja pohađaju osnovnu školu, 26,4 % ima barem jedno dijete koje je imalo romskog pomagača tijekom školovanja, pri čemu su romski pomagači prisutniji u Međimurskoj i Varaždinskoj, nego u drugim županijama. Većina roditelja koji imaju takvo iskustvo, ocijenili su to pozitivnom praksom, a sličan je i dojam predstavnika relevantnih institucija i romske nacionalne manjine koji su sudjelovali u kvalitativnom istraživanju. No, nedostatak financijskih sredstava često predstavlja prepreku za provedbu tih mjera, za koje je potrebno osigurati veća ulaganja, koja bi trebala biti dugoročna i sustavna te temeljena na procjeni potreba u konkretnoj lokalnoj zajednici.

Dodatno, podaci koji se tiču specifičnog cilja 4 u području osnovnoškolskog obrazovanja, a to je „do 2020. godine ukinuti sve razredne odjele koje pohađaju samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine“¹⁴⁰, pokazuju da 20 % romske djece polazi razredne odjele koje pohađaju isključivo učenici pripadnici romske nacionalne manjine. Vidljivo je da se u tom području treba ostvariti dodatni pomak. U Hrvatskoj postoje primjeri dobre prakse integracije u školama na razinama jedinica lokalne samouprave. Na primjer, lokalna samouprava u Kutini je u suradnji s osnovnim školama te uz odobrenje nadležnog

¹³⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanijina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁴⁰ Ibid.

ministarstva, onemogućila postojanje razrednih odjela koje pohađaju samo učenici pripadnici romske nacionalne manjine i to mjerama poput organiziranog prijevoza učenika u osnovne škole udaljenije od njihovog mjesta stanovanja. Dakle, uz dodatna ulaganja i vođenje računa pri kreiranju ustroja upisnih područja moguće je postići bolje rezultate.

Podaci istraživanja pokazuju da se, za razliku od obuhvata djece pripadnika romske nacionalne manjine osnovnoškolskim obrazovanjem, obuhvat srednjoškolskim obrazovanjem ne može smatrati zadovoljavajućim, imajući u vidu specifični cilj 5 NSUR-a u području obrazovanja: „smanjiti razliku između prosječnog obuhvata i završnosti srednjeg i visokog obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na prosječni obuhvat i završnost srednjeg i visokog obrazovanja na razini RH“. Prema Popisu stanovništva 2011. godine, 52,6 % opće populacije u Hrvatskoj je imalo najviši završeni stupanj obrazovanja srednjoškolsko obrazovanje, dok isto vrijedi za 14,5 % Roma o kojima su podaci bili prikupljeni tim istraživanjem. Rezultati istraživanja pokazali su i da 31 % mladih u dobi od 15 do 18 godina pohađa srednju školu, pri čemu utvrđena statistički značajna razlika po spolu – 36 % dječaka pohađa srednju školu, dok isto vrijedi za 26 % djevojčica. Kao glavni razlozi nepohađanja srednjoškolskog obrazovanja, detektirani su financijski razlozi, raniji lošiji obrazovni rezultati te sklapanje braka i trudnoća/postajanje roditeljem. Kad gledamo podatke o onim mladima u toj dobnoj skupini koji su upisali srednju školu, ali su od nje odustali, na vrhu ljestvice razloga pojavljuju se ista ta četiri razloga, s tim da je ovdje sklapanje braka u jednakoj mjeri čest razlog kao i financijski razlozi. Čini se, stoga, da za je za postizanje posebnih ciljeva NSUR-a u području srednjoškolskog obrazovanja: „povećati broj pripadnika/ca romske nacionalne manjine koji upisuju srednje obrazovanje do 2020. godine i „povećati broj pripadnik/ca romske nacionalne manjine koji završavaju srednje obrazovanje do 2020. godine“¹⁴¹, uz osiguravanje boljih obrazovnih postignuća učenika pripadnika romske nacionalne manjine u osnovnoj školi, potrebno raditi na podizanju financijskih mogućnosti za srednjoškolsko obrazovanje te osigurati veću razinu podrške mladima, a posebno djevojkama, koji su zasnovali vlastite obitelji, da ostanu u sustavu obrazovanja.

Gledajući osiguranje financijskih preduvjeta za pohađanje srednje škole, Ministarstvo znanosti i obrazovanja dodjeljuje stipendije učenicima srednje škole, na temelju kriterija definiranim odlukama o kriterijima i načinu ostvarivanja prava na stipendiju za redovite učenike polaznike srednjih škola pripadnike romske nacionalne manjine.¹⁴² Prema rezultatima ovoga istraživanja, 72,6 % primalo je neki oblik stipendije. Izvori stipendije su bili država (73,1 %) i grad ili općina (17,6 %) uz 10,3 % onih koji nisu znali navesti izvor stipendije ili su naveli neki drugi izvor. Iz podataka je vidljivo da stipendiju ne primaju svi učenici pripadnici romske populacije, pri čemu razlozi mogu biti neinformiranost o dostupnosti stipendiranja, nevoljkost za pribavljanje dokumentacije potrebne za prijavu na javni po-

¹⁴¹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁴² Vidi npr. Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Odluka o kriterijima i načinu ostvarivanja prava na stipendiju za redovite učenike polaznike srednjih škola pripadnike romske nacionalne manjine za školsku godinu 2017./2018.*, 2017, https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/10/4443713-odluka_o_kriterijima_za_dodjelu_stipendije_u_sk_g_17-186168069.pdf (22. 5. 2018.).

ziv i loši obrazovni rezultati. Kad gledamo visinu same stipendije, možemo zaključiti da ona nije dovoljna da bi motivirala učenike da ostanu u obrazovnom sustavu, odnosno osigurala pokrivanje svih potrebnih životnih troškova, pogotovo za one srednjoškolce koji su ujedno i roditelji i moraju skrbiti o obiteljima.

Specifični cilj NSUR-a 5 za područje visokog obrazovanja je „do 2020. godine povećati broj pripadnika/ca romske nacionalne manjine koji završavaju visoko obrazovanje te onih koji nastavljaju poslijediplomski studij“. Istraživanjem je utvrđeno kako je broj pripadnika romske nacionalne manjine koji pohađaju ili su završili visoko obrazovanje izrazito malen, pri čemu treba uzeti u obzir da je njihov broj u cjelokupnoj populaciji višestruko veći. Sedam osoba koje su bile obuhvaćene istraživanjem trenutno pohađa visoku školu, šestero veleučilište i još šestero fakultet (11 muškaraca i 8 žena). U uzorku punoljetnika za koje je poznat najviši postignuti stupanj obrazovanja, njih sedmero je završilo višu školu ili preddiplomski studij, a šestero fakultet ili diplomski studij, većinom trenutno u dobi oko 30. godine (sedam muškaraca i šest žena). U uzorku 14 je punoljetnih osoba upisalo fakultet, ali kasnije odustalo od studija, a njih polovina je trenutno u dobi od 19 do 25 godina. U dobi od 18 do 24 godina, kao objašnjenje zašto se trenutno ne školuje, otprilike trećina mladih navodi sklapanje braka i/ili postajanje roditeljem, četvrtina financijske razloge, a po desetina mišljenje da su dovoljno obrazovani i loše ranije obrazovne rezultate ili neuspjeh pri upisu. Kao i u slučaju srednje škole, potrebno je dodatne napore ulagati u podizanje financijskih mogućnosti romske populacije za visoko obrazovanje kroz programe stipendiranja te podizanje razine podrške studentima koji su zasnovali obitelji da nastave školovanje.

Također, najveći broj Roma se ne školuje dodatno u odrasloj dobi. U odrasloj dobi samo njih 4,2 % je završilo osnovnu školu, 1,9 % srednju školu, dok ih je 4,5 % završilo program stručnog osposobljavanja. Program stručnog osposobljavanja najčešće završavaju u dobi od 26 do 40 godina – njih 5,7 %, dok ih u mlađoj skupini od 19 do 25 godina taj program završava 4,6 %. Nužno je stoga „povećati obuhvat odraslih pripadnika/ca romske nacionalne manjine programima opismenjavanja, obrazovanja i osposobljavanja kroz cijelo opće, strukovno, visoko i obrazovanje, s ciljem razvijanja individualnih potencijala i jačanja njihovih kapaciteta i kompetencija za postizanje veće konkurentnosti na tržištu rada i trajne zapošljivosti te povećanje njihove društvene uključenosti i aktivnog sudjelovanja u svim područjima suvremenog života“, kako to definira specifični cilj 7 Nacionalne strategije za uključivanje Roma u tom području.

Zaključno, iako predstavnici relevantnih institucija i romske nacionalne manjine koji su sudjelovali u kvalitativnom istraživanju većinom upućuju na to da je u posljednjih deset godina u području obrazovanja došlo do pozitivnog pomaka, što je u skladu s dijelom pokazatelja prikupljenih kvantitativnim istraživanjem, vidljivo je da su potrebni dodatni napori kako bi se na svim razinama obrazovanja postigla zadovoljavajuća razina uključenosti pripadnika romske nacionalne manjine. Daljnji napredak u uključivanju romske nacionalne manjine u obrazovanje dugoročno bi, uz ostvarivanje nekih drugih preduvjeta, trebao osigurati i uspjeh na drugim područjima društvenog i političkog života, odnosno drugih prioritetnih područja Nacionalne strategije za uključivanje Roma te postizanje boljih socijalnih ishoda romske populacije u Hrvatskoj.

Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život

Opći cilj Nacionalne strategije za uključivanje Roma u ovom području je „smanjiti jaz između romske nacionalne manjine i većinskog stanovništva na tržištu rada“.¹⁴³ Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život Nacionalna strategija za uključivanje Roma prepoznaje kao jedno od prioritarnih područja, ali navodi i da je to „istovremeno jedan od glavnih izazova“.¹⁴⁴ Pripadnici romske nacionalne manjine ubrajaju se u teže zapošljive osobe, kako zbog predrasuda i diskriminacije u području zapošljavanja, tako i zbog lošije obrazovne strukture u toj populaciji. Pritom, ne treba zanemariti da su mogućnosti zapošljavanja u nekim područjima Republike Hrvatske znatno smanjene za cjelokupnu populaciju. Naime, prema podacima Eurostata, Hrvatska je četvrta zemlja članica Europske unije po stopi nezaposlenosti (9,4 % u ožujku 2018.).¹⁴⁵

Dosadašnja istraživanja potvrđuju pretpostavke i podatke institucija o velikoj stopi nezaposlenosti u romskoj populaciji. Tako studija „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“ iz 2014. godine navodi da je stopa nezaposlenosti Roma u dobi od 15 do 64 godine 65,1 %, ¹⁴⁶ dok istraživanje Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2016. godine navodi podatak o 62 %.¹⁴⁷ Posebna je pažnja u Nacionalnoj strategiji dana pitanju zapošljavanja i uključivanja Romkinja u gospodarski život, s obzirom na to da su Romkinje rjeđe zaposlene od muških pripadnika te populacije. Također, autorica poglavlja o zapošljavanju već spomenute studije¹⁴⁸ „Romska svakodnevica u Hrvatskoj“, Dunja Potočnik navodi da: „Romi otežano dolaze do zaposlenja s reguliranim socijalnim pravima, pri čemu su Romi iz ruralnih krajeva posebno pogođeni, a velik broj Roma radi u sektoru sive ekonomije ili na kratkotrajnim poslovima“.¹⁴⁹

¹⁴³ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Eurostat, *March 2018 – Euro area unemployment at 8,5%*, 2018., <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8853183/3-02052018-AP-EN.pdf/ab3f9296-2449-4816-b1db-1faf6a15b79a> (28. 5. 2018.).

¹⁴⁶ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

¹⁴⁷ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

¹⁴⁸ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

¹⁴⁹ Ibid.

S obzirom na brojne poteškoće vezane uz prikupljanje podataka o uključenosti pripadnika romske nacionalne manjine u području zapošljavanja i uključivanja u gospodarski život, od institucija zaduženih za provedbu mjera NSUR-a, dosad je bilo teško pratiti učinak strategije u ovome području.

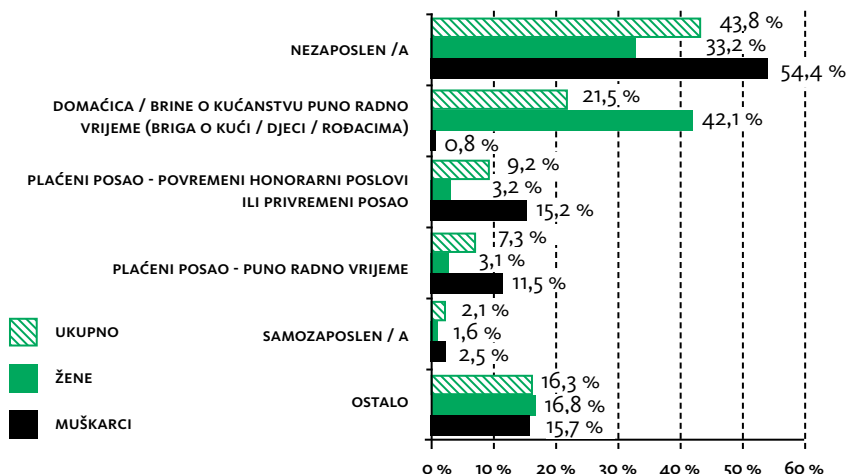
U poglavlju koje slijedi su prikazani podaci koji se tiču strukture zaposlenosti i nezaposlenosti, odnosno podaci o radnom statusu, zanimanju pripadnika romske nacionalne manjine, plaćenom radu, zaposlenosti mladih, obliku zaposlenosti prema trajanju zaposlenja te prema vrsti poslodavca, trajanju nezaposlenosti, aktivnosti nezaposlenih pri traženju posla, stavu prema dodatnom školovanju u svrhu zaposlenja te zainteresiranosti za pokretanje vlastitog posla. Osim ovoga, predstavljeni su i uvidi ključnih dionika (predstavnik relevantnih institucija i predstavnika romske nacionalne manjine) o glavnim problemima pri zapošljavanju pripadnika romske nacionalne manjine te diskriminaciji pri zapošljavanju.

4.2.1

Struktura zaposlenosti

Prema podacima iz anketnog istraživanja, udio nezaposlenih članova romskih kućanstava u dobi od 15 do 65 godina je 43,8 %, onih koji rade plaćeni posao puno radno vrijeme 7,3 %, a povremene ili privremene poslove 9,2 %, dok je samozaposlenih 2,1 %. Ako se 21,4 % onih koji brinu o kućanstvu puno radno vrijeme razloži po spolu i pridoda kategoriji nezaposlenih, tada je jasno kako je tri četvrtine Romkinja ili nezaposleno ili su domaćice. Podaci o radnom statusu prema spolu prikazani su Grafikonom 12.

GRAFIKON 12. RADNI STATUS OSOBA U DOBI 15 DO 65 GODINA PO SPOLU¹⁵⁰

¹⁵⁰ U ukupan N=2904 uključene su sve osobe koje se nalaze u radno sposobnoj dobi do navršene 66 godine, a isključeni su ispitanici koji su u upitniku A-forme izabrali kategoriju za koju ne postoji pandan u B-formi (npr. „dijete koje ne pohađa ni vrtić ni predškolu niti školu“). U kategoriju „Ostalo“ ulaze oni koji se školuju, na stručnom osposobljavanju, u obiteljskom poslu na poljoprivrednom gospodarstvu te volonteri (ispod 1%), isključeni iz tržišta rada zbog bolesti/invaliditeta (2,9 %), na porodiljnom ili roditeljskom dopustu (2,1 %), prestari za rad, ali bez mirovine (1,1 %) i oni u mirovini (1,4 %).

Osim pitanja o radnom statusu, prikupljeni su i podaci o zanimanju članova kućanstva. Daleko najčešća trenutna ili posljednja zanimanja su jednostavna zanimanja (32,0 %), zatim poljoprivredna i šumarska zanimanja (7,6 %) te uslužna i trgovačka zanimanja (6,9 %), a zanimanja rukovoditelja postrojenjima i strojevima, industrijskih proizvođača i sastavljača proizvoda nešto su rjeđa (4,4 %). Jedino je u uslužnim i trgovačkim zanimanjima ujednačen udio žena i muškaraca, a sve ostale kategorije odražavaju veću uključenost muškaraca u tržište rada. Nepovoljniji položaj žena je očit i iz podatka kako 41,0 % pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi koji nikad nisu radili sačinjava 25 % Roma i čak 58 % Romkinja. U 4,5 % kućanstava (N=1493) netko od ukučana je na sebe imao prijavljen obrt ili je bio samozaposlen na poljoprivrednom gospodarstvu, od toga se u 52 kućanstva radilo o muškarcima, u 11 o ženama, a samo u jednom kućanstvu i o ženi i o muškarcu.

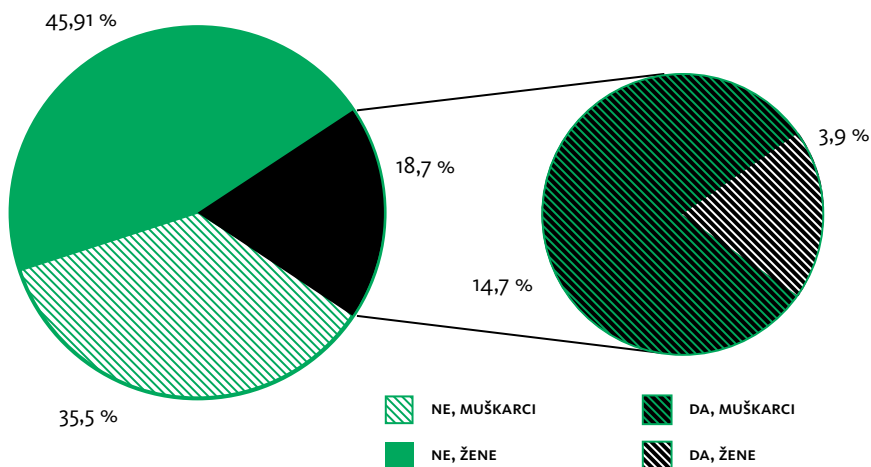
TABLICA 22. GRUPA ZANIMANJA KOJA NAJBOLJE OPISUJE ONO ŠTO RADE ILI SU POSLJEDNJE RADILE OSOBE U DOBI OD 15 DO 65 GODINA PO SPOLU¹⁵¹

	SPOL					
	MUŠKARCI		ŽENE		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
JEDNOSTAVNA ZANIMANJA (NPR. ČISTAČ/ICA, RADNIK/CA NA PROIZVODNOJ LINIJI I SL.)	519	39,0 %	306	24,6 %	825	32,0 %
RUKOVATELJI POSTROJENJIMA I STROJEVIMA, INDUSTRIJSKI PROIZVOĐAČI I SASTAVLJAČI PROIZVODA (NPR. RUKOVOĐENJE POSTROJEN	105	7,9 %	8	0,6 %	113	4,4 %
POLJOPRIVREDNICI, ŠUMARI, RIBARI I LOVCI	129	9,7 %	67	5,4 %	196	7,6 %
USLUŽNA I TRGOVAČKA ZANIMANJA (NPR. KONOBARICA, PRODAVAČICA, KUCHARICA, FRIZERKA I SL.)	96	7,2 %	81	6,5 %	177	6,9 %
NIKAD NIJE RADIO/LA	338	25,4 %	719	57,8 %	1057	41,0 %
UKUPNO	1332	100,0 %	1243	100,0 %	2575	100,0 %

Osim pitanja o formalnom zapošljavanju postavljeno je i pitanje o obavljanju plaćenog posla, kako bi se utvrdilo koji je udio pripadnika romske nacionalne manjine koji na bilo koji način, formalni ili neformalni, privređuju za život. Četiri petine (81,3 %) pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi do navršениh 66 godina (N=2796) nije u proteklom tjednu radilo plaćeni posao. Gledano po spolu, nije radilo 92,1 % svih žena i 70,7 % svih muškaraca za koje su prikupljeni odgovarajući podaci, što upućuje na statistički značajnu povezanost spola i nedavnog obavljanja plaćenog posla.

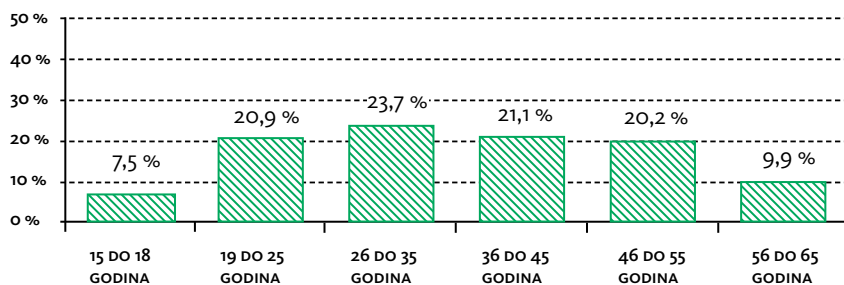
¹⁵¹ U ukupan N=2575 uključene su sve osobe za koje su prikupljeni valjani odgovori na postavljeno pitanje o zanimanjima, a koje se nalaze u radno sposobnoj dobi do navršene 66 godine, pri čemu su isključeni ispitanici koji su u upitniku A-forme izabrali kategoriju za koju ne postoji pandan u B-formi. U kategoriju „Ostalo“ (8,1 %) pridodani su oni koji su odabrali odgovor „Nešto drugo“ (5,9 %) te odgovore s manje od 1 % zastupljenosti (administrativni službenici u privatnom sektoru, rad u državnim službama i drugi).

GRAFIKON 13. OSOBE U DOBI OD 15 DO 65 GODINA S OBZIROM NA TO JESU LI TIJEKOM PROTEKLOG TJEDNA RADILE BILO KAKAV PLAĆENI POSAO (U GOTOVINI ILI NATURI) PO SPOLU

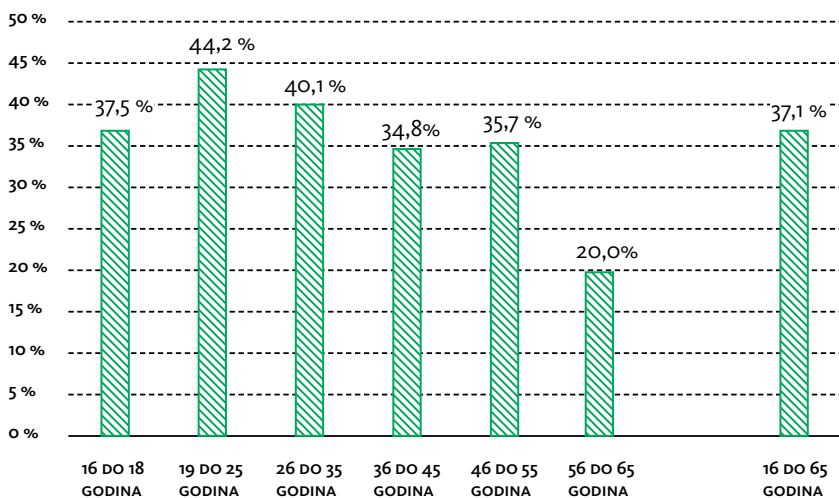
Kad se petina (18,7 %) članova romskih kućanstava koja je nekim poslom nešto zaradila proteklog tjedna analizira po dobi, tada je vidljivo da je radno najmanje aktivna najstarija i najmlađa prikazana dobna skupina, u kojima je relativno gledano od dva do tri puta manje radno aktivnih nego u dobnoj skupini od 26 do 35 godina. Dodatnom provjerom utvrđeno je kako među onima koji su mlađi od 15 ili stariji od 65 godina gotovo da i nema onih koji su radili plaćeni posao proteklog tjedna.

GRAFIKON 14. OSOBE U DOBI OD 15 DO 65 GODINA KOJE SU TIJEKOM PROTEKLOG TJEDNA RADILE BILO KAKAV PLAĆENI POSAO (U GOTOVINI ILI NATURI) PO DOBI

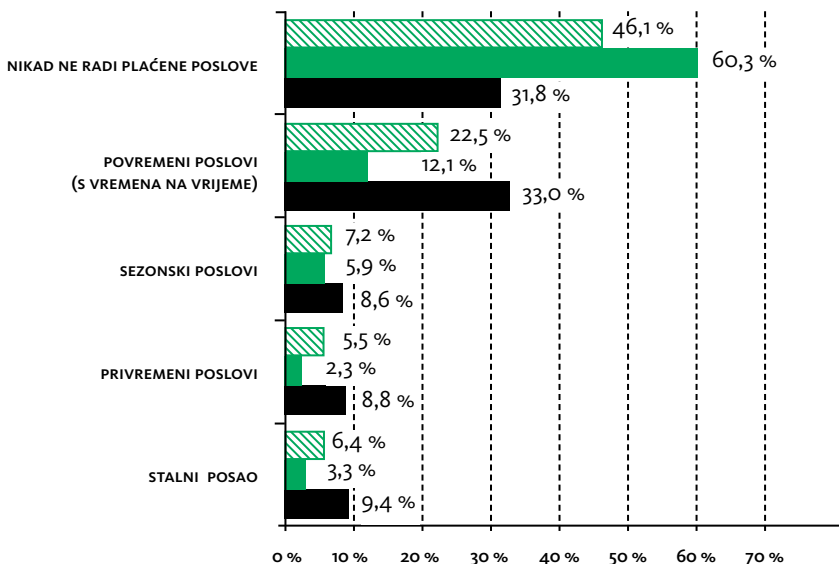
U B-formi ankete postavljeno je i pitanje (N=730 valjanih odgovora): „Jeste li u posljednjih 12 mjeseci negdje radili za novac?“. U posljednjih godinu dana radilo je nešto više od trećine (37,1 %) pripadnika romske nacionalne manjine. Statistički je značajna povezanost između spola i plaćenog rada: u posljednjih godinu dana za novac je radila približno petina žena (20,8 %) i polovina muškaraca (54,4 %).

GRAFIKON 15. OSOBE U DOBI OD 16 DO 65 GODINA KOJE SU U POSLJEDNJIH 12 MJESECI NEGDJE RADILE ZA NOVAC PO DOBI

Usporede li se podaci iz Grafikona 14. i Grafikona 15., može se zaključiti kako je otprilike dvostruko više onih koji su negdje radili za novac u posljednjih godinu nego u posljednjih tjedan dana. Takav odnos približno vrijedi po svim dobnim skupinama, osim u najmlađoj, gdje ne postoje podaci za petnaestogodišnjake za to pitanje iz B-forme upitnika.

GRAFIKON 16. OBLIK PLAĆENOG RADA PO SPOLU OSOBA U DOBI OD 15 DO 65 GODINA¹⁵²

¹⁵² Na pitanje o obliku plaćenog posla bilo je moguće više odgovora pa suma ne daje 100 %. Iz prikaza su isključeni umirovljenici.

Za gotovo polovinu pripadnika romske nacionalne manjine u dobi od 15 do 65 godina (N=2886) zabilježen je odgovor „Nikad ne radi plaćene poslove“. Povremene poslove radi 22,5 %, a privremene 5,5 % osoba o kojima su prikupljeni podaci. Nadalje, 7,2 % radi sezonske poslove, a 6,4 % ima stalan posao. Postoji statistički značajna povezanost spola i plaćenog posla. Naime, žene su znatno zastupljenije u kategoriji „Nikad ne radi plaćene poslove“, a muškarci u kategoriji „Povremeni“ i „Privremeni“ poslovi, ali i u kategoriji „Stalan posao“.

Anketno istraživanje pokazalo je da je stopa nezaposlenosti mladih Roma, odnosno onih između 16 i 30 godina, vrlo visoka. Od 1447 njih koji su odgovarali na pitanje o radnom statusu, čak ih je 669 (46,2 %) navelo da su nezaposleni. Toj se skupini može dodati i kategorija domaćica, kojih je 278 (19,2 %). Da ima plaćeni posao puno radno vrijeme navelo je njih 7,3 %, da rade povremene honorarne poslove navelo je 148 mladih, tj. 10,2 %, na porodiljnom ih je 3,2 %, samozaposlenih je 1,4 %, a 111 (7,7 %) pohađa srednju školu.¹⁵³ Analiza oblika plaćenog posla u populaciji mladih Roma potvrdila je da njih vrlo malo ima-formalno zaposlenje. Na pitanje je odgovorilo 1471 Roma u dobi 16 do 30 godina, od kojih stalan posao ima tek 5,7 %, a privremeni njih 5,8 %. Vrlo je slična situacija i sa sezonskim poslovima (7 %). Da nikad ne radi plaćene poslove navelo je 29,9 % muškaraca i 60,2 % žena. Iako vrlo malo mladih Roma zaposleno i/ili rade neke oblike plaćenog posla, muškarci statistički značajno više nego žene rade plaćene poslove.

TABLICA 23. OBLIK PLAĆENOG POSLA – MLADI U DOBI 16 DO 30 GODINA

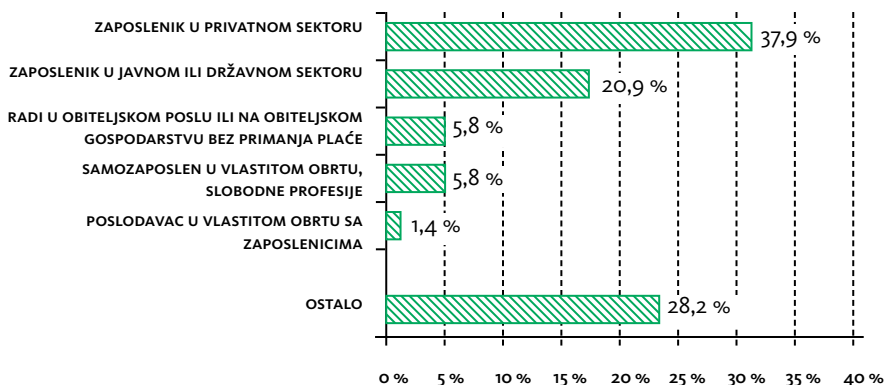
OBLIK PLAĆENOG POSLA		MUŠKARCI (N=737)	ŽENE (N=734)	UKUPNO (N=1471)
IMA STALAN POSAO	Ne	92,0 %	96,7 %	94,4 %
	Da	8,0 %	3,3 %	5,7 %
IMA PRIVREMENI POSAO	Ne	90,6 %	97,8 %	94,2 %
	Da	9,4 %	2,2 %	5,8 %
RADI SEZONSKE POSLOVE	Ne	91,9 %	94,1 %	93,0 %
	Da	8,1 %	5,9 %	7,0 %
RADI POVREMENE POSLOVE (S VREMENA NA VRIJEME)	Ne	65,5 %	88,6 %	77,1 %
	Da	34,5 %	11,4 %	23,0 %
NIKAD NE RADI PLAĆENE POSLOVE	Ne	70,1 %	39,8 %	55,0 %
	Da	29,9 %	60,2 %	45,1 %

Utvrđeno je da od onih koji na neki način rade (N=1078), relativna većina radi u privatnom sektoru, a petina u javnom ili državnom sektoru, pri čemu je potrebno naglasiti da je moguće pretpostaviti da se taj oblik rada vrlo često odnosi na javne radove i druge mjere aktivnog zapošljavanja. S obzirom na oblik zaposlenosti prema poslodavcu, nema bitnih razlika po spolu te stoga nisu ni prikazane. Dodatnim pitanjem je provjereno potpisuju li pisani ugovor s poslodavcem oni koji na neki način rade te je utvrđeno da čak 53,6 %

¹⁵³ U kategoriji „Ostalo“ nalazi se 1,3 % mladih, dok je u preostalim kategorijama riječ o zanemarivo malom broju ispitanih.

ne potpisuje ugovor, 40,5 % potpisuje, 5,4 % s nekim poslodavcima potpisuje ugovor, a s nekima ne i još 0,5 % ne zna ili odbija odgovoriti na to pitanje.

GRAFIKON 17. OBLIK ZAPOSLENOSTI PREMA POSLODAVCU¹⁵⁴

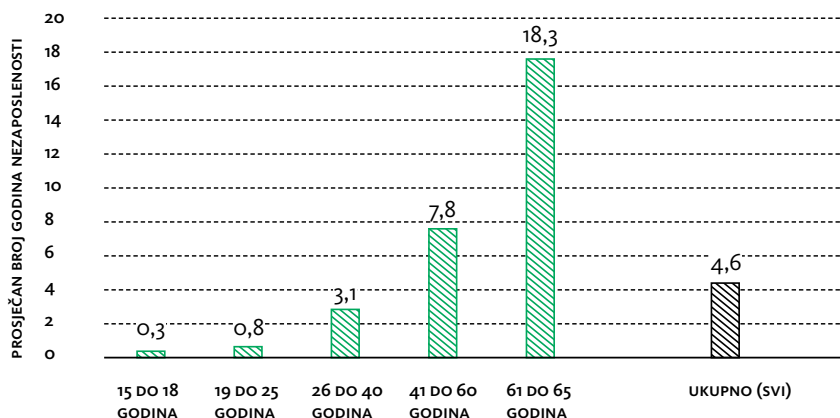

4.2.2

Struktura nezaposlenosti

Logično je očekivati najviše prosječno trajanje nezaposlenosti u najstarijoj dobnoj skupini, ali je iznos utvrđen anketnim istraživanjem neočekivano visok – u prosjeku više od 18 godina nezaposlenosti za one starije od 60 godina. Ukupno gledano, za nezaposlenu radno sposobnu romsku populaciju do navršene 66. godine života prosječno trajanje nezaposlenosti iznosi nešto manje od pet godina, pri čemu je 44 % nezaposleno do godinu dana, a preostalih 56 % duže je, tj. dugotrajno nezaposleno.

GRAFIKON 18. PROSJEČAN BROJ GODINA TRAJANJA NEZAPOSLENOSTI PREMA DOBNIM SKUPINAMA¹⁵⁵

¹⁵⁴ Prikazani su podaci samo za one u dobi od 15 do 65 godina za koje je zabilježen bilo koji oblik plaćenog posla, a koji nisu u mirovini.

¹⁵⁵ Podaci se odnose na osobe u dobi 15 do 65 godina za koje nije navedeno da trenutno imaju stalan ili privremeni posao, a nisu u mirovini (N=695).

4.2.3

Aktivnosti nezaposlenih u traženju posla

Kako bi se utvrdilo koji je udio nezaposlenih aktivan pri traženju posla, kroz anketno istraživanje postavljena su i pitanja o aktivnosti u traženju posla. Od onih ispitanika koji nemaju stalan posao,¹⁵⁶ nešto više od polovine njih je prijavljeno na Zavodu za zapošljavanje (52,3 %). Da aktivno traži poslove navelo je njih 37,4 %. Vlastiti posao pokušava pokrenuti njih 5,5 %, a onih koji ne traže posao jer misle da ga neće pronaći ima 7,5 %. Analiza prema spolu pokazala je da postoji statistički značajna razlika – više muškaraca nego žena prijavljeno je na Zavodu za zapošljavanje. Isto tako, muškarci su aktivniji u traženju posla od žena. Također, veći broj muškaraca nego žena pokušava pokrenuti vlastiti posao.

TABLICA 24. AKTIVNOSTI NEZAPOSLENIH PREMA SPOLU I UKUPNO

		SPOL				UKUPNO	
		MUŠKARAC		ŽENA		N	%
		N	%	N	%		
PRIJAVLJEN/A JE NA ZAVODU ZA ZAPOSŁJAVANJE	Ne	349	44,5 %	253	52,9 %	602	47,7 %
	Da	435	55,5 %	225	47,1 %	660	52,3 %
UKUPNO		784	100,0 %	478	100,0 %	1262	100,0 %
AKTIVNO TRAŽI POSAO/ POSLOVE	Ne	450	57,1 %	345	71,6 %	795	62,6 %
	Da	338	42,9 %	137	28,4 %	475	37,4 %
UKUPNO		788	100,0 %	482	100,0 %	1270	100,0 %
POKUŠAVA POKRENUTI VLASTITI POSAO	Ne	725	92,6 %	467	97,7 %	1192	94,5 %
	Da	58	7,4 %	11	2,3 %	69	5,5 %
UKUPNO		783	100,0 %	478	100,0 %	1261	100,0 %
NE TRAŽI POSAO JER SE ŠKOLUJE	Ne	780	99,6 %	471	98,5 %	1251	99,2 %
	Da	3	0,4 %	7	1,5 %	10	0,8 %
UKUPNO		783	100,0 %	478	100,0 %	1261	100,0 %
NE TRAŽI POSAO JER MISLI DA GA NEĆE NAĆI	Ne	734	93,7 %	432	90,4 %	1166	92,5 %
	Da	49	6,3 %	46	9,6 %	95	7,5 %
UKUPNO		783	100,0 %	478	100,0 %	1261	100,0 %

U B-formi upitnika postavljeno je i sljedeće pitanje: „Jeste li u posljednjih 12 mjeseci aktivno tražili posao?“. Kad se iz analize isključe oni koji su još uvijek u sustavu školovanja ili su već u (ne)formalnoj mirovini ili su trenutno stalno zaposleni, a takvih je ukupno 629 ispitanika u B-formi ankete, proizlazi kako je posao aktivno u prošloj godini tražilo 49,0 % potencijalno zainteresiranih za zaposlenje i to 68,4 % muškaraca i 32,6 % žena (pove-

¹⁵⁶ Podaci se odnose na osobe u dobi 15 do 65 godina za koje je pod radni status navedeno da su nezaposleni (N=1270). Osobe (žene) za koje je navedeno da su domaćice, tj. da brinu o kućanstvu, nisu uključene jer ne zadovoljavaju definiciju nezaposlene osobe. U evidenciji nezaposlenih osoba po Zakonu o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti može se voditi osoba sposobna za rad ili djelomično sposobna za rad, u dobi od 15 do 65 godina koja nije u radnom odnosu, aktivno traži posao i raspoloživa je za rad te nije redoviti učenik ili student.

zanost statistički značajna po spolu).

Nezaposlenim osobama u dobi od 16 do 65 godina postavljeno je pitanje o tome smatraju li da bi im dodatno školovanje pomoglo u pronalasku posla. Od 696 njih koji su odgovorili na to pitanje, više od polovine (56,3 %) njih smatra da bi im dodatno školovanje pomoglo. Upravo njima koji su potvrdno odgovorili na to pitanje postavljeno je i pitanje o spremnosti na dodatno školovanje. Od 385 onih koji su istaknuli da bi im školovanje pomoglo u pronalasku posla, njih 67,0 % izrazilo je i spremnost za dodatno školovanje.

TABLICA 25. STAV O DODATNOM ŠKOLOVANJU PREMA SPOLU

Smatrate li da bi vam dodatno školovanje pomoglo u pronalasku posla?	SPOL					
	MUŠKI		ŽENSKI		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
NE	127	38,7 %	143	38,9 %	270	38,8 %
DA	192	58,5 %	200	54,3 %	392	56,3 %
ODBIJA ODGOVORITI	0	0,0 %	2	0,5 %	2	0,3 %
NE ZNA	9	2,7 %	23	6,3 %	32	4,6 %
UKUPNO	328	100,0 %	368	100,0 %	696	100,0 %

4.2.4

Korištenje mjera aktivne politike zapošljavanja

Kad je riječ o mjerama aktivne politike zapošljavanja, pitanje o korištenju mjera postavljeno je svim osobama koje su ispunjavale B-inačicu anketnog upitnika, odnosno onima u dobi 16 i više godina, osim dviju mjera namijenjenih samo poslodavcima, koje su postavljene samo osobama koje imaju svoje vlastite obrte ili poduzeća. Utvrđeno je da pripadnici romske nacionalne manjine vrlo malo koriste pojedine mjere, s obzirom na visoku stopu nezaposlenosti, a jedina koju su nešto češće koristili bila je mjera preko koje su se uključivali u javne radove. Tako je od 715 ispitanih njih 18 % koristilo upravo tu mjeru. Barem jednu mjeru koristilo je 22 % pripadnika romske nacionalne manjine s navršениh 16 i više godina, i to 18 % Romkinja i 27 % Roma.

TABLICA 26. MJERE AKTIVNE POLITIKE ZAPOSŁJAVANJA

Postoji 9 mjera aktivne politike zapošljavanja koje provode Ministarstvo rada i mirovinskog sustava i Hrvatski zavod za zapošljavanje. Molim vas da mi za svaku koju vam pročitam kažete jeste li je koristili?	KORISTILI POJEDINU MJERU				UKUPAN N
	PREMA SPOLU		UKUPNO KORISTILI		
	MUŠKI	ŽENSKI	N	%	
MJERA PREKO KOJE STE SE UKLJUČILI U JAVNE RADOVE	21,4 %	14,8 %	128	17,9 %	715
MJERA PREKO KOJE STE ZAPOSŁILI RADNIKE KOJI SU KOD VAS ZAPOSŁENI SAMO TIJEKOM SEZONE	19,2 %	0 %	5	8,3 %	60

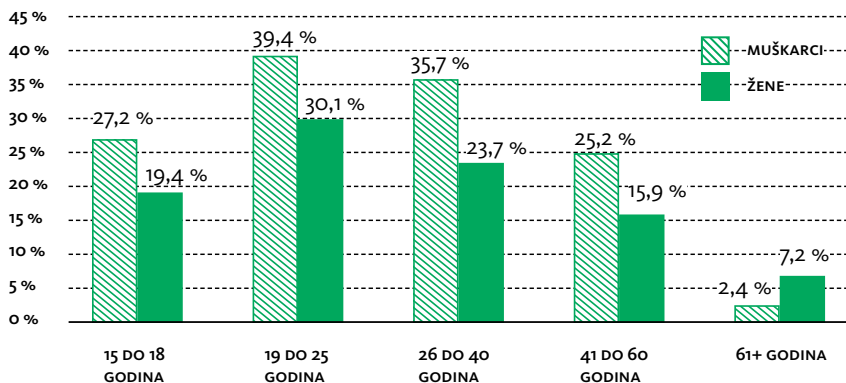
MJERA PREKO KOJE STE KAO NEZAPOSLENA OSOBA BEZ RADNOG ISKUSTVA STEKLI ZNANJA I VJEŠTINE ZA POSAO KOJEG ČETE RADITI	6,5 %	2,9 %	33	4,6 %	712
MJERA PREKO KOJE STE SE KAO NEZAPOSLENA OSOBA UKLJUČILI U PROGRAME STRUČNOG OSPOBLJAVANJA, PREKVALIFIKACIJE I USAVRŠAVANJA U OBRAZOVNIM USTANOVAMA	5,1 %	2,6 %	27	3,8 %	712
MJERA PREKO KOJE STE DOBILI POTREBNA ZNANJA I VJEŠTINE I ZADRŽALI POSAO KOD SVOJEG POSLODAVCA	4,5 %	1,3 %	20	2,8 %	717
MJERA PREKO KOJE STE KAO POSLODAVAC OČUVALI RADNA MJESTA	6,9 %	0 %	2	3 %	66
MJERA PREKO KOJE STE SE KAO RADNIK ZAPOSILILI KOD OBRTRNIKA	3,6 %	1,1 %	16	2 %	712
MJERA PREKO KOJE STE POKRENULI VLASTITI POSAO I ZAPOSILILI SE	3 %	1 %	11	2,2 %	718
MJERA PREKO KOJE STE SE STRUČNO OSPOBLJAVALI ZA RAD NA RADNOM MJESTU U ZVANJU ZA KOJE STE SE OBRAZOVALI RADI STJECANJA RADNOG ISKUSTVA ILI ZADOVOLJAVANJA-FORMALNOG UVJETA ZA PRISTUPANJE STRUČNOM/MAJSTORSKOM ISPITU	3,3 %	0,5 %	13	1,8 %	712

4.2.5

Zainteresiranost za samostalnu djelatnost i pokretanje vlastitog posla

Kad je riječ o interesu za pokretanje samostalne djelatnosti i vlastitog posla, za 2757 osoba u dobi 14 i više godina prikupljeni su odgovori na pitanje „Je li zainteresiran za samostalnu djelatnost i pokretanje vlastitog posla?“. Za njih 723 ili 26,2 % odgovoreno je potvrdno. Utvrđeno je da postoji veći interes Roma u dobi između 19 i 40 godina za razliku od onih mlađih, ali i onih iznad 41 godine. Značajna je razlika utvrđena i prema spolu, gdje je interes muškaraca za samostalnu djelatnost i pokretanje vlastitog posla veći nego interes žena.

GRAFIKON 19. ZAINTERESIRANOST ZA SAMOSTALNU DJELATNOST I POKRETANJE VLASTITOG POSLA PREMA DOBI I SPOLU

4.2.6

Mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima pri zapošljavanju pripadnika romske nacionalne manjine

GLAVNI PROBLEMI PRIPADNIKA RNM-A PRI ZAPOŠLJAVANJU

Najviše odgovora intervjuiranih predstavnika relevantnih institucija prepoznaje stupanj obrazovanja, odnosno nedostatne kvalifikacije pripadnika romske nacionalne manjine kao ključni problem pri zapošljavanju, a iza njega slijedi diskriminacija. Također, jedan dio predstavnika institucija kao probleme kod zapošljavanja ističe nepostojanje radnih navika kod Roma. Obje grupe intervjuiranih istaknule su i generalni problem ekonomske krize te ukupnu nezaposlenost većinskog i manjinskog naroda kao još jedan, dodatan izazov pri zapošljavanju Roma.

TABLICA 27. GLAVNI PROBLEMI PRI ZAPOŠLJAVANJU – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEDOSTATAK OBRAZOVANJA I KVALIFIKACIJA	19
DISKRIMINACIJA	10
NESPREMNOST ZA KONTINUIRAN RAD I ISPUNJAVANJE ZAHTJEVA POSLODAVACA	6
RECESIJA	2
MANJAK RADNE SNAGE KAO ŠANSA	2
NEISPATIVOST RADA	1

Nedostatak obrazovanja i kvalifikacija problem je koji su predstavnici relevantnih institucija prepoznali kao najveću zapreku zapošljavanju Roma. Navode da često nema jednostavnih poslova za osobe bez ili sa završenom osnovnom školom.

“Oni svi govore da bi se htjeli zaposliti i da bi htjeli imati stalan posao, međutim, to je daleko od realnosti. Uglavnom nemaju završenu školu, znači prvi uvjet nemaju za stalan posao. U biti to su sve osnovnoškolsko obrazovanje, znamo kakva je situacija zapošljavanja s osnovnoškolskim obrazovanjem. A i sa srednjom je isto teško, a kamoli s osnovnoškolskim. Znači verbalno da, ali kad pogledate, i da su zaposleni, kad usporedite naša socijalna davanja i plaće, to njima u biti nije isplativo. To je naše razmišljanje.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

„Tak’ da sigurno da je to problem u današnje vrijeme kad se čovjek samo s osnovnom školom ne može zaposliti, sve manje i sa srednjom nažalost, ni fakultet ne jamči zapošljavanje. Nažalost... Mislim da je taj stupanj obrazovanja još najveća prepreka.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ZAGREBAČKE ŽUPANIJE)

Diskriminacija je također prepoznata kao ozbiljan problem pri zapošljavanju:

“Vjerojatno još uvijek u našem društvu ima tih predrasuda. Ne možemo baš mi sad od njih pobjeći, kao da ih nema. Ja vjerujem da ima još uvijek tih

predrasuda.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Još uvijek kod naših ljudi je razvijen taj osjećaj odbojnosti, ne pripadaš mojoj grupaciji, nisi moj itd. Nepovjerenje, nije to od jučer, kroz stoljeća ih se tretiralo kao lutalački narod, kao narod koji voli otuđiti stvari, kao ljude koji su vodali medvjede po sajmovima... Mislim da kod nas treba razbijati predrasude prema tim ljudima jednako kao kod nas, tako i kod njih, ima svakakvih. Da se razumijemo, nisu oni svi cvijeće, niti smo mi svi cvijeće. Prema tome, predrasuda je najveći problem. Ne možete vi baš vidjeti Roma u lokalu da posluhuje. Ja nisam to vidio. Ali sada vidim kako posluhuju cvijeće i rade u trgovini itd.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Nespremnost za kontinuiran rad i ispunjavanje zahtjeva poslodavaca, odnosno nepostojanje radnih navika navode se kao problemi kojima se opravdavaju poslodavci koji ne žele zapošljivati Rome.

„Glavne poteškoće su prvo njihova neobrazovanost, znači nedostatak kvalifikacije određenih koje se traže pri zapošljavanju, a drugo je koliko se mogu prilagoditi određenim regulama koje zahtjeva poslodavac, da su točni, na vrijeme na poslu, da dolaze svaki dan i ne izostaju.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Bit ću izravan i otvoren. Oni se ozbiljno moraju baviti obrazovanjem, apsolviranjem hrvatskog jezika, na spremnosti da rade, spremnosti da osam sati budu na radnom mjestu. Mi smo imali i loših situacija u javnim radovima u komunalnim poduzećima da su grupice, sjećam se jedne situacije u komunalnom poduzeću kada ih je pet uključeno da su nakon tri dana sva petorica otišla na bolovanje. I kad je direktor bio bijesan i ljut u sezoni najvećih poslova, rekao je više mene nemojte kontaktirati, ne želim više takve aranžmane raditi. (...) To su pojedinačni slučajevi, nije to generalno. Ima Roma svakako vrijednih i dobrih u koje se čovjek može pouzdati. (...) Osam sati se moraju prihvatiti obveza i odgovornosti. Dio njih nije spreman na to. Tu se moraju mijenjati.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Intervjuirani predstavnici romske nacionalne manjine ističu diskriminaciju u raznim oblicima kao glavnu prepreku zapošljavanju, a slijedi je nedostatak obrazovanja i adekvatnih kvalifikacija. Značajni problem vide i u privremenosti i povremenosti zapošljavanja te radu na crno. Neki od njih vide pozitivne pomake u području rada, a manjak radne snage doživljava se kao ozbiljna šansa da se popravi ekonomski status romskih zajednica. Manjak radnih navika nije prepoznat kao ozbiljan problem, a jedan predstavnik ne vidi nikakve poteškoće pri zapošljavanju Roma.

TABLICA 28. GLAVNI PROBLEMI PRI ZAPOŠLJAVANJU – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
DISKRIMINACIJA	31
NEDOSTATAK OBRAZOVANJA I KVALIFIKACIJA	12
PRIVREMENO I POVREMENO ZAPOŠLJAVANJE	7
MANJAK RADNE SNAGE KAO ŠANSA	3

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
POZITIVAN POMAK U ZAPOSŁJAVANJU	3
RAD NA CRNO	3
RECESIJA	2
NESPREMNOST ZA KONTINUIRAN RAD I ISPUNJAVANJE ZAHTJEVA POSLODAVACA	1
NEMA POTEŠKOĆA PRI ZAPOSŁJAVANJU	1

Diskriminacija je sveprisutna i jasno se manifestira bez zadržke bez obzira na spol, rod, dob. Opisi diskriminatornih postupaka brojni su i vrlo detaljni.

„Pa čim se vidi da je Rom, odmah to je ekstremističko od samog poslodavca. Ne od HZZ-a, od poslodavca. Jer kad nazovemo telefonski, treba posao, a kada dođemo tamo i vidi se da je Rom, onda su primili nekoga prije pet minuta.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

„Diskriminacija najviše muči Rome. I bilo da odlazite, ako si ono tamnoput il' nešta, nema posla. Samo to nam je najveći problem. Svugdje.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Romi se ne mogu zaposliti jer nekome smeta boja kože. Ne da su Romi nesposobni, da su retardirani, i kako nas nazivaju, da smo nepismeni, polupismeni, ima i takvih, ali jednostavno zbog boje kože se ne mogu zaposliti.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Predstavnici romske nacionalne manjine obrazovanje i nedostatak kvalifikacija također doživljavaju kao ozbiljnu prepreku pri zapošljavanju. Neki od njih pak smatraju da, iako bolje obrazovanje povećava šansu za zapošljavanje, ne ukida diskriminatorne prakse.

„Pa obrazovanje jednostavno, nisu dosta školovani, nije ih dosta završilo školu. Jednostavno škola. Diskriminacija je drugi problem.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Privremeno i povremeno zapošljavanje ozbiljan je problem jer ne djeluje stimulirajuće na zajednicu. Privremeno i povremeno zapošljavanje u principu se odvija u okviru mjera za poticanje zapošljavanja. U javnom sektoru to su javni radovi, a u privatnom niz mjera aktivnog zapošljavanja. Međutim, u oba sektora mjere ne pridonose trajnom ostanku u radnom odnosu.

„Velim vam, to su priče da ljudi na takav način ih... ili ih zaposle, pa ih par mjeseci drže na poslu, dok ne pokupe one novce od Europske Unije, već ko to njima daje potpore, i onda nakon par mjeseci, ali onih par mjeseci što radi, onda se on ponaša prema njima, njemu kao prema nekoj životinji. To sam mogo vidjeti i osjetio sam prema sebi, kad sam se pojavio tamo na njegovom, u njegovoj firmi, kakvo je ponašanje imao prema meni, a kamoli prema tom radniku.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Manjak radne snage doživljava se kao prva ozbiljnija šansa za zapošljavanje Roma nakon dužeg vremenskog razdoblja.

„Ali sad se slika malo popravila jer puno ljudi je otišlo nakon otvaranja ove europske granice i znači radne dozvole koje Europa ne zahtijeva previše i zbog veće plaće, iz Hrvatske je otišlo puno mladih majstora i stručnjaka koji su otišli raditi za malo bolju lovu u Njemačku i Austriju. Dakle, sa zapadnog Balkana su otišli raditi i sad nemaju poslodavci radničke klase i sad su prisiljeni zapošljavati Rome jer nemaju ljudstva u firmi, a Romi se prekvalificiraju. Imaju ljudi koji se ne prekvalificiraju, dođu u firmu i tamo nauče koje treba. Jer u metalnoj industriji ne treba puno filozofije. Treba samo dobra volja i biti redovan na poslu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKÉ ŽUPANIJE)

Neki predstavnici romske nacionalne manjine vide pozitivan pomak u zapošljavanju:

„Ima dosta naših dječaka, koji su odavde – romske djece i rade na moru. Tamo su prihvaćeni. Svake godine idu na moru. Znači ovisi o ljudima...Ne bi sve ljude u isti koš. Nisu svi isti.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Recesiju predstavnici RNM-e vide kao otežavajuću okolnost za zapošljavanje:

„Jako slaba i pošto smo radili jedno vrijeme dok je bilo posla u (izostavljeno ime mjesta) radili su 70 % Roma u privatnim tvrtkama i došlo je do naglog zastoja u zapošljavanju radi same recesije u RH i stali smo s tim ekonomskim načinom života. Nema dobre ekonomije u (izostavljeno ime mjesta), ne gradi se ništa više. Što se gradilo, gradilo se i to je to.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Predstavnici relevantnih institucija i predstavnici romske nacionalne manjine slažu se u tome da su nedostatak obrazovanja i kvalifikacije te diskriminatorne prakse dva najvažnija problema pri zapošljavanju Roma, iako na zamijenjenim pozicijama po učestalosti. Romski sugovornici prepoznaju diskriminaciju kao važniju, a predstavnici institucija nedostatak obrazovanja. Za predstavnike romske nacionalne manjine važan je problem povremeno i privremeno zapošljavanje, problem koji predstavnici relevantnih institucija uopće ne prepoznaju. Manjak radne snage i jedni i drugi prepoznaju kao mogućnost, a nedostatak radnih navika važan je za predstavnike relevantnih institucija, a manje važan za predstavnike romske nacionalne manjine.

DISKRIMINACIJA PRI ZAPOŠLJAVANJU

Kako smo utvrdili grupiranjem odgovora intervjuiranih da su diskriminatorne prakse pri zapošljavanju, ali i samog radnog procesa jedan od ključnih problema oko kojeg se slažu i predstavnici relevantnih institucija i predstavnici romske nacionalne manjine, zanimalo nas je saznati više o kakvim praksama se konkretno radi.

TABLICA 29. DISKRIMINACIJA U ZAPOŠLJAVANJU – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
PRISUSTVO DISKRIMINACIJE PRI ZAPOŠLJAVANJU	7
PREDRASUDE	4
NEZAPOŠLJIVOST OSOBA SA ZAVRŠENOM SREDNJOM ŠKOLOM	3
LOŠE PRETHODNO ISKUSTVO	2

Svi predstavnici relevantnih institucija prepoznaju diskriminaciju Roma i Romkinja pri zapošljavanju, većina ih navodi predrasude kao jedan od uzroka diskriminacije, nekoliko ih diskriminaciju pripisuje lošem prethodnom iskustvu sa zapošljavanjem pripadnika romske nacionalne manjine, a neki izražavaju zabrinutost zbog nezapošljivosti Roma sa završenom srednjom školom.

Prisustvo diskriminacije pri zapošljavanju prepoznato je kao činjenica koju gotovo da i ne treba dodatno objašnjavati.

„Kolegica jedna sa Zavoda je rekla da ima poslodavaca koji ne žele Rome. To vjerojatno službeno nigdje nije tako da ne žele Roma, ali da poslodavac sam ne želi.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Predrasude se navode kao uzrok diskriminacije (nepouzđani, krađu, lijeni, ne znaju raditi).

„Ali i šta je problem? Problem je kad ti uspiješ se dogovoriti, i osoba se zaposli, i onda nakon pet dana otvara bolovanje, pa se vrati, pa nakon mjesec dana otvara bolovanje, pa mu se ne da raditi. I onda on predstavlja sliku – svi su oni takvi, što nije točno. I u državi, u većini slučajeva, sve generaliziramo. Ne znam, oni su lopovi, ovi su... sve govorimo u nekim velikim skupinama. Što ja kažem, svatko ima svoje ime i prezime. Gledaj tko je kakav, a ne što je ili tko.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Nezapošljivost osoba sa završenom srednjom školom izaziva zabrinutost kod predstavnika relevantnih institucija jer je to demotivirajuće za ostatak romske zajednice.

„(...) kemijski laborant, ali ne rade. A to je vrlo zahtjevno zanimanje, treba puno znanja i specifičnih sposobnosti da ti netko bude kemijski laborant, ali nije zaposlena jer ona kad dođe na razgovor, to je velika predrasuda. Ja čak imam djevojku koja mi je tri godine bila u produženom boravku, romski pomagač, kojoj sam ja osobno pisala preporuku u ime škole za sljedeće radno mjesto, pomoćnik u nastavi negdje drugdje u školi, pa je nisu zaposlili. Velika je barijera...“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Loše prethodno iskustvo navodi se kao uzrok otpora poslodavaca da zapošljavaju Rome.

„Pa ja nekako mislim da da, jer iz drugih izvjava ljudi kad se razgovara o Romima, često su oni totalno negativni u svojim izjavama, rijetko koga ćemo naći da ih prihvaća jer

svi imaju nekakvo iskustvo ili imaju njihovi prijatelji iskustvo sa zapošljavanjem Roma pa onda to nije se pokazalo kao dobro i kraj priče.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

Intervjuirani predstavnici romske nacionalne manjine prepoznaju diskriminaciju pri zapošljavanju kao dominantan problem koji lagano i brzo imenuju. Nezapošljivost osoba sa završenom srednjom školom zabrinjavajuća je zbog toga što demotivira ostale pripadnike romske nacionalne manjine na srednje školovanje. Predrasude su često imenovane kao razlog diskriminacije.

TABLICA 30. DISKRIMINACIJA U ZAPOSŁJAVANJU – PREDSTAVNICI RNM-A

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
PRISUSTVO DISKRIMINACIJE PRI ZAPOSŁJAVANJU	52
NEZAPOSŁJIVOST OSOBA SA ZAVRŠENOM SREDNJOM ŠKOLOM	11
PREDRASUDE	9
DEMOTIVACIJA ZA OBRAZOVANJE	7
PROMJENA PREZIMENA	3
DOBIVANJE TEŠKIH, NEIZDRŽIVIH POSLOVA I POSŁJEDIČNO ODUSTAJANJE	3
NEDOVOLJNO OBRAZOVANJE	3
NEMA DISKRIMINACIJE	1

Prisutnost diskriminacije pri zapošljavanju prepoznato je kao osnovni uzrok nezaposlenosti u Roma.

„Traže posao. Prijavljuju se. Žalosno je što moram ovo reći. Čim nas ugledaju. OK.“
(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„U vodovodu sam osobno čuo jednog direktora bivšeg, da kaže da samo HZZ pošalje da ispuni sebe, ali on neće zaposliti Cigana.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

„Dečko se javio za posao, našao je u novinama, gdje je pisalo da je moguće telefonom dogovoriti dolazak za razgovor za posao. Preko telefona je bilo sve super i kad je razgovor trebao završiti, dečko je samo napomenuo da hoće li im smetati što je iz romskog naselja. Tu je nastao muk i glas s druge strane kaže: 'Kako će meni kupci reagirati kad im Rom dostavi hranu u kuću?'“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Nezapošljivost osoba sa završenom srednjom školom činjenica je koja izaziva ogorčenje među predstavnicima romske nacionalne manjine i često se povezuje s demotivacijom za obrazovanje.

„Problem je i najveći što tih ljudi, koji završe škole, ne mogu naći poso radi predrasuda, koje su (ostale) u svim segmentima i od svih strana, i onda, ja se nadam da ti ljudi koji

završavaju školu neće izgubiti volju za daljnje školovanje.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

Predrasude se prepoznaju kao jedan od uzroka diskriminacije te se većinom smatraju ne-utemeljenima. Postoji želja da se Romi vrednuju individualno, a ne percipiraju kao grupa.

„Upravo jedno, kada će ovi poslodavci jednom shvatiti i da odbace taj stereotip razmišljanja o nama. Da mi Romi nismo radnici, da mi ovo, da mi ono. Jer ako je neki Rom jedan nešto zabrljao. Da nije bio kako je trebalo biti ili nije došo na vrijeme na posao ili se napio pa ili bilo kako onda su svi Romi krivi i onda se svi svađaju sa svima. Kad će to shvatiti ti poslodavci da mi nismo takvi i da se pogledaju i oni koji jako dobro rade pa neka se ogledaju i na njih, a ne samo na jednog Roma kada ima deset drugih Roma koji se ponašaju kako bi trebalo biti, a jedan Rom onda sve uprlja, sve ostale – više Roma. Onda će biti drugačije i za nas jer ovako kada nas neće primit zato što smo Rom.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE).

Intervjuirani su navodili da je teško objasniti vrijednost školovanja, ako ono ne donosi zapošljavanje.

„Onda i od samih Roma dobijete onu averziju – čemu ću se truditi, kad, koliko god se trudio, koliko god bio pametan, opet će me svrstati u najgoru grupaciju.“ (PRIPADNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Promjena prezimena prepoznata je kao taktika koja pridonosi zapošljavanju.

„Evo primjerice u (izostavljeno ime grada) su mi rekli da trebaju jednog dostavljača kruha, do pekare tu u (ime grada izostavljeno). Dečko koji je bio, prije se Oršuš prezivao, onda je promijenio prezime jer je morao, bijel je, ne izgleda baš Rom, visok. I tjedan radio je na probnom radu i trebao je donijeti radnu knjižicu, i pisalo je da je Oršuš. Odmah je nekima bilo jasno, odmah su rekli, sutra ne morate doći na posao, vratio se stari radnik.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

Dobivanje teških, neizdrživih poslova i posljedično odustajanje način je koji ponekad primjenjuju poslodavci: Romima daju teške poslove koji se ne mogu obaviti pa to posljedično dovodi do otkaza.

„Evo diskriminacija ako se izjasni kao pripadnik romske nacionalne manjine, ako je crn pa se to na njemu vidi. Uvijek im daju ne znam najteže, najmanje plaćene, najteže poslove. I to je to šta ja mislim, ono. Gledajte postoji više vrsta diskriminacija sad bi onak' kad bi ušli u to onda bi mogli tu cijeli dan pričati samo o diskriminaciji.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

Intervjuirani predstavnici relevantnih institucija slažu se sa predstavnicima romske nacionalne manjine da postoji ekstenzivna diskriminacija Roma pri zapošljavanju, da je to povezano s predrasudama te da je zabrinjavajuća činjenica da obrazovaniji pripadnici romske nacionalne manjine (sa završenom srednjom školom) ne mogu pronaći posao.

Romski predstavnici izričito to povezuju s demotivacijom ostalih za školovanje. Predstavnici institucija ne prepoznaju prilagodbe Roma u nadilaženju prepreka koje donose diskriminatorne prakse.

4.2.7

Zaključci i rasprava

Prema Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma, za poglavlje zapošljavanje i uključenosnost u gospodarski život opći je cilj: „smanjiti jaz između romske nacionalne manjine i većinskog stanovništva na tržištu rada“.¹⁵⁷ Specifični cilj 1 odnosi se na podizanje „razine socijalne uključenosti romske populacije kroz osnaživanje za uključivanje u tržište rada“.¹⁵⁸ Kao polazna vrijednost naveden je podatak iz istraživanja Svjetske banke i DG Regio iz 2011. godine prema kojem je postotak zaposlenih radno sposobnih Roma unutar anketiranih kućanstava pokazuje da je stopa zaposlenosti Roma unutar ukupne radno sposobne populacije starosti od 15. do 64. godine iznosila 34,91 %, od čega muškaraca 41,06 %, a žena 24,08 %, a unutar dobnih granica od 15. do 24. godine 23,79 %, od čega muškaraca 31,06 %, a žena 12,96 %.¹⁵⁹ Kao jedan od pokazatelja učinka NSUR-a definirana je stopa uključenosti romske populacije u tržište rada prema dobi i spolu u odnosu na ukupan broj radno sposobne romske populacije.¹⁶⁰

Prema podacima iz istraživanja, 18,7 % Roma na neki je način zaposleno (onih koji rade plaćeni posao puno radno vrijeme ima 7,3 %, povremene ili privremene poslove radi 9,2 % Roma, dok je samozaposlenih 2,1 %). Tri četvrtine Romkinja ili je nezaposleno ili su domaćice. Ako se pak petina (18,6 %) članova romskih kućanstava koja je nekim poslom nešto zaradila proteklog tjedna analizira po dobi, tada je vidljivo da je radno najmanje aktivna najstarija i najmlađa prikazana dobn skupina, u kojima je relativno gledano od dva do tri puta manje radno aktivnih nego u dobnj skupini od 26 do 35 godina. Dodatnom provjerom utvrđeno je kako među onima koji su mlađi od 15 ili stariji od 65 godina gotovo da i nema onih koji su radili plaćeni posao proteklog tjedna. Nadalje, četiri petine (81,3 %) pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi do navršenih 66 godina (N=2796) nije u proteklom tjednu radilo plaćeni posao. Gledano po spolu, nije radilo 92,1 % svih žena i 70,7 % svih muškaraca za koje su prikupljeni odgovarajući podaci, što upućuje na statistički značajnu povezanost spola i nedavne radne aktivnosti. Također, utvrđena je statistički značajna razlika između žena i muškaraca u romskoj populaciji kad govorimo o uključivanju na tržište rada – samo 7,9 % žena naspram 29,3 % muškaraca u proteklom je tjednu radilo neki plaćeni posao.

Podaci pak Hrvatskog zavoda za zapošljavanje pokazuju da je u 2016. godini bilo evidentirano 4777 nezaposlenih osoba romske nacionalne manjine, što je 2 % od broja svih

¹⁵⁷ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁵⁸ Ibid.

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Ibid.

evidentiranih nezaposlenih.¹⁶¹ Iz toga je podatka jasno da su Romi nadzastupljeni u ukupnoj nezaposlenosti te da bi na smanjivanju toga jaza između romske i opće populacije trebalo intenzivirati aktivnosti i to posebice u suzbijanju diskriminacije pri zapošljavanju.

Specifični ciljevi 2 i 3 odnose se na povećanje konkurentnosti i povećanje stope zapošljavanja mladih i Romkinja. Podaci dobiveni istraživanjem pokazuju da su mladi i žene podzastupljeni među zaposlenima, odnosno da su dob i spol povezani s radnim statusom. Što se tiče povećanja konkurentnosti mladih na tržištu rada, podatak da je obuhvat romskih učenika u srednjim školama 31 % (u dobi od 15 do 18 godina) govori u prilog tezi da se sve više pripadnika romske nacionalne manjine obrazuje i time povećava svoje šanse na tržištu rada. Međutim, među petnaestogodišnjacima ima 16,0 % nezaposlenih i 3,2 % domaćica. S godinama raste udio nezaposlenih do 53,6 % kod osamnaestogodišnjaka te domaćica do 17,9 %. Osim što se već kod srednjoškolskog obrazovanja vidi manji obuhvat djevojčica (36 % dječaka u odnosu na 26 % djevojčica), čime se šanse djevojčica umanjuju za uključivanje u tržište rada, predstavnici relevantnih institucija, kao i predstavnici romske nacionalne manjine, ističu da postoji ekstenzivna diskriminacija Roma pri zapošljavanju, da je to povezano s predrasudama te da je zabrinjavajuća činjenica da obrazovaniji pripadnici romske nacionalne manjine (završena srednja škola) ne mogu pronaći posao. Romski predstavnici izričito to povezuju s demotivacijom ostalih mladih Roma za školovanje. Zbog tih razloga, kod specifičnog cilja 2 – povećanje konkurentnosti mladih Roma na tržištu rada – trebalo bi dodatno raditi s poslodavcima na dekonstrukciji stereotipa i predrasuda prema Romima te isticati dobre prakse pri zapošljavanju mladih Roma. Također, predstavnici romske nacionalne manjine isticali su diskriminaciju pri pronalaženju poslodavca za obavljanje praktičnog rada u strukovnim školama, što je moguće povezano sa neprimjerenim specijalizacijama strukovnih škola u odnosu na tržište rada (primjerice obrazovanje za cvjećare, telefoniste itd.) gdje se broj tih poslodavaca zbog ekonomske krize,¹⁶² ali i drugih tržišnih kretanja značajno smanjio te u toj situaciji smanjenih kapaciteta za prihvaćanje mladih ljudi na „praksu“ u ograničenom broju obrta i drugih tržišnih subjekata dolazi do situacije da poslodavci radije mentoriraju mlade iz većinske populacije, a prema Romima se ponašaju diskriminatorno. Potrebno je, dakle, dodatne napore usmjeriti na suzbijanje i sankcioniranje diskriminacije u području rada i obrazovanja, uključujući diskriminaciju pri primanju na stručnu praksu.

Što se tiče veće zastupljenosti Romkinja, prema dobivenim podacima iz ovoga istraživanja jedino je u uslužnim i trgovačkim zanimanjima ujednačen udio žena i muškaraca, a sve ostale kategorije odražavaju veću uključenost muškaraca u tržište rada. Nepovoljniji položaj žena Romkinja na tržištu rada očit je iz podatka kako 41,0 % pripadnika romske nacionalne manjine u radno sposobnoj dobi koji nikad nisu radili čini 25 % Roma i čak 58 % Romkinja. Također, podatak da je u posljednjih 365 dana za novac radila približno petina žena (20,8 %) i polovina muškaraca (54,4 %) govori o velikom rodnom jazu u uključivanju Romkinja na tržište rada. Dakle, oblikujući mjere koje se tiču zapošljavanja

¹⁶¹ Hrvatski zavod za zapošljavanje, *Godišnjak 2016.*, Zagreb, 2017., http://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2016.pdf, (23. 5. 2018.).

¹⁶² U periodu od 2008. godine do 2015. godine zatvoreno je 26 368 obrta, odnosno broj potencijalnih poslodavaca smanjio se za 26,1 % (podaci su komparirani iz dostupnih podataka Hrvatske obrtničke komore).

Roma, posebno je potrebno imati u vidu te dvije skupine – žene i mlade, odnosno pažljivo targetirati mjere tako da se uzme u obzir lošiji položaj tih skupina unutar romske populacije na tržištu rada.

Kako je navedeno u NSUR-u, specifičnim ciljem 4 želi se postići povećanje konkurentnosti i stope zapošljivosti dugotrajno nezaposlenih pripadnika romske nacionalne manjine. Ukupno gledano, za nezaposlenu, radno sposobnu romsku populaciju do navršene 66. godine prosječno trajanje nezaposlenosti iznosi nešto manje od 5 godina, pri čemu je 44 % nezaposleno do godinu dana, a preostalih 56 % duže je, tj. dugotrajno nezaposleno. U najstarijoj dobnoj skupini najviše je prosječno trajanje nezaposlenosti – u prosjeku više od 18 godina za starije od 60 godina. Nezaposlenim osobama u dobi od 16 do 65 godina postavljeno i je pitanje o tome bi li im dodatno školovanje pomoglo u pronalasku posla. Od 696 onih koji su odgovorili na to pitanje, više od polovine (56,3 %) njih smatra da bi im dodatno školovanje pomoglo. Upravo njima koji su potvrdno odgovorili na to pitanje postavljeno je i pitanje o spremnosti na dodatno školovanje. Od 385 onih koji su istaknuli da bi im školovanje pomoglo u pronalasku posla, njih 67,0 % izrazilo je spremnost za dodatno školovanje. Međutim, prema podacima iz ovoga istraživanja najveći broj Roma dodatno se ne školuje u odrasloj dobi. U odrasloj dobi samo njih 4,2 % završilo je osnovnu školu, 1,9 % srednju školu, dok ih je 4,5 % završilo program stručnog osposobljavanja. Njih 5,7 % program stručnog osposobljavanja najčešće završavaju u dobi od 26 do 40 godina, dok ih u mlađoj skupini od 19 do 25 godina taj program završava 4,6 %. Stoga, trebalo bi osmisлити mjere koje će poticati nezaposlenu romsku populaciju na pohađanje programa stručnog usavršavanja i cjeloživotnog obrazovanja, ali i osigurati odgovarajuće uvjete kako bi se pohađanje tih programa doista ostvarilo (npr. prijevoz do lokacija održavanja itd.).

Specifičnim ciljem 5 NSUR-a želi se postići povećanje stope formalnog samozapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine.¹⁶³ Kada je riječ o interesu za pokretanje samostalne djelatnosti i vlastitog posla, 26,2 % ispitanika iskazalo je interes za pokretanje samostalne djelatnosti i to je potencijal na kojem bi se trebale osmišljavati buduće mjere i aktivnosti za veću uključenost Roma na tržište rada. Također je utvrđeno da postoji veći interes Roma u dobi između 19 i 40 godina za razliku od onih mlađih, ali i onih iznad 41 godine. Značajna razlika utvrđena je i prema spolu, gdje je interes muškaraca za samostalnu djelatnost i pokretanje vlastitog posla veći nego kod žena. Kad se pogleda postojeće stanje povezano sa samozapošljavanjem, prema rezultatima istraživanja samo u 4,5 % kućanstava netko od ukučana na sebe je imao prijavljen obrt ili je bio samozaposlen na poljoprivrednom gospodarstvu. Od onih koji su prijavljeni na Zavod za zapošljavanje, njih 5,5 % pokušava pokrenuti vlastiti posao. Prema Godišnjaku Hrvatskog zavoda za Zapošljavanje, u 2016. godini „organizirana su informiranja o samozapošljavanju za osobe romske nacionalne manjine koje su pokazale interes za pokretanje vlastitog posla

163 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

tj. registriranje poduzeća ili obrta te je 8 osoba uključeno u individualna savjetovanja o samozapošljavanju“.¹⁶⁴

Specifični cilj 6 ovoga područja glasi: „podići razinu motivacije pripadnika romske nacionalne manjine za uključivanje na tržište rada“.¹⁶⁵ Nešto više od polovice ispitanika koji nemaju stalan posao prijavljeno je na Zavod za zapošljavanje (njih 52,3 %). Da aktivno traži poslove navelo je njih 37,4 %, dok uz one koji pokušavaju sami pokrenuti svoj posao (5,5 %) postoji još 7,5 % Roma koji ne traže posao jer misle da ga neće pronaći. Utvrđeno je da se pripadnici romske nacionalne manjine relativno malo koriste pojedinim mjerama HZZ-a za aktivno zapošljavanje (u odnosu na stopu nezaposlenosti), a jedina kojom su se nešto češće koristili bila je mjera preko koje su se uključivali u javne radove. Tako se njih 18 % koristilo upravo tom mjeru. Barem jednom mjerom koristilo se 22 % pripadnika romske nacionalne manjine s navršenih 16 i više godina, i to 18 % Romkinja i 27 % Roma. Podaci Hrvatskog zavoda za zapošljavanje pokazuju da je novouključenih korisnika mjera aktivne politike zapošljavanja pripadnika romske nacionalne manjine bilo 569 u 2016. godini. Iako javni radovi, mjera kojom se predstavnici romske nacionalne manjine pretežito koriste, pozitivno djeluju na ostvarivanje određenih prava (na primjer, dobivanje zdravstvenog osiguranja) te uključivanje u život zajednice, važno je istaknuti kako javni radovi nisu mjera kojom će se riješiti dugotrajna nezaposlenost romske nacionalne manjine. Stoga je potrebno pratiti na koji način ta mjera, kao i druge mjere, dugoročno utječu na formalno zapošljavanje pripadnika romske nacionalne manjine.

¹⁶⁴ Hrvatski zavod za zapošljavanje, *Godišnjak 2016.*, Zagreb, 2017., http://www.hzz.hr/UserDocsImages/HZZ_Godisnjak_2016.pdf, (23. 5. 2018.).

¹⁶⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

Zdravstvena zaštita

Opći cilj Nacionalne strategije za uključivanje Roma u području zdravstvene zaštite glasi: „unaprijediti zdravlje romske populacije te kvalitetu i dostupnost zdravstvene skrbi“.¹⁶⁶ Materijalna deprivacija i siromaštvo romske populacije izravno su povezani sa socijalnim odrednicama zdravlja jer velik dio romske populacije živi u neodgovarajućim životnim uvjetima. U koncentriranim naseljima česte su pojave paljenja sekundarnih sirovina i izlučivanje toksičnog dima, što može rezultirati problemima s dišnim organima. Pojedina naselja nalaze se u blizini tvornica koje zagađuju (na primjer zatvorena tvornica kemikalija u Crikvenici, u čijoj je neposrednoj blizini romsko naselje, zagađenje zraka u Slavonskome Brodu, koji je jedan od najzagađenijih gradova u Europi zbog rafinerije u Bosanskom Brodu te ponekad zagađenje zraka doseže i razinu od 40 puta više od dopuštene, a romsko se naselje nalazi preko puta tvorničkih dimnjaka itd.), divlji deponiji otpada nalaze se ponekad u neposrednoj blizini kuća, česte poplave u zimskim mjesecima zbog neriješenih odvodnih kanala itd. Prema navodima iz izvještaja o zdravlju Roma Europske komisije, postoje konzistentni empirijski dokazi kako romska populacija ima značajno kraći očekivani životni vijek u odnosu na većinsko stanovništvo i većina objavljenih istraživanja potvrđuje da je jaz očekivanog trajanja života između Roma i većinskog stanovništva jedno desetljeće, čak i više.¹⁶⁷ Prema istome izvoru, relevantna literatura i postojeći podaci nisu u stanju koherentno objasniti povezanost specifičnih društvenih i socijalnih determinanti u odnosu na konkretne zdravstvene tegobe i očekivano trajanje života romske populacije.

Zrnišćak¹⁶⁸ u poglavlju o zdravlju studije „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“ navodi kako se prema samoprocjeni zdravstvenog stanja, zdravlje Roma ne razlikuje znatno od ostalog stanovništva. Također, on tvrdi da „u odnosu spram ostalog stanovništva Romi znatnije više imaju problema s astmom te kroničnim bronhitisom, kroničnom opstruktivnom bolešću pluća (KOPB) ili emfzecom“¹⁶⁹ te tvrdi da je dio zdravstvenih problema Roma (astma te kronični bronhitis, kronična opstruk-

¹⁶⁶ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁶⁷ European Commission, *Roma Health Report: Health Status of the Roma Population*, Data collection in the Member States of the European Union, 2014.

¹⁶⁸ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrnišćak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 69.

¹⁶⁹ Ibid.

tivna bolest pluća (KOPB) ili emfizem) najviše povezan sa stambenim uvjetima te stilom života Roma. Isti autor pak smatra da pozornost treba posvetiti pitanjima koja se prvenstveno tiču dostupnosti zdravstvene skrbi i usluga. Jedno je pitanje povezano s obuhvatom romske populacije zdravstvenim osiguranjem. Prema rezultatima toga istraživanja 82,5 % Roma ima zdravstveno osiguranje,¹⁷⁰ a jednak postotak utvrdilo je i istraživanje Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2016. godine (82 %).¹⁷¹ Drugo ključno pitanje koje Zrinščak prepoznaje kao relevantno jest pitanje (ne)mogućnosti kupnje lijekova, što je izrazito važna dimenzija dostupnosti zdravstvene skrbi.

Područje zdravstvene zaštite, odnosno skrbi, područje je o kojima su podaci nešto manje dostupni nego za druga područja NSUR-a, djelomično zato što u zdravstvenom sustavu ne postoji praksa prikupljanja podataka desegregiranih po etnicitetu.

Kako bi se prikazali osnovni pokazatelji za praćenje NSUR-a u području zdravstvene zaštite, ovdje će se izložiti podaci iz istraživanja koji se tiču zdravstvene slike romskih kućanstava, odnosno procjene općeg zdravstvenog stanja, zastupljenosti pojedinih bolesti, zdravstvenih problema i invaliditeta, zdravlja djece, obuhvaćenosti zdravstvenim osiguranjem, dostupnosti i korištenja određenih zdravstvenih usluga, iskustava s medicinskim osobljem, reproduktivnog zdravlja žena te korištenja sredstava ovisnosti. Također, bit će izloženi stavovi i mišljenja ključnih dionika o zdravlju romske populacije u Hrvatskoj, odnosno glavnim problemima romske nacionalne manjine u području zdravlja i zdravstvene zaštite.

4.3.1

Zdravstvena slika romske populacije

U anketnom istraživanju od ispitanika se tražilo da procijene zdravstveno stanje svakoga od članova njihovih kućanstava. Govoreći o procjeni općeg zdravstvenog stanja, očekivano je zdravlje kod većine osoba starije životne dobi o kojima su prikupljeni podaci, odnosno onih iznad 65 godina, procijenjeno lošijim nego kod mlađih i ispitanika srednje životne dobi. Za čak dvije trećine najstarijih pripadnika romske nacionalne manjine opće zdravstveno stanje definirano je kao loše ili čak jako loše, s prosjekom 1,9.¹⁷² Za djecu i mlade do 30 godina, opće zdravstveno stanje procijenjeno je kao dobro ili jako dobro, s prosječnom ocjenom 4,2, dok je prosjek za ispitanike srednje životne dobi 3,0. Ovdje valja istaknuti kako su podaci koji se odnose na zdravstveno stanje valjani po dobnim skupinama, ali su gledajući ukupno pristrani u korist ispitanika u dobi 16 i više godina. Naime, podaci o ispitanicima mlađima od 16 godina prikupljeni su samo u A-inačici anketnog upitnika dok su za ispitanike iznad 16 godina podaci prikupljeni u objema (A i

¹⁷⁰ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 69.

¹⁷¹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

¹⁷² Budući da je riječ o peterotomnoj skali procjene (1 – jako loše, 2 – loše, 3 – osrednje, 4 – dobro, 5 – jako dobro) prosječne ocjene mogu se kretati od najniže 1 do najviše 5.

B) inačicama anketnog upitnika.¹⁷³ Razlika po spolu utvrđena je samo u dobnoj skupini u kojoj su obuhvaćeni ispitanici u dobi od 31 do 65 godina gdje su žene svoje zdravlje procijenile lošijim nego muškarci.

TABLICA 31. PROCJENA OPĆEG ZDRAVSTVENOG STANJA PREMA DOBI

Kakvo je opće zdravstveno stanje svakog člana kućanstva?

	JAKO LOŠE	LOŠE	OSREDNJE	DOBRO	JAKO DOBRO	N	PROSJEK	SD
DO 7 GODINA	1,4 %	2,6 %	6,7 %	45,3 %	44,0 %	975	4,3	0,81
OD 8 DO 15 GODINA	1,1 %	3,9 %	5,9 %	48,4 %	40,7 %	760	4,2	0,81
OD 16 DO 30 GODINA	2,0 %	5,3 %	10,9 %	52,3 %	29,6 %	1460	4,0	0,89
OD 31 DO 65 GODINA	14,4 %	23,2 %	24,2 %	28,9 %	9,3 %	1399	3,0	1,21
VIŠE OD 65 GODINA	43,3 %	32,2 %	17,8 %	6,7 %	0,0 %	90	1,9	0,93
UKUPNO*	6,2 %	10,4 %	13,3 %	42,3 %	27,8 %	4684	3,8	1,15

Od 4752 pripadnika romske nacionalne manjine o kojima su prikupljeni podaci o zdravstvenim problemima i konkretnim bolestima u posljednjih 12 mjeseci, dvije zdravstvene poteškoće odnose se na više od 10 % obuhvaćenih članova kućanstava. To su problemi s kralježnicom ili kronične tegobe s leđima ili vratom (12,8 %) te visok krvni tlak (10,8 %). Kao treći najzastupljeniji zdravstveni problem Romi su naveli probleme sa srcem i krvnim žilama.

TABLICA 32. ZASTUPLJENOST POJEDINIH BOLESTI I ZDRAVSTVENIH PROBLEMA

Imate li ili ste tijekom posljednjih 12 mjeseci imali nešto od navedenog?

ZDRAVSTVENE TEGOBE	NE		DA		UKUPNO
	N	%	N	%	N
POTEŠKOĆE S KRALJEŽNICOM ILI KRONIČNE TEGOBE S LEĐIMA ILI VRATOM	4143	87,2 %	609	12,8 %	4752
VISOKI KRVNI TLAK	4240	89,2 %	512	10,8 %	4752
PROBLEME SA SRCEM ILI KRVNIM ŽILAMA	4342	91,4 %	410	8,6 %	4752
PROBLEME S PLUĆIMA	4455	93,8 %	297	6,3 %	4752
ALERGIJU	4455	93,8 %	297	6,3 %	4752
PROBLEME S BUBREZIMA	4470	94,1 %	282	5,9 %	4752
ASTMU	4530	95,3 %	222	4,7 %	4752
PROBLEM S KONTROLOM MOKRAČNOG MJEHURA	4553	95,8 %	199	4,2 %	4752

¹⁷³ Vidjeti detaljnije u dijelu o metodologiji „Struktura anketnog upitnika“. Od 1550 anketiranih kućanstava, u njih 780 provedena je A-inačica anketnog upitnika, čime su prikupljeni podaci za 3916 članova kućanstva svih dobnih kategorija, dok je inačica B provedena u 770 kućanstava te su njome prikupljeni podaci o 769 članova, ali samo za ispitanike iznad 16 god. To pokazuje i prosječna ocjena samoprocjene zdravstvenog stanja koja je statistički značajno viša među ispitanicima u inačici A (3,9) nego u inačici B anketnog upitnika (3,2).

Imate li ili ste tijekom posljednjih 12 mjeseci imali nešto od navedenog?

ZDRAVSTVENE TEGOBE	NE		DA		UKUPNO
	N	%	N	%	N
NEŠTO DRUGO	4551	95,8 %	201	4,2 %	4752
PSIHIČKI/DUŠEVNI POREMEĆAJ	4584	96,5 %	168	3,5 %	4752
INVALIDITET	4589	96,6 %	163	3,4 %	4752
DIJABETES (ŠEĆERNU BOLEST)	4604	96,9 %	148	3,1 %	4752
POREMEĆAJ U PONAŠANJU	4677	98,4 %	75	1,6 %	4752
ARTROZU (UKLJUČUJUĆI I ARTRITIS)	4697	98,8 %	55	1,2 %	4752
MOŽDANI UDAR ILI POSLJEDICE MOŽDANOG UDARA	4707	99,1 %	45	0,9 %	4752
TEŠKOĆE U RAZVOJU	4728	99,5 %	24	0,5 %	4752
CIROZU JETRE	4732	99,6 %	20	0,4 %	4752
HEPATITIS	4745	99,9 %	7	0,1 %	4752
DIZENTERIJU	4747	99,9 %	5	0,1 %	4752

Od ispitanika su anketnim istraživanjem prikupljeni podaci o članovima kućanstva koji imaju neku vrstu invaliditeta. Utvrđeno je da 163 osobe uključene u istraživanje, odnosno 3,4 % pripadnika romske nacionalne manjine ima neki oblik invaliditeta. Od toga je u 60 % slučajeva riječ o muškim, a u 40 % o ženskim osobama. I kod jednih i drugih u najvećem broju slučajeva riječ je o fizičkom invaliditetu, u 29,1 % slučajeva riječ je o senzornom invaliditetu, odnosno problemom sa sluhom ili vidom, dok se u 17,6 % slučajeva radi o problemima mentalnog zdravlja.

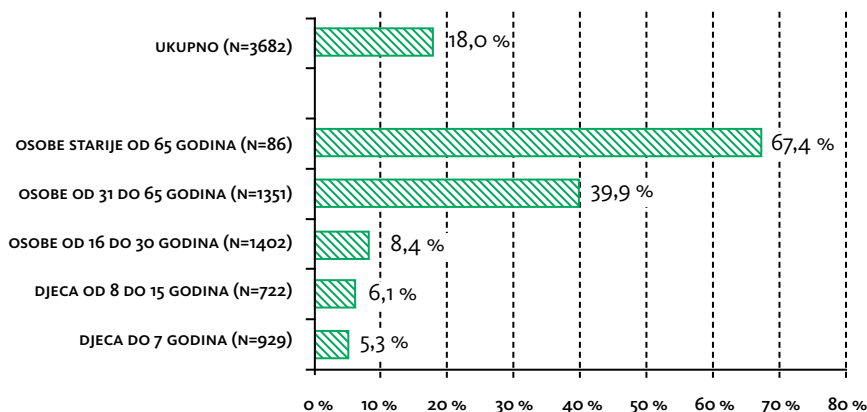
TABLICA 33. OBLICI INVALIDITETA PREMA SPOLU

	KOJU VRSTU INVALIDITETA IMA ČLAN KUĆANSTVA?	%
	MUŠKARCI (N=90)	Fizički invaliditet
Senzorni invaliditet		26,7 %
Mentalni poremećaji		14,4 %
ŽENE (N=61)	Fizički invaliditet	59,3 %
	Senzorni invaliditet	32,8 %
	Mentalni poremećaji	22,4 %
UKUPNO (N=151)	Fizički invaliditet	65,4 %
	Senzorni invaliditet	29,1 %
	Mentalni poremećaji	17,6 %

Tijekom istraživanja ispitanicima je postavljeno pitanje boluju li članovi njihovih kućanstava od nekih dugotrajnih bolesti (bolesti koje traju više od šest mjeseci). Podaci pokazuju da 18 % ispitanika ima neku bolest od koje boluju duže od šest mjeseci. Uzimajući u obzir odnos spola i dobi, utvrđeno je kako više žena nego muškaraca u dobi od 31 do 65 godina i žena iznad 66 godina ima neki oblik dugotrajne bolesti, dok za sve ostale dobne

skupine, dakle, one ispod 30 godina, nije utvrđena povezanost spola i dugotrajnih oblika bolesti. Gledajući samo rezultate po dobnim skupinama, treba istaknuti podatak prema kojemu dvije trećine pripadnika romske nacionalne manjine u dobi iznad 65 godina ima neki oblik dugotrajne bolesti, odnosno bolesni su duže od 6 mjeseci. Također, važno je istaknuti kako gotovo 40 % osoba uključenih u istraživanje u najaktivnijoj životnoj dobi (osobe od 31 do 65 godina) ima neki oblik dugotrajne bolesti, što je zabrinjavajući podatak.

GRAFIKON 20. DUGOTRAJNA BOLEST (DUŽE OD 6 MJESECI) PREMA DOBI

Za sve osobe koje imaju neku dugotrajnu bolest, odnosno one koje boluju duže od šest mjeseci, postavljeno je i pitanje o tome koliko ih njihova bolest ograničava u obavljanju uobičajenih aktivnosti. U najvišoj dobnj skupini, onj iznad 65 godina, utvrđeno je da 81,8 % žena naspram 60,9 % muškaraca dugotrajna bolest jako ograničava u obavljanju njihovih uobičajenih aktivnosti.¹⁷⁴

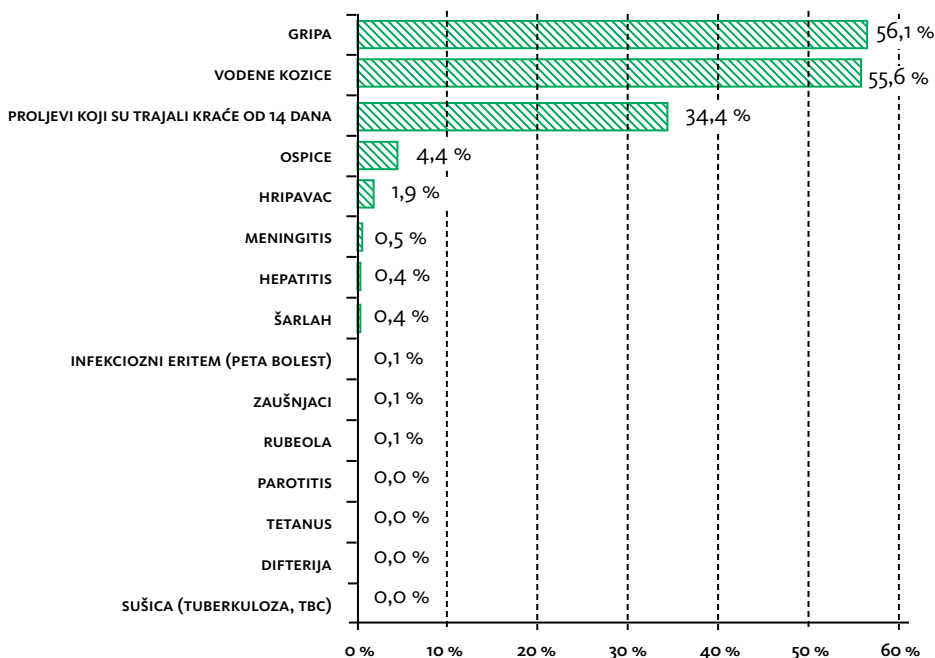
Kada je riječ o najzastupljenijim bolestima djece u dobi do 14 godina, podaci su prikupljeni za 1668 djece u toj dobnj skupini. U više od polovine slučajeva, riječ je o grip i vodenim kozicama. Treći najzastupljeniji zdravstveni problem djece u romskoj nacionalnoj manjini jesu proljevi koji su trajali kraće od 14 dana. Preostale bolesti zastupljene su u vrlo malom postotku među romskom djecom. Budući da proljeve najčešće uzrokuju različite infekcije i trovanja hranom, ovu pojavu moguće je povezati s činjenicom da velik broj pripadnika romske zajednice živi u lošim i nehygijskim uvjetima. Podaci pokazuju kako u slučaju triju najzastupljenijih bolesti romske djece nema razlike između dječaka i djevojčica i njihov je udio gotovo identičan.¹⁷⁵ Podaci prema dobi pokazuju da postoji razlika između djece do 7 godina i djece u dobi od 8 do 14 godina u slučaju dviju najza-

¹⁷⁴ Zbog velikog broja tzv. „mršavih ćelija“, tj. onih ćelija s malim frekvencijama, nije uputno govoriti o značajnosti povezanosti varijabli nakon provedenog statističkog testa.

¹⁷⁵ Od 838 dječaka obuhvaćenih istraživanjem njih 54,5 % imalo je vodene kozice a 56,6 % imalo je gripu. S druge strane, od 824 obuhvaćenih djevojčice njih 56,4 % imalo je vodene kozice, a 56,9 % gripu. I u slučaju treće najčešće bolesti razlika udjela dječaka i djevojčica zanemariva je – 32,6 % dječaka i 35,7 % djevojčica imalo je proljev koji je trajao kraće od 14 dana.

stupljenijih bolesti: vodenih kozica i gripe. Starija djeca su u većoj mjeri imala iskustvo navedenih bolesti nego djeca do 7 godina, dok u slučaju proljeva ta razlika nije značajna. Trećina djece obje dobne skupine imala je proljev koji je trajao kraće od 14 dana.

GRAFIKON 21. ZASTUPLJENOST DJEČJIH BOLESTI (N=1668)

Procijepljenost djece unutar romske nacionalne manjine mlađe od 7 godina visoka je. Od 813 djece obuhvaćenih istraživanjem, njih 95,5 % cijepljeno je protiv zaraznih bolesti, a 96,2 % djece do 7 godina imaju pedijatra, bez razlike između dječaka i djevojčica.

4.3.2

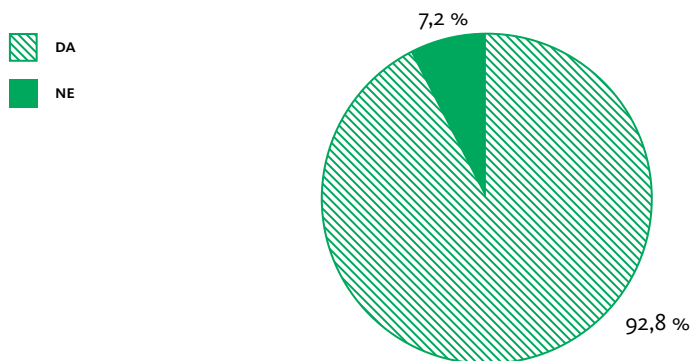
Obuhvat romske populacije zdravstvenim osiguranjem

Posjedovanje osnovnog zdravstvenog osiguranja jedan je od važnih preduvjeta za pristup sustavu zdravstvene skrbi. Od 4688 Roma za koje su prikupljeni podaci, većina ih (92,8 %) ¹⁷⁶ ima važeće zdravstveno osiguranje, odnosno posjeduju važeću zdravstvenu iskaznicu. Od ukupno 7,2 % pripadnika romske zajednice obuhvaćenih istraživanjem koji nemaju važeću zdravstvenu iskaznicu, statistički je značajno veći broj muškaraca nego

¹⁷⁶ Prema podacima FRA, EU MIDS II, 2016., Roma – samo 82 % romske populacije bilo je obuhvaćeno zdravstvenim osiguranjem. Iako metodologija istraživanja nije izravno usporediva s prezentiranim rezultatima istraživanja, zanimljivo je uočiti značajnu razliku od 10 % obuhvata zdravstvenim osiguranjem romske populacije.

žena, a po dobnim skupinama najviše je onih u dobi od 16 do 30 godina i onih između 31 i 65 godina koji ne posjeduju važeće zdravstveno osiguranje.

GRAFIKON 22. UDIO ČLANOVA KUĆANSTVA S VAŽEĆIM ZDRAVSTVENIM OSIGURANJEM

U četvrtini kućanstava utvrđeno je kako postoji barem jedan član kućanstva koji ne posjeduje nikakav oblik zdravstvenog osiguranja. Govoreći o razlozima za neposjedovanje zdravstvenog osiguranja, oni nisu posve razvidni. Naime, podaci dobiveni za 133 kućanstva pokazuju da je najčešći razlog koji su Romi naveli gotovo u trećini slučajeva „neki drugi razlog“, a u 18,0 % slučajeva odgovor je bio „ne znam“. U četvrtini kućanstava (24,8 %) u kojima netko od članova nema zdravstveno osiguranje riječ je o slučajevima gdje se pojedini član nakon punoljetnosti, odnosno navršavanja 18 godina, nije prijavio na Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje u propisanom roku od 30 dana.

TABLICA 34. RAZLOZI NEPOSJEDOVANJA ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA

Iz kojeg razloga taj član kućanstva ne posjeduje zdravstveno osiguranje?	N	%
NEKI DRUGI RAZLOG	42	31,6 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA (NA HZZO) U ROKU OD 30 DANA NAKON NAPUNJENIH 18 GODINA ŽIVOTA	33	24,8 %
NE ZNA	24	18,0 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA NA HRVATSKI ZAVOD ZA ZDRAVSTVENO OSIGURANJE (HZZO) U ROKU OD 30 DANA NAKON ZAVRŠETKA ŠKOLOVANJA	15	11,3 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA (NA HZZO) U ROKU OD 30 DANA NAKON PRESTANKA RADNOG ODNOSA	13	9,8 %
NEMA PREBIVALIŠTE ILI STALNI BORAVAK U HRVATSKOJ	3	2,3 %
ODBIJA ODGOVORITI	2	1,5 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA (NA HZZO) U ROKU OD 30 DANA NAKON PRESTANKA SLUŽENJA VOJNOG ROKA	1	0,8 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA (NA HZZO) U ROKU OD 90 DANA NAKON ZAVRŠETKA ŠKOLSKE GODINE	0	0,0 %
NIJE SE PRIJAVIO/LA (NA HZZO) U ROKU OD 30 DANA NAKON OTPUŠTANJA IZ USTANOVE ZA IZVRŠENJE KAZNENIH I PREKRŠAJNIH SANKCIJA	0	0,0 %
UKUPNO	133	100,0 %

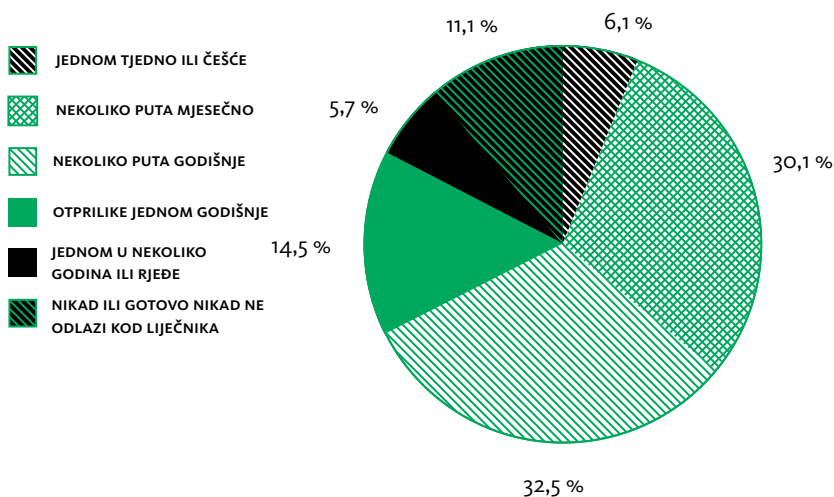
4-3-3

Odlasci kod liječnika i korištenje zdravstvenih usluga

Istraživanjem su prikupljeni podaci o tome koliko često pripadnici romske populacije koriste određene zdravstvene usluge. Utvrđeno je da najveći broj pripadnika romske nacionalne manjine odlazi liječniku nekoliko puta godišnje (N=1484) ili pak nekoliko puta mjesečno (N=1373), ukupno je riječ o 62,6 % ispitanih. Zanimljivo je da njih 11,1 % nikada ne odlazi liječniku, a 6,1 % to čini jednom tjedno ili češće. Očekivano, od onih koji najčešće odlaze liječniku, više od tri četvrtine (76,1 %) ima onih u najstarijoj dobnoj skupini, tj. iznad 65 godina. Slijede oni koji su između 31 i 65 godina (45,5 %), a i velik broj djece do 7 godina (42,7 %) odlazi liječniku češće od jednom mjesečno.

Odnos dobni skupina i spola upućuje na to da u dobi 16 do 30, kao i u dobi od 31 do 65 godina, značajno veći broj žena nego muškaraca odlazi liječniku češće od jednom mjesečno. Za žene, posebno one mlađe, takav rezultat zasigurno velikom dijelom proizlazi iz činjenice da je riječ o fertilnoj dobi i da mnoge od njih upravo zbog trudnoće odlaze liječniku češće od muškaraca jednake dobi.

GRAFIKON 23. UČESTALOST ODLASKA LIJEČNIKU (N=4560)

Iako podaci pokazuju da većina pripadnika romske nacionalne manjine (83,2 %) odlazi liječniku od nekoliko puta mjesečno do jednom godišnje, ima i onih slučajeva u kojima, iako su trebali liječničku pomoć, Romi nisu otišli liječniku. Od 772 osobe u dobi od 16 godina i starijih, njih 27,8 % nije zatražilo liječničku pomoć usprkos potrebi. Kao glavni razlog tomu najveći broj Roma naveo je financijske razloge, tj. istaknuto je kako su odlasci liječniku preskupi. Kao drugi glavni razlog navedeno je predugo vrijeme čekanja na određeni liječnički pregled, a treći glavni razlog po učestalosti navođenja jest izostanak važećeg zdravstvenog osiguranja. Osim spomenutih glavnih razloga, neki pripadnici romske zajednice naveli su da liječnika nisu kontaktirali jer su htjeli pričekati da se zdravstveni

problem sam riješi, odnosno da prođe sam od sebe, a dio Roma istaknuo je i problem udaljenosti liječnika, odnosno probleme s prijevozom.

TABLICA 35. NEKONTAKTIRANJE LIJEČNIKA USPRKOS POTREBI LIJEČNIČKE POMOĆI

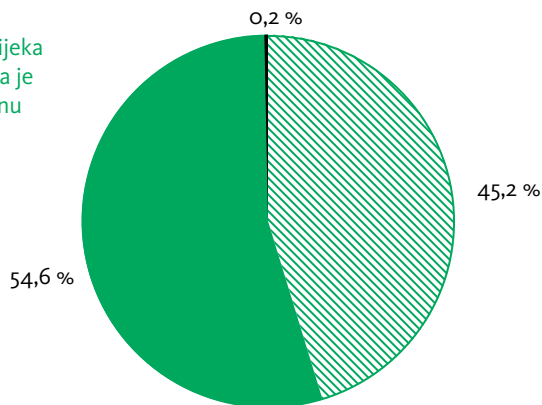
Tijekom posljednjih 12 mjeseci, je li se dogodilo da niste kontaktirali liječnika, iako ste trebali liječničku pomoć?

	SPOL					
	MUŠKARCI		ŽENE		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
NE	279	75,2 %	278	69,3 %	557	72,2 %
DA	92	24,8 %	123	30,7 %	215	27,8 %
UKUPNO	371	100,0 %	401	100,0 %	772	100,0 %

Usko povezano s prethodnim pitanjem (Tablica 35) jest i pitanje koje se odnosilo na dostupnost lijeka ili medicinske usluge. Od 1540 kućanstva u kojima su članovi odgovorili na pitanje o tome jesu li u posljednjih 12 mjeseci imali situaciju u kojoj si nisu mogli priuštiti plaćanje nekoga lijeka ili medicinske usluge koja je bila potrebna nekomu članu kućanstva, u čak 841 kućanstvu ispitanici su odgovorili potvrdno. U 696 kućanstava, odnosno 45,2 %, nije bilo takve situacije, a za tri kućanstva ispitanici nisu znali je li bilo takvih slučajeva.

GRAFIKON 24. UDIO KUĆANSTVA KOJA SI NISU MOGLA PRIUŠTITI PLAĆANJE LIJEKA ILI MEDICINSKE USLUGE

Nemogućnost plaćanja lijeka ili medicinske usluge koja je bila potrebna nekom članu kućanstva posljednjih 12 mjeseci

Istraživanje je pokazalo da 13,3 % Roma u dobi 16 godina i više godina u posljednje četiri godine nijednom nije otišlo liječniku opće ili obiteljske medicine. Utvrđeno je da žene češće nego muškarci odlaze liječniku opće i obiteljske medicine. U posljednje četiri godine prosječan broj odlazaka žena bio je 23,8, a muškaraca 17,6. Gledajući ukupno muškarce i žene, riječ je o prosječno 20,7 odlazaka u četiri godine ili prosječno 5 odlazaka godišnje liječniku opće i obiteljske medicine. Prema dobnoj strukturi, očekivano stariji ispitanici u prosjeku češće odlaze liječniku opće i obiteljske medicine nego oni u dobi od 16 do 30

godina. Romi u dobi 31 do 65 godina u posljednje su četiri godine u prosjeku 25,4 puta otišli liječniku opće i obiteljske medicine, a oni iznad 65 godina 40,8 puta. Za razliku od te dvije spomenute dobne skupine, Romi u dobi od 16 do 30 godina imaju značajno niži prosječan broj odlazaka – 13,7.

TABLICA 36. PROSJEČAN BROJ ODLAZAKA LIJEČNIKU OPĆE I OBITELJSKE MEDICINE U POSLJEDNJE 4 GODINE PREMA SPOLU

U posljednje četiri godine, koliko ste puta bili kod liječnika opće i obiteljske medicine (tzv. liječnika opće prakse)?	N	PROSJEK
MUŠKARCI	325	17,6
ŽENE	333	23,8
UKUPNO	658	20,7

Romi iskazuju visoku razinu zadovoljstva radom liječnika opće i obiteljske medicine. Polovina ih je vrlo zadovoljna, a gotovo trećina ih je većinom zadovoljna radom svojega liječnika. Onih koji su većinom ili vrlo nezadovoljni ukupno je 10,7 %. Prosječna ocjena zadovoljstva liječnikom opće i obiteljske medicine jest 4,12, međutim, nije utvrđena statistički značajna razlika po spolu.¹⁷⁷

TABLICA 37. ZADOVOLJSTVO RADOM LIJEČNIKA OPĆE I OBITELJSKE MEDICINE

Koliko ste zadovoljni radom svojeg liječnika opće i obiteljske medicine?

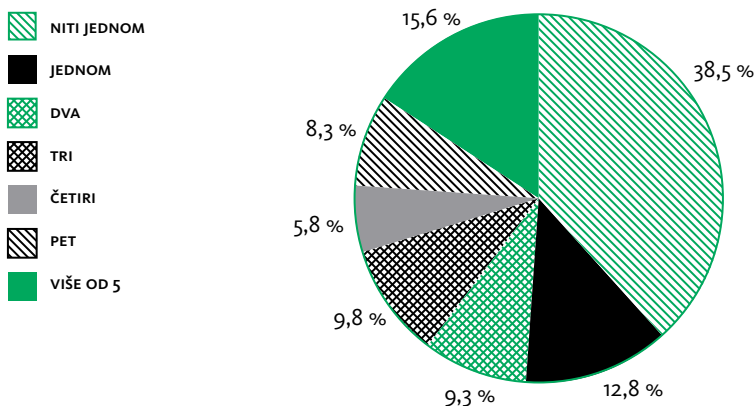
	MUŠKARAC		ŽENA		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
VRLO NEZADOVOLJAN/NA	21	6,8 %	18	5,1 %	39	5,9 %
VEĆINOM NEZADOVOLJAN/NA	19	6,2 %	13	3,7 %	32	4,8 %
NITI ZADOVOLJAN/NA NITI NEZADOVOLJAN/NA	30	9,7 %	37	10,4 %	67	10,1 %
VEĆINOM ZADOVOLJAN/NA	93	30,2 %	104	29,3 %	197	29,7 %
VRLO ZADOVOLJAN/NA	145	47,1 %	183	51,5 %	328	49,5 %

Kad je riječ o odlascima na specijalističke preglede, vrlo je velik udio Roma u dobi 16 godina i više koji to nisu učinili u posljednje četiri godine. Od 712 Roma koji su odgovorili na pitanje o broju odlazaka na specijalistički pregled, čak 38,5 % njih nije otišlo liječniku specijalistu posljednje četiri godine. Romi su posljednje četiri godine u prosjeku 3,51 puta odlazili na neki specijalistički pregled, s tim da žene statistički značajno češće odlaze na specijalističke preglede (4,1) nego što to čine muški pripadnici romske nacionalne manjine u dobi 16 godina i više (2,9).¹⁷⁸

¹⁷⁷ Nije utvrđena razlika ni prema dobnim skupinama, odnosno sve tri dobne grupe (16 do 30, 31 do 65, više od 65) iskazuju jednako zadovoljstvo svojim liječnikom.

¹⁷⁸ Između triju dobnih skupina (16 – 30, 31 – 65, više od 65) nije utvrđena statistički značajna razlika u prosječnom broju odlazaka na specijalistički pregled u posljednje četiri godine.

GRAFIKON 25. BROJ ODLAZAKA NA SPECIJALISTIČKE PREGLEDE U POSLJEDNJE 4 GODINE

Jedno od pitanja u anketnom upitniku iz područja zdravstvene zaštite, odnosno korištenja zdravstvenih usluga, odnosilo se na korištenje usluga hitne pomoći. Utvrđeno je da više od polovine Roma u dobi 16 godina i više u posljednjih četiri godine nije koristilo usluge hitne medicinske pomoći. Ukupno je 43 % Roma jednom ili više puta u posljednje četiri godine koristilo hitnu medicinsku pomoć. Nije utvrđena statistički značajna razlika ni po spolu ni po dobi.

Govoreći o zadovoljstvu uslugom hitne medicinske pomoći i radom medicinskih djelatnika, među Romima koji su koristili navedene usluge, njih je 81,8 % većinom i vrlo zadovoljno dobivenom uslugom kao i radom medicinskih djelatnika. Prosječna je ocjena 4,12. Manjina ispitanih (11,9 %) naveli su kako su većinom ili vrlo nezadovoljni uslugom hitne medicinske pomoći i radom medicinskih djelatnika.

TABLICA 38. ZADOVOLJSTVO USLUGOM HITNE MEDICINSKE POMOĆI I RADOM MEDICINSKIH DJELATNIKA PREMA SPOLU

Koliko ste bili zadovoljni uslugom hitne medicinske pomoći i radom medicinskih djelatnika?	MUŠKARCI		ŽENE		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
VRLO NEZADOVOLJAN/NA	14	9,5 %	13	7,1 %	27	8,2 %
VEĆINOM NEZADOVOLJAN/NA	5	3,4 %	7	3,8 %	12	3,6 %
NITI ZADOVOLJAN/NA NITI NEZADOVOLJAN/NA	6	4,1 %	15	8,2 %	21	6,4 %
VEĆINOM ZADOVOLJAN/NA	42	28,6 %	61	33,5 %	103	31,3 %
VRLO ZADOVOLJAN/NA	80	54,4 %	86	47,3 %	166	50,5 %
UKUPNO	147	100,0 %	182	100,0 %	329	100,0 %
PROSJEČNA OCJENA		4,15		4,10		4,12

Nešto manje od polovine ispitanih Roma u dobi od 16 godina i više (46,3 %) u posljednje je četiri godine bilo na bolničkom liječenju, odnosno provelo barem jednu noć u bolnici. Žene su te koje su statistički značajno više koristile usluge bolničkog liječenja. Njih 54,6 % jednom je ili više puta provelo noć u bolnici, što je također vrlo logičan rezultat s

obzirom na to da žene vjerojatno najčešće takve usluge koriste zbog poroda. Zbog tih, a moguće i nekih drugih razloga, manje je muškaraca nego žena koristilo bolničko liječenje – njih 37,2 %. Pokazalo se i da postoji značajna razlika između najmlađe i najstarije dobne skupine i korištenja usluga bolničkog liječenja. Tako je najmanje onih u dobnoj skupini od 16 do 30 godina koji su u posljednje četiri godine proveli jednu ili više noći u bolnici (42,8 %), dok je najviši udio onih starijih od 65 godina, njih čak 80,0 %. Kad je riječ o ispitanicima između 31 i 65 godina, manje od polovine njih (47,6 %) je koristilo bolničko liječenje jednom ili više puta.

TABLICA 39. KORIŠTENJE BOLNIČKOG LIJEČENJA U POSLJEDNJE ČETIRI GODINE PREMA SPOLU

U posljednje četiri godine, jeste li vi osobno ikad bili na bolničkom liječenju, tj. proveli barem jednu noć u bolnici?	MUŠKARAC		ŽENA		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
	NE	231	62,8 %	181	45,4 %	412
DA, JEDNOM	80	21,7 %	103	25,8 %	183	23,9 %
DA, VIŠE PUTA	57	15,5 %	115	28,8 %	172	22,4 %

Stomatološke usluge u posljednjih 12 mjeseci koristilo je 37,6 % Roma u dobi od 16 i više godina, a od ukupno 761 pripadnika romske nacionalne manjine, koliko ih je odgovorilo na pitanje, njih 14,6 % nikada nije bilo kod stomatologa. Vrlo je velik udio i onih koji su posljednji put bili kod stomatologa u razdoblju prije više od godine dana – 47,8 %, s tim da je polovina njih stomatološke usluge koristila prije više od 3 ili čak više od 5 godina.

TABLICA 40. POSLJEDNJI ODLAZAK KOD STOMATOLOGA

Kad ste posljednji put bili na pregledu kod stomatologa / zubara?	OD 16 DO 30 GODINA		OD 31 DO 65 GODINA		VIŠE OD 65 GODINA		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
	TIJEKOM POSLJEDNJIH 12 MJESECI	131	38,4 %	150	37,5 %	5	25,0 %	286
PRIJE 1-3 GODINE	81	23,8 %	94	23,5 %	7	35,0 %	182	23,9 %
PRIJE 3-5 GODINA	23	6,7 %	38	9,5 %	1	5,0 %	62	8,1 %
PRIJE VIŠE OD 5 GODINA	49	14,4 %	67	16,8 %	4	20,0 %	120	15,8 %
NIKAD	57	16,7 %	51	12,8 %	3	15,0 %	111	14,6 %
UKUPNO	341	100,0 %	400	100,0 %	20	100,0 %	761	100 %

Važan je aspekt unapređivanja zdravlja romske populacije komunikacija pripadnika romske nacionalne manjine s medicinskim osobljem. Pripadnici romske nacionalne manjine izražavaju visoku razinu zadovoljstva radom medicinskog osoblja i zdravstvenih radnika (Tablica 42). Velika većina ispitanih (87,4 %) koji su u dobi 16 i više godina smatra da će dobiti liječničku pomoć ako im ona bude trebala, njih (82,2 %) ima povjerenje u zdravstvene radnike, a 80,6 % ih smatra kako liječnici uglavnom dobro rade svoj posao. Od 756 Roma u dobi od 16 godina i starijih, njih 252 (33,4 %) imalo je neka negativna iskustva s liječnicima.

TABLICA 41. ZADOVOLJSTVO RADOM MEDICINSKOG OSOBLJA I ZDRAVSTVENIH RADNIKA TE NEGATIVNA ISKUSTVA

TVRDNJE:	UOPĆE SE NE SLAŽEM		VEĆINOM SE NE SLAŽEM		NE ZNAM, NISAM SIGURAN/NA		VEĆINOM SE SLAŽEM		U POTPUNOSTI SE SLAŽEM		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	PROSJEK
LIJEČNICI UGLAVNOM DOBRO RADE SVOJ POSAO.	49	6,4 %	40	5,3 %	59	7,8 %	196	25,8 %	417	54,8 %	761	4,2
AKO MI TREBA LIJEČNIČKA POMOĆ, ZNAM DA ĆU JU DOBITI.	21	2,8 %	21	2,8 %	54	7,1 %	145	19,0 %	521	68,4 %	762	4,5
IMAM POVJERENJA U ZDRAVSTVENE RADNIKE.	36	4,7 %	37	4,9 %	63	8,3 %	176	23,1 %	450	59,1 %	762	4,3
IMAM NEKA NEGATIVNA ISKUSTVA S LIJEČNICIMA.	414	54,8 %	54	7,1 %	36	4,8 %	95	12,6 %	157	20,8 %	756	2,4

Od negativnih iskustava Romi najčešće navode da su morali čekati na termin pregleda duže nego ostali pacijenti toga liječnika, a kao drugi najčešći negativni primjer Romi su istaknuli kako liječnik nije shvatio njihov zdravstveni problem. Treba istaknuti kako je i 140 Roma (18,6 %) navelo kako se liječnik ili zdravstveni djelatnici prema njima nisu ponašali profesionalno, a od toga je 85 Roma istaknulo kako se to dogodilo više puta. Žene češće nego muškarci navode kako su jednom ili više puta morale duže čekati na termin pregleda nego ostali pacijenti istoga liječnika te isto tako češće navode kako ih liječnik nije htio primiti. Analizom negativnih iskustava prema dobnim skupinama ni među jednom od triju skupina nije utvrđena statistički značajna razlika.

TABLICA 42. NEGATIVNA ISKUSTVA S LIJEČNICIMA I ZDRAVSTVENIM DJELATNICIMA

TVRDNJE:	NE, NIKAD		DA, JEDNOM		DA, VIŠE PUTA		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%
MORAO/LA SAM DUŽE ČEKATI NA TERMIN PREGLEDA NEGO OSTALI PACIJENTI TOG LIJEČNIKA	414	55,3 %	84	11,2 %	250	33,4 %	748	100 %
LIJEČNIK ME NIJE HTIO PRIMITI	621	81,8 %	61	8,0 %	77	10,1 %	759	100 %
LIJEČNIK JE PREMA MENI BIO BEZOBRAZAN	627	82,2 %	61	8,0 %	75	9,8 %	763	100 %
LIJEČNIK NIJE SHVATIO MOJ ZDRAVSTVENI PROBLEM	570	76,0 %	80	10,7 %	100	13,3 %	750	100 %
POGREŠNO SU ME LIJEČILI	679	89,8 %	47	6,2 %	30	4,0 %	756	100 %
LIJEČNIK ILI ZDRAVSTVENI DJELATNICI SE PREMA MENI NISU PONAŠALI PROFESIONALNO	614	81,4 %	55	7,3 %	85	11,3 %	754	100 %

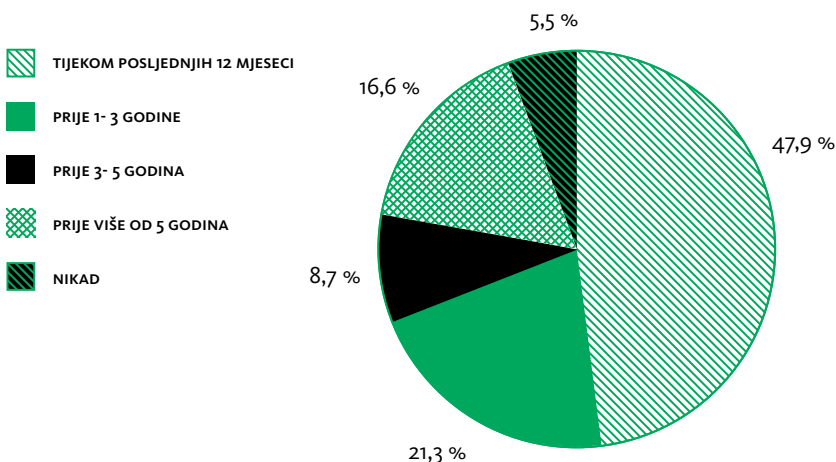
4.3.4

Reproduktivno zdravlje žena

Dio pitanja u B-inačici anketnog upitnika odnosio se specifično na žene, to jest njihovo reproduktivno zdravlje, gdje su žene upitane kada su zadnji put imale ginekološki pregled i papa-test. Također, žene su upitane o dobi rađanja prvoga djeteta, broju poroda, bolestima reproduktivnih organa, komplikacijama povezanim s trudnoćom, smrtnosti djece, kao i o pobačaju. Kod postavljanja tih pitanja i pitanja o nasilju nad ženama, anketari su bili instruirani da osiguraju privatnost ispitanicama, odnosno da u tom trenutku ne budu prisutni drugi članovi kućanstva. Kako to uvijek nije bilo moguće, dio žena nije odgovorio na (sva) postavljena pitanja.

Važan preduvjet zaštite reproduktivnog zdravlja žena jest redovito odlaženje na ginekološke preglede. Kad je riječ o ginekološkim pregledima, gotovo polovina žena (47,9 %) obavila je pregled u posljednjih 12 mjeseci. Trećina žena od njih 403 u dobi od 16 godina i više nalazi se u jednoj od tri skupine koje ne odlaze na preglede dovoljno često – one koje su imale pregled prije 3 – 5 godina (8,7 %), one koje su pregled imale prije više od 5 godina (16,6 %) te one koje nikada nisu imale ginekološki pregled (5,5 %). Utvrđeno je da među ženama postoji razlika u dobnim skupinama. Među onim ženama koje su ginekološki pregled imale u posljednjih 12 mjeseci, najveći se udio njih nalazi u dobnj skupini između 16 do 30 godina, što je svakako razumljivo s obzirom na to da je riječ o najfertilnijoj skupini žena koje su zasigurno imale i preglede zbog trudnoće. Očekivano, najstarija skupina, ona koja obuhvaća žene iznad 65 godina, najčešće je u onoj kategoriji koja je preglede imala prije više od pet godina. Vrlo je visok udio žena (26,3 %) u dobi od 31 do 65 godina među skupinom koja je pregled imala prije više od pet godina.

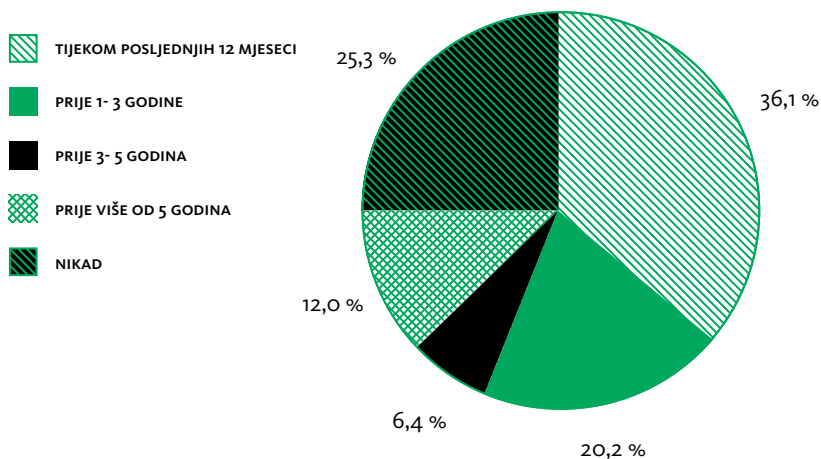
GRAFIKON 26. POSLJEDNJI GINEKOLOŠKI PREGLED

Podaci pokazuju da od 387 žena koje su odgovorile na ovo pitanje, čak četvrtina njih nikada nije radila tzv. papa-test, a tek nešto više od trećine žena taj je test obavila u posljednjih 12 mjeseci. Kao i u slučaju ginekološkog pregleda, značajna je razlika po dobi.

Najmlađe žene jesu i najbrojnije u kategoriji onih koje su papa-test obavile u posljednjih 12 mjeseci (40,8 %), premda ih je velik udio i među onima koje nikada nisu obavile papa-test (33,3 %). Dakako, u skupini žena koje nikada nisu obavile papa-test prednjače najstarije žene, odnosno one u dobnoj skupini 65 godina i više (41,7 %). Više od trećine žene (34,8 %) u dobi između 31 i 65 godina papa-test su obavile unutar posljednjih 12 mjeseci, a nikad ih to nije učinilo 16,9 %.

GRAFIKON 27. POSLJEDNJI TZV. PAPA-TEST PREGLED

Od 360 Romkinja u dobi 16 godina i starijih koje su rodile, njih 50 % rodilo je dok su bile maloljetne. Samo 9 %, odnosno 35 žena, nikada nije rodilo. Nije utvrđena razlika prema dobnim skupinama. Prosjek je dobi prvototkinja 18 godina. Pripadnice romske nacionalne manjine i danas u prosjeku prvo dijete rađaju u otprilike istoj dobi kao što su nekada rađale žene koje danas imaju 60 i više godina.

Anketirane pripadnice romske nacionalne manjine ukupno su imale 4,1 poroda, a razlika je utvrđena između najmlađe dobne kategorije, tj. one koja obuhvaća žene u dobi od 16 do 30 godina i preostale dvije dobne kategorije, u kojima su žene između 31 i 65 godina te one iznad 65 godina. Posve logično, prosječan broj poroda Romkinja u dobi 16 do 30 godina značajno je manji. Za razliku od žena u dobi iznad 65 godina, koje su imale 6,8 poroda, i žena u dobi od 31 do 65 godina, koje su imale 5,2 poroda, najmlađe Romkinje imale su u prosjeku 2,5 poroda.

Od 385 žena u dobi od 16 godina i više, njih 16,9 % izjavilo je da je imalo neku bolest reproduktivnih organa (bolest maternice, jajnika, jajovoda), a komplikacije povezane s trudnoćom i porodom imalo je 30,9 % žena.

Utvrđeno je da od 406 ispitanih Romkinja 8,4 % njih doživjelo smrt djeteta pri porodu. Što se tiče smrti novorođenčadi, odnosno djece koja su umrla u prva 4 tjedna života, to je doživjelo 4 % ispitanica, dok je smrt djeteta koja su umrla između prvoga mjeseca i navršениh godinu dana života doživjelo 5 % ispitanica.

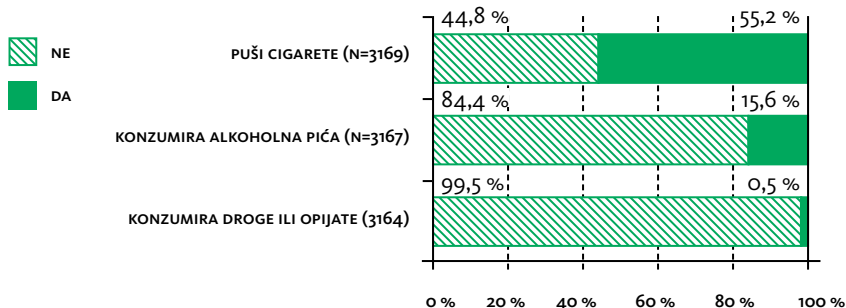
Polovina od 413 žena koje su odgovorile na pitanje o pobačaju imala je pobačaj (50,5 %). Spontani pobačaj imalo je 126 žena (30,8 %), dok je inducirani pobačaj, tj. pobačaj na zahtjev, imalo 86 žena ili njih 21,2 %.

4-3-5

Ovisnosti: alkohol, cigarete, droge

Kad je riječ o različitim vrstama ovisnosti, tu je pitanje postavljeno svim članovima kućanstva u dobi 14 godina i starijima. Više od polovine njih, točnije 55,2 % puši cigarete, alkoholna pića konzumira 15,6 %, dok je za 16 ispitanika (0,5 %) navedeno kako konzumiraju droge ili opijate. Za konzumaciju alkohola, kao i za pušenje cigareta, utvrđena je razlika prema dobnim skupinama. Najviše je onih u dobi između 31 i 65 godina koji konzumiraju alkohol, dok je najmlađih, tj. onih u dobi 14 i 15 godine, svega dvoje od ukupno 492 za koje je navedeno da konzumiraju alkohol. Identične su relacije i kad je u pitanju pušenje cigareta. Najmanje je onih u najmlađoj dobnj skupini, a najviše onih u skupini između 31 i 65 godina. I analiza prema spolu ukazala je na značajnu razliku, gdje su muškarci brojniji konzumenti i cigareta i alkohola, s tim da je razlika u konzumaciji cigareta manja nego u konzumaciji alkohola. Utvrđeno je da 58,8 % muškaraca i 51,6 % žena puši cigarete, dok alkohol konzumira 23,0 % muškaraca i 8,3 % žena.

GRAFIKON 28. OVISNOSTI: CIGARETE, ALKOHOL, DROGE

4-3-6

Struktura prehrane – učestalost konzumacije pojedinih namirnica

Analiza strukture prehrane u kućanstvu upućuje na visok udio nekvalitetne hrane i pića koji se konzumiraju nekoliko puta tjedno ili čak svakodnevno. Tako se u više od 60 % kućanstava gazirani sokovi, čokolada i slatkiši konzumiraju nekoliko puta tjedno ili gotovo svaki dan. Grickalice te masna i začinjena hrana konzumiraju se nekoliko puta tjedno ili svakodnevno u više od 50 % romskih kućanstava. Zdrava hrana, u koju spadaju riba i morski plodovi, najrjeđe se konzumira. Čak 21,9 % romskih kućanstava nikada ne jede ribu, a njih 29,6 % to čini jednom mjesečno ili rjeđe. Jedini detektirani pozitivan aspekt strukture prehrane romskih kućanstava odnosi se na relativno visok udio konzumacije

voća i povrća. U 23 % kućanstava voće i povrće konzumiraju se nekoliko puta tjedno, a polovina ih (50,9 %) to čini svaki ili gotovo svaki dan.

TABLICA 43. STRUKTURA PREHRANE – UČESTALOST KONZUMACIJE POJEDINIH NAMIRNICA

Koliko često se u vašoj obitelji jede sljedeća hrana?	NIKAD	JEDNOM MJESEČNO ILI RJEDE	NEKOLIKO PUTA MJESEČNO	NEKOLIKO PUTA TJEDNO	SVAKI ILI GOTOVO SVAKI DAN	NE ZNA	UKUPNO
MASNA I JAKO ZAČINJENA HRANA	9,0 %	14,5 %	20,5 %	22,2 %	33,2 %	0,5 %	785
ČOKOLADA I SLATKIŠI	6,1 %	14,7 %	17,4 %	18,3 %	43,0 %	0,4 %	781
BRZA HRANA (PIZZA, POMFRIT, HAMBURGERI, HOT-DOG I SL.)	18,8 %	29,2 %	22,4 %	17,0 %	12,6 %		784
GAZIRANI SOKOVI	8,2 %	12,9 %	17,5 %	18,5 %	43,0 %		784
GRICKALICE (ČIPS I SL.)	10,1 %	13,9 %	19,9 %	21,1 %	34,9 %		782
RIBA I MORSKI PLODOVI	21,9 %	29,6 %	27,5 %	11,0 %	9,6 %	0,5 %	785
MESO	0,8 %	3,8 %	16,2 %	17,2 %	61,9 %	0,1 %	785
MESNE PRERAĐEVINE (SALAME, PAŠTETE I SL.)	2,2 %	6,6 %	14,5 %	20,9 %	55,6 %	0,1 %	784
VOĆE I POVRĆE	1,5 %	8,4 %	16,2 %	23,0 %	50,9 %		784
ŽITARICE I PROIZVODI OD ŽITARICA (NPR. KRUH, TJESTENINA I SL.)	1,8 %	4,6 %	4,5 %	10,6 %	78,6 %		784

4-3-7

Mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima u području zdravlja

Kvalitativnim istraživanjem metodom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa prikupljeni su stavovi i mišljenja ključnih dionika o tome što su glavni problemi pripadnika romske nacionalne manjine u području zdravlja. Većina predstavnika relevantnih institucija glavne probleme u području zdravlja vidi u široj definiciji zdravlja koja se ne odnosi samo na nedostatak bolesti. Oni koji komentiraju prevalenciju bolesti u romskoj zajednici, ne prepoznaju pojavu drukčijih bolesti u odnosu na većinsku populaciju. Veći pobol i zdravstvene probleme povezuju s niskom razinom higijene, nižom zdravstvenom kulturom, neredovitom i neadekvatnom prehranom, siromaštvom, neadekvatnim stanovanjem i nedostatkom zdravstvenog osiguranja te posljedičnim odgađanjem korištenja zdravstvenih usluga u ranoj fazi bolesti.

TABLICA 44. GLAVNI PROBLEMI U PODRUČJU ZDRAVLJA – UČESTALOST ODGOVORA PREDSTAVNIKA RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NISKA RAZINA HIGIJENE	20
NIŽA UČESTALOST KORIŠTENJA ZDRAVSTVENIH USLUGA	18
NISKA RAZINA ZNANJA O ZDRAVLJU I NEPOSTOJANJE PREVENCIJE	17
NEDOSTATAK NOVACA ZA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU	15

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEREDOVITA I NEADEKVATNA PREHRANA	9
NEADEKVATNO STANOVANJE	9
NEDOSTATAK ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA	7
KRAĆI ŽIVOTNI VIJEK	6
LOŠA STOMATOLOŠKA ZAŠTITA	6
LOŠA GINEKOLOŠKA ZAŠTITA	6
ISTA PREVALENCIJA ZDRAVSTVENIH PROBLEMA KAO I KOD VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA	5
OVISNOSTI	3
NEPOSTOJANJE STATISTIČKIH PODATAKA	3

Iskazi u kategoriji „niska razina higijene“ brojni su i oslikavaju higijenske navike dijela romske populacije.

„Pa velim ta higijena, nečistoća, hodanje djece sad boso, golo... Njima je to normalno.“
(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„I neadekvatna higijena. Higijena je broj jedan u toj cijeloj priči, jer čak i oni koji imaju uvjete ne znači da uvijek ih i koriste. Nemaju oni tu naviku. Nekad vam dovedu dijete na pedijatriju, sestra ga prvo mora okupat, malo dijete. Jer ne mogu radit ništa sa djetetom, dijete je zapušteno. U odnosu na prije dvadeset godina, kad su bili, pa ajde ni nemaš vode, nemaš ovog onog, pa ni ne očekuješ, ali imam osjećaj nekad da su sad prljaviji nego prije.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Živjeti u takvim uvjetima je katastrofalno, nehigijenskim. Pogledajte samo prosjek životne dobi romske populacije i sve će vam biti jasno.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Mislim da je njihovo zdravstveno stanje dosta dobro s obzirom na higijenu, to je kod njih dosta slabo, ali s obzirom na stil i način života njihova zdravstvena situacija je odlična.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

„Niža učestalost korištenja zdravstvenih usluga“ uzrokovana je nedostatkom novca za pristup pojedinim zdravstvenim uslugama, nedostatkom novca za adekvatno korištenje terapije, nedostupnošću zdravstvenih usluga zbog nedostatka prijevoza, navikom da se odgađa odlazak liječniku u početnim stadijima bolesti. Također se manje rabe usluge primarne zdravstvene zaštite, a češće hitne službe zbog izravnog pristupa bolnici.

„Sad ima počesto djece, puklo slijepo crijevo, pa tata ne odvede na vrijeme pa se to zakomplicira. Bruh imaju.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Niska razina znanja o zdravlju i nepostojanje prevencije“ dovodi do pojave bolesti koje su se mogle prevenirati promjenom životnog stila ili do bržeg razvoja kroničnih bolesti. Dio predstavnika relevantnih institucija smatra da je potrebno organizirati zdravstvene

edukacije i preventivne preglede ciljane na romsku zajednicu.

„Što se tiče cijepjenja, što se tiče redovitih kontrola. Nisu baš tako ažurni. Mora ih se poticati. Dosta su otporni.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Ali većina ljudi nema onu svijest o važnosti preventive, zdrave prehrane, to vam je slojevito, ima tu niz stvari, to stvari sve na kraju utječe na njihovo zdravlje i na njihovu raniju smrtnost.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Općenito im je nisko znanje o zdravlju – znači od one osnovne higijene, kuće, namirnica, gdje spavaju, gdje se peru – to vam sve uključuje zdravlje. Zdravlje uključuje i socijalno je bitno blagostanje i to je već samim niskim standardom života, lošom prehranom su svi u riziku od nekakvih bolesti.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Nedostatak novaca za zdravstvenu zaštitu“ odnosi se na nedostatak novaca za prijevoz do pružatelja zdravstvenih usluga te na nemogućnost doplate ili kupovine propisane terapije.

„(...) Niti u trudnoći ne idu na ginekološke preglede, one vam znaju po 4, 5, 6 mjeseci biti trudnice, a da nisu još išle na prve ginekološke preglede. Kao razlog navode ili 'znam da je sve u redu' ili 'pa ne idem jer nemam novaca', 'nemam prijevoza'.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Neredovita i neadekvatna prehrana“ češće se očituje u pretilosti nego u drugom kraju spektra poremećaja hranjenja.

„Neadekvatna prehrana od ranog djetinjstva pa nadalje. (...) Oni su praktički svi adipozni, rijetko tko da nije. Dosta ima dijabetesa u zadnje vrijeme kod njih.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Često ili su pretili ili anoreksije u pitanju, nekontrola jedenja. Tak' se rješavaju emocionalni problemi.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Neadekvatno stanovanje“, nedostatak infrastrukture, loša sanitarna situacija vode do većeg rizika od pobola (crijevne i respiratorne zaraze).

„Tu moramo bit iskreni. Vrlo neadekvatan smještaj i njihov način života.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Gledajte, njihovi uvjeti stanovanja njima ne omogućuju da oni u svim segmentima zdravstvene zaštite, skrbi o sebi, budu u istoj poziciji.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Nedostatak zdravstvenog osiguranja“ prepoznat je kao problem u romskim zajednicama.

„Onda ovo ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, znači ako nemaju riješen status besplatnog zdravstvenog osiguranja u Hrvatskoj, onda im se porodi naplaćuju, svi lijekovi, svi pregledi kod liječnika i naravno da, ako nemaju novca i ako žive u lošim socijalnim uvjetima, onda izbjegavaju – onda vam jedino ostaje varijanta Hitne, ali Hitna vam isto daje račun neosiguranicima.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Kraći životni vijek“ kao potencijalni rezultat zdravstvenih problema prepoznao je dio predstavnika relevantnih institucija.

„Jedino što znam da imaju kraći životni vijek od većinskoga stanovništva. Pa vjerojatno zbog tog načina života. Mi smo svi stalno po doktorima, oni manje. Ima tu lokalna ambulanta, ali oni manje idu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Loša stomatološka zaštita“ ili točnije, neodlazak stomatologu, vodi do zapuštene usne šupljine i zuba. Nekoliko predstavnika navelo je da potiču Rome i Romkinje da krenu zubaru.

„Strašna zapuštenost usne šupljine – zubi. Oni su vam svi imaju strašno neuredne, pokvarene zube. Znete ono da nitko se nikad nije uključio 'Ajmo napraviti neku akciju svega toga.'“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ISTARSKE ŽUPANIJE)

„Upozoreni su svi da idu stomatologu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Loša ginekološka zaštita“ nastaje zbog nevoljkosti Romkinja da odlaze na redovite preglede. Nedostatak edukacije o kontracepciji pogoduje pojavi ranih maloljetničkih trudnoća koje često nisu ili su loše kontrolirane.

„Od kada mi imamo opću ambulantu, imamo nešto više saznanja. Konkretno, sestra koja radi u općoj ambulanti pokušava ih samoinicijativno educirati o kontracepciji, čak priprema jedan projekt da se osiguraju i sredstva s kojima se sprječava ta neželjena trudnoća, pogotovo maloljetnička neželjena trudnoća.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Neke evo Romkinje znaju izvesti trudnoću bez pregleda. Tu sam sad baš imala mladu mamu, negdje '96. godište, nijedan pregled nije obavila, niti jedan.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

U kategoriji „Ista prevalencija zdravstvenih problema kao i kod većinskog stanovništva“ predstavnici relevantnih institucija navode kako ne postoje velike razlike između romske populacije i većinskog stanovništva, bolest se eventualno pojavljuje ranije zbog životnih stilova te da ima više komplikacija zbog kasnijeg početka liječenja.

„Sa terena, isto je kao i kod neromske populacije.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Obolijevaju isto od raznoraznih bolesti kao i mi. Možda zbog lošijih socijalnih uvjeta je vijek života nešto manji. Iako ima i dosta starijih kod nas na (izostavljeno ime sela).“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

Navodi u kategoriji „Ovisnosti“ govore o pojavi droga u romskim zajednicama, uz alkoholizam.

„S njima bi se trebalo rješavati isto na prevenciji i alkohola i droge. Jer mislim da toga kod njih ima. Da je počela biti i droga prisutna jer kako vidim kad dođem u kućne posjete zna biti svega i svašta.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJA IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Nepostojanje statističkih podataka“ nastaje zbog nemogućnosti prikupljanja zdravstvenih podataka razvrstanih po nacionalnosti zbog neprimjerenosti takva prikupljanja.

„Prvi problem koji se javlja vezano i za praćenje svih podataka vezano za Rome je taj da mi prikupljamo znači podatke rutinske statistike zdravstvene. Podataka, znači vezano za vjeroispovijest i nacionalno opredjeljenje nema. Ni za nikoga pa tako ni za Rome.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

Osim predstavnika relevantnih institucija, na pitanje o glavnim problemima romske nacionalne manjine u području zdravlja odgovarali su i predstavnici romske nacionalne manjine. Većina predstavnika romske nacionalne manjine glavni problem u području zdravlja vidi u nedostatku ili povremenosti zdravstvenog osiguranja. U drugoj se grupi nalaze: nepostojanje brige o vlastitom zdravlju, neadekvatno stanovanje koje uzrokuje nastanak bolesti, diskriminatorna postupanja u zdravstvenom sustavu, nedostatak novca koji vodi do nedostupnosti dijela zdravstvenih usluga. Nekoliko ih prepoznaje da je prevalencija zdravstvenih problema jednaka kao i u većinskog stanovništva, a dio tvrdi da nema problema.

TABLICA 45. GLAVNI PROBLEMI U PODRUČJU ZDRAVLJA – UČESTALOST ODGOVORA PREDSTAVNIKA ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEDOSTATAK ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA	25
NEPOSTOJANJE BRIGE O ZDRAVLJU	9
NEADEKVATNO STANOVANJE	8
DISKRIMINATORNA PONAŠANJA UNUTAR ZDRAVSTVENOG SUSTAVA	6
NEDOSTATAK NOVCA ZA ZDRAVSTVENU ZAŠTITU	5
NEDOSTUPNOST SPECIJALISTIČKIH PREGLEDA	5
ISTA PREVALENCIJA ZDRAVSTVENIH PROBLEMA KAO I KOD VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA	4
NEMA PROBLEMA	4
NISKA RAZINA ZNANJA O ZDRAVLJU I NEPOSTOJANJE PREVENCIJE	3
NISKA RAZINA HIGIJENE	2

„Nedostatak zdravstvenog osiguranja“ odnosi se na niz situacija zbog kojih pripadnici romske populacije nisu osigurali status zdravstvenog osiguranika. Neki Romi nemaju sređen status u RH pa nemaju ni pravo na zdravstvenu zaštitu, neki nisu poštovali rokove za prijavu na HZZO nakon završetka školovanja ili gubitka posla, neki nemaju dopunsko osiguranje.

„Što se tiče toga, imamo doktore, možemo ići k njima. Normalno, ako imamo zdravstvenu iskaznicu. Problem je oko zdravstvenih iskaznica to što možda dobivamo na godinu dana samo ili možda ne dobivamo nikako. Dobivamo iskaznicu preko socijalne ustanove. To nam je najveći problem svima, ne samo u ovom naselju. Jer svi Romi nisu zaposleni.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„Ne znam iz kojih razloga nemaju zdravstveno osiguranje i ono dopunsko, dosta ih nema, to je problem.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Ako je u zatvoru tri-četiri dana, onda dobiju dvije-tri godine zdravstvenu iskaznicu. Tako da oni i kad idu i kad nešto učine namjerno da bi mogo završiti u zatvoru. Ali s time da bi on mogao dobiti na osnovnu toga zdravstvenu. Eto kakva je mudrolija ironična. Mudrolija od strane Roma.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Nepostojanje brige o zdravlju“ jest kategorija u kojoj se nalaze iskazi koji govore da se Romi naprosto ne brinu o sebi i svom zdravlju te da ne koriste ni usluge koje postoje, koje su dostupne i besplatne.

„Možda ta neodgovornost jednim dijelom potiče, što od sramežljivosti jer puno žena se ustručava ići ginekologu, što od nerazumijevanja, jer ona će samo gledati doktora i ništa nije razumjela, pa se onda stvara komplikacija; netko ima problema sa porodom, netko ima problema sa djetetom, netko ima problema sa tumorom.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Ima onih i dalje socijalno ugroženih koji ne mare. Tipa ajmo reći posjet zubaru.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„Ljudi, zapravo konkretno žene, Romi su specifični, trebate ući u njihovu srž, možda kad bi bio neki Rom doktor ili Romkinja možda bi se otvorili, ovako su više zatvoreni i konzervativni tipa ‘Šta ću ja sad doć’ tamo da ovi drugi slušaju šta je meni’ i tako nešto.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

„Neadekvatno stanovanje“ percipirano je kao faktor koji pogoduje razvoju mnogih bolesti.

„Ako živim na rubu sela, onda nemam tamo ni pitku vodu ni kanalizaciju ni sve ono što drugi imaju, a to je zapravo faktor zdravlja.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Trebalo im voda za higijenu. Imaju vodu, ali nemaju svoju, to je jako mali pritisak, kao da nemaju vodu, jedna cijev na koju su svi spojeni i onda se moraju dogovoriti tko će se danas kupati tko sutra jer im je jako slabi pritisak. Nosimo novac za tu vodu.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Diskriminatorna ponašanja unutar zdravstvenog sustava“ odnose se na nedolazak ili odgađanje dolaska hitne pomoći te odgađanje naručivanja pacijenata u primarnoj zaštiti.

„Imali smo primjer jedne žene koja je dobila moždani udar pa je došla u županijsku bolnicu i onda je rekla tamo na hitnoj – vi ste pijani, kad se otriježite onda dođite. Ona zapravo nije konzumirala ni kap alkohola i u noći, u jutarnjim satima, su je opet dovezli, tek su onda ustanovili da se radi o moždanom udaru. Tako da ima tu drastičnih slučajeva i primjera, čak taj i došlo je do raznih oštećenja u pojedinih osoba.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Osim toga im se i uskraćuje po pitanju zdravstvene usluge. Dosta toga ima i od omalovažavanja od strane većinskog naroda. Ambulanta nam je u (izostavljeno ime sela). Nije problem, ali kad se javite na telefon da si uzmete termin, onda čekate po 4-5 sati i onda još ne mogu niti taj dan primiti. Jer radno vrijeme im istječe, a oni vam kažu da vi morate sutradan doći. I to se zna desiti. Ponekad i ja sam isto imao nekakvih tegoba, zvao sam hitnu, hitna nije mi se odazvala, rekla mi je hitna da se ja moram dovesti kako znam i umijem. To je jedan isto problem.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Nedostatak novca za zdravstvenu zaštitu“ dovodi do odgađanja posjeta liječniku dok se bolest u potpunosti ne razvije te nemogućnosti primjene propisane terapije.

„E tu dolazi do problema, ne do doktora, nego do roditelja koji su nemoćni otići, jer moraju ići“ u (izostavljeno ime grada), nemaju prijevoz, nemaju novca za prijevoz i onda ne odlaze.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Nedostupnost specijalističkih pregleda“ povezano je s nemogućnosti plaćanja prijevoza ili pregleda te s kompliciranim sustavom naručivanja.

„A sada se drukčije, malo duže ali isto tako pregledava, ali da se vrši neki tretman da ga pošalju negdje u nekim ustanovama, toplice ma ili šta bilo, to je vrlo malo ili nikako.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Ista prevalencija zdravstvenih problema kao i kod većinskog stanovništva“ obuhvaća odgovore koji ne vide razlike u zdravstvenim problemima romske i većinske populacije.

„Isto kao i kod vas, cigarete, alkohol, nešto najnormalnije.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„A što se tiče specifično, da nešto oboljevaju nešto različito od ostalog većinskog stanovništva, mislim da tu nema nikakve razlike.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Nema problema“ kategorija je u kojoj se obično govori da zdravstvena zaštita nije problem, a ako i jest, onda je malen, jer postoje mnogo značajniji problemi u romskim zajednicama.

„Ma zdravlje je sve okej, najvažnije je tu stanovanje i zapošljavanje.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ ISTARSKÉ ŽUPANIJE)

„Niska razina znanja o zdravlju i nepostojanje prevencije“ povezuje se s nepostojanjem aktivnosti koje bi podigle razine znanja te uvele preventivne preglede u zajednice ili otporu zajednice u slučaju da postoje.

„Imali smo par puta i da ide onaj zdravstveni kombi za pregled, za mamografiju, ali isto se nitko ne pojavi.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA)

„Niska razina higijene“ nije prepoznata u velikom broju slučajeva.

„Zdravstvena zaštita je i zubi, higijena zuba, higijena ruke, higijena tijela kompletnog, kontracepcija, planirano roditeljstvo. To naši ne rade, nažalost ne, nažalost ne i eto, to je jedan od većih problema.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Razlike između iznesenih iskaza predstavnika relevantnih institucija i pripadnika romske zajednice značajne su. Iako su neke kategorije zajedničke, na tablici problema nalaze se na značajno drukčijim mjestima. Primjerice, niska razina higijene po učestalosti spominjanja nalazi se na vrhu tablice institucionalnih predstavnika, a na dnu romskih. Neke kategorije pojavljuju se samo u grupi institucionalnih predstavnika (prehrana, statistički podaci). Predstavnicima romskih zajednica prepoznaju diskriminatorna ponašanja, koje druga grupa uopće ne vidi.

4.3.8

Zaključci i rasprava

Nacionalna strategija i prateći akcijski plan prepoznali su problem nedovoljnog obuhvata romske populacije zdravstvenim osiguranjem kao jedan od ključnih problema te je stoga specifični cilj 1 u području zdravstvene zaštite „povećati obuhvat romske populacije zdravstvenim osiguranjem“.¹⁷⁹ Taj su problem u intervjuima prepoznali i predstavnici romske nacionalne manjine, koji su problem neposjedovanja zdravstvenog osiguranja učestalo navodili kao glavni problem romske populacije u području zdravlja, za razliku od predstavnika relevantnih institucija na lokalnoj i županijskoj razini. Prema rezultatima istraživanja 92,8 % osoba koje su obuhvaćene istraživanjem ima zdravstveno osiguranje, odnosno važeću zdravstvenu iskaznicu, dok 7,2 % osoba nema. Iako metodologija tih istraživanja ne omogućuje usporedbu rezultata, važno je napomenuti kako studija „Rom-

¹⁷⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

ska svakodnevica u Hrvatskoj – prepreke i mogućnosti za promjenu“ UNDP-a iz 2014. godine pokazuje da 17,5 % Roma nije imalo zdravstveno osiguranje. Pri usporedbi rezultata tih istraživanja važno je uzeti u obzir i protok vremena, u kojem je moguće da se situacija promijenila.¹⁸⁰ Također, studija UNDP-a navodi da oko 97 % opće populacije u Hrvatskoj ima zdravstveno osiguranje te kad usporedimo rezultate ovoga istraživanja s tim podatkom, vidimo da postoji jaz između romske i opće populacije u Hrvatskoj u smislu obuhvata osnovnim zdravstvenim osiguranjem. Pritom je važno ispitati razloge zašto dio romske populacije nije obuhvaćen zdravstvenim osiguranjem. Distribucija odgovora iz anketnog istraživanja o razlozima neposjedovanja važećeg osnovnog zdravstvenog osiguranja može upućivati na nedovoljnu informiranost i/ili nedovoljnu angažiranost romske populacije za rješavanje pitanja ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu. Pitanje pravovremene prijave na HZZO nakon gubljenja neke od osnova po kojima se ostvaruje pravo na zdravstveno osiguranje pokazalo se vodećim, eksplicitno navedenim razlogom za neposjedovanje važećeg zdravstvenog osiguranja, što upućuje i na zahtjevne pravne propise kojima se to pravo regulira. Poželjno je, stoga, kako je i navedeno u Nacionalnoj strategiji, dodatno „uspostaviti mehanizme za sustavno informiranje i poticanje romske populacije na rješavanje statusnih pitanja kojima će biti omogućeno ostvarivanje prava na zdravstveno osiguranje“;¹⁸¹ pri čemu se prvenstveno treba usmjeriti na informiranje pripadnika romske nacionalne manjine o njihovim pravima u području zdravstvene zaštite, ali je potrebno i razmotriti promjene postojećeg zakonodavstva koje bi osigurale učinkovito i široko ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu, koje je Ustavom zajamčeno pravo.

S time je povezan drugi specifični cilj NSUR-a u tome području, „povećati dostupnost zdravstvenih usluga romskoj populaciji s naglaskom na osobe treće dobi, osobe s invaliditetom, oštećenjima, posebnim potrebama i mobilne romske skupine“.¹⁸² Prema rezultatima istraživanja, čak 54,6 % kućanstava u godini dana koja je prethodila provedbi istraživanja našlo se u situaciji da nije moglo platiti neki lijek ili medicinsku uslugu koja je bila potrebna nekom članu kućanstva, što upućuje na nedovoljnu dostupnost zdravstvene skrbi. Također, prema rezultatima istraživanja čak 27 % ispitanika u posljednjih 12 mjeseci nije kontaktiralo liječnika, iako im je bila potrebna liječnička pomoć. Pritom, dio razloga za nekontaktiranje upućuje na to da su dijelu romske populacije zdravstvene usluge nedovoljno dostupne, pri čemu je prvi po učestalosti razlog financijske prirode, odnosno dio ispitanika izjavio je da su odlasci liječniku preskupi. Taj je razlog djelomično povezan i s dislociranošću dijela lokaliteta na kojima Romi žive od zdravstvenih ustanova. Osim toga, drugi je razlog koji se navodi predugo vrijeme čekanja na određeni liječnički pregled, što je problem koji se odnosi i na opću populaciju u Republici Hrvatskoj. U smislu dostupnosti zdravstvenih usluga, i ovdje su kao razlog nekontaktiranja liječnika ispitanici naveli činjenicu da nemaju zdravstveno osiguranje. Sve su to elementi na kojima bi trebalo poraditi kako bi se osigurala dostupnost zdravstvenih usluga za romsku

¹⁸⁰ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

¹⁸¹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁸² Ibid.

populaciju, a posebno za one najmarginaliziranije skupine unutar te populacije, odnosno one skupine kojima je liječnička pomoć češće potrebna nego ostalima, a to su osobe s invaliditetom te pripadnici starije populacije. Istovremeno, kad pogledamo taj indikator, potrebno je voditi računa i o specifičnom cilju 3 NSUR-a u području zdravstvene zaštite, odnosno „podići razinu svijesti romske populacije o odgovornosti za vlastito zdravlje“,¹⁸³ što bi, uz podizanje dostupnosti zdravstvene skrbi, također trebalo pozitivno utjecati na zdravlje romske populacije.

Poboljšanje reproduktivnog zdravlja žena te zdravlja trudnica i djece prepoznato je kao specifični cilj 4 unutar toga područja, s naglaskom na informiranje i edukaciju „Romkinja o reproduktivnom zdravlju i zdravlju trudnica te rizicima povezanim s maloljetničkim trudnoćama“.¹⁸⁴ Gledajući podatke o brizi za reproduktivno zdravlje, najrelevantniji podatak iz anketnog upitnika jest onaj o učestalosti obavljanja ginekoloških pregleda. Naime, trećina ispitanica u dobi od 16 godina i više ginekološke preglede obavlja iznimno rijetko: samo 30,8 % ispitanica obavilo je posljednji ginekološki pregled prije 3 ili više godina ili ginekološki pregled nije imala nikada. Stoga je potrebno više raditi na javnozdravstvenim kampanjama u svrhu podizanja informiranosti i educiranosti žena o važnoj ulozi redovitih ginekoloških pregleda u zaštiti reproduktivnog zdravlja te zdravlja općenito, pri čemu posebnu pažnju treba posvetiti ženama srednje i starije dobi i podići svijest o tome da ginekološka zaštita nije nužna samo u fertilnoj dobi, već i kasnije. Također, primjena pristupa u kojima bi se ginekološka skrb dodatno, čak i prostorno, približila ženama također bi mogla biti put prema promjeni te statistike u pozitivnom smjeru. Gledajući statistiku o dobi rađanja prvoga djeteta, vidljivo je kako su maloljetničke trudnoće u romskoj populaciji izrazito česte, odnosno čak polovina žena koje su rodile barem jedno dijete prvo su dijete rodile kao maloljetnice. Osim u području zdravlja, smanjenje broja maloljetničkih trudnoća trebao bi biti jedan od prioriteta kako bi se osiguralo uključivanje Romkinja i u druge sfere života, kao što su obrazovanje, zapošljavanje i drugi.

Podaci o zadovoljstvu radom medicinskog osoblja i zdravstvenih radnika govore o tome da postoji visoka razina povjerenja prema zdravstvenim radnicima, kao i uvjerenje da liječnici uglavnom dobro rade svoj posao. Međutim, nešto više od trećine ispitanika (33,4 %) navelo je da su imali negativna iskustva s liječnicima. Pritom su najčešće navodili da su preglede morali čekati duže od drugih pacijenata istoga liječnika te da liječnik nije razumio njihov zdravstveni problem. Oko petine ispitanika navelo je da se liječnik prema njima ponašao neprofesionalno, a nešto manje od petine ispitanika navelo je da je liječnik prema njima bio bezobrazan, što može upućivati i na diskriminaciju te predrasude među zdravstvenim radnicima. Iako negativna iskustva nije navela većina ispitanika, ipak se čini važnim nastaviti rad na edukaciji i senzibilizaciji zdravstvenih radnika za rad s romskom populacijom te je stoga jedan od specifičnih ciljeva NSUR-a u području zdravstvene zaštite „povećati senzibilizaciju radnika u sustavu zdravstva za rad s romskom populacijom

¹⁸³ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁸⁴ Ibid.

te poboljšati komunikaciju romske populacije liječnicima obiteljske medicine“.¹⁸⁵ Povjerenje prema zdravstvenim radnicima važan je preduvjet učinkovite zdravstvene zaštite kako opće, tako i romske populacije.

Jedan od specifičnih ciljeva NSUR-a u tome području navodi da je potrebno „smanjiti pobol od bolesti povezanih s niskim higijenskim standardom i bolesti protiv kojih se cijepi“, odnosno „kombinacijom mjera koje će osigurati higijenske uvjete stanovanja romske populacije, povećati procijepljenost i educirati i informirati romsku populaciju o higijenskim navikama, postići smanjenje pobola od bolesti povezanih s niskim higijenskim standardom i bolesti protiv kojih se cijepi“. Problem niske razine higijene i higijenskih standarda stanovanja najčešće je naveden kao glavni problem u području zdravlja među predstavnicima relevantnih institucija, dok ga manje prepoznaju predstavnici romske nacionalne manjine koji su sudjelovali u kvalitativnom dijelu istraživanja. Problem stambenih standarda, pa tako i osiguravanja preduvjeta za higijenu, prepoznat je među objema skupinama u dijelu istraživanja koje se odnosi na uvjete stanovanja, a podaci iz istraživanja jasno navode da dio kućanstava i dalje nema osnove preduvjete za higijenu, kao što su voda u kućanstvima dobivena putem vodovoda, kanalizacija i odvodnja te izgrađene i funkcionalne kupaonice unutar stambenih jedinica. Također, podaci koji govore o lošim stambenim uvjetima, poput vlage i trošnosti stambenih objekata, ne mogu pozitivno utjecati na zdravstveno stanje romske populacije, a pogotovo djece. U tome su kontekstu potrebni dodatni naporu institucija koje djeluju izvan zdravstvenog sustava kako bi se to stanje promijenilo, o čemu će više riječi biti u poglavlju koje se tiče prostornog uređenja i stanovanja.

Nadalje, podaci iz istraživanja pokazuju da je općenita procijepljenost romske djece do sedam godina 95,5 %, što je zadovoljavajuće u odnosu na to da je ciljani obuhvat za sva cjepiva 95 %, koliko je potrebno da bi se spriječio nastanak epidemija pojedinih bolesti.¹⁸⁶ Iako podaci ne pokazuju kolika je razina procijepljenosti romske djece za svaku od pojedinih bolesti protiv kojih se cijepi, vidljivo je da je povećanje svijesti roditelja o važnosti i koristi cijepjenja djece te restriktivnija zakonska regulativa dovela do određenih značajnih pozitivnih pomaka. No, važno je u budućnosti na toj temi nastaviti raditi, pogotovo s obzirom na utvrđeno smanjivanje razine procijepljenosti u općoj populaciji posljednjih godina.

Posljednji navedeni specifični cilj NSUR-a u području zdravstvene zaštite jest „smanjiti raširenost konzumiranja svih sredstava ovisnosti među romskom populacijom, s naglaskom na djecu i mlade te podići razinu svijesti o štetnosti sredstava ovisnosti“,¹⁸⁷ što podrazumijeva prvenstveno aktivnosti kojima se podiže razina informiranosti i svijesti

¹⁸⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁸⁶ Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko neretvanske županije, *Procijepljenost*, <http://www.zjzjz.hr/hr/kampanje/zastitimo-nasu-djecu/1104> (22. 5. 2018.).

¹⁸⁷ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

o štetnostima konzumiranja alkohola, cigareta i opojnih sredstava među tom populacijom. Prema podacima iz istraživanja vidljivo je da više od polovine populacije konzumira duhanske proizvode, pri čemu je utvrđena razlika po spolu, odnosno da je konzumacija duhanskih proizvoda raširenija među muškarcima. Gledajući podatke o konzumaciji alkohola, prema kojima samo 15,5 % romske populacije konzumira alkohol, moguće je pretpostaviti da se radi o davanju društveno prihvatljivih odgovora, kao i o tumačenju pitanja gdje su se kao konzumenti alkohola izjasnili oni koji ga konzumiraju često, s obzirom na to da zbog općenite opsežnosti anketnog upitnika nije bila ponuđena skala koja bi ukazivala na učestalost konzumacije alkohola. Također, utvrđena je značajna razlika kod konzumacije alkohola koja je raširenija među muškarcima nego ženama. To daje dobre smjernice za to kako bi se aktivnosti informiranja o štetnosti konzumacije alkohola i druge mjere kojima se postiže definirani cilj iz NSUR-a trebale više odnositi na muškarce nego na žene.

Je li je opći cilj NSUR u području zdravstvene zaštite, „unaprijediti zdravlje romske populacije te kvalitetu i dostupnost zdravstvene skrbi“ postignut, bit će moguće utvrditi tek provedbom istraživanja uporabom primijenjene metodologije u predmetnom istraživanju nakon određenog vremenskog odmaka. Istraživanjem su se prvenstveno utvrdila određena uvjerenja i ponašanja romske populacije u području zaštite zdravlja te razina dostupnosti zdravstvenih usluga. No, kako bi se opisali činjenični zdravstveni problemi pripadnika romske populacije, bilo bi potrebno provesti dodatna istraživanja i analize. To se može postići na najmanje dva načina: jedan uključuje prikupljanje podataka u javnozdravstvenim institucijama, koje bi uključilo i podatke o etničkoj pripadnosti pacijenata. S obzirom na moguće teškoće koje proizlaze iz prikupljanja takve vrste podataka, a posebice iz aspekta zaštite osobnih podataka te straha od mogućih zloupotreba, taj bi se pristup morao pažljivo osmisliti i to u suradnji različitih institucionalnih aktera te predstavnika romske nacionalne manjine. Drugi mogući pristup bio bi široko provedeno istraživanje koje bi, osim anketnog upitnika uključivao i druge pristupe, poput zdravstvenih pregleda kojima bi se utvrđivalo stvarno zdravstveno stanje te populacije, što je pristup koji je već iskušan u pojedinim zemljama Europske unije.¹⁸⁸

---

¹⁸⁸ Na primjer, finski Nacionalni institut za zdravlje i blagostanje (*National institute for Health and Welfare*) provodi istraživanje u romskoj populaciji koje, osim anketnog upitnika, uključuje i zdravstvene preglede pripadnika romske populacije.

Socijalna skrb

Nacionalna strategija za uključivanje Roma prepoznaje područje socijalne skrbi kao jedno od prioritarnih područja za uključivanje Roma. Opći cilj strategije u tom području jest „smanjiti siromaštvo romske populacije i unaprijediti kvalitetu socijalnih usluga i usluga u zajednici“.¹⁸⁹

Siromaštvo se smatra jednim od glavnih problema s kojima se susreće romska populacija u Hrvatskoj. Zrinščak, autor poglavlja „Siromaštvo i životni standard“ u istraživanju „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i izazovi za promjenu“ tvrdi da su „prema svim pokazateljima siromaštva Romi siromašniji od ostalog stanovništva (...). To se u prvom redu odnosi na stope apsolutnog siromaštva, neovisno o tome mjeri li se siromaštvo prema dohotku ili potrošnji te na stope relativnog siromaštva. Razlike su značajne, a najviše su kod stope rizika od siromaštva jer su prema toj mjeri gotovo svi Romi siromašni (njih 92 %), u usporedbi s 42 % ostalog stanovništva“.¹⁹⁰ Istraživanje EU MIDIS II Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2016. godine došlo je do sličnih zaključaka: 93 % romske populacije u Hrvatskoj nalazi se u riziku od siromaštva, ako se gleda dohodak nakon socijalnih transfera.¹⁹¹ S obzirom na pokazatelje u području zapošljavanja i uključivanja u gospodarski život, jasno je kako značajan udio romske populacije ovisi o socijalnoj skrbi kako bi zadovoljio najosnovnije životne potrebe. Stoga Zrinščak zaključuje kako je „ovim istraživanjem potvrđena činjenica da je sustav socijalnih skrbi (socijalnih naknada) vrlo bitan izvor dohotka romskih kućanstava te da bi bez njih slika romskog stanovništva bila daleko nepovoljnija“.¹⁹²

Uz pitanje siromaštva, u Nacionalnoj strategiji, s obzirom na nadležnosti, posebna je pažnja posvećena i određenim marginaliziranim ili ranjivim skupinama (djeca, mladi, osobe s invaliditetom, žene) te skrbi za njih, kao i pitanju obiteljskog nasilja.

¹⁸⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

¹⁹⁰ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 40.

¹⁹¹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

¹⁹² Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 40.

Stoga su u poglavlju koje slijedi prikazani podaci istraživanja u romskim kućanstvima koji se tiču prihoda kućanstava, siromaštva i materijalne deprivacije, korištenja sustava socijalne skrbi (kontakti s djelatnicima centara za socijalnu skrb, korištenje pojedinih oblika socijalne pomoći i usluga te novčanih davanja, prihodi kućanstva od socijalne pomoći, socijalne usluge za osobe s invaliditetom), zadovoljstva sustavom socijalne skrbi (dostupnost i pravovremenost socijalne skrbi, zadovoljstvo odnosom s djelatnicima centara za socijalnu skrb), dječje dobrobiti i obiteljskog nasilja te nasilja nad ženama. Također, predstavljeni su i stavovi i mišljenja ključnih dionika, odnosno predstavnika relevantnih institucija i predstavnika romske nacionalne manjine s kojima su provedeni polustrukturirani intervjui i fokus-grupe o glavnim problemima u vezi s romskom nacionalnom manjinom u području socijalne skrbi.

4.4.1

Siromaštvo i materijalna deprivacija

Kao što je već navedeno u potpoglavlju socio-demografski profili, više od polovice romskih kućanstava ima prihode do 3000 kn mjesečno, dok u prosjeku po svakom članu kućanstva taj iznos pada na 611 kn (medijan 450 kn), a po članu kućanstva starijem od 15 godina iznosi 1070 kn. Za usporedbu, u općoj populaciji 2016. prosjek raspoloživog dohotka po kućanstvu iznosio je 7213 kn mjesečno.¹⁹³ Prag rizika od siromaštva uobičajeno se postavlja na 60 % od srednje vrijednosti (medijana) ekvivalentnoga raspoloživog dohotka svih osoba u općoj populaciji. Prag rizika od siromaštva u RH 2016. za jednočlano kućanstvo iznosio je 2139 kuna mjesečno, dok je za kućanstvo s dvije odrasle osobe i dvoje djece mlađe od 14 godina iznosio 4492 kune mjesečno.¹⁹⁴ Stopa rizika od siromaštva (postotak osoba ispod praga rizika) iznosila je 19,9 % (kad se iz primanja isključe socijalni transferi stopa raste na 27,8 %, a kad se isključe i mirovine na 44,9 %).

U romskoj populaciji uključenoj u istraživanje u jednočlanim kućanstvima prosječna mjesečna primanja iznosila su 1027 kuna (85 % s prihodima manjim od 1501 kune), a u četveročlanim kućanstvima 2659 kuna. Stope rizika od siromaštva za romsku populaciju značajno je veća nego za opću populaciju, pogotovo ako se isključe socijalni transferi.

Ukupna srednja zabilježena potrošnja u kućanstvu prethodnog mjeseca iznosila je 2500 kn, a mjesečna potrošnja po članu kućanstva 556 kn (oba podatka su medijani), što je neznatno više od registriranih procijenjenih medijana prihoda. Rezultati su pokazali i kako u trećini romskih kućanstava netko od ukućana mora vraćati kredit ili dug.

Stopa materijalne deprivacije prikazuje postotak osoba koje žive u kućanstvima koja si ne mogu, isključivo zbog financijskih razloga, priuštiti najmanje tri od devet troškova koji predstavljaju indikatore materijalne deprivacije (adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima, tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće, relativno bogat obrok barem svaki

¹⁹³ Državni zavod za statistiku, *Anketa o dohotku stanovništva, Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. – konačni rezultati*, Priopćenje 14.1.1., 2016., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/14-01-01_01_2017.htm (22. 5. 2018.).

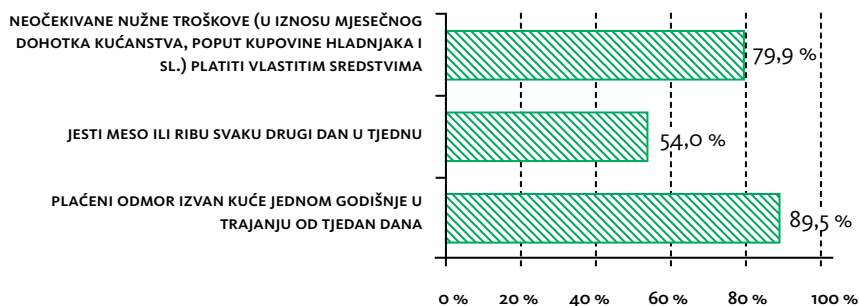
¹⁹⁴ Ibid.

drugi dan, podmirenje neočekivanih financijskih izdataka, nekašnjenje s plaćanjem režija ili kredita ili najamnine, telefon, TV u boji, perilicu za rublje, automobil). Usporedbe radi, za 2016. godinu stopa materijalne deprivacije u općoj populaciji iznosila je 30,7 %, a stopa teške materijalne deprivacije (nemogućnost realizacije četiri od devet indikatora materijalne deprivacije) 12,6 %.¹⁹⁵

U ovome istraživanju koristila su se izravno tri pokazatelja materijalne deprivacije,¹⁹⁶ a neizravno još četiri, u pitanju o posjedovanju televizije, telefona/mobitela, perilice za rublje i automobila. Zbog različite forme pitanja nije moguće u potpunosti izračunati usporedivu stopu sa stopom u općoj populaciji, ali je iz prikupljenih podataka posve jasno da se u odnosu na opću populaciju radi o daleko većem udjelu Roma koji su u riziku socijalne isključenosti s obzirom na krajnje nepovoljno materijalno stanje.

GRAFIKON 29. TRI POKAZATELJA MATERIJALNE DEPRIVACIJE PO KUĆANSTVU (N=1512)

Udio kućanstava koja si ne mogu priuštiti...

Prema Grafikonu 29., udio romskih kućanstava (N=1512) koja ne mogu vlastitim sredstvima platiti neočekivane nužne troškove (poput kupovine hladnjaka i sl.) iznosi visokih 79,9 %. Kod drugog indikatora materijalne deprivacije: jesti ribu ili meso svaki drugi dan u tjednu, postoji 54,0 % romskih kućanstava koja to sebi ne mogu priuštiti, dok ih čak 89,5 % ne može otići na godišnji odmor u trajanju od jednoga tjedna.

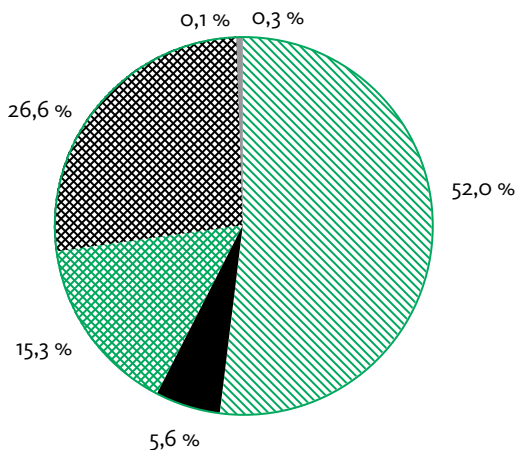
Možda najizrazitiji pokazatelj loše ekonomske situacije jest učestalost gladi koja nije zasnovana na odricanju zbog zdravstvenih ili estetskih razloga. Četvrtina pripadnika romske nacionalne manjine iz financijskih razloga na počinak odlazi gladna u prosjeku najmanje jednom tjedno ili dijeli kućanstvo s takvom osobom.

¹⁹⁵ Državni zavod za statistiku, *Anketa o dohotku stanovništva, Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. – konačni rezultati*, Priopćenje 14.1.1., 2016, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/14-01-01_01_2017.htm (22. 5. 2018.).

¹⁹⁶ Kako bi se utvrdio udio siromašnih pripadnika romske populacije upotrijebljeni su indikatori koji su upotrijebljeni i u istraživanju Europske unije o manjinama i diskriminaciji (EU-MIDIS), čiji su rezultati objavljeni 2016. godine (FRA, 2016a i FRA, 2016b). Tako je u anketiranim kućanstvima provjeravano da li si Romi mogu priuštiti sljedeće: 1) plaćeni odmor izvan kuće jednom u godini u trajanju od tjedan dana; 2) meso i riba na jelovniku svaki drugi dan u tjednu i 3) neočekivane nužne troškove (u iznosu mjesečnog dohotka kućanstva, poput kupovine hladnjaka i sl.) koje bi platili vlastitim sredstvima.

GRAFIKON 30. UČESTALOST GLADI (KUĆANSTVA – N=1533)

Član kućanstva otišao spavati
gladan u posljednjih mjesec
dana

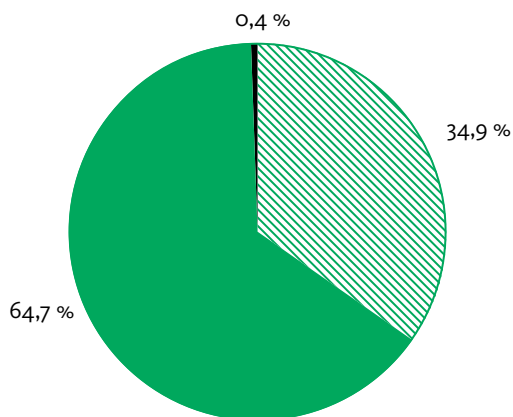

4.4.2

Romska iskustva sa korištenjem sustava socijalne skrbi

Govoreći o kontaktiranju s djelatnicima socijalne skrbi, prema podacima prikupljenima anketom gotovo dvije trećine pripadnika romske nacionalne manjine imalo je takve kontakte, odnosno njih 64,7 %. Kod ukupno 505 onih koji su imali kontakte s djelatnicima centra za socijalnu skrb nije utvrđena razlika po spolu. Dakle, muškarci i žene podjednako često imaju kontakte s djelatnicima centara.

GRAFIKON 31. KONTAKTI S DJELATNICIMA ZA SOCIJALNU SKRB

Kad se pak u razmatranje uzmu ispitanici prema dobnim skupina, vidljivo je da su oni u dobi od 31 do 65 godine češće u kontaktu s djelatnicima centara za socijalnu skrb nego što su to ispitanici u skupini od 16 do 30 godina. No najveći je udio onih koji su bili u kontaktu s djelatnicima centra za socijalnu skrb među ispitanicima iznad 66 godina starosti, čak 78,3 %.

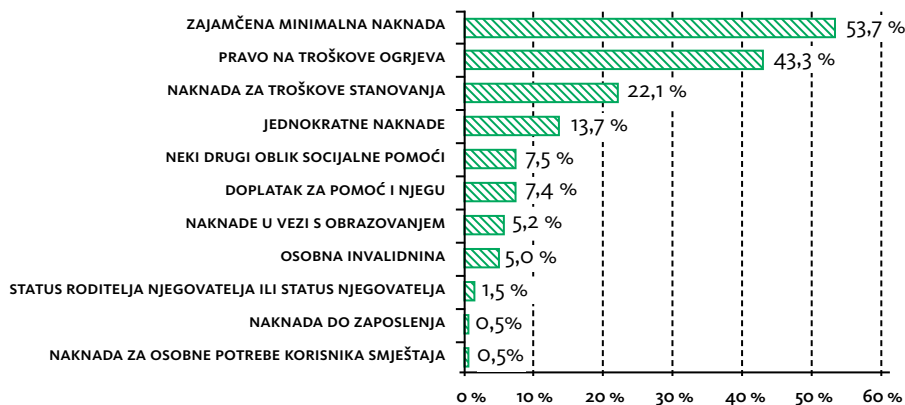

TABLICA 46. KONTAKT S DJELATNICIMA PREMA DOBNOJ SKUPINI

Jeste li ikada bili u kontaktu s djelatnicima centra za socijalnu skrb?	DOBNA SKUPINA ISPITANIKA					
	16 – 30 GOD.		31 – 65 GOD.		66 GOD. +	
	N	%	N	%	N	%
NE	141	40,8 %	126	31,1 %	5	21,7 %
DA	204	59,0 %	277	68,4 %	18	78,3 %
ODBIJA ODGOVORITI	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %
NE ZNA	1	0,3 %	2	,5 %	0	0,0 %
UKUPNO	346	100,0 %	405	100,0 %	23	100,0 %

Anketnim je istraživanjem utvrđen postotak kućanstava koja koriste socijalnu pomoć. Od 1550 kućanstava u kojima je provedeno istraživanje, članovi kućanstava u najvećoj mjeri koriste zajamčenu minimalnu naknadu, odnosno u nešto više od polovine kućanstava, tj. 832, članovi su korisnici navedene pomoći. Druga najčešće iskorištavana mjera jest ona za troškove ogrjeva, koja se koristi u 671 kućanstvu obuhvaćenom istraživanjem, a treća naknada za troškove stanovanja, koja se koristi u 343 kućanstava. Kad je pak riječ o korištenju novčanih naknada, uvjerljivo je na vrhu ljestvice naknada za djecu, tzv. „dječji doplatak“, koju koristi 59 % kućanstava.

GRAFIKON 32. KORIŠTENJE SOCIJALNE POMOĆI (N=1550)

Prema podacima iz istraživanja o korištenju socijalnih usluga te se usluge koriste u manje od 10 % romskih kućanstava. Tako se zajedno prva socijalna usluga, neka druga socijalna usluga, savjetovanje i pomaganja, pomoć za uzdržavanje koriste u 15,8 % ili 245 od 1550 kućanstava.¹⁹⁷ Osim toga, prihode od socijalne pomoći ne ostvaruje samo 14,5 % kućan-

¹⁹⁷ Sve preostale socijalne usluge (psihosocijalna podrška, pomoć u kući, rana intervencija, pomoć pri uključivanju u programe odgoja i redovitog obrazovanja, boravak, smještaj, naknada za udometeljstvo, psihosocijalni tretman zbog nasilja u obitelji, podrška pri stjecanju znanja i vještina za odgoj i roditeljstvo, organizirano stanovanje i smještaj žena žrtava nasilja u sigurnim kućama) koriste se u manje od 1 % kućanstava.

stava. U 1282, odnosno 84,7 % kućanstava kojima je bilo koja vrsta socijalne pomoći jedan ili jedini izvor prihoda, prosječan iznos tih prihoda iznosi 2170 kuna.

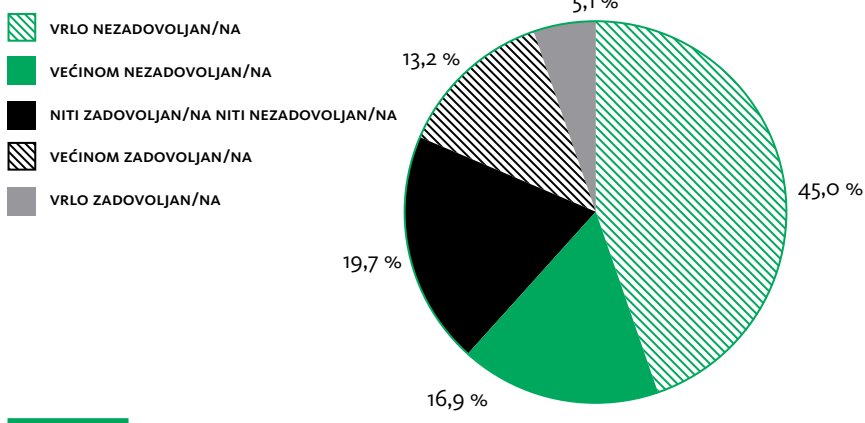
TABLICA 47. PRIHODI KUĆANSTVA OD SOCIJALNE POMOĆI

	SOCIJALNA POMOĆ – SVE VRSTE	
	N	%
NE	219	14,5 %
DA	1282	84,7 %
ODBIJA ODGOVORITI	6	0,4 %
NE ZNA	7	0,5 %
UKUPNO	1514	100,0 %
KUĆANSTVA U KOJIMA JE ODGOVORENO POTVRDNO:		
PROSJEČAN IZNOS PRIHODA		2169,69kn

Utvrđeno je da neki oblik invaliditeta ima 3,4 %, odnosno 163 pripadnika romske nacionalne manjine. Budući da su ispitanici ovdje sami trebali navesti koje vrste socijalnih pomoći i usluga koriste zbog invaliditeta, odgovori su bili vrlo raznorodni, a najčešće je navedena „invalidnina“, pri čemu se misli na osobnu invalidninu. U nekoliko je slučajeva navedena i invalidska mirovina, doplatak za pomoć i njegu, dodatak mirovini, primanja za njegovatelja osobe s invaliditetom, a u deset slučajeva rečeno je kako ne koriste ništa.

Tijekom istraživanja ispitanike se pitalo u kojoj su mjeri zadovoljni sustavom socijalne skrbi. Pripadnici romske nacionalne manjine iskazuju visoku razinu nezadovoljstva dobivenom socijalnom pomoći i uslugom. Naime, u 61,9 % kućanstava koja primaju neki oblik socijalne pomoći ili usluge Romi su većinom ili vrlo nezadovoljni, a tek u 18,3 % kućanstava Romi su vrlo ili većinom zadovoljni dobivenom socijalnom pomoći i uslugom.¹⁹⁸

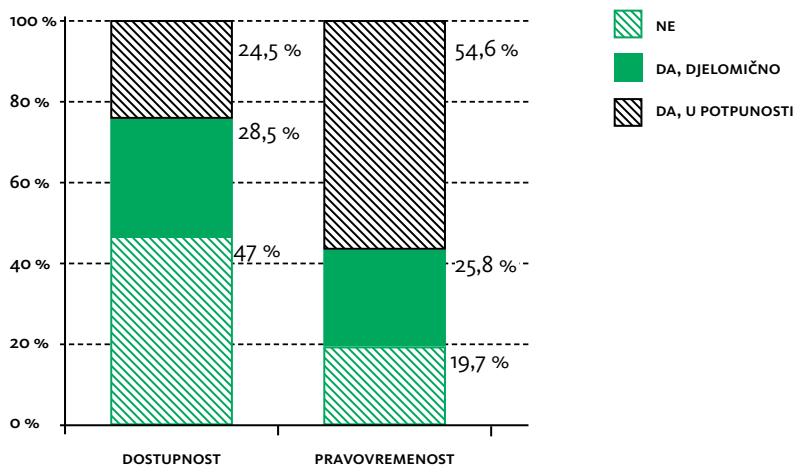
GRAFIKON 33. ZADOVOLJSTVO DOBIVENOM SOCIJALNOM POMOĆI/USLUGOM

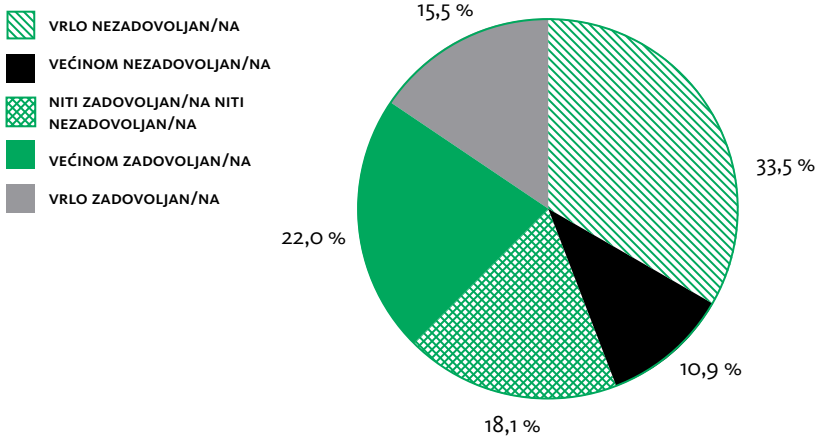
¹⁹⁸ Iz analize o zadovoljstvu kao i o stavovima o dostupnosti i pravovremenosti isključeni su oni koji su odgovorili „ne znam“ i oni koji su „odbili odgovoriti“ na postavljena pitanja.

Kako je opći cilj NSUR-a toga područja „smanjiti siromaštvo romske populacije i unaprijediti kvalitetu socijalnih usluga i usluga u zajednici“, a specifični cilj 1 „podići kvalitetu, dostupnost i pravovremenost socijalnih usluga i usluga u zajednici s posebnim naglaskom na žene, djecu, mladež, osobe starije životne dobi i osobe s invaliditetom“, prezentirani podaci govore o relevantnosti općeg i posebnog cilja, kao i potrebi nastavka djelovanja kako bi se kvaliteta socijalnih usluga unaprijedila. Na pitanje smatraju li da im je socijalna skrb dostupna, odnosno mogu li ostvariti sve socijalne usluge i oblike socijalne pomoći na koje imaju pravo, najveći broj ispitanika, 47,0 % (od njih 1423 koji uključuje i one koji primaju i one koji ne primaju neku socijalnu pomoć i/ili uslugu), navelo je kako im socijalna pomoć i usluga nisu dostupne. Samo četvrtina ispitanih smatra kako su im socijalne usluge i pomoći na koje imaju pravo dostupne. Kada je riječ o pravovremenosti, rezultat je bitno drukčiji. Više od polovine ispitanika od njih 1404 smatra kako je socijalna skrb pravovremena, a 19,7 % ih smatra kako nije pravovremena. Ipak, treba naglasiti kako postoji razlika u mišljenjima između onih koji primaju bar jedan oblik socijalne pomoći i/ili usluge i onih koji ne primaju niti jedan oblik pomoći i usluge. Naime, oni koji ne primaju nijedan oblik socijalne pomoći ili usluge češće tvrde kako im socijalna skrb nije dostupna, dok oni koji primaju barem jedan oblik pomoći ili usluge češće izjavljuju kako im je pomoć/usluga djelomično ili pak potpuno dostupna. Identično je i s mišljenjima o pravovremenosti. Oni koji ne primaju nikakav oblik pomoći ili usluge kritičniji su i češće tvrde da pomoć nije pravovremena, tj. oni koji primaju neki oblik socijalne pomoći ili usluge skloniji su tvrditi da je socijalna skrb pravovremena, bilo djelomično ili u potpunosti.

GRAFIKON 34. MIŠLJENJA O PRAVOVREMENOSTI I DOSTUPNOSTI SOCIJALNE SKRBI

Pri ocjenjivanju sustava socijalne skrbi ispitalo se i koliko su ispitanici zadovoljni odnosom s djelatnicima centara za socijalnu skrb te kakva mišljenja imaju o njima. Velik udio pripadnika romske nacionalne manjine imao je kontakt s djelatnicima centara za socijalnu skrb, čak 65 % njih. Od 496 ispitanika koji su naveli kako su imali kontakte, trećina ih je vrlo nezadovoljna tim odnosom, a upola manje ispitanih vrlo je zadovoljno odnosom s djelatnicima centara za socijalnu skrb.

Mišljenja o socijalnim radnicima i njihovu radu iznijeli su oni pripadnici romske nacionalne manjine koji su bili u kontaktu s njima, ali i oni koji nisu bili, ukupno 720 ispitanika (pitanje je bilo postavljeno samo u B-inačici anketnog upitnika). Najviše su se složili s tvrdnjom da socijalni radnici zbog loših zakona oduzimaju socijalna prava i socijalnu pomoć ljudima kojima je potrebna, potom s tvrdnjom da se socijalni radnici previše bave papirologijom, a premalo ljudima te da bi socijalni radnici trebali češće obilaziti teren i vidjeti kako pojedine romske obitelji zaista žive. Najmanje su se složili s tvrdnjom da socijalni radnici uglavnom dobro rade svoj posao. Prosječna ocjena 3,06 u ovome bi slučaju značila da Romi u prosjeku ne znaju ili nisu sigurni u to rade li socijalni radnici dobro svoj posao.¹⁹⁹ Općenito se može reći da Romi negativno ocjenjuju rad socijalnih radnika ili pak loš zakonodavni okvir kojim se socijalni radnici vode u svojem poslu.

TABLICA 48. MIŠLJENJA O SOCIJALNIM RADNICIMA

TVRDNJE:	UOPĆE	VEĆI-	NE	VEĆI-	U POT-	NE	UKUPNO		PROSJEK
	SE NE	SE NE	ZNAM,	SE	PUNO-	ZNAM	%	N	
	SLA-	SLA-	NISAM,	SLA-	STI SE				
	ŽEM	ŽEM	SIGU-	ŽEM	SLAŽEM				
			RAN/						
			NA						
SOCIJALNI RADNICI ZBOG LOŠIH ZAKONA ODUZIMAJU SOCIJALNA PRAVA I SOCIJALNU POMOĆ LJUDIMA KOJIMA JE POTREBNA.	6,5 %	3,3 %	13,9 %	11,0 %	64,7 %	0,6 %	100 %	720	4,83

¹⁹⁹ Mišljenja u tablici razvrstana su po prosječnoj ocjeni, od najvišeg do najnižeg. Budući da je riječ o peterotomnoj ljestvici slaganja, prosječne ocjene za svaku pojedinu tvrdnju (stav) mogu imati raspon od 1, što upućuje na potpuno neslaganje, do 5, što označava potpuno slaganje. Evidentno je da su prosječne ocjene za sva mišljenja, osim posljednjeg, vrlo visoke i da se nalaze između 4 i 5.

TVRDNJE:	UOPĆE SE NE SLA- ŽEM	VEĆI- NOM SE NE SLA- ŽEM	NE ZNAM, NISAM SIGU- RAN/ NA	VEĆI- NOM SE SLA- ŽEM	U POT- PUNO- STI SE SLAŽEM	NE ZNAM	UKUPNO		PROSJEK
							%	N	
SOCIJALNI RADNICI SE PREVIŠE BAVE PAPIROLOGIJOM, A PREMALO LJUDIMA.	7,5 %	3,6 %	17,6 %	14,2 %	56,3 %	0,7 %	100 %	717	4,81
SOCIJALNI RADNICI BI TREBALI ČEŠĆE OBILAZITI TEREN I VIDJETI KAKO POJEDINE ROMSKE OBITELJI ZAISTA ŽIVE.	3,3 %	1,5 %	6,5 %	10,8 %	77,7 %	0,1 %	100 %	721	4,80
SOCIJALNI RADNICI BI TREBALI POMAGATI NEZAPOSLENIM ROMIMA DA NAĐU POSAO.	4,4 %	2,2 %	7,2 %	10,6 %	75,4 %	0,1 %	100 %	720	4,72
SOCIJALNI RADNICI NE PRUŽAJU ROMIMA USLUGE U SKLADU SA STVARNIM POTREBAMA ROMA.	5,8 %	5,2 %	13,2 %	12,7 %	62,7 %	0,4 %	100 %	718	4,67
SOCIJALNI RADNICI BI TREBALI PRATITI NA TERENU NA ŠTO LJUDI TROŠE NOVAC OD SOCIJALNE POMOĆI.	13,2 %	4,4 %	12,4 %	15,4 %	54,2 %	0,4 %	100 %	720	4,41
SOCIJALNI RADNICI UGLAVNOM DOBRO RADE SVOJ POSAO.	35,6 %	9,9 %	16,3 %	17,2 %	20,9 %	0,1 %	100 %	717	3,06

Pojedina mišljenja o djelatnicima centara za socijalnu skrb razlikuju se s obzirom na to jesu li ispitanici imali osobni kontakt s njima ili ne. Tako primjerice oni koji su imali kontakte iskazuju veće slaganje sa sljedećim tvrdnjama: socijalni radnici previše se bave papirologijom, a premalo ljudima; socijalni radnici trebali bi češće obilaziti teren i vidjeti kako pojedine romske obitelji zaista žive; socijalni radnici zbog loših zakona oduzimaju socijalna prava i socijalnu pomoć ljudima kojima je potrebna i socijalni radnici ne pružaju Romima usluge u skladu sa stvarnim potrebama Roma. Drugim riječima, Romi koji su bili u kontaktu s djelatnicima centara za socijalnu skrb manje su zadovoljni njihovim radom nego Romi koji nisu imali kontakte s njima. Utvrđeno je i kako po spolu nema razlike u prosječnom zadovoljstvu s radom socijalnih radnika, odnosno i muškarci i žene su jedna-ko (ne)zadovoljni njihovim radom.

TABLICA 49. MIŠLJENJA O SOCIJALNIM RADNICIMA – USPOREDBA S OBZIROM NA OSOBNI KONTAKT S DJELATNICIMA CENTRA ZA SOCIJALNU SKRB

Jeste li ikada bili u kontaktu s djelatnicima centra za socijalnu skrb?

TVRDNJE:	NE			DA		
	PROSJEK	SD	N	PROSJEK	SD	N
SOCIJALNI RADNICI SE PREVIŠE BAVE PAPIROLOGIJOM, A PREMALO LJUDIMA.	3,87	1,343	246	4,14	1,22	492
SOCIJALNI RADNICI BI TREBALI ČEŠĆE OBILAZITI TEREN I VIDJETI KAKO POJEDINE ROMSKE OBITELJI ZAISTA ŽIVE.	4,43	1,095	251	4,62	0,87	493

Jeste li ikada bili u kontaktu s djelatnicima centra za socijalnu skrb?

TVRDNJE:	NE			DA		
	PROSJEK	SD	N	PROSJEK	SD	N
SOCIJALNI RADNICI ZBOG LOŠIH ZAKONA ODUZIMAJU SOCIJALNA PRAVA I SOCIJALNU POMOĆ LJUDIMA KOJIMA JE POTREBNA.	4,02	1,307	248	4,32	1,17	493
SOCIJALNI RADNICI NE PRUŽAJU ROMIMA USLUGE U SKLADU SA STVARNIM POTREBAMA ROMA.	3,94	1,268	248	4,28	1,217	492

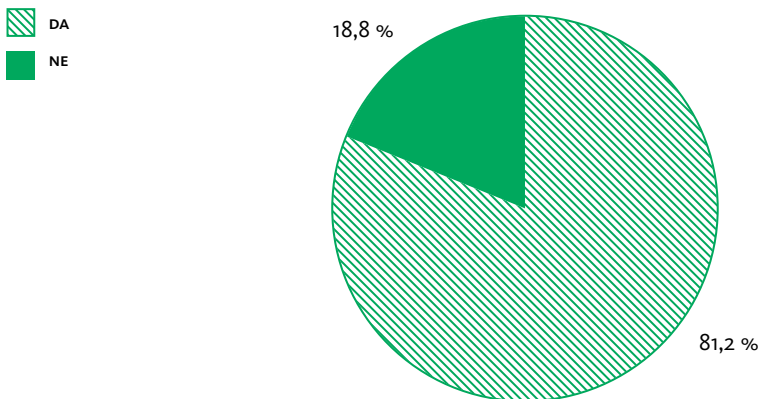
4.4.3

Dobrobit djece

Analizom određenih pokazatelja koji se tiču djece pokušalo se utvrditi i kakva je slika romske populacije gledajući upravo tu, najranjiviju skupinu – djecu. U nastavku su prikazani neki od pokazatelja koji se tiču dobrobiti djece.

Istraživanjem se nastojalo utvrditi i koliki udio djece živi u riziku od siromaštva. Kao prag siromaštva određen je iznos godišnjih prihoda po članu kućanstva u dobi 16 godina i stariji do 24 000 kuna. Podaci pokazuju da četiri petine romske djece u dobi do 15 godina živi u riziku od siromaštva.²⁰⁰

GRAFIKON 36. UDIO DJECE KOJA ŽIVE U RIZIKU OD SIROMAŠTVA

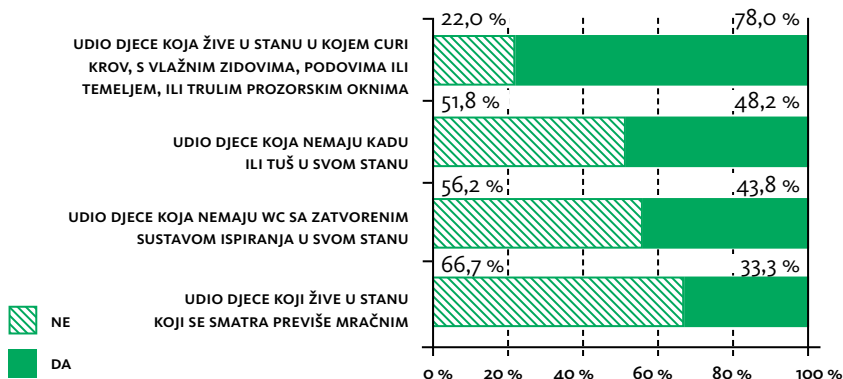
²⁰⁰ Za utvrđivanje udjela romske djece koja žive u riziku od siromaštva najprije je kvantificirana ordinalna varijabla prihoda na kojoj su ispitanici dali procjenu ukupnih prihoda kućanstva prethodnog mjeseca. Tako dobiveni iznos podijeljen je s brojem članova kućanstva u dobi 16 godina i starijih. Potom su mjesečni iznosi pretvoreni u godišnje iznose, odnosno primanja na razini 12 mjeseci. Kao prag rizika od siromaštva određena je vrijednost 24 000 kuna godišnje po članu kućanstva u dobi 16 godina i starijih. Kreirana je binarna varijabla gdje su s jedne strane ona kućanstva koja ne prelaze granicu 24 000 kn, tj. ona u kojima članovi žive u riziku od siromaštva, a s druge strane su ona čiji prihodi na godišnjoj razini prelaze 24 000 kuna. A-inačicom anketnog upitnika prikupljeni su podaci za djecu u dobi do 16 godina. Broj kućanstava potom je ponderiran s brojem djece u kućanstvu. Nakon ponderiranja utvrđen je ukupan udio djece koja žive u riziku od siromaštva. Treba istaknuti kako zbog prirode pitanja koja su postavljena u istraživanju ovdje upotrijebljena metodologija izračuna udjela djece koja žive u riziku od siromaštva nije direktno usporediva s metodologijom koju koristi Državni zavod za statistiku (DZS). Detaljnije v. https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/14-01-02_01_2017.htm (30.04.2018.).

Prema indikatorima dobrobiti djece, neadekvatni uvjeti života za djecu povezani s kvalitetom stambenog prostora sljedeća su četiri indikatora stanovanja: mračno, vlažno, bez sanitarnog čvora, bez kupaonice, odnosno specifično:

- / udio djece koja žive u stanu u kojem curi krov, s vlažnim zidovima, podovima ili temeljem, ili trulim prozorskim oknima → vlažno;
- / udio djece koja nemaju kadu ili tuš u svom stanu → bez kupaone;
- / udio djece koja nemaju WC sa zatvorenim sustavom ispiranja u svom stanu → bez sanitarnog čvora
- / udio djece koji žive u stanu koji se smatra previše mračnim → mračno.²⁰¹

Prikupljeni podaci odnose se na djecu do 15 godina, a rezultati upućuju na iznimno nepovoljne uvjete života romske djece. Od 3930 djece o kojima su prikupljeni podaci, čak 78 % njih živi u vlažnim uvjetima, a gotovo polovina njih (48,2 %) nema kupaonicu. Nešto više od polovine djece (56,2 %) ima WC sa zatvorenim sustavom ispiranja u kući ili stanu. Trećina djece u dobi do 15 godina (33,3 %) živi u uvjetima koje ocjenjuju previše mračnima.

GRAFIKON 37. UDIO DJECE KOJA ŽIVE U KUĆANSTVIMA S NEADEKVATNIM UVJETIMA STANOVANJA (N=3930)

S obzirom na to da je važnost obrazovnog sustava za dobrobit i razvoj djece izrazito velika, prikupljeni su podaci o percepciji utjecaja školskog sustava na razvoj njihove djece. Svim roditeljima čije bar jedno dijete pohađa osnovnu školu postavljeno je pitanje u kojoj mjeri smatraju da cjelokupni školski program kod njihove djece razvija određena znanja i vještine. Velika većina roditelja za sva je navedena znanja i vještine navela kako ih školski program u velikoj mjeri razvija kod njihove djece. Ipak, na vrhu su čitanje, pisanje i matematičke vještine, potom sposobnost učenja, komunikacijske vještine. Zanimljivo je da su roditelji u najvećoj mjeri (42,6 %) naveli kako školski program uopće ne razvija ili malo razvija kod djece znanja i vještine koje se odnose na rad s računalima i ostalom računalnom tehnologijom.

²⁰¹ Ajduković, M. i Šalinović, M. (ur.), *Indikatori dobrobiti djece*. Prijedlog dokumenta., 2017., str 45.

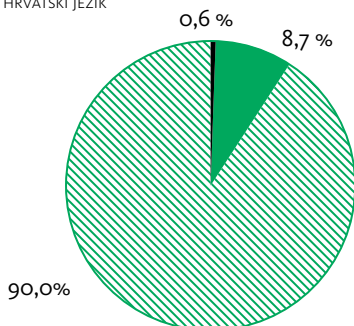
U kojoj mjeri cjelokupni školski program kod Vašeg djeteta/ djece razvija:	UOPĆE NE	MALO	PUNO		UKUPNO	PROSJEK
ČITANJE, PISANJE, MATEMATIČKE VJEŠTINE	6,7 %	16,3 %	77,0 %	313	100,0 %	2,70
RAD S RAČUNALIMA I OSTALOM RAČUNALNOM TEHNOLOGIJOM	21,8 %	20,8 %	57,4 %	303	100,0 %	2,36
KOMUNIKACIJSKE VJEŠTINE	10,7 %	14,9 %	74,4 %	308	100,0 %	2,64
SPOSOBNOST UČENJA (ZNATI KAKO UČITI)	8,2 %	18,3 %	73,5 %	306	100,0 %	2,65
TIMSKI RAD I SURADNJA	9,7 %	16,7 %	73,7 %	300	100,0 %	2,64
SPOSOBNOST ODREĐIVANJA VLASTITIH CILJEVA U ŽIVOTU I NAČINA KAKO TE CILJEVE OSTVARITI	13,7 %	20,2 %	66,1 %	277	100,0 %	2,52
UTVRĐIVANJE PROBLEMA I NJIHOVO RJEŠAVANJE	15,1 %	22,1 %	62,8 %	285	100,0 %	2,48
KREATIVNOST	11,3 %	17,8 %	70,9 %	292	100,0 %	2,60
SAMOPOŠTOVANJE	12,6 %	16,6 %	70,9 %	302	100,0 %	2,58
UPRAVLJANJE EMOCIJAMA	14,8 %	18,0 %	67,3 %	284	100,0 %	2,52

U anketiranim kućanstvima za djecu do 15 godina provjeravani su indikatori informatičke pismenosti, indikatori kulturnog kapitala i tzv. indikator „dobrog djetinjstva“ koji se odnosi na posjedovanje kućnog ljubimca zbog pozitivne uloge kućnih ljubimaca na odrastanje djece. Tako udio djece koja u kućanstvu imaju osobno računalo, laptop ili tablet (indikator informatičke pismenosti) iznosi 19,6 %. Kad je riječ o indikatoru kulturnog kapitala u kojem se provjeravao udio djece koja u kućanstvu imaju 30 ili više knjiga (ne računajući školske knjige) utvrđeno je da je taj udio vrlo malen, odnosno 4,5 %. Udio djece koja u kućanstvu imaju kućnog ljubimca (npr. psa, mačku, papigu i sl.) iznosi 55 %.

Za djecu u dobi od 8 do 15 godina provjeravalo se i koliko dobro govore hrvatski jezik s obzirom na njihovu dob. Dakako, riječ je procjeni onih članova kućanstava koji su u A-inačici anketnog upitnika odgovarali na pitanja o svim članovima kućanstva. Podaci su prikupljeni za 689 djece, a za 90 % njih navedeno je kako hrvatski jezik govore jednako dobro kao i većina djece te dobi. Za 62 djece ispitanici tvrde kako govore slabije od većine djece svoje dobi, a za 7 djece istaknuto je kako uopće ne govore hrvatski jezik.

GRAFIKON 38. KOLIKO DOBRO DIJETE GOVORI HRVATSKI JEZIK

- UOPĆE NE GOVORI
- SLABIJE OD VEĆINE DJECE TE DOBI
- JEDNAKO DOBRO KAO I VEĆINA DJECE TE DOBI

Na pitanje koje je upućeno roditeljima, a koje se odnosi na metode kažnjavanja djece, utvrđeno je kako vrlo malo roditelja udara ili pak tuče svoju djecu (7 %). Tako roditelji tvrde da u slučaju kad njihova djeca učine nešto loše ili zabranjeno, najčešće im zabrane igranje ili aktivnost koju vole, viču na njih, ne ispune im njihove želje ili ih pak pošalju u kut.

TABLICA 51. METODE KAŽNJAVANJA DJECE

Ako vaša djeca učine nešto loše ili zabranjeno, koje metode kažnjavanja koristite?	DA		UKUPNO	
	N	%	N	%
POŠALJEM GA U KUT ILI U DRUGU SOBU	111	27,0 %	411	100,0 %
ZABRANIM MU IGRANJE ILI AKTIVNOST KOJU VOLI	218	52,0 %	419	100,0 %
NE ISPUNIM NEKE DJEČJE ŽELJE (NPR. KUPITI IGRAČKU)	118	28,6 %	413	100,0 %
VIČEM NA NJEGA	142	34,1 %	416	100,0 %
UDARIM GA	24	6,0 %	402	100,0 %
ISTUČEM GA	5	1,3 %	400	100,0 %
NEŠTO DRUGO	77	18,9 %	407	100,0 %

Za svu djecu u dobi 10 do 18 godina postavljeno je i pitanje o problemima u ponašanju. Podaci su prikupljeni za 950 djece, a utvrđeno je da 4,9 % djece nije ispunjavalo školske obveze, njih 2,9 % počinilo je neku materijalnu štetu, bježalo od kuće i skitalo te se nasilno ponašalo, dok ih je 1,8 % sudjelovalo u provali ili krađi.

Razlika po spolu evidentna je u primjerima sudjelovanja u provalama ili krađama gdje je riječ o 16 dječaka i 1 djevojčici te kod nasilnog ponašanja, gdje je navedeno da je riječ o 9 dječaka i 1 djevojčici.

TABLICA 52. SLUČAJEVI POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Je li u posljednjih godinu dana učinio/la nešto od sljedećeg?	DA		UKUPNO	
	N	%	N	%
SUDJELOVAO/LA U PROVALI ILI KRAĐI	17	1,8 %	950	100,0 %
POČINIO/LA NEKU MATERIJALNU ŠTETU	10	1,1 %	940	100,0 %
BJEŽAO/LA OD KUĆE I SKITAO/LA	7	0,7 %	940	100,0 %
NASILNO SE PONAŠAO/LA	10	1,1 %	942	100,0 %
NIJE ISPUNJAVAO/LA ŠKOLSKE OBVEZE	46	4,9 %	946	100,0 %

S ciljem utvrđivanja nasilničkog ponašanja prema Romima koji se školuju, za sve članove starije od 6 godina koji se školuju postavljeno je pitanje o tome jesu li bili žrtve nasilja ili maltretiranja u školi zbog činjenice da su Romi. Njih 19,9 % navelo je kako su bili žrtve nasilja u školi upravo zbog toga što su Romi, a nije utvrđena razlika prema spolu, dakle, dječaci i djevojčice romske nacionalne manjine u jednakoj su mjeri bili žrtve nasilja u školi. Gledajući razine obrazovanja (osnovnu i srednju školu) nije utvrđena statistički značajna razlika, odnosno Roma koji su bili žrtve nasilja zbog toga što su Romi i u osnovnim i u srednjim školama ima oko 20 % (osnovna škola – 19,3 %, srednja škola – 20,3 %).

TABLICA 53. NASILJE U ŠKOLAMA PREMA SPOLU

Jeste li ikad bio/bila žrtvom nasilja ili maltretiranja u školi samo zato što je Rom?	SPOL					
	MUŠKI		ŽENSKI		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
NE	399	77,3 %	362	80,3 %	761	78,7 %
DA	112	21,7 %	80	17,7 %	192	19,9 %
ODBIJA ODGOVORITI	0	0,0 %	0	0,0 %	0	0,0 %
NE ZNA	5	1,0 %	9	2,0 %	14	1,4 %

Kvaliteta prehrane djece očekivano je vrlo slična, tj. gotovo identična onoj u kućanstvima. Govoreći o indikatorima nekvalitetne prehrane, u koju se ubraja brza hrana i gazirani sokovi, zamjetna je vrlo česta konzumacija, posebno gaziranih sokova koju 46 % od 1973 djece u dobi do 15 godina konzumira svaki ili gotovo svaki dan. Gotovo trećina djece nekoliko puta tjedno ili pak svaki dan konzumira neku brzu hranu. Kada je riječ o indikatorima kvalitetne prehrane, riba i morski plodovi najrjeđe su dio prehrane romske djece kroz tjedan (22 %), a pozitivno i ovdje jest to da je visok udio djece (73 %) koja voće i povrće konzumiraju nekoliko puta tjedno ili gotovo svaki dan.

4.4.4

Obiteljsko nasilje i nasilje nad ženama

Pitanje o iskustvu obiteljskog nasilja postavljeno je i muškarcima i ženama u B-inačici anketnog upitnika. Na pitanje o tome jesu li ikada doživjeli neki oblik nasilja od nekog člana svoje obitelji, 12,0 % odgovorilo ih je potvrdno. No treba imati na umu kako istraživanja iskustava obiteljskog nasilja metodom ankete gotovo uvijek rezultiraju podcjenjivanjem stvarnog broja žrtava nasilja. To potvrđuju i podaci iz istraživanja koji se, doduše, odnose samo na žene, ali su dobiveni detaljnijim propitivanjem pojedinačnih oblika nasilja. Tamo su postotci za pojedine oblike nasilnih ponašanja znatno veći i zato prezentirane nalaze treba uzeti s određenim odmakom. Također, valja navesti i da nije utvrđena statistički značajna razlika prema spolu, kao ni razlika prema dobnim skupinama. I muškarci i žene u jednakoj su mjeri naveli kako su doživjeli neki oblik nasilja od člana obitelji. Također, kad je riječ o dobnim skupinama, udio onih koji su doživjeli neki oblik nasilja u dobi 16 do 30 godina, kao i onih 31 do 65 godina, te onih iznad 66 godina podjednak je.

TABLICA 54. ŽRTVE OBITELJSKOG NASILJA PREMA SPOLU

Jeste li ikad doživjeli neki oblik nasilja od nekog člana Vaše obitelji?	SPOL					
	MUŠKI		ŽENSKI		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%
NE	330	89,4 %	346	85,2 %	676	87,2 %
DA	38	10,3 %	55	13,5 %	93	12,0 %
ODBIJA ODGOVORITI	1	,3 %	3	,7 %	4	,5 %
NE ZNA	0	0,0 %	2	,5 %	2	,3 %
UKUPNO	369	100,0 %	406	100,0 %	775	100,0 %

Najosjetljiviji dio pitanja, među kojima su i pitanja o pojedinim oblicima nasilja nad ženama od njihovih intimnih partnera, bila su postavljena samo ženama. Na pitanje o tome jesu li ikada osjetile strah od svojega supruga ili partnera, njih 14,3 % odgovorilo je potvrdno s tim da ih je 8 navelo kao su to osjetile samo jednom, 25 ih je navelo da su to osjetile nekoliko puta, 14 često, a 8 vrlo često. Samo dvije žene odbile su odgovoriti na to pitanje, dok ih je 46, tj. 12,0 %, navelo kako nemaju supruga odnosno partnera.

TABLICA 55. NASILJE NAD ŽENAMA – STRAH OD PARTNERA

Jeste li ikad osjetili strah od vašeg supruga/partnera?	N	%
NEMAM SUPRUGA/PARTNERA	46	12,0 %
NE, NIKAD	281	73,2 %
JEDNOM	8	2,1 %
NEKOLIKO PUTA	25	6,5 %
ČESTO	14	3,6 %
VRLO ČESTO	8	2,1 %
ODBIJA ODGOVORITI	2	0,5 %
UKUPNO	384	100,0 %

Na pitanje o tome jesu li ikada doživjele neke oblik nasilja od bilo kojeg muškarca s kojim su tijekom života bili u intimnoj vezi, još je manji udio onih žena koje su odgovorile potvrdno. Da su to doživjele od svojega sadašnjeg supruga, tj. partnera navelo je 19 žena, odnosno 4,8 %, dok ih je 25 ili 6,3 % navelo da su to doživjele od bivšeg supruga, odnosno partnera.

Kad je riječ o psihičkom nasilju, pripadnice romske nacionalne manjine davale su procjene o učestalosti pojedinih slučajeva psihičkog nasilja (vikanja i vrijeđanja, optužbi za nevjeru te prijetnji fizičkim nasiljem). Da su bile žrtve psihičkog nasilja, odnosno da je suprug/partner vikao na njih, rugao im se ili ih vrijeđa, bilo jednom ili više puta, navelo je 36,7 % ispitanica. Petina ispitanica (21,8 %) bilo je optuživano za nevjeru od svojih supruga/partnera, a 14,5 % njih dobilo je prijetnju ili prijetnje da će biti fizički ozlijeđene.

TABLICA 56. PSIHIČKO NASILJE

Prema Vašoj procjeni, koliko često se vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?	NIKAD	JEDNOM	NEKOLIKO PUTA	ČESTO	VRLO ČESTO	ODBIJA ODGOVORITI	NE ZNA	UKUPNO	
	%	%	%	%	%	%	%	%	N
VIKAO NA VAS, VRIJEĐAO VAS ILI VAM SE RUGAO	62,6 %	4,8 %	19,0 %	7,0 %	5,9 %	0,5 %	0,3 %	100,0 %	374
OPTUŽIVAO VAS DA STE MU NEVJERNI	77,2 %	3,5 %	8,3 %	4,6 %	5,4 %	0,8 %	0,3 %	100,0 %	373
PRIJETIO DA ĆE VAS FIZIČKI OZLIJEĐITI	84,2 %	3,2 %	4,6 %	2,4 %	4,3 %	0,8 %	0,5 %	100,0 %	373

Da su doživjele fizičko nasilje od svojih supruga/partnera i to tako da su bacali stvari na njih, bilo jednom ili više puta, navelo je 11,5 % žena. Da ih je suprug namjerno grubo gurao, vukao za kosu, uši i slično, navelo je 14,1 % žena, a 18,5 % navelo je da ih je suprug/partner ošamario, udario rukom ili nogom ili pak pretukao.

TABLICA 57. FIZIČKO NASILJE

Prema Vašoj procjeni, koliko često se vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?	NIKAD	JEDNOM	NEKOLIKO PUTA	ČESTO	VRLO ČESTO	ODBIJA ODGOVORITI	NE ZNA	UKUPNO	
	%	%	%	%	%	%	%	%	N
BACAO NA VAS STVARI	86,8 %	1,6 %	4,8 %	1,9 %	3,2 %	0,8 %	0,8 %	100,0 %	372
NAMJERNO VAS GRUBO GURAO, VUKAO ZA KOSU, UŠI I SLIČNO	84,6 %	2,4 %	6,5 %	1,4 %	3,8 %	0,8 %	0,5 %	100,0 %	370
OŠAMARIO VAS, UDARIO RUKOM ILI NOGOM, PRETUKAO VAS	80,2 %	5,9 %	5,9 %	1,9 %	4,8 %	0,5 %	0,8 %	100,0 %	373

Ekonomsko nasilje u vidu dovođenja u situaciju da nemaju novca za osnovne životne potrebe (hranu, režije, odjeću i sl.) od svojih supruga/partnera, jednom ili više puta, doživjelo je 17,5 % Romkinja. Njih 11,2 % navelo je kako su bile u situaciji u kojoj su od svojih supruga/partnera morale skrivati da su nešto kupile. 10,1 % pripadnica romske nacionalne manjine je navelo da su bile u situaciji da supruga/partnera moraju moliti za novac, a 11,6 % Romkinja navelo je kako su se njihovi supruzi/partneri ponašali kao da je sav novac njihov, a ne zajednički.

TABLICA 58. EKONOMSKO NASILJE

Prema Vašoj procjeni, koliko često se vaš suprug/partner prema Vama ponašao na sljedeće načine?	NIKAD	JEDNOM	NEKOLIKO PUTA	ČESTO	VRLO ČESTO	ODBIJA ODGOVORITI	NE ZNA	UKUPNO	
	%	%	%	%	%	%	%	%	N
DOVODIO VAS U SITUACIJU DA NEMATE NOVCA ZA OSNOVNE ŽIVOTNE POTREBE (HRANA, REŽIJE, ODJEĆA I SL.)	80,9 %	2,4 %	7,5 %	1,9 %	5,7 %	0,5 %	1,1 %	100,0 %	371
DOVODIO VAS U SITUACIJU DA MORATE SKRIVATI DA STE NEŠTO KUPILI	88,4 %	2,2 %	3,0 %	1,6 %	4,1 %	0,5 %	0,3 %	100,0 %	370
DOVODIO VAS U SITUACIJU DA GA MORATE MOLITI ZA NOVAC	88,4 %	1,1 %	3,0 %	1,6 %	5,1 %	0,5 %	0,3 %	100,0 %	372
PONAŠAO SE KAO DA JE SAV NOVAC SAMO NJEGOVA, A NE ZAJEDNIČKI	87,6 %	1,1 %	3,2 %	1,9 %	5,4 %	0,5 %	0,3 %	100,0 %	370

Da su imale seksualni odnos protiv svoje volje sa suprugom/partnerom, bilo jednom ili više puta, navelo je 8,7 % pripadnica romske nacionalne manjine od ukupno 370 koliko ih je odgovorilo na to pitanje.

4.4.5

Mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima romskog stanovništva u području socijalne skrbi

U sklopu provedbe istraživanja metodom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa, prikupljeni su stavovi i mišljenja ključnih dionika, odnosno predstavnika relevantnih institucija na lokalnoj i županijskoj razini i predstavnika romske nacionalne manjine o tome koje su potrebe, ali i prepreke uključivanja Roma u području socijalne skrbi. U nastavku su izloženi rezultati analize koji se tiču glavnih problema s kojima se Romi susreću u sustavu socijalne skrbi.

Dio predstavnika relevantnih institucija prepoznaje neadekvatnu socijalnu strategiju ili njezin nedostatak, nedovoljno uređen, potkapacitiran i nekoordiniran sustav te neadekvatnu distribuciju socijalnih transfera, što im znatno otežava posao. Dio predstavnika relevantnih institucija ne vidi nikakav problem u području socijalne skrbi, pri čemu smatraju da su Romi dobro informirani o svojim pravima te da konzumiraju socijalne usluge do krajnjih mogućnosti, što vodi u ovisnost o socijalnim mjerama. Također, dio intervjuiranih predstavnika relevantnih institucija navelo je da socijalne službe dobro rade, a pojavljuju se i prijedlozi o potrebi kontrole korisnika pri trošenju novaca.

TABLICA 59. GLAVNI PROBLEMI U SUSTAVU SOCIJALNE SKRBI – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEADEKVATNA SOCIJALNA STRATEGIJA, NEDOVOLJNO UREĐEN SUSTAV, NEADEKVATNA DISTRIBUCIJA SOCIJALNIH TRANSFERA	11
STIL ŽIVOTA/KULTURA	10
DOBRA INFORMIRANOST, POZNAVANJE I KONZUMACIJA SOCIJALNIH USLUGA	10
OVISNOST O SOCIJALNOJ POMOĆI	8
POTKAPACITIRANOST CZSS-A I NEUSPJEŠNOST PRIMJENE MJERA	5
STEREOTIPI	5
SOCIJALNE SLUŽBE DOBRO RADE	5
POTREBA KONTROLE KORISNIKA O UTROŠKU SOCIJALNE POMOĆI	3

„Neadekvatna socijalna strategija, nedovoljno uređen sustav, neadekvatna distribucija socijalnih transfera“ grupa je učestalih odgovora u kojoj se prepoznaju prepreke koje se tiču nedostatka suvisle strategije, nedostatka koordinacije između nacionalne i lokalne razine, neadekvatnog sustava dodjele socijalne pomoći i problema s kriterijima koji, prema percepciji dijela predstavnika relevantnih institucija, nisu prilagođeni romskim zajednicama.

„Ja što više o tome razmišljam, to sam više ljuta. Jer su ti cenzusi toliko loši, toliko

bezobrazno diskriminiraju. Gledajte vi, kad vam netko kaže, kao najveći doseg davanja dječjeg doplatka cenzus po osobi 543 kn. Meni je to toliko diskriminirajuć iznos da uopće ga ja u javnom prostoru izgovoriti kao neko mjerilo, ja bi se zapitala da li je onaj koji to izgovara uopće dorastao da bude na bilo kojoj funkciji. 543 kn?! Pomnožite sa 4 i dobiti ćete 2200 kn i netko mi tvrdi da sa tim prosjekom jedna obitelj može uopće što, što može jedna obitelj? Dakle, mislim prestrašno. Prestrašno. Diskriminirajuće. Tako da je opet upitno i te mjere i cenzusi općenito i socijalna prava, koliko u startu nisu jako diskriminirajuća gledajući društvo u cjelini. Znaite, pa onda kad sve to skupa sagledate mislim da mi uopće nemamo s vrha jednu dobro razrađenu strategiju brige vezano na socijalna prava. Da bi se sa istim novcima moglo puno više napraviti da se to malo više uključi struku i da se malo više čuje teren.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Oni su uvijek bili na neki način trgovci i sa tim su se bavili, oni i sada, glavni je problem što mi sada vidimo sve transakcije koje oni imaju, porezna uprava nam dostavlja redovito podatke o svim prihodima tako da u zadnje vrijeme mnogo njih skidamo sa različitih oblika socijalne pomoći jer zarade određeni iznos, ali neki puta to i nisu mali iznosi... Sad se vide jer oni ne mogu prodati ili napraviti nešto na crno, sve se evidentira. Isto tako imamo evidenciju automobila, oni dosta trguju automobilima, dosta ih preprodaju, kupuju i tako, tako da ih imaju više i tu nastaje problem.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KARLOVAČKE ŽUPANIJE)

„Stil života/kultura“ grupa je odgovora koja govori o kašnjenju u ispunjavanju rokova, nesposobnosti da se prikupe svi potrebni dokumenti, drukčijem stilu komunikacije, zarađivanja i ponašanja u obitelji te o drukčije postavljenoj skali vrijednosti u obiteljskom životu.

„A nama je problem sa ovima zbog neodlazaka u školu. A sad? Ok. Oni su takvi kakvi jesu. Međutim, i mi bi morali malo naučiti, odnosno te barem institucije da se malo prilagodimo tome. Znači ako toj (ime grada izostavljeno) školi otkad ja radim u osnovnoj školi završile su je dvije osobe. Dva djeteta. Onda postoji vjerojatno neki problem. Nije samo problem onda u njima nego problem je taj da bi možda više djece moglo završit barem osnovnu školu. Škola u (ime grada izostavljeno) je uglavnom samo upisuje da nisu došli i šalje prijave policiji. Vode se besmisleni postupci. Djeca i dalje ne idu u školu. Znači tu bi trebalo...“ (predstavnik relevantne institucije Primorsko-goranske županije) „Taj dio njihovog otpora prema određenim obvezama jer svako neko pravo koje se priznaje nosi određene obveze.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ZAGREBAČKE ŽUPANIJE)

„Dobra informiranost, poznavanje i konzumacija socijalnih usluga“ prilično je velika grupa odgovora koja govori o tome da pripadnici RNM-a poznaju svoja prava zahvaljujući usmenoj predaji u svojim zajednicama te o spremnosti da ih pokušaju ostvariti.

„Nema tu nekih problema. Kao prvo, Zakon o socijalnoj skrbi nema ništa prema Romima. Svi su jednakopravno, kao i svi drugi, kao i svi drugi korisnici. Oni koriste u socijalnoj skrbi sve što im se zakonom nudi, sve što im se pruža, čak možda i više nekada nego neki drugi korisnici.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„(...) glavni problem je što često ne donose dokumente za ostvarivanje prava, oni to često ne donose, često su agresivni, pljuju, doslovno pljuju po kolegicama, prijete, psuju, nekad ih kolegice čak moraju prijavljivati, često misle da se mi tako prema njima ponašamo samo zato što su Romi, idu na tu kartu. To nije da su samo oni, ja vjerujem da i mnogi drugi ljudi, drugih manjina i Hrvati to rade, znači dobivamo i anonimne prijave jer za ostvarivanje materijalnih prava ne smiješ imati auto, a oni ga imaju samo ga prijave na nekog trećeg. Vrlo često misle da im država nešto duguje više nego drugima, koriste sve živo, ta materijalna prava i to, a ne doprinose ništa zajednici. To je što se tiče ostvarivanja materijalnih prava, vrlo je nekad teška suradnja s njima da bi se dobili ti papiri i dokumenti, često prikazuju lažno svoju situaciju, a to vjerojatno i svi drugi rade.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Ovisnost o socijalnoj pomoći“ govori o tome kako su pripadnici RNM-a ovisni o socijalnoj pomoći. Pri tome se prepoznaje da je to uvjetovano siromaštvom i nemogućnošću pronalaska zaposlenja, ali i neadekvatno postavljenim sustavom socijalnih transfera.

„Oni kao da dobiju post-traumatski stresni sindrom (PTSP) kad ostanu bez socijalne pomoći, njima je to kao da su ostali bez zaposlenja, kao da ste našim ljudima dali otkaz u nekom poduzeću, jednostavno imaju takve simptome – oni jednostavno bez socijalne pomoći ne mogu živjeti, ovo sve što imaju sa strane – je sa strane, ali je u njihovoj psihi da su izgubljeni potpuno ako nemaju socijalne pomoći...“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KARLOVAČKE ŽUPANIJE)

„Potkapacitiranost centara za socijalnu skrb (CZSS-a) i neuspješnost primjene mjera“ manje je učestala grupa odgovora, ali je značajna jer govori o nedostatku osoblja koje bi moglo adekvatno odgovoriti na socijalne potrebe romskih zajednica.

“Neučinkovitost centra za socijalnu skrb. Neučinkovitost i nemoć. I nemoć.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Mi imamo inače kroničan manjak kadrova, to znate. Meni je to već neugodno govoriti, ispada kao da stalo jaučemo. Ali ne može jedno takvo naselje kao što je recimo (imena naselja izostavljena), koja su ogromna naselja, ne može jedan socijalni radnik i drugi dio terena imati. Ako bi mi htjeli da tim jedan – psiholog, socijalni radnik, defektolog, treba biti na jedno takvo naselje... Ministarstvo veli da nema novaca i pozivaju se na odluku onu još o nezapošljavanju. (...) Uvijek možeš bolje, ali smo poprilično educirani, svi radnici idu gdje god se nudi nešto naučiti nešto drugo, naučiti bolje. Imamo obiteljski centar koji sad ima ljudi koliko ima i oni rade jako dobar posao, oni baš rade na preventivi, oni su u školama. Pogotovo u tim školama u kojima imamo većinu romskih učenika.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKOŽUPANIJE)

„Stereotipi“ su grupa koja jasno iskazuje uobičajeno stereotipiziranje romskih zajednica.

„A ovo su vam, sve ovo što čujete, to su vam sve stereotipi. Znate ono naučeno. Oni dobivaju socijalnu pomoć, šta bi oni radili kad dobivaju socijalnu pomoć? Činjenica je da je njih dosta otpalo od socijalne pomoći jer se nisu odazvali neki na poziv jedinice

lokalne samouprave jer onog časa ak' te ja pozovem, a ti se ne odazoveš, jedinica lokalne samouprave nas obavijesti i mi ih automatski skidamo sa popisa korisnika. Tako. Jel me shvaćate?“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Socijalne službe dobro rade“ procjena je predstavnika relevantnih institucija uz ogradu da sustav nije baš funkcionalan.

„Centar radi jako puno po pitanju roditeljske skrbi i radi dobro. Imamo školu za roditelje u koje se upućuju roditelji kada treba neka obiteljsko-pravna zaštita, kad se vidi da nešto nije u redu ili kad se tiče zlostavljanja, zanemarivanja ili pak dječjih poremećaja u ponašanju.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Potreba kontrole korisnika o utrošku socijalne pomoći“ malena je, ali značajna kategorija jer predlaže mjere kontrole korisnika. Mjere se sastoje u prijedlozima uvođenja vaučera koji ograničavaju nabavu roba (hrana, osnovne higijenske potrepštine), podjele roba (hrana, higijena, odjeća, potrepštine za školu) umjesto davanja novca te kontrolu utroška novca nakon što je dodijeljen.

„Sad je samo problem kako bolje regulirati da se zajamčena minimalna naknada, koja je do 1250 – 1260 kn, troši bolje. Jer to kockanje, sad i to nekontrolirano trošenje, to je osnovno pitanje koje se ovdje nalazi. Da li vaučerima, ali, gledajte mislim postoji radna skupina koja je formirana ove godine ponovno, koja se bavi samo time kako regulirati zajamčenu minimalnu naknadu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Predstavnici romske nacionalne manjine koji su sudjelovali u polustrukturiranim intervjuima i fokus-grupama vide nedostatke socijalnog sustava u svakodnevnom životu svojih zajednica, a najviše ih muči neadekvatna distribucija socijalnih transfera te definirani kriteriji isključenja za socijalnu pomoć. Osim toga, postoji percepcija arbitrarnosti u ponašanju socijalnih radnika i njihovu individualnom tumačenju istoga zakona koju dio sugovornika smatra zbunjujućom, netransparentnom i uzrokom sukoba sa sustavom. Mjera izdvajanja djece iz obitelji i smještaj u udomiteljske obitelji za njih je zabrinjavajuća pojava, kao i ovisnost o socijalnoj pomoći (pogotovo mladih). Diskriminacija nije naglašena kao učestali odgovor.

TABLICA 60. GLAVNI PROBLEMI U SOCIJALNOJ SKRBI – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEADEKVATNA SOCIJALNA STRATEGIJA, NEDOVOLJNO UREĐEN SUSTAV, NEADEKVATNA DISTRIBUCIJA SOCIJALNIH TRANSFERA	12
KRITERIJI ZA SOCIJALNU POMOĆ	11
PONAŠANJE SOCIJALNIH RADNIKA/CA	9
ODUZIMANJE DJECE I ŽIVOT U UDOMITELJSKOJ OBITELJI	5
OVISNOST O SOCIJALNOJ POMOĆI	4
DISKRIMINACIJA	2
SOCIJALNE SLUŽBE DOBRO RADE	2

„Neadekvatna socijalna strategija, nedovoljno uređen sustav, neadekvatna distribucija socijalnih transfera“ govori o percepciji neadekvatnog funkcioniranja sustava socijalne pomoći: dugim i kompliciranim procesima donošenja odluka i odobravanja zahtjeva, korupciji, nenamjenskoj upotrebi sredstava, različitim tumačenju istog zakona.

„Ja mislim da službe nemaju kontinuirani pregled stanja... i rješavaju neopisivo sporo probleme, možda sam u krivu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Ne daju drva za ogrjev i kad dolazi drva za ogrjev, onda dolazi na Općinu i onda uzima za slivne vode. Pogotovo mi Romi, koji smo unutar mjesta (izostavljeno ime mjesta), i onda, kako ćemo drva kupiti? Koje taj (...) njemu su... Oni sami sebi naplaćivaju, onda moraju, tu su problemi...“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Po meni nikako, nikako sustav ne može funkcionirati... Mislim, on funkcionira kako nekome paše, a nama to nikako ne paše jer je to sistem gdje imate ne znam koliko djece i nemate normalan prostor za rad i život te djece, onda vam dođu i uzmu djecu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Kriteriji za socijalnu pomoć“ značajna su grupa odgovora za predstavnike romske nacionalne manjine jer se odnose na svakodnevno preživljavanje pripadnika romskih zajednica. Prvenstveno se odnose na uvođenje novog Zakona o socijalnoj skrbi i percepcije novih isključujućih kriterija koje on donosi, kao, na primjer, posjedovanje automobila (bez kriterija vrijednosti istog) koji je mnogim romskim obiteljima nužan za svakodnevni život.

„Zato, ja ne znam koja prava, zato što posjeduje onaj auto? On više nema dobit ta socijalna, od čega da živi? Ne podržavam kriminal, al očito, kad se treba jesti, Rom je prisiljen, on se mora snaći na neki način...“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Nije više ono što je bilo. Jer dok nismo imali kuće, pa kupaone, pa se sredili, onda su rekli kupaone, da nema uvjet za preživljavanje djece, onda su im djecu uzeli, pa udomili. E, a sad, dok mi imamo kuće, pa stolarije, pa kupaone, ono sredili smo se za život standardni, e sad pak ne valja, sad imate bolje od nas, imate ovo, pogotovo ako ima neki bolji auto, doviđenja.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ KRIŽEVAČKO-KOPRIVNIČKE ŽUPANIJE)

„Ponašanje socijalnih radnika/ca“ od dijela intervjuiranih pripadnika romske nacionalne manjine definirano je kao kontrolirajuće s arbitrarnim donošenjem odluka. Dio sugovornika smatra da su socijalni radnici nestrpljivi s Romima, ne informiraju ih o pravima te favoriziraju neke korisnike u odnosu na druge.

„Omogućit mu to pravo, jer to je zakonski zagantirano, a ne odbijati ga, zato što ga vidi po izgledu i puno prava su upravo skraćena, zato što svaka djelatnica centra za socijalnu skrb, nažalost, ali to je istinito, tumači zakonsko slovo,

ali ne kako je propisano. Jer mi smo dosta i njih intervenirali, pogotovo za te jednokratne pomoći. Zna se godišnje da mu sljedeće 1500 ili 2000 kuna. Onda mu omogućite, ako će zaista, ovaj, ima potrebu, jer zove, napiše zamolbu da mu se dodijeli ta jednokratna pomoć, godišnja, pa daj mu, ak' mu slijedi po zakonu, ako ne slijedi, to je druga stvar. Ne prema drugima se ponašat kao majka, a prema drugima kao maćeha.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

„Mogu vam reći da ne toliko socijalne radnice, nego ravnateljica Centra za socijalnu skrb. Zahtijeva i više nego što treba. Mi, koliko znamo i koliko smo upućeni, oni imaju pravo četiri puta godišnje na jednokratnu pomoć. Ali dok se ide tamo, dok želiš, a bitno ti je stvarno, pa onda ispunjavaj ove papire, dok ispunjavaš papire, 'Je, ti ne možeš ovo dobit, ti ne možeš ovako, ti imaš ovo, ti imaš ono.', i mogu vam reći što se tiče te kratke pomoći, ne zadovoljavaju. To je prva velika kritika. A pak dok netko želi se prebaciti na socijalnu skrb i to, problemi su do bola, pogotovo tko se ne zna snaći i tko ne zna komunicirati kako treba biti, njih se rješavaju samo tako, doviđenja.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ KRIŽEVAČKO-KOPRIVNIČKE ŽUPANIJE)

„Oduzimanje djece i život u udomiteljskoj obitelji“ grupa je koja govori o percepciji pripadnika romske nacionalne manjine da se oduzimanje djece događa zbog siromaštva.

„Pa, oni dolaze onda kada je u pitanju nekakav problem u školi, u nekakvoj obitelji. Oni nikada nisu došli pitati da li nekom treba pomoći, da li ima kruh, mlijeko, da li ima tabletu ili šta slično. Nikada se u tom smislu nisu došli. Oni samo dolaze s tim crvenim i plavim autom, kao lešinari. Ja ću osobno dati izgraditi njima te neke lutkice, da im se stavi na auto, lešinari. Oni dolaze lešinariti dječji, vidjeti koji problem, da obitelji uzimaju djecu, ostatak strpaju u zatvor i prodaju klince svugdje. To su ti lešinari, kojima se ne usudiš previše govoriti o njima, jer onda te imaju na minu i onda ti prijete da će ti uzeti djecu i dat nekome 'ko će bit povoljan. I onda kad dođe u tu obitelj, udomiteljsku obitelj, onda se dešava svašta. I taj čovjek nije, on je nedodirljiv, čak incidenti se dešavaju.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Da vam mi u slučaju da vi nemate uvjete za normalan rast vaše djece, ja vam oduzmem roditeljsku skrb. Ja sam protiv te solucije.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Ovisnost o socijalnoj pomoći“ percepcija je dijela intervjuiranih predstavnika romske nacionalne manjine, a posebno zabrinjava kod mladih.

„Pa o svemu ovome o čemu sada pričamo, za najviše je kriva socijalna, za sve te Rome tamo (izostavljen naziv lokaliteta). Napravili su od njih puno nesposobnih ljudi, a Romi su jako sposobni ljudi. Romi su posebni narod, s tim da je socijalna od njih napravila nesposoban narod. Zašto? Zato što im svaki mjesec daje po 5 – 6 tisuća kuna i oni ne žele raditi. Čekaju socijale, popiju, roštiljaju svaki dan, a djeca ostaju na ulicama. I socijalna nikad nije izašla da vidi što je tu bilo.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ ISTARSKE ŽUPANIJE)

„Dobrobit svake obitelji kad njen član, jedan ili dva mogu koliko toliko privređivati financijska sredstva s osnove rada da bi mogli prehraniti svoju obitelj, a ne živjeti na socijali. Nemojte misliti da Romi žele živjeti na socijali, oni su prisiljeni živjeti na socijali. I to je činjenica.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

„Diskriminacija“ se izrijeком spominje u dva navoda predstavnika romske nacionalne manjine.

„Socijalna skrb se za mene odnosi na to i da se malo više uključuju socijalna skrb prema Romima koji nemaju adekvatno smještaj za život niti djece koja su stvarno u potrebi i malo da se više uključuju i da vode pažnju, a ne da se ponašaju kao policajci. Prema Romima se ljudi iz socijalne skrbi ponašaju kao policajci. Nikad ne pitaju zašto se ne mogu zaposliti, već samo postavljaju pitanja zašto su Romi na socijalnoj skrbi i zašto neće raditi, a ne postavljaju pitanja zašto smo diskriminirani i zašto nas neće primiti i ako nas prime i to jednog ili dvoje od nas sto...“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Dobar rad sustava prepoznat je samo u dva slučaja.

„E mogu reći, zahvalili bi Centar za socijalnu skrb da oni radiju to svoju poslu. Neko radi dobru, neko radi zlo.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKJE ŽUPANIJE)

Obje grupe, predstavnici relevantnih institucija i predstavnici romske nacionalne manjine slažu se da je neadekvatna socijalna strategija, nedovoljno uređen sustav i neadekvatna distribucija socijalnih transfera najveći sustavni problem u svakodnevnom životu. Za predstavnike romske nacionalne manjine i isključujući kriteriji za dodjelu socijalne pomoći predstavljaju znatan problem (primjerice posjedovanje automobila ukida pravo na socijalne transfere). Zajednički prepoznate kategorije jesu i ovisnost o socijalnoj pomoći te dobar rad sustava. Predstavnici romske nacionalne manjine ne vide problem u svojem stilu života/kulturi koji predstavnici relevantnih institucija smještaju na drugo mjesto po učestalosti. Primjedbe o ponašanju socijalnih radnika/ca koje su iskazali intervjuirani predstavnici romske nacionalne manjine mogu se djelomično pripisati potkapacitiranošći sustava koji spominju predstavnici relevantnih institucija.

4.4.6

Zaključci i rasprava

Rezultati istraživanja pokazali su, kao i prethodna provedena istraživanja, kako je siromaštvo izrazito rašireno među romskom populacijom. Primjerice, čak četvrtina pripadnika romske nacionalne manjine, iz financijskih razloga, na počinak odlazi gladna najmanje jednom tjedno ili dijeli kućanstvo s takvom osobom. Tako podaci iz istraživanja pokazuju da u jednočlanim kućanstvima prosječna mjesečna primanja iznose 1027 kuna (85 % kućanstava je s prihodima manjim od 1501 kune), a u četveročlanim kućanstvima 2659 kuna. Stopa rizika od siromaštva za romsku populaciju je značajno veća nego za opću populaciju. To potvrđuju i rezultati istraživanja Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2016. godine, prema kojima 93 % romske populacije u Hrvatskoj ima dohotke iznad

nacionalnog praga siromaštva temeljenog na dohotku.²⁰² Čak 84,7 % romskih kućanstava koristi barem jedan oblik socijalne pomoći, a najviše ih koristi zajamčenu minimalnu naknadu – 53,7 %.

Uzimajući u obzir izrazito nisku stopu zaposlenosti među Romima, jasno je da je sustav socijalne skrbi iznimno važan u smanjenju siromaštva romske populacije. Prema rezultatima istraživanja „Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“, „struktura dohotka romskih kućanstava pokazuje manji udio dohotka iz zaposlenosti i mirovina, a znatnije više od socijalne pomoći i dječjeg doplatka“.²⁰³

Tako je opći cilj područja socijalna skrb NSUR-a definiran kao „smanjenje siromaštva romske populacije i unapređenje kvalitete socijalnih usluga i usluga u zajednici“.²⁰⁴

Dio ključnih dionika (kako predstavnika relevantnih institucija, tako i predstavnika romske nacionalne manjine) sustav socijalne skrbi vidi nedovoljno uređenim, s naglaskom na neujednačenu primjenu relevantnog zakonodavstva, kriterije za ostvarivanje određenih prava koja nisu prilagođena korisnicima te nedostatku dobro razrađene strategije te koordinacije među akterima provedbe socijalne politike. Usto, dio predstavnika relevantnih institucija tvrdi kako su kapaciteti centara za socijalnu skrb nedostatni kako bi se osigurala kvaliteta pružanja socijalnih usluga. Ta mišljenja potvrđuju i nalazi drugih istraživanja, pa tako na primjer Ajduković, Matančević i Rimac²⁰⁵ u radu „Siromaštvo djece iz perspektive stručnjaka: učinci i mogućnosti djelovanja“ prepoznaju neprikladnost sustava socijalne skrbi u kontekstu nošenja s problemom siromaštva djece, koja se očituje, između ostalog, u ograničenim financijskim resursima centara za socijalnu skrb, nefleksibilnim oblicima pružanja pomoći, „tromosti sustava“, nedovoljnim ljudskim resursima, slabim organizacijskim kapacitetima te smještaj u djece u sustav socijalne skrbi zbog siromaštva.²⁰⁶ Neki od tih faktora dio su šire slike, pa tako Zrinščak prepoznaje da je „pitanje u kojoj će mjeri politika racionalizacije u javnom sektoru utjecati na realizaciju ciljeva iz NSUR-a...“²⁰⁷

Specifični cilj 1 NSUR-a u tom je području „podići kvalitetu, dostupnost i pravovremenost socijalnih usluga i usluga u zajednici s posebnim naglaskom na žene, djecu, mladež, osobe starije životne dobi i osobe s invaliditetom“.²⁰⁸ Dobiveni rezultati istraživanja na

²⁰² European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

²⁰³ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 25.

²⁰⁴ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²⁰⁵ Ajduković, M., Matančević, J. i Rimac, I., *Siromaštvo djece iz perspektive stručnjaka: učinci i mogućnosti djelovanja*, *Ljetopis socijalnog rada*, god. 24, br. 2, 2018, str. 277–308.

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 26.

²⁰⁸ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

temelju kojih se može utvrditi zadovoljstvo ispitanika, pripadnika romske nacionalne manjine pokazuju kako među ispitanicima koji primaju neki oblik socijalne pomoći ili usluge, njih 61,9 % većinom je ili vrlo nezadovoljno, a tek 18,3 % ispitanika vrlo je ili većinom zadovoljno dobivenom socijalnom pomoći i uslugom. Podaci koji govore o percepciji dostupnosti socijalne skrbi također upućuju na probleme u tom području, barem gledajući percepciju korisnika i drugih pripadnika romske populacije – samo četvrtina ispitanika smatra socijalnu skrb potpuno dostupnom. Istovremeno više od polovice ispitanika smatra socijalnu skrb u potpunosti pravovremenom. Mišljenja o socijalnim radnicima dodatno osvjetljavaju pitanje kvalitete sustava socijalne skrbi. Naime, među romskom populacijom izrazito je visoka stopa slaganja s tvrdnjama da socijalni radnici zbog loših zakona oduzimaju socijalna prava i socijalnu pomoć ljudima kojima je potrebna; da se socijalni radnici previše bave papirologijom, a premalo ljudima te da bi socijalni radnici trebali češće obilaziti teren i vidjeti kako pojedine romske obitelji zaista žive. Tu se donekle potvrđuje percepcija dijela osoba koje su sudjelovale u kvalitativnom istraživanju da je sustav socijalne skrbi nedovoljno dobro uređen te da postoji ozbiljan manjak kapaciteta unutar toga sustava pa veliki teret pada na djelatnike centara za socijalnu skrb koji nisu uvijek u mogućnosti kvalitetno odgovoriti na potrebe korisnika, pripadnika romske populacije. Stoga je potrebno dodatno raditi na uređivanju sustava socijalne skrbi, tako da se podignu kapaciteti centara za socijalnu skrb za rad s korisnicima, da se ujednači primjena zakonskih propisa, da se smanji količina birokratskog rada u korist kvalitetnijeg, dostupnijeg i pravovremenog pružanja socijalne skrbi korisnicima.

Specifični cilj 2 NSUR-a unutar toga područja jest „podići razinu kvalitete života unutar romskih obitelji s posebnim naglaskom na prava i dobrobit djece i mladih“, koji je definiran kao „podizanje svijesti, edukacija i osnaživanje pripadnika romske populacije, obitelji i mladih za kvalitetniji život unutar obitelji te bolju skrb o djeci i kvalitetno roditeljstvo“ te se navodi da su „mjere za postizanje ovog posebnog cilja usmjerene na važne segmente obiteljskog života i skrbi o djeci, a podrazumijevaju sudjelovanje nadležnih tijela i organizacija kroz pojedinačne ili zajedničke aktivnosti kako bi se sinergijskim djelovanjem postigao trajan pozitivan učinak“.²⁰⁹

Istraživanje je pokazalo da čak 81,2 % djece u dobi do 15 godina živi u riziku od siromaštva. S tim povezano, podaci o djeci koja su bila obuhvaćena tim istraživanjem govore o tome da velik postotak djece živi u neadekvatnim uvjetima: vlažni prostori za stanovanje (78 % djece), mračni prostori (33,3 % djece), bez kupaonice (48,3 % djece) i bez sanitarnog čvora u stambenoj jedinici (43,8 % djece). Podaci o kvaliteti prehrane romske djece također su zabrinjavajući: zamjetna je vrlo česta konzumacija, posebno gaziranih sokova koju 46 % od 1973 djece u dobi do 15 godina konzumira svaki ili gotovo svaki dan, a gotovo trećina djece nekoliko puta tjedno ili pak svaki dan konzumira neku brzu hranu. S druge strane, visok je udio djece (73 %) koja voće i povrće konzumiraju nekoliko puta tjedno ili gotovo svaki dan. Istraživanje Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj pokazalo je „da 22% roditelja pripadnika romske nacionalne manjine (...) navode kako

²⁰⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

nemaju mogućnost djetetu osigurati tri obroka dnevno”.²¹⁰ Stoga, osiguravanje osnovnih životnih potreba djece romske nacionalne manjine pokazuje se kao velik izazov, na kojem je potrebno hitno raditi.

Drugi pokazatelji koji upućuju na informatičku (ne)posjedovanje i (ne)posjedovanje kulturnog kapitala posredno se mogu povezati sa indikatorima materijalne deprivacije: čak 80 % djece živi u kućanstvima bez osobnog računala, laptopa ili tableta, dok čak 95 % djece živi u kućanstvima koja ne posjeduju 30 i više knjiga. Ti podaci govore o tome da u većini romskih kućanstava nedostaju osnovna obrazovna dobra, a time i preduvjeti za cjelovit razvoj djeteta i napredovanje u obrazovnom sustavu. Poboljšanje stanja po tim indikatorima zasigurno bi trebao biti jedan od prioriteta u budućim osmišljavanjima mjera i aktivnosti za to područje. Međutim, upitno je hoće li se dobrobit djece poboljšati za sada jedininim definiranim aktivnostima kao što su: podizanja razine svijesti, educiranosti i osnaživanjem pripadnika romske populacije, obitelji i mladih za kvalitetniji život unutar obitelji te bolju skrb o djeci i kvalitetno roditeljstvo. Prema dobivenim podacima čini se jako važnim osigurati i druge tipove aktivnosti (poput dnevnog boravka u školama, uključivanje romske djece u izvannastavne aktivnosti poput informatičkih radionica itd.), pogotovo imajući na umu stupanj materijalne deprivacije velikoga dijela romskog stanovništva. Dodatni i sinergijski rad raznih aktera, koji uključuju veće napore u području zapošljavanja, socijalne skrbi i prostornog uređenja te ulaganja u kvalitetnije stanovanje materijalno depriviranih romskih obitelji neki su od preduvjeta kako bi se u sljedećem razdoblju postigao značajniji napredak u ostvarenju specifičnog cilja 2 iz područja socijalne skrbi NSUR-a.

Podaci o problemima u ponašanju romske djece u dobi od 10 do 18 godina upućuju na to da se najčešće radi o neispunjavanju školskih obaveza (za 4,9 % djece u uzorku su ispitanici odrasli članovi njihovih kućanstava izjavili da nisu ispunjavali svoje školske obaveze), dok se neki oblici problema u ponašanju među djecom u ovoj dobnoj skupini pojavljuju izrazito rijetko – 1,8 % sudjelovalo je u krađi ili provali, a 0,7 % bježalo je od kuće ili skitalo. Gledajući podatke o nasilničkom ponašanju i počinjenju neke materijalne štete, oni su također na vrlo niskoj razini – u oba slučaja, radi se o 1,1 % mladih koji su, prema tvrdnjama članova svojih kućanstava, počinili ta djela. Podaci anketnog istraživanja o nasilju prema Romima starijima od šest godina koji su u sustavu obrazovanja od njihovih vršnjaka u školama (osnovnim i srednjim) pokazuju da je otprilike svako peto romsko dijete ili mlada osoba doživjela maltretiranje u školi samo zato što su Rom/Romkinja. Uz prevenciju poremećaja u ponašanju romske djece, izrazito je važno raditi i na prevenciji vršnjačkog nasilja nad Romima, odnosno potrebno je više raditi i s djecom većinske populacije. Prevencija nasilničkog ponašanja i poremećaja u ponašanju jedna je od osnovnih aktivnosti u ovome području AP-a NSUR 2013. – 2015., pri čemu se poseban naglasak stavlja na programe za unapređivanje socijalnih vještina romske i neromske djece, u kojima bi trebali sudjelovati razni akteri – MDOMSP, MUP, MZO, obiteljski centri, centri za socijalnu skrb, obrazovne ustanove itd. Među roditeljima osnovnoškolske djece prepoznato je da obrazovni sustav razvija neke od socijalnih vještina. Tako 74 % ispitanika roditelja osnov-

²¹⁰ Šučur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., Babić, Z., *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*, Ured UNICEF-a Za Hrvatsku, 2015., str. 67.

noškolske djece smatra da cjelokupni školski program razvija komunikacijske vještine njihove djece, 73,7 % timski rad i suradnju, 62,8 % utvrđivanje problema i njihovo rješavanje, a 67,2 % upravljanje emocijama. S obzirom na to da djeca velik dio svojega vremena provode u sustavu osnovnoškolskog obrazovanja, upravo bi se na taj sustav trebao staviti naglasak pri kreiranju dugoročno održivih modela unapređivanja socijalnih vještina djece te prevencije problema u ponašanju i rizičnih ponašanja.

Nacionalna strategija prepoznaje osnaživanje lokalne romske zajednice „za prepoznavanje opasnosti od rizika izloženosti pojavama trgovanja ljudima, seksualnog iskorištavanja i drugih oblika nasilja s naglaskom na žene i djecu“ kao specifični cilj 3 u tome području.²¹¹ Podaci o izloženosti obiteljskom nasilju govore o tome da je 12 % ispitanika doživjelo neki oblik obiteljskog nasilja tijekom života. Iako nije utvrđena statistički značajna razlika između muškaraca i žena, zabrinjavaju podaci koji govore o prisutnosti nasilja nad ženama od njihovih partnera. Naime, više od 10 % žena doživjelo je fizičko, ekonomsko i psihičko nasilje, pri čemu je psihičko nasilje najprisutnije. Čak 8,7 % žena doživjelo je seksualno nasilje od partnera. U romskim zajednicama potrebno je uložiti znatniji napor u prevenciju svih oblika nasilničkog ponašanja u obitelji i prema ženama (s naglaskom na dječake i muškarce) te poticati članove zajednice na prijavljivanje tih kaznenih djela. Međutim, čini se da svaki rad koji uključuje educiranje, senzibilizaciju i podizanje svijesti u romskim zajednicama nailazi na velike prepreke. Naime, zbog siromaštva, diskriminacije i niske obrazovne strukture Romi rijetko izvan svojih lokaliteta odlaze na takav tip aktivnosti, dok u samim naseljima i/ili u blizini lokaliteta na kojima žive često nema primjerenih prostora u kojima bi se te aktivnosti održale. Također, za sve tzv. *soft skills* edukacije s romskom zajednicom (ali i drugim socijalno isključenim skupinama) važno je stvaranje dugoročnog povjerenja i kontinuiran rad, što većina socijalnih aktera koji pružaju taj tip usluga i drugih praksi nemaju jer su projektne, a ne sistemski financirane. To često dovodi do diskontinuiteta u provedbi i stvara dodatno nepovjerenje kako u sustav socijalnih aktera, tako i u sustav socijalnih usluga i transfera. Osim toga, socijalni akteri koji izvaninstitucionalno pružaju takav tip aktivnosti/usluga (često su to udruge) neravnomjerno su teritorijalno raspoređeni, što dovodi do nejednake dostupnosti takvog tipa usluga. Tako da, ako romska ili neka druga udruga ne djeluje na području, a potreba za aktivnostima koje bi doprinijele smanjenju obiteljskog, vršnjačkog i svakog drugog nasilja postoji, jednostavno je neće imati tko provesti. U tom je kontekstu sustavan i kontinuiran rad centara za socijalnu skrb na prevenciji vršnjačkog, obiteljskog i drugog nasilja od ključne važnosti. Također, potrebno je poduzeti dodatne napore u sustavu socijalne skrbi i pravosudnom sustavu kako bi se pružila primjerena podrška ženama i djeci žrtvama nasilja u obitelji i nasilja nad ženama.

Ukupno gledajući, rezultati istraživanja pokazuju da su potrebni dodatni napori u osiguravanju dostupnosti i pravovremenosti socijalne skrbi te kvalitete pružanja socijalnih usluga koji su, jedan, iako ne jedini faktor koji ima značajan učinak na smanjenje romskog siromaštva. Međutim, važno je naglasiti da to ovisi i o širem društveno-ekonomskim okol-

211 Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

nostima te o donositeljima odluka na nacionalnoj razini koji trebaju prepoznati važnost sustava socijalne skrbi i osigurati podizanje financijskih, organizacijskih i ljudskih kapaciteta kako bi socijalna skrb bila djelotvorna i sa dugoročnim učincima.

Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša

Nacionalna strategija za uključivanje Roma kao opći cilj u ovom području navodi „poboljšanje uvjeta stanovanja romske populacije“.²¹² Posebni ciljevi i pokazatelji kategorizirani su u tri teme: prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša.

Što se tiče prostornog uređenja, Nacionalna strategija prepoznaje nekoliko osnovnih problema – prostornu segregaciju romskih naselja, koja su često izgrađena u neskladu s prostornim planovima, neadekvatnu ili nepostojeću komunalnu infrastrukturu, neriješene imovinsko-pravne odnose vezane uz zemljište na kojima su izgrađene stambene jedinice, bespravnu gradnju te s tim povezano pitanje financiranje troškova komunalne infrastrukture i usluga.²¹³ Ovi problemi uvelike utječu na kvalitetu neposrednih stambenih uvjeta života romske populacije.

Nacionalna strategija za uključivanje Roma navodi da se „standard stanovanja promatra kroz broj stanova za stalno stanovanje, površinu stanova, prosječnu kvadraturu stana po stanovniku, prosječan broj osoba po stanu, kao i sobnost, opremljenost nastanjenih stanova kuhinjom, zahodom i kupaonicom te instalacijama (struje, vodovoda, kanalizacije, centralnog grijanja).²¹⁴ Dobrotić²¹⁵ u poglavlju „Stanovanje“ studije „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu“ ističe kako „o tome je li pravo na adekvatno stanovanje i ostvareno ovisi niz drugih prava kao što su pravo na zdravlje, obrazovanje, sigurnost i sl.“²¹⁶ Prema rezultatima istraživanja koje je provedeno 2014. godine, Dobrotić zaključuje „kako se romska kućanstva nalaze u daleko nezavidnijoj situaciji od ostalih kućanstava uključenih u istraživanje, ali i općenito kućanstava u Hrvatskoj na svim objektivnim pokazateljima kvalitete stanovanja“.²¹⁷ Ti rezultati pokazuju da romsko stanovništvo ima 12,9 m² po članu kućanstva (naspram 35 m² u općoj populaciji), da 53,8 % kućanstava nema priključak na javnu kanalizaciju ili septičku jamu, 46,5 % nema opskrbu

²¹² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²¹³ Ibid.

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.

²¹⁶ Ibid., str. 74.

²¹⁷ Ibid.

pitkom vodom unutar stambenog prostora, a 12,4 % nema opskrbu strujom.²¹⁸ Rezultati pak istraživanja EU MIDIS II Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2016. godine pokazuju da 26 % Roma živi u stambenim prostorima s krovom koji propušta, vlažnih zidova, podova ili temelja, ili s trulih prozorskih okvira ili poda, dok 44 % smatra da im je stambeni prostor premračan.²¹⁹

U pogledu treće teme ovoga područja, odnosno zaštite okoliša, Nacionalna strategija navodi da se glavni problemi tiču odvoza i odlaganja otpada te onečišćenja okoliša neadekvatnim postupanjem s otpadom, kvalitete vode i nedostatnog nadzora stanja okoliša od jedinica lokalne samouprave.²²⁰

U nastavku su predstavljeni rezultati predistraživanja/mapiranja i anketnog istraživanja koji se tiču prostornog uređenja (komunalna infrastruktura, kvaliteta cesta, prostori javne namjene, legalizacija nekretnina), stanovanja (vlasništvo nad nekretninom, uvjeti života i stanovanja, oblik kućanstva, kvaliteta stambenih prostora) i zaštite okoliša (okolišni i higijenski uvjeti, faktori opasni za zdravlje). Nakon toga prikazana je analiza stavova i mišljenja ključnih dionika (predstavnici relevantnih institucija, predstavnici romske nacionalne manjine) o glavnim problemima u području prostornog uređenja i stanovanja, dobivenih putem polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa.

4.5.1

Prostorno uređenje

Podaci o prostornom uređenju najvećim su dijelom prikupljeni u predistraživanju, odnosno u procesu mapiranja romskih zajednica koje je bilo preduvjet za uzorkovanje romskih kućanstava. Pripadnici romske nacionalne manjine, tzv. informanti, koji žive na mapiranim lokalitetima davali su informacije potrebne za opis zajednice ili pak stanovništva. Između ostalih, prikupljene su i informacije o dostupnosti komunalne infrastrukture, odnosno je li do lokaliteta na kojem žive Romi dovedena, odnosno osigurana komunalna infrastruktura, a podaci prikazani u nastavku odnose se na 128 lokaliteta u 12 županija.

Govoreći o komunalnoj infrastrukturi od 128 lokaliteta, samo jedan lokalitet nema pristup električnoj energiji. Njih 13 nema pristup vodovodu, dok pristup kanalizaciji nema 55 od 128 lokaliteta. Pristup plinovodu nema 74 od 128 lokaliteta. Kad je riječ o romskim kućanstvima koja imaju priključke na vodovod, električnu energiju, plinovod i kanalizaciju, stanje je bitno drukčije. Govoreći o korištenju pojedinih priključaka unutar kućanstava, prema podacima informanata, na onim lokalitetima na kojima postoji pristup infrastrukturi u prosjeku se u 88 % kućanstava koristi električna energija, vodovod u 66 %,

²¹⁸ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 83.

²¹⁹ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (21. 5. 2018.).

²²⁰ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

kanalizacija u 40 %, a plinovod tek u 15 % kućanstava. Detaljni podaci o imanju pojedine komunalne strukture u kućanstvima prezentirani su u dijelu koji se tiče stanovanja.

Podaci o kvaliteti cesta koje vode prema romskim naseljima također su prikupljeni metodom mapiranja u predistraživanju i to samo za one lokalitete na kojima žive Romi koji su klasificirani kao izdvojeni od najbližeg grada ili sela, odnosno kao romska naselja odvojena od grada ili sela na zasebnoj lokaciji. Utvrđen je ukupno 41 takav lokalitet, a u 22 je navedeno kako su prilazne ceste prema naselju zadovoljavajuće dok je u jednom utvrđeno djelomično zadovoljstvo s prilaznim cestama. Za preostalih 18 lokaliteta informanti su naveli da je riječ o nezadovoljavajućoj kvaliteti prilaznih cesta. Za 8 lokaliteta utvrđeno je da ne postoji pristupna cesta naselju. Za 14 lokaliteta utvrđeno je da su prilazne ceste, tj. neasfaltirani putevi, dok je za 15 lokaliteta utvrđeno da postoje rupe na prilaznim cestama naselju.²²¹

Na identičan način kao za prilazne ceste, metodom mapiranja u predistraživanju prikupljeni su i podaci o kvaliteti ulica/puteva unutar lokaliteta na kojima žive Romi. Od 128 lokaliteta za koji su prikupljeni podaci, u 47 je kvaliteta cesta ocijenjena zadovoljavajućom, za 69 lokaliteta informanti su naveli da je riječ o nezadovoljavajućoj kvaliteti cesta, a za dva lokaliteta su iskazali djelomično zadovoljstvo kvalitetom cesta unutar lokaliteta na kojima žive Romi.²²² Neasfaltirani putevi postoje u 52 lokaliteta, a u jednom lokalitetu navedeno je da se radi o djelomično neasfaltiranim ulicama i putevima.²²³ Za 63 lokaliteta informanti su naveli kako postoje rupe na ulicama unutar naselja, a za 4 lokaliteta²²⁴ utvrđeno je kako djelomično postoje rupe na ulicama odnosno putevima unutar naselja gdje žive Romi. Od 128 lokaliteta u njih 70 utvrđeno je kako nema nogostupa za pješake, a u 4 lokaliteta nogostup postoji, ali ne unutar čitava naselja.²²⁵

U predistraživanju su informanti upitani postoji li na svakom pojedinom mapiranom lokalitetu na kojemu žive Romi prostor za okupljanje članova zajednice poput društvenog doma ili slično. Od 128 lokaliteta, tek u četvrtini, odnosno 32, utvrđeno je da postoji prostor za okupljanje članova zajednice.

U kvantitativnom istraživanju, odnosno pri anketiranju romskih kućanstava, postavljeno je i pitanje o legalizaciji nekretnina kao važnom aspektu prostornog uređenja. Tako je

221 Za pojedine lokalitete informanti nisu bili usuglašeni u mišljenjima o kvaliteti cesta koje vode prema naselju pa je u tim slučajevima uvedena kategorija „djelomično“ (ne)slaganje. Tako je za lokalitet Beli Manastir – Rupa (Osječko-baranjska županija) utvrđeno djelomično zadovoljstvo s prilaznim cestama odnosno da na dijelu ceste postoje rupe. U Domašincu-Kvitrovcu (Međimurska županija) utvrđeno da su ceste djelomično neasfaltirane, dok je za lokalitet Nova Gradiška – Bedem (Brodsko-posavska županija) utvrđeno da ceste nisu u potpunosti zadovoljavajuće.

222 Kao i u prethodnom slučaju, tj. ocjenjivanju prilaznih cesta, informanti nisu bili usuglašeni u ocjenjivanju kvaliteta cesta unutar naselja pa je i ovdje za takve lokalitete uvedena kategorija „djelomično“. Tako je djelomično zadovoljavajuća kvaliteta cesta unutar naselja utvrđena na lokalitetu Vukovar (Vukovarsko-srijemska županija) i lokalitetu Sesvete – Staro Brestje (Grad Zagreb).

223 Navedeno je da su na lokalitetu Petruševac 1, 5 i 4. odvojak (Grad Zagreb) putevi djelomično neasfaltirani.

224 Riječ je o sljedećim lokalitetima: Crikvenica – Vinodolska 22 i Dedin (Primorsko-goranska županija), Vukovar i Petruševac 1, 5 i 4. odvojak.

225 Riječ je o sljedećim lokalitetima: Crikvenica – Vinodolska 22 i Dedin (Primorsko-goranska županija), Sesvete – Staro Brjestje i Rugvica (Grad Zagreb).

na pitanje o tome jesu li ulazili u proces legalizacije u nekretnini u kojoj žive, najviše ispitanih odgovorilo da su bili u procesu legalizacije i da je nekretnina sada legalizirana. Od 1485 kućanstava za koje su prikupljeni podaci o legalizaciji nekretnina, u njih 28,6 % u vrijeme provedbe istraživanja proces legalizacije bio je još uvijek u tijeku. Oni koji žive u nekretnini koja nije legalizirana, bilo da je riječ o djelomično ili potpuno nelegaliziranoj nekretnini, a koji nisu pokrenuli proces legalizacije je bilo 11,8 % kućanstava, a tek neznatno više (12,3 %) ima onih koji su rekli kako ne znaju je li pokrenut proces legalizacije. U 2,3 % slučajeva proces za legalizaciju nekretnine odbijen je.

TABLICA 61. PROCES LEGALIZACIJE

Jeste li vi ili članovi vaše obitelji ulazili u proces legalizacije nekretnine u kojoj živite?	N	%
NE JER ZA NIJE BILO POTREBE, NEKRETNINA JE IMALA SVE POTREBNE DOZVOLE	202	13,6 %
NE, IAKO NEKRETNINA NIJE (DIJELOM ILI U POTPUNOSTI) LEGALIZIRANA	176	11,9 %
DA, PROCES LEGALIZACIJE JE ZAVRŠEN I NEKRETNINA JE SAD LEGALIZIRANA	467	31,4 %
DA, ALI JE ZAHTJEV ZA LEGALIZACIJU ODBIJEN	34	2,3 %
DA, PROCES LEGALIZACIJE JE JOŠ U TIJEKU	424	28,6 %
NE ZNA	182	12,3 %
UKUPNO	1485	100,0 %

Onima koji su odgovorili da nisu ulazili u proces legalizacije, iako nekretnina nije (dijelom ili u potpunosti) legalizirana, postavljeno je i pitanje o razlozima zašto nisu ulazili u proces legalizacije. Riječ je o 176 takvih kućanstava, a kao najčešći razlog navedeno je kako je proces legalizacije preskup (46,8 %), drugi najčešći odgovor (31,9 %) je „neki drugi razlog“.²²⁶ Sljedeća dva najčešća razloga bila su da je proces legalizacije prekomplikiran ili pak da ne znaju kako bi ga pokrenuli, što su dva razloga koja su dijelom podudarna. Nepostojanje interesa i planovi za odseljavanje najmanje su često navedeni razlozi za nepokretanje procesa legalizacije.

TABLICA 62. RAZLOZI ZBOG KOJIH NISU POKRENUTI POSTUPCI LEGALIZACIJE

Iz kojih razloga niste ulazili u proces legalizacije?	%
PROCES LEGALIZACIJE JE PRESKUP	46,8 %
PROCES LEGALIZACIJE JE PREKOMPLICIRAN	20,7 %
NE ZNAMO KAKO BISMO POKRENULI PROCES LEGALIZACIJE	18,9 %
NISMO ZNALI DA MORAMO LEGALIZIRATI NEKRETNINU	11,7 %

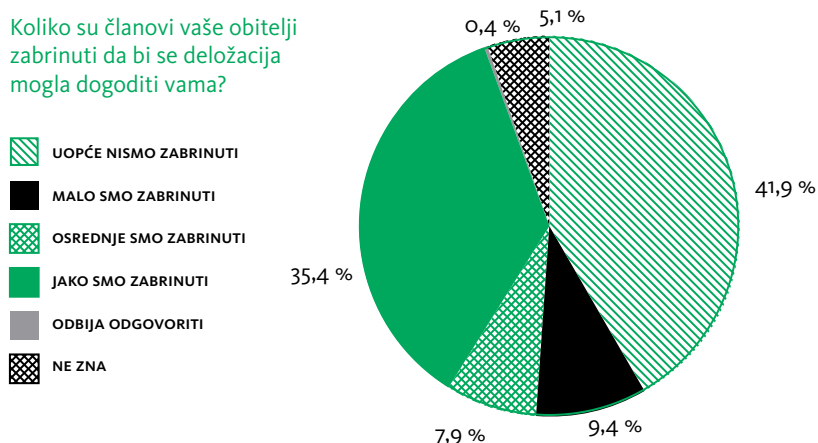
²²⁶ Pod „neki drugi razlog“ ispitani su između ostalih naveli sljedeće: „dali kuću općini u zamjenu za socijalnu pomoć“, riječ je o „divljoj gradnji“, „Grad rekao da će ih preseliti u stanove“, „iduće godine“, „kuća je pod hipotekom“, „kuća nije njihova“, „mala nadogradnja – mislim da nije potrebno“, „nedavno doselili“, „nedostatak interesa predstavnika“, „nema parcela“, „nema pravo“, „netko drugi je pokrenuo proces“, „nije građevinska zona“, „nije njihovo zemljište“, „nisu imali vremena“, „do općine je“, „odbijeni pa idu opet“, „preseljenje“, „prestara nekretnina“, „privatno zemljište“, „nemoguće legalizirati“, „zemlja na kojoj je kuća je u državnom vlasništvu“ i sl.

Iz kojih razloga niste ulazili u proces legalizacije?	%
NEMAMO INTERES ZA LEGALIZACIJU NEKRETNINE	10,1 %
PLANIRAMO SE USKORO ODSELETI	6,1 %
NEKI DRUGI RAZLOG	31,9 %

U kućanstvima u kojima pitanje legalizacije nije riješeno postavljeno je i pitanje o tome jesu li zabrinuti da bi im se mogla dogoditi deložacija s obzirom na to da je u posljednjih godina bilo više slučajeva deložacije, kao i rušenja stambenih objekata koji nisu bili legalizirani.²²⁷ Od 802 ispitanika koji su odgovorili na to pitanje njih 41,9 % nije izrazilo nikakvu zabrinutost, dok je više od trećine (35,4 %) izrazilo veliku zabrinutost. Od 409 onih koji su iskazali zabrinutost, bilo da je riječ o „maloj“, „osrednjoj“ ili pak „jakoj“ zabrinutosti, njih 92,2 % navelo je da u slučaju da se to njima dogodi, oni i njihova obitelj nemaju alternativni „krov nad glavom“, odnosno nemaju drugi smještaj za život i mjesto gdje bi mogli otići.

GRAFIKON 39. ZABRINUTOST ZBOG DELOŽACIJE

Koliko su članovi vaše obitelji zabrinuti da bi se deložacija mogla dogoditi vama?

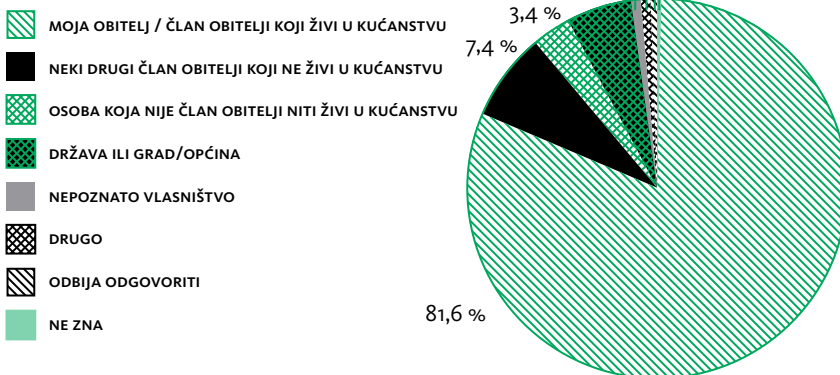
4.5.2

Stanovanje

Anketnim je istraživanjem utvrđeno da su u 81,6 % slučajeva upravo ispitanici Romi i/ili članovi njihove obitelji koji žive u kućanstvu vlasnici nekretnina u kojima žive. U 7,4 % slučajeva riječ je o nekom drugom članu obitelji koji ne živi u kućanstvu. U preostalim 11 % od 1533 slučajeva u najvećoj mjeri riječ o državi ili gradu kao vlasnicima ili o osobama koje nisu članovi obitelji ili niti ne žive u kućanstvima itd.

²²⁷ Ovdje su uključeni i oni koji su rekli da ne znaju jesu li ulazili u proces legalizacije, a takvih je 12,3 %, tj. 182 od 1485 koji su odgovorili na pitanje.

Tko je vlasnik stana/kuće u kojoj živite vi i članovi vašeg kućanstva?

Kako bi se provjerili uvjeti života i stanovanja u romskim domaćinstvima, osim postojanja pristupa infrastrukturi, odnosno priključaka za električnu energiju, vodovod i kanalizaciju, nastojalo se utvrditi posjedovanje uobičajenih kućanskih dobara. Od 1550 anketiranih kućanstava, njih 11,2 % nema električnu struju. Vodu dobivenu putem vodovoda nema 43,3 % kućanstava, a kanalizaciju nema čak 73,3 % romskih kućanstava. Polovina kućanstava (49,9 %) nema kupaonicu s tušem ili kadom u kući/stanu, a još veći udio (53,9 %) nema WC u kući tj. stanu. Kuhinju u kući nema petina od 1550 romskih kućanstava. Od tzv. bijele tehnike i kućanskih aparata²²⁸ daleko najveći broj romskih kućanstava ima televizor (92,9 %), a tek 12,5 % ima osobno računalo i 13,9 % laptop ili tablet. Oko četvrtine domaćinstava ne posjeduje hladnjak (26,6 %) ni zamrzivač (27,7 %). Većina romskih kućanstava, tj. 68,1 %, ne posjeduje automobil.

TABLICA 63. UVJETI ŽIVOTA I STANOVANJA (N=1550)

Imate li u kućanstvu sljedeće?	NE	DA
ELEKTRIČNA STRUJA	11,2 %	88,8 %
VODA DOBIVENA PUTEM VODOVODA	43,3 %	56,7 %
BUNAR ILI PUMPA U DVORIŠTU	63,6 %	36,4 %
KANALIZACIJA	73,3 %	26,7 %
SEPTIČKA JAMA	68,4 %	31,6 %
KUHINJA U KUĆI/STANU	20,2 %	79,8 %
KUPAONICA S TUŠEM ILI KADOM U KUĆI/STANU	49,9 %	50,1 %
WC U KUĆI/STANU	53,9 %	46,1 %

²²⁸ Uz ovo pitanje ispitanicima je bila istaknuta sljedeća napomena da na pitanja o bijeloj tehnici i kućanskim aparatima odgovore potvrdno samo u slučaju ako se radi o ispravnom uređaju, tj. uređaju koji se može koristiti.

Imate li u kućanstvu sljedeće?	NE	DA
WC U DVORIŠTU	49,4 %	50,6 %
HLADNJAK	26,6 %	73,4 %
ZAMRZIVAČ	27,7 %	72,3 %
PERILICA ZA RUBLJE	27,2 %	72,8 %
PERILICA ZA POSUĐE	92,3 %	7,7 %
PEĆNICA	40,1 %	59,9 %
TELEVIZOR	7,1 %	92,9 %
OSOBNOM RAČUNALO	87,5 %	12,5 %
LAPTOP ILI TABLET	86,1 %	13,9 %
AUTOMOBIL ILI KOMBI	68,1 %	31,9 %
RADIO APARAT	77,2 %	22,8 %
MOBILNI TELEFON	22,5 %	77,5 %

Utvrđeno je kako u uvjetima života i stanovanja postoji razlika s obzirom na tip lokaliteta. Tako primjerice Romi koji žive u disperziranim lokalitetima, odnosno raspršeno među većinskim stanovništvom u gradu i selu u većoj mjeri imaju u kućanstvu električnu energiju nego oni koji žive u koncentriranim naseljima. Ovdje treba naglasiti kako je i u koncentriranim naseljima udio Roma koji imaju električnu struju visok, tj. preko 86 %, a u disperziranim lokalitetima riječ je o 95,5 % kućanstava. Kad je riječ o vodi dobivenoj putem vodovoda, značajna je razlika između romskih naselja koja su odvojena od grada ili sela na zasebnoj lokaciji i ostalih triju tipova (romsko naselje na rubu grada ili sela, romsko naselje unutar grada ili sela i disperziranog naselja). U prvima daleko najveći udio kućanstava nema priključak na vodovod u kućanstvu, čak 70,3 % dok se u ostala tri radi o podjednakom udjelu, nešto više od 20 % kućanstava. Govoreći o kanalizaciji, također je utvrđena statistički značajna povezanost između tipa lokaliteta i udjela kućanstva koja imaju/nemaju pojedinu infrastrukturu. Kanalizaciju očekivano ima najviše onih romskih kućanstava koja se nalaze na disperziranim lokalitetima (64,6 %), dok je u koncentriranim lokalitetima riječ o bitno manjem udjelu, a najmanji je udio u romskim naseljima koja su odvojena od grada ili sela na zasebnoj lokaciji. Tamo 86,5 % kućanstava nema pristup kanalizaciji. Vrlo su slični odnosi i kad je riječ o udjelu romskih kućanstava koja imaju kupaonicu s tušem ili kadom u kućanstvu. U koncentriranim lokalitetima koja su odvojena od grada ili sela čak 70,7 % kućanstava nema kupaonicu s tušem ili kadom, dok je u disperziranom naselju riječ 26,2 % kućanstava. I u romskim naseljima unutar grada ili sela riječ je o četvrtini (24,4 %) kućanstava koja nemaju kupaonicu, a u koncentriranim naseljima na rubu grada ili sela radi se o 46,7 % romskih domaćinstava. Gotovo su identični odnosi i kada je riječ posjedovanju WC-a u kući/stanu, gdje je također utvrđena značajna razlika između koncentriranih naselja na rubu grada ili sela i naselja unutar grada ili sela.

Pri provedbi istraživanja anketari su ocjenjivali stanje kućanstva u kojima Romi žive, odnosno tipologizirali oblik kućanstva vanjskom evaluacijom. Tako je utvrđeno da je od 1463 kućanstava za koja su prikupljeni podaci, u njih 63,1 % riječ o kući koja je u dobrom ili relativno dobrom stanju. U 28,2 % slučajeva procijenjeno je da se radi o kući u lošem

stanju, odnosno ruševnoj kući. Gotovo identični su udjeli kućanstva koja žive u stambenim zgradama (4,0 %) i ona koja žive u ekstremno lošim uvjetima, odnosno barakama (daščarama ili stračarama).

TABLICA 64. OBLIK KUĆANSTVA PREMA TIPU LOKALITETA

OBLIK KUĆANSTVA (VANJSKA EVALUACIJA)	TIP LOKALITETA									
	ROMSKO NASELJE ODVOJENO OD GRADA ILI SELA NA ZASEBNOJ LOKACIJI		ROMSKO NASELJE NA RUBU GRADA ILI SELA		ROMSKO NASELJE UNUTAR GRADA ILI SELA		ROMI ŽIVE RASPRŠENO MEĐU VEĆINSKIM STANOVNIŠTVOM U GRADU ILI SELU		UKUPNO	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
STAN U STAMBENOJ ZGRADI	5	0,8 %	2	0,6 %	11	8,5 %	41	10,6 %	59	4,0 %
KUĆA U DOBROM ILI RELATIVNO DOBROM STANJU	456	71,0 %	180	55,7 %	65	50,0 %	235	60,6 %	936	63,1 %
KUĆA U LOŠEM STANJU ILI RUŠEVNA KUĆA	157	24,5 %	116	35,9 %	42	32,3 %	103	26,5 %	418	28,2 %
BARAKA / DAŠČARA / STRAČARA	19	3,0 %	24	7,4 %	11	8,5 %	4	1,0 %	58	3,9 %
NEŠTO DRUGO	5	0,8 %	1	0,3 %	1	0,8 %	5	1,3 %	12	0,8 %
UKUPNO	642	100,0 %	323	100,0 %	130	100,0 %	388	100,0 %	1463	100,0 %

Uz vanjsku evaluaciju utvrđivala se i unutarnja kvaliteta stambenog prostora i radova koje je u kućanstvima potrebno provesti, a o kojoj su se izjašnjavali sami ispitanici. U najvećem broju kućanstava, čak dvije trećine, evidentiran je problem vlage, odnosno vlažnih zidova, podova ili temelja. U polovini kućanstava Romi su istaknuli problem prokišnjavanja krova. U velikoj mjeri problem su i trula prozorska okna, (41,9 %) kao i mračne prostorije (33,4 %).

TABLICA 65. STAMBENI PROSTOR – PROBLEMI U KUĆANSTVU (N=1550)

Postoje li u vašem kućanstvu neki od navedenih problema?	NE	DA
VLAŽNI ZIDOVI, PODOVI ILI TEMELJI	33,5 %	66,5 %
KROV PROKIŠNJAVA	49,7 %	50,3 %
TRULA PROZORSKA OKNA	58,1 %	41,9 %
PROSTOR NEMA DOVOLJNO SVJETLA, PREMRAČAN JE	66,6 %	33,4 %

Od radova koji su potrebni u njihovim kućanstvima i kojima bi im se poboljšali uvjeti života, Romi su u najvećoj mjeri istaknuli uređenje unutrašnjih prostorija (82,4 %), potom nabavu namještaja (75,9 %) i kućanskih aparata (68,0 %), uređenje okućnice (66,8 %) i stavljanje fasade (64,3 %), potom popravak starog ili postavljanje novog krova (63,0 %) te promjenu prozora i vrata (62,5 %).

4-5-3

Zaštita okoliša

Podaci o okolišnim uvjetima i faktorima opasnim za zdravlje poput onečišćene vode i zraka, smeća i glomaznog otpada i sl. prikupljeni su metodom mapiranja u predistraživanju. Od 128 lokaliteta u 47 lokaliteta postoji problem smeća po ulicama, kraj kuća i u dvorištima, u 43 lokaliteta istaknut je problem onečišćenog zraka, a u 34 problem onečišćene vode, a glomazni otpad kao problem istaknut je u 33 lokaliteta. Domaće životinje u stambenom prostoru ili u neposrednoj blizini stambenog prostora istaknute su kao problem u 18 lokaliteta. U 55 lokaliteta navedeni su „neki drugi“ nezdravi i/ili opasni životni uvjeti, a to su primjerice: „neuređeni kanali“, „farma krava usred sela“, „farma ovaca – paljenje vune“, „mutna voda iz bunara“, „azbestne ploče u nekoliko kuća“, „divlja odlagališta“, „rafinerija“, „zmije riđovke“, „mazut u kanalu“, „poplavljanje naselje“, „blizina smetlišta“, „štakori i zmije“, „kompostište uz samo naselje“, „ilegalna smetlišta“, „blizina farme svinja“, „onečišćeni kanali“, „veliki broj napuštenih pasa“, „puno korova – ambrozije“, „nema kanalizacije“, „blizina deponija“, „blizina tvornice“, „paljenje smeća“ i drugo.

I kad je riječ o problemu odlaganja otpada utvrđeno je da najveći udio Roma ističe kako se u posljednje četiri godine nisu dogodile nikakve promjene i da su uvjeti ostali isti. To je navelo 410 od ukupno 1542 ispitanih. Da su se uvjeti dijelom ili znatno poboljšali navelo je 37,3 % Roma, dok je njih 17,3 % istaknulo kako su se uvjeti pogoršali. U 17,3 % slučajeva istaknuto je kako problema s odlaganjem otpada nije ni bilo.

TABLICA 66. PROBLEMI ODLAGANJA OTPADA U POSLJEDNJE 4 GODINE

Problemi odlaganja otpada u naselju/susjedstvu u posljednje četiri godine	N	%
NIJE NI BILO PROBLEMA S ODLAGANJEM OTPADA	267	17,3 %
ZNATNO POGORŠANI	167	10,8 %
DIJELOM POGORŠANI	101	6,5 %
OSTALI JEDNAKI	410	26,6 %
DIJELOM POBOLJŠANI	279	18,1 %
ZNATNO POBOLJŠANI	296	19,2 %
ODBIJA ODGOVORITI	1	0,1 %
NE ZNA	21	1,4 %
UKUPNO	1542	100,0 %

Upitani o higijenskim uvjetima u naselju, odnosno susjedstvu, i promjenama povezanim s higijenskim uvjetima u posljednje četiri godine, najveći broj Roma (39,0 %) istaknuo je

kako su uvjeti ostali isti. Od 1540 njih koji su odgovorili na to anketno pitanje 40,2 % ih je navelo kako su higijenski uvjeti u naselju ili susjedstvu dijelom ili znatno poboljšani, a udio onih koji su istaknuli da su se uvjeti dijelom ili znatno pogoršali iznosi 17,9 %.

TABLICA 67. HIGIJENSKI UVJETI U NASELJU U POSLJEDNJE 4 GODINE

Higijenski uvjeti u naselju/susjedstvu u posljednje četiri godine	N	%
ZNATNO POGORŠANI	150	9,7 %
DIJELOM POGORŠANI	126	8,2 %
OSTALI JEDNAKI	601	39,0 %
DIJELOM POBOLJŠANI	347	22,5 %
ZNATNO POBOLJŠANI	272	17,7 %
ODBIJA ODGOVORITI	2	0,1 %
NE ZNA	42	2,7 %
UKUPNO	1540	100,0 %

4-5-4

Mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima romskog stanovništva u području prostornog uređenja, stanovanja i zaštite okoliša

GLAVNI PROBLEMI U PODRUČJU PROSTORNOG UREĐENJA

Provedbom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa prikupljena su mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima u području prostornog uređenja.

TABLICA 68. GLAVNI PROBLEMI U VEZI S PROSTORNIM UREĐENJEM – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
ILEGALNA GRADNJA	10
NEMA PRIKLJUČAKA ZA STRUJU, VODU, KANALIZACIJU, PLIN	9
KANALIZACIJA	7
NEPLANSKA GRADNJA U NASELJU	3
NEMA PLANA INTEGRIRANJA ROMA U SELA	3
PROCES LEGALIZACIJE NIJE DOVRŠEN ZBOG NEPLAĆANJA IZNOSA ZA ZEMLJU I KOMUNALNI DOPRINOS	2
DIVLJA ODLAGALIŠTA OTPADA	2
ODVODNJA	2
OTVORENE SEPTIČKE JAME	2
NEMA PROBLEMA S PROSTORNIM UREĐENJEM	2
ILEGALNO PRIKLJUČIVANJE NA STRUJU, VODU	2
OPĆINA NE MOŽE SAMO FINANCIRATI LEGALIZACIJU	1

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NOVI ZAKON TREBA OSIGURATI DA NOSITELJI FISKALNE ODGOVORNOSTI MOGU KUĆU KOJA VRIJEDI 10 000 EURA PRODATI ROMIMA ZA KUNU, DVIJE	1
IZJEDNAČAVANJE KOMUNALNOG STANDARDA U NASELJU GDJE SU VEĆINOM ROMI I GDJE ROMI NISU U VEĆINI	1
NISU DOBRI UVJETI, ŽIVE U BLATU, PRLJAVŠTINI, CESTE SU NEASFALTIRANE, NE DRŽE DO TOG PRIMARNOG MJESTA STANOVANJA	1
IŠLA JE LEGALIZACIJA, ALI ROMI SI NISU DALI TRUDA	1
NE ODRŽAVAJU KUĆE	1

Predstavnici relevantnih institucija u najvećem broju intervjuja spominju ilegalnu gradnju, koja je prepreka ne samo kod procesa legalizacija u nekim slučajevima već se ta praksa nastavlja i nakon završenog procesa legalizacije. Ta praksa ilegalne gradnje ponekad znači da općina/grad moraju mijenjati donesen urbanistički plan kako bi se novi, ilegalni objekti legalizirali, što su veliki troškovi za često male općine, ograničenih lokalnih budžeta.

„Pet kuća koje je ilegalno napravljeno nakon legalizacije 86 kuća. (...) I sad ih tamo više nije pet, nego petnaest objekata, to nisu mali skromni objekti, to su dvokatnice, i oni imaju rješenje o rušenju, (...) ali da bi ti ljudi mogli službeno kupiti zemlju, ishoditi građevinsku dozvolu, da bi sve po zakonu mogli, mi sada moramo mijenjati detaljni plan romskoga naselja, za koji smo prethodnih godina uložili 100 000 kuna.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Glavni problem je činjenica dakle da taj koliko god to apsurdno zvučalo oni su u ovom trenutku u povlaštenom položaju u odnosu na ostale građane. Dakle, koriste zemljište koje nije njihovo. Ne plaćaju naknadu za to je zemljišta. Mislim zemljište, izgradili su kuće na tuđem zemljištu, najčešće na gradskom zemljištu i problem je sad urbanizacije tog prostora. Dakle, da bi se prostor urbanizirao potrebna su neka, provest neka i primijenit neka određena pravila. To znači ako hoćete izgraditi cestu, ta cesta mora imat svoju širinu. Mora imat nogostupe. Ne smije imat nagib veći od toliko. Oni baš nisu voljni prihvatit jedan takav segment urbanizacije koji bi zasigurno doveo do uklanjanja nekih kuća, nastambi ili bilo čega drugoga. A mi ne možemo provest taj postupak dakle bez njihove suglasnosti. Dakle, vrlo je teško u ovom postojećim uvjetima samo provest ne znam vodu, kanalizaciju i struju makar već ima dosta kuća koje su priključene i na vodu i na struju.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Kao što je vidljivo i iz prethodnog citata, velik je problem kanalizacija jer su struja i voda na neki način (legalno i/ili ilegalno) riješeni, tako da se predstavnici relevantnih institucija, kao i predstavnici romske nacionalne manjine, slažu da je problem uvođenja kanalizacije posebno težak:

„Oni imaju to smeće oko sebe koje sami stvore te hrpe nečega koje naslažu pa to periodično se sve povećava pa to dođe kamion pa to odveze. Tako oni žive. Imaju malo problema s odvodnjom. U tom dijelu nema kanalizacije. Onda imaju tamo neki jarak. Onda neki ima septički jamu koja je poluotvorena, onda ovi svi ga tuže.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Kao drugi, najzastupljeniji problem iz perspektive relevantnih institucija jest to što u naseljima i prostorima gdje Romi žive nema priključaka za struju i vodu:

„Išla je legalizacija, ljudi su si dali truda i sve se to nacrtalo, i potrošili su se silni novci na to sve. Oni, naravno, nisu ništa ucrtavali, nego se nadali da će to ili netko platiti, ne pada im napamet jednostavno da idu ucrtavati kuće ili nekaj takvoga. Kod spajanja infrastrukture, to je jedan od preduvjeta. Oni traže, spojiti vodu, kanalizaciju ili nešto, a ta kuća jedva da ima struju, a ne znam kako su struju uopće dobili. Ustvari, znam. Tu je bila nekakva stara kućica koju su kupili, oko nje su napravili još 6 kuća. Ova ima struju, i ovi su samo produžni kablovi. Obično to tak funkcionira. A ova primarna ima i brojilo, ima i adresu, ima sve. E, sad, ako ova, neka peta, hoće posebni vod ili nešto, naravno da ne može, jer nije uređena. Nije papirnato uređena. Ona nema građevnu, nema lokacijsku, nema uporabnu, nema ništa. Ne postoji, nije nacrtana uopće. I tu općina koliko bi i imalo sredstava i volje da se napravi, vi to ne možemo napraviti. Kak se bude to napravilo, ne znam.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

Iako su samo dvije osobe o tome u intervjuima govorile, problem s dovršetkom započetih procesa legalizacije zbog neplaćanja zemljišta i komunalnih naknadna, a time povezano i nemogućnošću legalnog priključivanja na vodu, struju, plin, kanalizaciju, čini se kao prioritet za rješavanje jer je većina posla oko legalizacije dovršena, a samo ta dva koraka nedostaju kako bi se naselje ukupno urbaniziralo:

„U prvom redu zemljište je naše, općinsko, država im je to legalizirala, većina nije niti došla da plati taj simbolički iznos za zemlju da prođemo proceduru, da izračunamo komunalni doprinos i odnesemo to na županiju, kako bi se proces legalizacije dovršio... Evo, sve je to u ovoj kutiji, ni to neće doći, država je sve platila geodete, arhitekta, da im projekte naprave... A sada kada ne mogu priključiti vodu, se dođu tu derati i reći da mi to možemo napraviti u pet minuta. Od 2011. je to tu, tek s tim rješenjem oni mogu biti vlasnici, imaju neki sve, i sve su napravili njih dvadesetak, samo onda kada treba priključiti vodu onda su galame i tu i na županiji, a sve je od 2011. godine tu. Trebaju samo platiti zemljište i komunalnu naknadu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKJE ŽUPANIJE)

Probleme legalizacije ilegalno sagrađenih objekata precizno je iznio predstavnik relevantne institucije iz Međimurske županije:

„Kuće su napravljene na zemljištu Republike Hrvatske, radi se elaborat, i u skladu s tim napravljene čestice, sada se opet nelegalno rade dva objekta... Novi zakon – prema kojem bi se te površine u vlasništvu RH za potrebe općine, prodale za kunu-dvije, a ako i dobijemo to zemljište, treba raditi procjenu nekretnine, a ne možete reći da to vrijedi 10 puta manje jer je to romska obitelj u pitanju, pa ako bi dobilo od procjenitelja da kuća vrijedi 10 000 eura, mi to možemo prodati za 1000 eura ili dvije kune, ali zato to mora biti novi zakon, da se to smije napraviti, treba taj novi zakon osigurati nositelja fiskalne odgovornosti u slučajevima kada su romske obitelji u pitanju.“

Prema mišljenju pak najvećeg dijela predstavnika romske nacionalne manjine, glavni problem prostornog uređenja jest legalizacija naselja, odnosno legalizacija stambenih i drugih objekata.

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
PROBLEMI LEGALIZACIJE OBJEKATA	19
PROBLEMI INFRASTRUKTURE – NEMA KANALIZACIJE	12
PROBLEMI CESTOVNE INFRASTRUKTURE – NEDOSTAJE ASFALT (5 KODOVA), CESTA (4 KODA), NOGOSTUP (1), PJEŠAČKA STAZA (1), RASVJETA (1)	12
PROBLEMI SA ŠIRENJEJEM NASELJA	11
PROBLEMI INFRASTRUKTURE – PRIKLJUČCI ZA VODU I STRUJU SE NE PRIKLJUČUJU JER NEMA MOGUĆNOSTI ZA SUBVENCIONIRANJE ILI PLAĆANJA NA RATE	11
ILEGALNO SPAJANJE NA STRUJU I VODU	7
PROSTORNO UREĐENJE JE DOVRŠENO	5
PROBLEMI CJELOKUPNE INFRASTRUKTURE NASELJA (STRUJA, VODA, ODVODNI KANALI, KANALIZACIJA)	4
OSTALO	17

Tu se spominju različiti problemi: „samo 30 kuća legalizirano, većina nije“, „nove kuće nisu legalizirane“, „legalizacija nije provedena do kraja“, „ne može se naselje legalizirati, industrijska zona, pa se ljudi iseljavaju“, „gradski/općinski čelnici štekaju kod legalizacije i urbanizacije naselja“, „naselje prenapučeno u jednom dvorištu dvije-tri mnogobrojne obitelji i to je nemoguće legalizirati“, „nema legalizacije jer nemaju sredstava“, „općina se založila da pokrije troškove legalizacije“, „nisu riješeni imovinsko-pravni odnosi, 15 – 16 kuća na privatnim parcelama, ne znaju tko je vlasnik i ne mogu legalizirati, niti se priključiti na vodu struju“, „da bi dobili infrastrukturu, treba kompletna prateća dokumentacija, a da bi je dobio, treba zadovoljiti uvjete koje ne zadovoljavaš, a ispod nas je državno vlasništvo RH“.

Osim legalizacije, kao drugi problem po učestalosti odgovora navodi se infrastrukturni problem da na neke lokalitete nije uvedena kanalizacijska mreža. Citat koji slijedi sumira oba problema:

„(...) Nemamo legalizaciju. To je najveći problem. Mi u naselju imamo oko 30 Roma koji imamo legalizaciju, ovi drugi nemaju. I što se tiče u romskom naselju, najveći problem, govorim za ovo, kanalizacija. Jer tu se mirisi šire na sve strane. Znete i sami što to znači kad neko pušta, pušta nam kanalizaciju i septičku jamu da sve iscuri na cestu, od toga ne možete govorit.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Treći po redu infrastrukturni problem koji se učestalo spominje odnosi se na cestovnu infrastrukturu: neasfaltirane ceste, nedostatak cesta, nedostatak pločnika, nedostatak javne rasvjete uz ceste.

„Vidim da se više uključuje općina i potrebno je uvesti više asfalta i rasvjete. Živjeli smo cijeli život i živimo bez rasvjete i asfalta, nemamo društveni dom, gdje bi se družili i naučili nešto o životu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Znači, imamo dio neasfaltiranih cesta, probleme s kanalizacijom koje se planira riješiti kroz (ime grada izostavljeno). Vodovod i struja funkcioniraju, ali legalizacija nije provedena do kraja pa dio ljudi ima, a dio nema vodu i struju.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

„Pa asfalt najviše. Pa gledajte sad, imamo u blizini samog naselja, iznad naselja tamo gore, jednu šodranu gdje kamioni voze svaki dan, najmanje sto kamiona prolazi naseljem gdje se tu diže velika prašina pošto to nije asfaltirana cesta već šoder, graba na grabi. I tu se stvara velika prašina gdje Romi ne mogu ni vani sjediti, niti ženske veša prostrirati jer to je velika prašina, to se digne oblak prašine. To je najveći problem. I sama kanalizacija, da.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

Sljedeći problem kojeg navode predstavnici romske nacionalne manjine je nemogućnost nove gradnje u naseljima. U nekim slučajevima postojeći objekti uneseni su u gradske i općinske urbanističke planove, međutim GUP-ovima se nisu predvidjeli prostori za buduće gradnje u građevinskoj zoni u blizini romskih naselja. U nekim prostornim planovima postoje parcele u građevinskim zonama u blizini romskih naselja, međutim za njih nisu riješeni imovinsko-pravni odnosi bilo s privatnim vlasnicima, bilo s općinom/gradom ili državom te državnim tvrtkama koji se pojavljuju kao nositelji prava vlasništva nad zemljom.

„Omogućili su nam, to je naš gradonačelnik bivši i sad, platili su za 109 objekata legalizaciju. Sad do kraja godine će se rješavati ta papirologija, i kako su nam obećali, a to će i imati, da će nam ići svaka kuća priključak gradske vode, priključak gradske kanalizacije i asfaltiranje kroz čitavo naselje, ide u uređenje. Ali, normalno, korak po korak, jer evo tek sad, nakon 70 godina što postoji naselje, tek se sad riješio taj problem legalizacije, gradski vodovod, gradska kanalizacija, i asfaltiranje. I, što je najbitnije, svaku godinu ima što više i više djece, a prostora sve manje i manje, tako da sad dok će se to riješiti, radit ćemo na tome da se daje tu nekakvo gradilište, da se može graditi dalje, jer mjesta nema. U stisci smo svi.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

„Imamo problema vezanih uz mlade koji nemaju unutar tog naselja parcelu. Obuhvatili su nas s tim ograničenjem i zatvorili su nas. Nisu nam dali proširenje jer su inzistirali, u samom planu piše da se odradi integracija. Na što sam ja jako bio zadovoljan i pristao da bude integracija s tim da bude općina surađivala s nama predstavnicima i Romima da dogovorimo da se dodijele besplatno dvije stare parcele u općini (ime općine izostavljeno) koje ima u nadležnosti općina. Jer svaka općina raspolaže s nekim nekretninama kojih su oni vlasnici. Napušteni su, vlasnici se nisu vratili i onda su u krajnjem slučaju stari i derutni pa su to morali očistiti zbog situacija sa susjedima da se netko ne ozlijedi. Te parcele su ostale prazne i to bi trebalo

dodijeliti radi bolje integracije Romima jer je to obuhvaćeno s našim planom, znači legalizacijom. Ali dosad još nismo to doživjeli, nego se Romi sami na neki način snalaze. Već imamo tu četiri obitelji koje su se u općini (ime općine izostavljeno) smjestili unutar naselja i kupili su na neki način na rate iz socijalne pomoći neke stare objekte koje adaptiraju, a s kojima će cijeli život imati problema oko adaptacije jer nije to novo. I tu bi trebalo po tom pitanju nešto poduzeti da se tim ljudima koji se žele integrirati, a nemaju unutar naselja mjesta, da se nekako pomogne, da im se da vjetar u leđa. To bi bilo jako dobro.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Iako su neke od navedenih prepreka doista problemi koji otežavaju ili sprječavaju legalizaciju objekata u romskim naseljima (poput neriješenih imovinsko-pravnih odnosa gdje se ne zna gdje su vlasnici zemljišta, do toga da je naselje izgrađeno na vodocrpilišnoj površini ili u industrijskoj, a ne građevinskoj zoni), predstavnici relevantnih institucija više navode probleme s neplaćanjem otkupa zemljišta i komunalne naknade kao završne aktivnosti za dovršenje procesa legalizacije koji bi stanovnicima naselja omogućio priključivanje na vodovodne, strujne, kanalizacijske i druge mreže (vidi Tablicu 69.). Tu slijedi novi problem jer i kada dovrše proces legalizacije, najveći broj romskih kućanstava u naseljima ne može izdvojiti iznose potrebne za priključke, tako da bez obzira na postojanje dovedene infrastrukture u naselje, mnogi i nadalje nemaju legalnu vodu, struju, kanalizaciju pa se ilegalno priključuju, što u nekim slučajevima stvara potencijalni sigurnosni problem u naselju:

„Nedostaje voda. Nemamo dosta njih struju. 50 kućanstava ima struju. 50 kućanstava ima od tih 50, znači povučeno kablove, može doći i do zapaljenja, do nesreće, može se zapaliti, izgoriti kuća. Imamo vodovodnu mrežu, ali nitko nije priključen na vodovodnu mrežu. Ali nam se ne omogućuje da bi nam se subvencioniralo makar pola-pola. Ili na obročno otplaćivanje na rate. 50 % kuća nema struju jer nisu bili u mogućnosti da se priključe 2000. godine jer nisu imali novaca. Jer to kad je došlo to je naglo došlo, bum je to bio u naselju nakon tolikog niza godina pojavila se struja. Već 17 godina i prvu godinu kad su davali, davali su svima koji god je mogao imati novaca, ali nisu svi imali novce i nisu bili u mogućnosti i onda su tako ostali bez daljnjeg priključaka za struju. To su obustavili i nisu više davali mogućnost priključka i tko je kasnije mogao doći do tih novaca niti jedna osoba nije dala do današnjeg dana. Ja sam molio prijašnjeg načelnika, kaže da nemamo riješenu legalizaciju i zato ne možemo dobiti. Pa sam ga pitao kako je mogao dati ostalima, ostalim mještanima 2000. godine. E onda su nešto smuljali da se onda to tako moglo a sad više ne.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Čak pet predstavnika romske nacionalne manjine tvrdi da je prostorno uređenje dovršeno i da nema problema.

Ostali problemi prostornog uređenja koje predstavnici romske nacionalne spominju jesu: zakrčeni kanali za vodoodvodnju, neuređenost naselja, nepostojanje društvenog doma, naselje izgrađeno na vodocrpilišnoj zoni, divlja odlagališta smeća, nema subvencija za stanovanje unutar u sela kako bi se Romi integrirali, „kad pada kiša, stane voda, veliko blato, djeca ne mogu u školu“, nedostaje gradski plin, nemogućnost plaćanja režija,

nema struje, malo tko ima dvorište, velika vlaga, psi i tako dalje. Svi ti problemi, iako su manje puta u razgovoru s predstavnicima romske nacionalne manjine spomenuti, mogu se smatrati šire prisutnima.

Iz prezentiranih odgovora vidljiva je različita perspektiva predstavnika romske nacionalne manjine i predstavnika relevantnih institucija. Romi, zbog očite materijalne deprivacije i siromaštva, ne mogu platiti otkup zemljišta i komunalnu naknadu kao preduvjet za dovršetak legalizacije, a kasnije i plaćanje priključaka za vodu i struju i mjesečnih računa za komunalnu infrastrukturu i zato i nadalje ostaju u lošijim uvjetima života i stanovanja. S druge strane, predstavnici relevantnih institucija izražavaju spremnost za unapređenje kvalitete života i dovođenje u istu (komunalnu) poziciju većinska i romska naselja, međutim nailaze na prepreke koje oni često povezuju s nebrigom, nemarom, a mnogo manje sa socijalno-ekonomskim uvjetima romske populacije.

GLAVNI PROBLEMI U PODRUČJU STANOVANJA

Osim glavnih problema u području prostornog uređenja, ovdje je prikazana i analiza mišljenja ključnih dionika o glavnim problemima romske nacionalne manjine u području stanovanja.

Ističući glavne probleme vezane uz stanovanje, kako predstavnici relevantnih institucija, tako i Romi, naglašavaju da stambene prilike romskog stanovništva uvelike određuje klasna dimenzija:

„Ima domova gdje neki nemaju, recimo, kupaonu, sanitarni čvor, to recimo neki još nemaju. Velika je razlika između obitelji i obitelji. To ovisi, naravno, o njihovoj financijskoj situaciji.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Ova lijepa, velika kuća, on je gazda. (...) Ovi ostali, oni su u kućicama, neki objekti, tek toliko, da ima ploču, nešto, da se da zagrijati.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

Kod siromašnijih romskih kućanstava, problemi su brojni – mali stambeni prostori, neadekvatno grijanje, nepostojanje sanitarnih čvorova, nepostojanje priključka na struju i vodu.

„Nemaju struju, vodu, o tome neki mogu samo sanjati. Što se tiče struje, imaju priključak od nekog bogatijeg susjeda pa mu taj s kamatama naplaćuje tu električnu energiju koju dobavlja. Voda se kroz pumpe, ajde, nekako može dobiti, ali nemaju unutar te svoje kućice nikakav vodovod, onda higijenski uvjeti, možete si misliti kakvi su.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Probleme s malim životnim prostorima u kojima unutar jedne ili dvije prostorije žive mnogobrojne obitelji navodi više sugovornika:

„To su velike obitelji koje žive u jako malim životnim prostorima, u kućama koje imaju

malo kvadrata, a onda dalje nemaju ni uvjete za učenje doma. Često ih je desetak u jednoj prostoriji. Ima jedna obitelj gdje ih ima 10 u 40 kvadrata.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Problem koji ponavljaju predstavnici relevantnih institucija i predstavnici romske nacionalne manjine je nepostojanje sanitarnih čvorova i kupatila unutar kućanstava:

„Rijetko tko ima kupatilo, sanitarni čvor. To je veliki izdatak, da se napravi kupatilo.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKÉ ŽUPANIJE)

Predstavnici romske nacionalne manjine, za razliku od predstavnika relevantnih institucija kao i kod prostornog uređenja, jedan od ključnih problema vide to što porast broja stanovnika ne prati povećanje stambenih kapaciteta:

„Problem je najveći što ljudi sve više i više se odvajaju, iz jedne obitelji bude tri, ne dvije i nema stambenog prostora.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Premalo je kuća. Nedovoljno je za stanovanje jer imamo puno djece.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKÉ ŽUPANIJE)

4-5-5

Zaključci i rasprava

Predstavnici relevantnih institucija i romske nacionalne manjine u najvećoj su mjeri navodili ilegalnu gradnju i/ili probleme s legalizacijom postojećih objekata kao glavne probleme prostornog uređenja, a koji uzrokuju nemogućnost poboljšanja stambenih uvjeta poput uvođenja komunalne infrastrukture u kućanstva; probleme koji se tiču širenja naselja, odnosno nedostatka zemljišta za gradnju, a što je dijelom povezano i s pitanjem vlasništva nad zemljištem.

Nacionalna strategija prepoznala je probleme koji se tiču prostornog planiranja te imovinsko-pravnih odnosa, kao i probleme koji se tiču bespravne gradnje. Stoga, specifični cilj 1 koji se tiče prostornog uređenja jest „osigurati prostorno-plansku dokumentaciju za romska naselja kako bi se stvorili uvjeti za poboljšanje stanovanja romske populacije“²²⁹, a specifični cilj 2 „urediti i opremiti te poboljšati kvalitetu stanovanja u legaliziranim romskim naseljima“²³⁰.

S tim povezano, kao specifičan cilj 3 NSUR-a u tom području navedeno je da je potrebno „riješiti imovinsko-pravne odnose u romskim naseljima“²³¹, a na temelju Zakona o postu-

²²⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/Arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

panju s nezakonito izgrađenim zgradama²³², u što bi trebali biti uključene institucije na nacionalnom i lokalnom nivou. Podaci iz istraživanja pokazuju da je pitanje postojećih nelegalno izgrađenih objekata dijelom riješeno – ukupno 45 % kućanstava legalizirano je ili u proces legalizacije nije bilo potrebno ulaziti, dok je 28,6 % kućanstava u trenutku provedbe istraživanja bilo u procesu legalizacije. 14,2 % kućanstava nije ni ulazilo u proces legalizacije, iako nekretnina nije legalizirana ili je zahtjev za legalizaciju odbijen. Među onim kućanstvima koja nisu ulazila u taj proces kao razlozi su se navodili razlozi financijske prirode, odnosno nemogućnost pokrivanja troškova tog procesa te nepoznavanje i kompliciranost procedure.

Kad pogledamo pristup komunalnoj infrastrukturi, odnosno je li određeni tip infrastrukture doveden do lokaliteta na kojima žive Romi, najlošiji su pokazatelji oni koji se tiču pristupa plinovodu. Naime, u 74 lokaliteta Romi nemaju pristup plinovodu. Nepostojanje kanalizacijske mreže problem je u 55 lokaliteta, a nepostojanje pristupa vodovodu u 13 lokaliteta. Mreža električne energije najraširenija je, tako da je zabilježen samo jedan lokalitet koji nema pristup električnoj energiji. Također, prema rezultatima istraživanja 11,2 % kućanstava nema električnu struju, vodu dobivenu putem vodovoda nema 43,3 % kućanstava, a kanalizaciju nema čak 73,3 % romskih kućanstava. Unutar specifičnog cilja 2 u području stanovanja, a to je „osigurati stanovanje u primjerenim uvjetima“²³³, prepoznata je potreba „sufinanciranja infrastrukture za romska naselja u suradnji i prema zahtjevu jedinica lokalne i regionalne samouprave koji su nositelji projekta te (...) programi, aktivnosti i mjere za unapređenje stanja prostora i uvjeta stanovanja na lokacijama naseljenima Romima, posebice glede boljeg pristupa komunalnim uslugama“²³⁴. Za rješavanje pristupa komunalnoj infrastrukturi lokaliteta na kojima žive Romi Republici Hrvatskoj na raspolaganju su financijski instrumenti koji nude mogućnost za efikasno rješavanje pristupa nekih lokaliteta komunalnoj infrastrukturi. Potrebno je, međutim, osmisliti modele kojima bi se omogućilo i uvođenje tih komunalnih usluga u sama kućanstva, s obzirom na to da su upravo ti dijelovi romske populacije koji žive u kućanstvima bez svih za dostojan život potrebnih uvjeta ujedno i oni koji su materijalno najdepriviraniji.

Drugi ključni pokazatelji u području stanovanja pokazuju da čak 49,9 % kućanstava nema kupaonicu s tušem ili kadom u kući/stanu, 53,9 % nema WC u kući, tj. stanu, a kuhinju u kući nema petina od 1550 romskih kućanstava. Niska opremljenost namjenskim prostorijama kao što su kupaonica ili zahod onemogućava primjerene higijenske uvjete te može imati negativne posljedice ponajprije za zdravlje, ali i za općenitu dobrobit pripadnika romske zajednice. Kad tome pridodamo procjenu anketara u istraživanju prema kojoj je u 28,2 % kućanstava u kojima je provedeno istraživanje ocijenjeno da se radi o kući u lošem stanju, odnosno ruševnoj kući, a o barakama (daščarama ili stračarama) u 4 % slučajeva, jasno je da je potrebno provesti ulaganje u nekretnine o kojima se radi ili osigurati programe stambenog zbrinjavanja da bi se poboljšao stambeni standard romske populacije.

²³² Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama (Narodne novine, 86/12, 143/13, 65/17).

²³³ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²³⁴ Ibid.

Nadalje, jedna četvrtina kućanstava u kojima je provedeno istraživanje smješteno je u tzv. disperzirane lokalitete, odnosno one lokalitete gdje romsko stanovništvo živi prostorno integrirano među većinskim stanovništvom u gradu ili selu, dok su u tzv. koncentriranim lokalitetima smještene preostale tri četvrtine. Ako se uzme u obzir da je istraživanje pokazalo da su uvjeti stanovanja, odnosno upotrijebjenost određenih komunalnih/infrastrukturnih usluga u kućanstvima te opremljenost namjenskim prostorijama povezane s tipom lokaliteta, pri čemu romska naselja odvojena od grada ili sela na zasebnoj lokaciji imaju slabije pokazatelje od ostalih tipova lokaliteta, a posebice tzv. disperziranih lokaliteta, potrebno je vidjeti kako pristupiti problemu prostorne segregacije dijela romskog stanovništva u Hrvatskoj. Specifični cilj 1 Nacionalne strategije u području stanovanja jest „unaprijediti stambenu integraciju Roma u zajednici“²³⁵. Dizajniranje dodatnih desegregacijskih mjera trebalo bi uključiti sve relevantne institucionalne aktere te predstavnike romske nacionalne manjine, kao i želje i potrebe stanovništva koje živi u odvojenim romskim naseljima.

Specifični ciljevi unutar područja zaštite okoliša jesu „unaprijediti stanje okoliša romskih naselja“ i „podići razinu informiranosti romske nacionalne manjine o zaštiti okoliša i načinima njene provedbe“²³⁶. Podaci dobiveni predistraživanjem pokazuju da od 128 lokaliteta, u 47 lokaliteta postoji problem smeća po ulicama, kraj kuća i u dvorištima, u 43 lokaliteta istaknut je problem onečišćenog zraka, u 34 problem onečišćene vode, a glomazni otpad kao problem je istaknut u 33 lokaliteta. Na temelju tih podataka trebale bi se dizajnirati konkretne mjere usmjerene na ona naselja/lokalitete u kojima žive Romi u kojima su utvrđeni određeni konkretni problemi kako bi se ti problemi otklonili.

Najveći dio predstavnika romske nacionalne manjine uključenih u kvalitativno istraživanje prepoznao je upravo područje prostornog uređenja i stanovanja kao prioritet koji bi se trebao rješavati kako bi se postigla veća razina uključenosti i ostvarivanja prava romske nacionalne manjine u Hrvatskoj. Također, sugovornici u kvalitativnom istraživanju navodili su da su loši stambeni uvjeti prepreka za uspjeh pripadnika romske populacije u drugim sferama života, pri čemu su se posebno spominjale poteškoće romske djece u sustavu obrazovanja, poput neadekvatnog prostora za učenje, što utječe na obrazovna postignuća djece. S druge strane, materijalna deprivacija i loši ekonomski pokazatelji koji se tiču romske populacije mnogim obiteljima ne omogućavaju samostalno rješavanje stambenog pitanja, ni poboljšanje uvjeta stanovanja. Stoga je pojačana intervencija nadležnih institucija, kako na lokalnoj i županijskoj, tako i nacionalnoj razini ključna da bi se ovi problemi efektivno riješili.

²³⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012., <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²³⁶ Ibid.

Uključivanje u društveni i kulturni život

Opći cilj Nacionalne strategije za uključivanje Roma u području uključivanja u društveni i politički život jest „osnažiti pripadnike romske nacionalne manjine za sudjelovanje u društvenom, kulturnom i javnom životu, radi smanjivanja jaza između pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na ostalo stanovništvo“.²³⁷

Kako je navedeno u Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma 2013. – 2020., „običaji Roma odlikuju se posebnošću ali, s obzirom na to da Romi nisu homogena skupina, ni njihovi običaji nisu potpuno istovjetni unutar romske zajednice“. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, od 16 975 Roma u Hrvatskoj najviše je katolika (8299), zatim muslimana (5039) te pravoslavaca (2389), dok ostali pripadaju ostalim religijskim skupinama, agnosticima, ateistima, skepticima ili se ne izjašnjavaju.²³⁸ Nadalje, NSUR navodi i da postoje četiri glavna romska plemena – Kalderash, Machavaya, Lovari i Churari, a najstarije su skupine Roma na području Republike Hrvatske Lovari, Bajaši, Čergari, Kaloperi i Khanjari (i drugi) te „postoji nedovoljna prepoznatljivost vrijednosti i specifičnosti romske kulture i identiteta unutar većinske populacije, ali i unutar same romske populacije. Romski jezik sastoji se od sedam individualnih jezika i brojnih dijalekata. Ne postoji književna tradicija romskog jezika pa tako ni pisana povijest. Različiti jezici kojima Romi govore te razvijena pretežito usmena književnost, upućuju na potrebu standardiziranja jezika i pisma, njihovu dosljednu primjenu u knjigama, medijima, tisku, svakodnevnom saobraćanju, a posebice u školi te potrebu razvijanja izdavačke djelatnosti“.²³⁹

Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina navodi da „Republika Hrvatska jamči pripadnicima nacionalnih manjina prava na zastupljenost u Hrvatskom saboru“²⁴⁰, pri čemu je navedeno i da „pripadnici nacionalnih manjina, koji u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske sudjeluju s manje od 1,5 % stanovnika imaju pravo izabrati najmanje četiri zastupnika pripadnika nacionalnih manjina, u skladu sa zakonom kojim se uređuje izbor zastupnika u Hrvatski sabor“.²⁴¹

²³⁷ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²³⁸ Državni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema narodnosti i vjeri, Popis 2011.*, https://www.dzs.hr/hrv/census-ses/census2011/results/htm/Ho1_01_12/Ho1_01_12.html (23. 5. 2018.).

²³⁹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, 2012., str. 100.

²⁴⁰ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02), članak 19., stavak 1.

²⁴¹ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02), članak 19., stavak 4.

Politička participacija predstavnika romske nacionalne manjine na lokalnom i županjskom nivou odvija se kroz vijeća i predstavnike romske nacionalne manjine. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina navodi da „s ciljem unaprjeđivanja, očuvanja i zaštite položaja nacionalnih manjina u društvu pripadnici nacionalnih manjina biraju, na način i pod uvjetima propisanim tim Ustavnim zakonom, svoje predstavnike radi sudjelovanja u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u jedinicama samouprave“.²⁴² Prema Ustavnom zakonu, prvo na izbor vijeća imaju predstavnici nacionalnih manjina koje čine najmanje 1,5 % od ukupnog stanovništva, u jedinicama lokalne samouprave gdje je broj pripadnika pojedine manjine veći od 200 i u jedinicama područne (regionalne) samouprave gdje živi više od 500 pripadnika određene nacionalne manjine²⁴³. Dodatno, Ustavni zakon određuje i da na području jedinica samouprave na kojima nisu ispunjeni ovi uvjeti, ali na njima živi više od 100 pripadnika određene nacionalne manjine, može se izabrati predstavnik nacionalne manjine.²⁴⁴

Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske implementirao je projekt IPA 2012 „Potpora vijećima nacionalnih manjina na lokalnoj razini“. Svrha projekta bila je osigurati preduvjete za aktivnu participaciju vijeća nacionalnih manjina u provedbi praćenja Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i u razvoju vlastitih lokalnih zajednica na području Republike Hrvatske.²⁴⁵ U okviru projektnih aktivnosti provedena je GAP analiza kapaciteta i potreba vijeća i predstavnika nacionalnih manjina za praćenje provedbe Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina. Provedeno istraživanje pokazuje da se „u postizanju boljih učinaka, sama vijeća i predstavnici nacionalnih manjina moraju više okrenuti potpunijem poznavanju i primjeni važećih odredbi vezanih uz njihovo svakodnevno djelovanje. To podrazumijeva redovito dostavljanje statuta, financijskih planova i završnih računa nadležnim tijelima jedinica samouprave, kao i sustavno razvijanje potrebe za većim razumijevanjem institucije vijeća među pripadnicima nacionalnih manjina i manje aktivnim članovima vijeća. Nadalje, potrebno je pojačati međusobnu suradnju vijeća i predstavnika nacionalnih manjina, poticati suradnju kroz koordinacije nacionalnih manjina te usklađeno i trajno raditi na povećanju aktivnosti i zanimanja pripadnika nacionalnih manjina za ostvarenje svojih prava“.²⁴⁶

Prema rezultatima tog istraživanja:

„29 je Vijeća romske nacionalne manjine (samo Srbi (133) i Bošnjaci (34) imaju više oformljenih vijeća) i devet individualnih predstavnika. U ispitanim vijećima i među predstavnicima romske nacionalne manjine nema žena. Najveći udio ispitanika mlađih dobnih skupina utvrđen je u vijećima i među predstavnicima romske nacionalne manjine (do 30 godina – 16 %), ali unutar

²⁴² Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02), članak 23.

²⁴³ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02).

²⁴⁴ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02).

²⁴⁵ Informacije o projektu dostupne na: <https://pravamanjina.gov.hr/vijesti/predstavljen-projekt-potpore-vijecima-nacionalnih-manjina-na-lokalnoj-razini/652>.

²⁴⁶ Nenad Karajić, Lidija Japec i Mirna Krivokuća: Rezultati gap analize, *Revija za socijalnu politiku*, god. 25, br. 1, str. 107–122, Zagreb 2018.

*kjih se također utvrdilo najveći udio osoba niže stručne spreme (47 %).*²⁴⁷

Isto je istraživanje utvrdilo da su među vijećima i predstavnicima najmanje informirana vijeća i predstavnici romske nacionalne manjine te da u najmanjoj mjeri izvršavaju obaveze koje se tiču podnošenja plana i programa rada, kao i financijskih planova i završnih računa jedinicama lokalne i područne (regionalne) samouprave. Također, istraživanje je utvrdilo da su vijeća romske nacionalne manjine najmanje informirana o aktualnoj manjinskoj situaciji i da imaju najniži kapacitet za savjetničku ulogu koju im predviđa Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina.²⁴⁸ Međutim, autori istraživanja napominju da „je važno naglasiti da romski predstavnici u vijećima smatraju da društveno okruženje njima otežava implementaciju odredbi Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina jer su oni kao manjina najmanje prihvaćeni od strane lokalnih uprava i samouprava“.²⁴⁹

U poglavlju koje slijedi predstavljeni su rezultati istraživanja koji se tiču romske kulture i identiteta (vrijednosti i norme romske populacije, sastavnice romskog identiteta), sudjelovanja u radu udruga, političke participacije (glasovanje na izborima, sudjelovanje u radu predstavničkih tijela, konzultiranje predstavnika RNM-a) i medijskog izvještavanja o Romima. U nastavku predstavljena su mišljenja ključnih dionika dobivena putem polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa o odnosima među romskim i većinskim stanovništvom, o društvenom i kulturnom životu te o političkom životu u njihovim općinama, gradovima i županijama.

4.6.1

Romska kultura i romski identitet

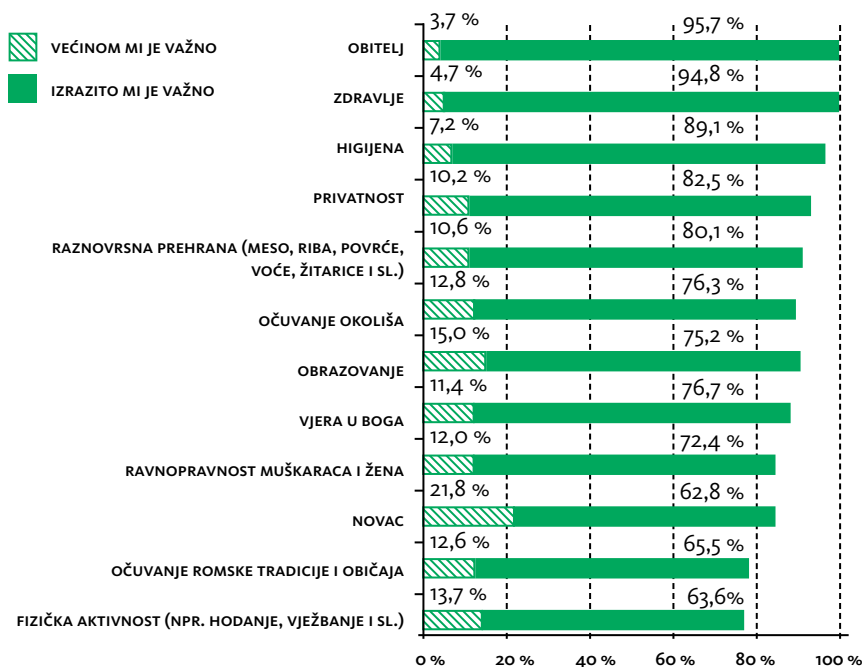
S ciljem detektiranja vrijednosti unutar romske populacije, ispitanicima su u anketnom upitniku stavljene na izbor različite vrijednosti, a kao najvažnije istaknute su obitelj, zdravlje i higijena. Svih dvanaest ponuđenih vrijednosti dobilo je visoku prosječnu ocjenu.²⁵⁰ Vrlo visok prosjek ima i vrijednost privatnosti koju je 92,7 % Roma izdvojilo kao većinom ili vrlo važnu. Razmatrajući vrijednosti po spolu, razlika je utvrđena samo u vrijednostima „ravnopravnost muškaraca i žena“ gdje su žene ovu vrijednost označile važnijom nego muškarci, dok je vrijednost „fizička aktivnost (npr. hodanje, vježbanje i sl.)“ nešto važnija muškarcima nego ženama. Statistički značajne razlike u prosječnoj važnosti pojedinih vrijednosti s obzirom na dobnu skupinu utvrđene su kod vrijednosti „obrazovanje“ koje je najmanje važno starijima od 66 godina, a najvažnije osobama u dobi 31 do 65 te kod vrijednosti „vjera u Boga“ koja je najmanje važna mladima u dobi 16 do 30 godina, a najvažnije starijima od 66 godina.

²⁴⁷ Izvor podataka: Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina – neobjavljeni podaci iz istraživanja GAP analize kapaciteta i potreba vijeća i predstavnika nacionalnih manjina za praćenje provedbe Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina.

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ocjene su se kretale od 1 – uopće mi nije važno do 5 – izrazito mi je važno. Prosječne ocjene stoga su imale mogući raspon od 1 do 5, a najmanji prosjek (4,23) ima vrijednost „fizička aktivnost (npr. hodanje, vježbanje i sl.)“.

Govoreći o normama romske populacije, odnosno o prihvatljivom ponašanju, ispitanim Romima ponuđene su u anketi različite situacije za koje su oni navodili koliko im je svaka od njih prihvatljiva. Među ponuđenim situacijama Romima je najprihvatljivija ona da mladi upisuju fakultete (88,6 %), potom da žena zarađuje (77,0 %). Kao treća navedena je situacija razvoda braka jer je muž fizički nasilan prema ženi (74,7 %), a odmah potom slijedi norma o razvodu braka zbog slučaja nasilja žene nad muškarcem (70,7 %). Situacije koje je najveći broj Roma ocijenio kao neprihvatljive jesu da djeca prose, druga i treća najmanje prihvatljiva situacija za pripadnike romske nacionalne manjine jest ona kada građanin daje mito s jedne strane te s druge strane kada službenik prihvaća mito. Korištenje državnih olakšica i beneficija kad se na njih nema pravo za Rome je četvrta najmanje prihvatljiva situacija.

TABLICA 70. NORME ROMSKE POPULACIJE

KOLIKO VAM JE PRIHVATLJIVO?*	UOPĆE NIJE	DJELOMIČNO	PRIHVATLJIVO	UKUPNO N
	PRIHVATLJIVO	PRIHVATLJIVO		
DA MLADI UPISUJU FAKULTETE	5,2 %	6,1 %	88,6 %	765
DA ŽENA ZARAĐUJE	9,5 %	13,5 %	77,0 %	778

²⁵¹ Važnost svake pojedine vrijednosti procjenjivalo je u prosjeku 773,6 ispitanika (od 749 do 782), a slika prikazuje samo postotke odgovora za vrijednost 4 – većinom mi je važno i 5 – izrazito mi je važno. Varijable (vrijednosti) sortirane su prema prosječnoj važnosti počevši s onom s najvećim prosjekom.

KOLIKO VAM JE PRIHVATLJIVO?*	UOPĆE NIJE PRIHVATLJIVO	DJELOMIČNO PRIHVATLJIVO	PRIHVATLJIVO	UKUPNO N
RAZVOD BRAKA JER JE MUŽ FIZIČKI NASILAN PREMA ŽENI	17,0 %	8,4 %	74,7 %	766
RAZVOD BRAKA JER JE ŽENA FIZIČKI NASILNA PREMA MUŽU	20,8 %	8,5 %	70,7 %	765
RAZVOD BRAKA JER JE ŽENA PREVARILA MUŽA	22,6 %	13,0 %	64,4 %	767
RAZVOD BRAKA JER JE MUŽ PREVARIO ŽENU	23,0 %	13,3 %	63,7 %	768
DA ŽENA ZARAĐUJE VIŠE OD MUŠKARCA	23,7 %	15,9 %	60,5 %	769
DA ŽENA KOJA IMA DJECU IMA POSAO	22,4 %	17,5 %	60,1 %	767
DA PAR ŽIVI ZAJEDNO BEZ DA SU SE VJENČALI	22,6 %	19,3 %	58,2 %	779
RAZVOD BRAKA	45,7 %	19,8 %	34,6 %	764
DA DJEČAK U DOBI ZA OSNOVNU ŠKOLU RADI	67,0 %	9,4 %	23,6 %	764
DA DJEVOJČICA U DOBI ZA OSNOVNU ŠKOLU RADI	71,3 %	8,5 %	20,2 %	767
DA RODITELJI DOGOVORE BRAK SVOME SINU	75,4 %	7,6 %	17,0 %	772
DA RODITELJI DOGOVORE BRAK SVOJOJ KĆERI	77,3 %	6,3 %	16,3 %	772
NEPLAĆANJE POREZA	72,7 %	11,4 %	15,9 %	747
KORIŠTENJE DRŽAVNIH OLAKŠICA I BENEFICIJA KAD SE NA NJIH NEMA PRAVO	83,0 %	8,4 %	8,6 %	725
DA SLUŽBENIK PRIHVAĆA MITO	90,0 %	3,5 %	6,5 %	749
DA GRAĐANIN DAJE MITO	90,5 %	3,7 %	5,8 %	754
DA DJECA PROSE	97,3 %	0,8 %	1,9 %	779

* VARIJABLE SU SORTIRANE PREMA PRIHVATLJIVOSTI POČEVŠI S ONOM S NAJVEĆIM UDJELOM ISPITANIKA KOJI TAKVO PONAŠANJE SMATRAJU PRIHVATLJIVIM

Statistički značajne povezanosti spola i pojedinih društvenih normi utvrđene su u šest situacija. Tako je muškarcima prihvatljivije da roditelji dogovore brak svojoj kćeri, da građanin daje mito te da službenik prihvaća mito, dok su ženama prihvatljivije situacije u kojima žena zarađuje više od muškarca, potom one situacije gdje žena koja ima djecu ima posao te naposljetku ženama je više nego muškarcima prihvatljiva situacija razvoda braka u slučaju kada je žena fizički nasilna prema mužu.

Od ponuđenih ključnih sastavnica romskog identiteta Romi su kao najvažniju istaknuli jezik, koji je većinom ili izrazito važan 84,4 % Roma. Visoku prosječnu ocjenu ima i tra-

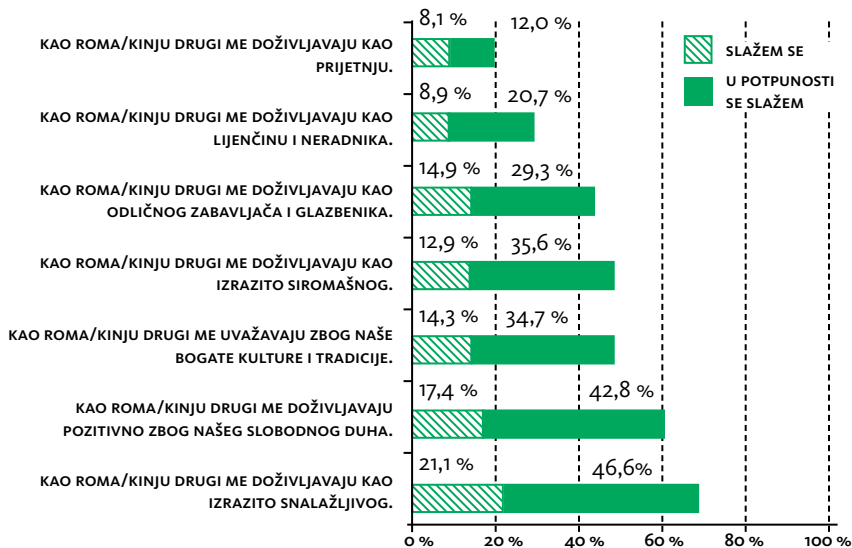
dicionalna romska glazba koju je većinom ili izrazito važnom istaknulo 74,3 % Roma. Najnižu prosječnu ocjenu od svih navedenih sastavnica romskog identiteta imaju stari romski zanati za koje je 26,4 % Roma navelo kako im uopće ili većinom nisu važni. Statistički značajne razlike u prosječnoj važnosti pojedinih obilježja romskog načina života utvrđene su za četiri od šest sastavnica. Svaka od njih – tradicionalni romski plesovi, tradicionalna romska glazba, sviranje instrumenata i život u romskoj zajednici (imati Rome za susjede) – važnija je muškarcima nego ženama. Kada je pak riječ o dobnim skupinama, statistički značajne razlike u prosječnoj važnosti pojedinih sastavnica romskog identiteta utvrđene su kod četiri obilježja romskog načina života. Tako su tradicionalni romski plesovi, tradicionalna romska glazba, sviranje instrumenata i stari romski zanati najmanje važni mladima u dobi 16 do 30 godina, a najvažniji starijima od 66 godina.

TABLICA 71. SASTAVNICE ROMSKOG IDENTITETA

Koliko vam je važno da se očuvaju sljedeća obilježja romskog načina života?*	UOPĆE MI NIJE VAŽNO	VEĆINOM MI NIJE VAŽNO	NITI MI JE VAŽNO, NITI MI JE NEVAŽNO	VEĆINOM MI JE VAŽNO	IZRAZITO MI JE VAŽNO	UKUPNO		PROSJEK
						%	N	
ROMSKI JEZIK	7,9 %	2,3 %	5,5 %	15,5 %	68,8 %	100 %	775	4,35
TRADICIONALNA ROMSKA GLAZBA	10,6 %	6,2 %	8,9 %	15,7 %	58,6 %	100 %	775	4,06
SVIRANJE INSTRUMENTATA	13,0 %	6,6 %	10,0 %	16,1 %	54,3 %	100 %	770	3,92
TRADICIONALNI ROMSKI PLESOVI	15,0 %	7,0 %	13,3 %	16,3 %	48,4 %	100 %	774	3,76
ŽIVOT U ROMSKOJ ZAJEDNICI – IMATI ROME ZA SUSJEDE	17,2 %	6,7 %	15,1 %	14,5 %	46,5 %	100 %	774	3,66
STARI ROMSKI ZANATI	18,4 %	8,0 %	15,1 %	12,8 %	45,6 %	100 %	748	3,59

* VARIJABLE SU SORTIRANE PREMA PROSJEČNOJ VAŽNOSTI POČEVŠI S ONOM S NAJVEĆIM PROSJEKOM

Slaganje ispitanika s tvrdnjama o tome kako bi ih većinski narod mogao doživljavati zbog toga što su Rom/Romkinja izražavalo se za sedam ponuđenih tvrdnji. Na skali od 1 do 5 najveću prosječnu ocjenu dobila je tvrdnja koja se odnosi na romsku snalažljivost. Tako je 67,7 % ispitanih navelo da se slažu ili u potpunosti slažu s tvrdnjom da ih kao Roma/Romkinju drugi doživljavaju kao izrazito snalažljivog. Da ih kao Rome drugi doživljavaju pozitivno zbog njihova slobodna duha navelo je 60,2 % ispitanih koji se slažu ili pak u potpunosti slažu s tom tvrdnjom. Najmanji prosjek dobila je tvrdnja koja govori da se Romi doživljavaju kao prijetnja. Statistički značajna razlika s obzirom na spol utvrđena je u slučaju dviju tvrdnji. Tako muškarci u većoj mjeri od žena smatraju da ih drugi uvažavaju zbog bogate romske kulture i tradicije te da ih drugi doživljavaju kao odlične zabavljače i glazbenike.

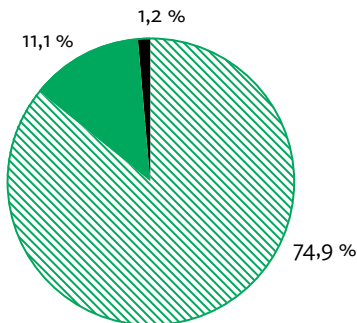
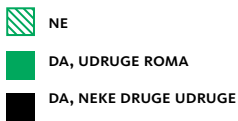
4.6.2

Uključenost u rad udruga i politička participacija

Da bi se izmjerilo sudjelovanje ispitanika u radu udruga, za sve osobe starije od 14 godina postavljeno je pitanje jesu li članovi neke udruge te je bilo ponuđeno više mogućih odgovora. Od 3164 pripadnika romske nacionalne manjine za koje su prikupljeni podaci, tri četvrtine njih (74,9 %) nisu članovi nikakve udruge. Ukupno 352 ili 11,1 % njih članovi su udruge Roma, a tek 1,2 % Roma u članstvu je nekih drugih udruga.

GRAFIKON 43. ČLANSTVO U UDRUGAMA

Jeste li član neke udruge?

²⁵² Skala slaganja imala je ukupno 5 ocjena (1 – uopće se ne slažem, 2 – ne slažem se, 3 – ne znam/nisam siguran/na, 4 – slažem se i 5 – u potpunosti se slažem). Na grafičkom prikazu izdvojene su samo kategorije 4 i 5, tj. slažem se i u potpunosti se slažem, a varijable su sortirane prema prosječnom slaganju počevši s onom s najvećim prosjekom. U prosjeku je na svako ponuđeno pitanje odgovorilo 675,1 ispitanika (638 do 705).

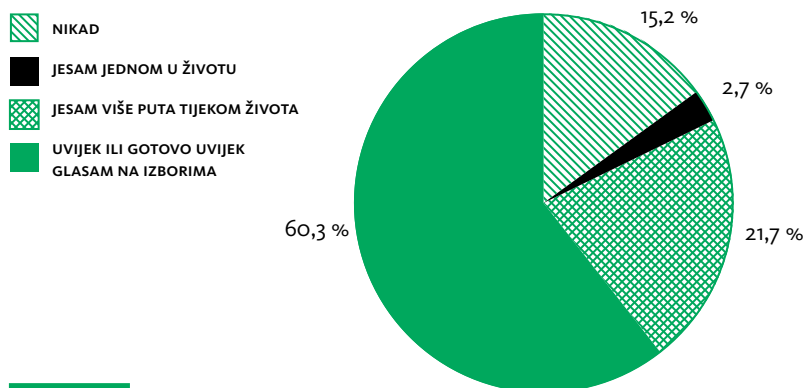
Ukupno 386 onih za koje je navedeno da su članovi udruge Roma ili neke druge udruge, od čega je 213 muškaraca i 173 žene, upitano je čime se udruga bavi te je i tu bilo moguće navesti više odgovora. U najvećem broju slučajeva riječ je o aktivnostima iz područja promocije romske kulture i folklora te potom o obrazovanju. U trećini slučajeva riječ je o udrugama koje se, između ostalog, bave i pitanjima mladih (35,5 %), zapošljavanja (33,4 %), integracije Roma (33,2 %) te pitanjem socijalne skrbi i socijalnih prava (31,9 %).

TABLICA 72. AKTIVNOSTI UDRUGE

Čime se udruga bavi?	M	Ž	N	% OD 386
	(% OD 213)	(% OD 173)		
PROMOCIJOM ROMSKE KULTURE I FOLKLORA	46,5 %	51,7 %	188	48,7 %
OBRAZOVANJEM	45,1 %	41,7 %	167	43,3 %
MLADIMA	37,9 %	33,7 %	137	35,5 %
ZAPOŠLJAVANJEM	36,4 %	30,5 %	129	33,4 %
INTEGRACIJOM ROMA	36,6 %	29,9 %	128	33,2 %
SOCIJALNOM SKRBI I SOCIJALNIM PRAVIMA	35,2 %	28,7 %	123	31,9 %
HUMANITARNIM RADOM	32,4 %	29,9 %	119	30,8 %
SPORTOM	36,2 %	23,4 %	116	30,1 %
OČUVANJEM OKOLIŠA	24,4 %	20,1 %	85	22,0 %
ZDRAVSTVENOM SKRBI I ZDRAVSTVENIM PRAVIMA	22,5 %	20,7 %	83	21,5 %
STANOVANJEM I PROSTORNIM UREĐENJEM	23,4 %	19,5 %	82	21,2 %
ŽENSKIM PRAVIMA	19,2 %	21,8 %	78	20,2 %

Udio Roma koji glasaju bilo na lokalnim, parlamentarnim i/ili predsjedničkim izborima vrlo je visok. Njih 60,0 % glasa uvijek ili gotovo uvijek, a nešto više od petine (21,6 %) glasalo je više puta tijekom života, a jednom u životu glasalo ih je 2,7 %. Od 778 ispitanih njih 118, tj. 15,2 % nikada nije glasalo na izborima, a među onima koji glasaju, kao i onima koji nikada nisu glasali podjednak je udio muškaraca i žena. Govoreći o dobnim skupinama, oni u dobi od 41 do 60 godina te oni iznad 60 godina aktivniji su u participaciji na izborima nego oni u dobi 19 do 25 godina i od 26 do 40 godina.²⁵³

GRAFIKON 44. GLASANJE NA LOKALNIM, PARLAMENTARNIM I/ILI PREDSEDNIČKIM IZBORIMA

²⁵³ U analizi po dobnim skupinama isključeni su ispitanici u dobi do 18 godina zato što oni nisu mogli sudjelovati ni u jednom izbornom procesu.

Na pitanje „Jeste li vi osobno ikada bili uključeni u rad bilo kojeg radnog, savjetodavnog ili drugog tijela jedinice lokalne samouprave vezan uz neko romsko pitanje?“, od 776 ispitanih Roma njih 704 ili 90,7 % navelo je kako nisu bili uključeni u rad takvih tijela. Samo 8,8 % ih je istaknulo da su bili uključeni u rad takvih tijela. Kada je riječ o raspodjela prema spolu, utvrđena je statistički značajna razlika. Naime, muškarci (12,9 %) su više nego žene (5,0 %) uključeni u rad takvih tijela. Kada se u razmatranje uzmu ispitanici različitih dobnih skupina, uočava se značajna razlika između mladih i starijih ispitanika. Tako su oni u dobi 41 do 60 godina i iznad 61 godine češće uključeni u rad bilo kojeg radnog, savjetodavnog ili drugog tijela jedinice lokalne samouprave vezanog uz neko romsko pitanje, nego što su to oni u dobi od 19 do 25 i/ili oni u dobi od 26 do 40 godina.²⁵⁴

TABLICA 73. UKLJUČENOST U RADNA, SAVJETODAVNA I DRUGA TIJELA JEDINICA LOKALNE I PODRUČNE (REGIONALNE) SAMOUPRAVE

Jeste li vi osobno ikada bili uključeni u rad bilo kojeg radnog, savjetodavnog ili drugog tijela jedinice lokalne samouprave vezan uz neko romsko pitanje?	N	%
Ne	704	90,7 %
Da	68	8,8 %
Odbija odgovoriti	1	0,1 %
Ne zna	3	0,4 %
UKUPNO	776	100,0 %

Na pitanje je li neki predstavnik romske nacionalne manjine ikad od njih tražio mišljenje o tome kako riješiti neki konkretan problem vezan za svakodnevni život (npr. u vezi kanalizacije, predškolskog odgoja, vrtića, zapošljavanja Roma i sl.) 20,1 % Roma odgovorilo je potvrdno. Većina njih, odnosno 78,9 % navela je kako to nikada nije bio slučaj. I ovdje valja naglasiti kako postoji statistički značajna povezanost spola i traženja za mišljenje predstavnika romske nacionalne manjine o tome kako riješiti neki konkretan problem vezan za svakodnevni život. Naime, za mišljenje su češće pitani muškarci (25 %) nego žene (15 %).

TABLICA 74. KONZULTIRANJE PREDSTAVNIKA ROMSKE NACIONALNE MANJINE

Je li neki predstavnik romske nacionalne manjine ikad od vas tražio/la mišljenje o tome kako riješiti neki konkretan problem vezan za svakodnevni život?	N	%
Ne	613	78,9 %
Da	156	20,1 %
Odbija odgovoriti	1	0,1 %
Ne zna	7	0,9 %
UKUPNO	777	100,0 %

²⁵⁴ I u ovoj analizi po dobi isključeni su ispitanici do 18 godina.

Kada je riječ o uvažavanju ili provedbi prijedloga za rješenje nekih konkretnih problema vezanih za svakodnevni život Roma, od njih 153 koji su ranije naveli kako su bili pitani za mišljenje, više od polovine (56,2 %) navelo je kako je njihov prijedlog bio uvažan, ostvaren ili proveden u praksi te nije utvrđena razlika po spolu. Gotovo u jednakoj mjeri bili su uvaženi i prijedlozi muškaraca i prijedlozi žena. Njih 59 (38,6 %) navelo je kako prijedlozi nisu bili uvaženi, a osam (5,2 %) ih je navelo kako ne znaju jesu li prijedlozi provedeni u praksi.

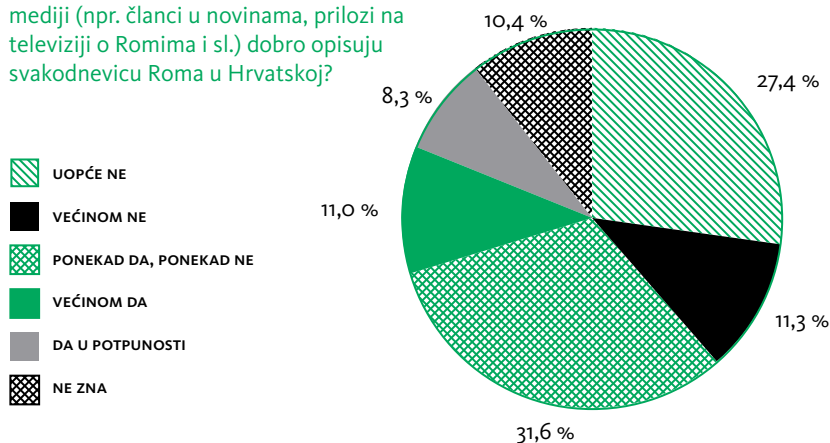
4.6.3

Percepcija medijskog izvještavanja o Romima

Od 781 pripadnika romske nacionalne manjine koji su odgovorili na pitanje o objektivnosti medijskog izvještavanja o Romima, više od četvrtine (27,4 %) ih smatra kako mediji uopće ne opisuju dobro svakodnevnicu Roma u Hrvatskoj, a još 11,3 % ih smatra kako većinom ne opisuju dobro svakodnevnicu Roma. Da mediji dobro rade svoj posao u opisanju Roma navelo je ukupno 19,3 % ispitanih pripadnika romske nacionalne manjine, a pojednake ocjene medijima su dali i muškarci i žene.

GRAFIKON 45. PRIKAZIVANJE ROMA U MEDIJIMA

Po Vašem osobnom mišljenju, da li mediji (npr. članci u novinama, prilozi na televiziji o Romima i sl.) dobro opisuju svakodnevnicu Roma u Hrvatskoj?

Kao najčešće teme (47,0 %) koje se u medijima koriste u svrhu prikazivanja romske zajednice ispitanici su istaknuli teme iz područja kulture, primjerice obilježavanje Svjetskog dana Roma, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u 2. svjetskom ratu, Samudaripen, drugi kulturni događaji koje organiziraju Romske udruge i sl. Druga najzastupljenija tema (46,2 %) koju su istaknuli ispitanici je ona iz područja crne kronike gdje su Romi prikazani kao počinitelji prekršajnih i/ili kaznenih djela. Četvrtina Roma je navela kako su u pitanju teme iz unutrašnje politike, primjerice djelovanje romskog saborskog zastupnika.

TABLICA 75. NAJČEŠĆE TEME PRI MEDIJSKOM IZVJEŠTAVANJU O ROMIMA

O kojim se sve temama u medijima najčešće govori kad se prikazuju pripadnici romske nacionalne manjine?	N	%
TEME IZ KULTURE (NPR. OBILJEŽAVANJE SVJETSKOG DANA ROMA, MEĐUNARODNI DAN SJEĆANJA NA ROMSKE ŽRTVE GENOCIDA U 2. SVJETSKOM RATU, SAMUDARIPEN, DRUGI KULTURNI DOGAĐAJI KOJE ORGANIZIRAJU ROMSKE UDRUGE)	363	47,0 %
TEME IZ CRNE KRONIKE – ROMI KAO POČINITELJI PREKRŠAJNIH I/ILI KAZNENIH DJELA	362	46,2 %
TEME IZ UNUTRAŠNJE POLITIKE (DJELOVANJE ROMSKOG SABORSKOG ZASTUPNIKA)	189	24,5 %
NEKE DRUGE TEME	66	8,6 %
TEME IZ SPORTA – USPJESI ROMSKIH SPORTAŠA	32	4,2 %

4.6.4

Mišljenja ključnih dionika o potrebama romskog stanovništva i preprekama uključivanja Roma u području uključivanja u društveni i kulturni život

ODNOS ROMSKOG I VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA

Pitanje o tome kakav je odnos romskog i većinskog stanovništva u pojedinim općinama, gradovima i županijama postavljeno je ključnim akterima kao jedno od uvodnih pitanja u polustrukturiranim intervjuima i fokus-grupama. O tome kakav je odnos između romskog i većinskog stanovništva ovisi ostvarivanje prava i uključivanje Roma u sve segmente društvenog, političkog i kulturnog života, jer integracija je dvosmjerni proces. U nastavku slijede mišljenja ključnih dionika o tome kakva je kvaliteta odnosa romskog i većinskog stanovništva u njihovim zajednicama.

Predstavnici relevantnih institucija imaju različita mišljenja o stupnju integracije romskih zajednica u RH. Njihova mišljenja odražavaju raznolikost stupnja integracije romskih zajednica. Dok jedan dio ispitanika kaže kako „većih problema nema“, veći broj intervjuiranih govori o problemima među romskom i većinskom populacijom.

TABLICA 76. ODNOS ROMSKOG I VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
ODNOSI SU LOŠI	44
DOBRI, ODNOSI SU OSREDNJI	36
VRLO DOBRI ODNOSI	25
VISOKA RAZINA INTEGRACIJE	19
NEMA ODNOSA	12
ZADOVOLJAVAJUĆI	10
POJEDINAČNO ODNOSI DOBRI	10

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
LJUTNJA I ZAVIST ZBOG PERCIPIRANIH PRIVILEGIJA ROMA U OBLIKU SOCIJALNIH TRANSFERA	9
ODNOS MEĐU DJECOM BOLJI JE NEGO MEĐU ODRASLIMA	4
OTPOR JEDNIH PREMA DRUGIMA, KULTUROLOŠKE RAZLIKE	3
SNOŠLJIVOST	2

Kategorija „odnosi su loši“ čini manje od trećine odgovora. Kao uzroci navode se predrasude, sklonost eksczesnom ponašanju, povremenoj krađi, upotrebi alkohola i droga, buka, niski higijenski standardi, prijetnje nasiljem, nasilje, strah, ometanje nastave u osnovnim školama, prošnja.

“Tako da, onda se poseže i za drugim načinima da se preživi, a to je ulaženje u tuđe posjede, vrtove, sitne krađe, (...) da nategnu živce susjedima i onda dolazi do tih verbalnih nekakvih konflikata, koji su nekad glasniji, nekad manje glasni, nekad i policija mora intervenirati i tako. Ali to je dovoljno da se napravi jedan nemir i klima u kojoj romska populacija zbog jednoga koji napravi takav nekakav cirkus, svi ostanu krivi. (...) Gleda se globalno, što nije u redu. Treba se individualno gledati na čovjeka – ako je netko napravio nešto, individualno ga i sankcionirati.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

Uz to vezana kategorija „ljutnja i zavist zbog percipiranih privilegija Roma u obliku socijalnih transfera“ najbolje je opisana sljedećim navodom koji sažima mišljenja intervjuiranih kako percepcija Roma kao populacije koja iskorištava sustav socijalne skrbi narušava odnos između romske i većinske zajednice pogotovo u kategorijama socijalno ugroženog većinskog stanovništva.

“Imamo tu i naše obitelji gdje su isto roditelji nezaposleni, teško je tako dalje. Pa su počela već prepucavanja: ‘Koliko vi od centra dobijete, djecu radite i radate samo radi novaca, nama je puno teže i tako.’ Vidimo da se nažalost i te stvari kroz ovu opću krizu u društvu, to da se te stvari još negativnije odražavaju na romsku zajednicu.”

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„Ljudi malo budu ljuti što Romi mogu uvijek sudjelovat u javnim radovima, dok neromi moraju imat onu nekakvu stanku od godinu dana ili dvije, da bi mogli ponovno.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Kategorija „otpor jednih prema drugima, kulturološke razlike“ sadrži iskaze koji utvrđuju da otpori prema integraciji postoje s obje strane te da su utemeljeni na kulturološkim razlikama.

„Pa odnosi su još uvijek puno bolji nego što su bili na početku mog rada s Romima, ali još uvijek postoji otpor i romskog naselja prema ostalom dijelu stanovništva i ostalog stanovništva prema romskom naselju jer kulturološki oni su dosta različiti.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Druga kategorija po učestalosti iskaza govori o „dobrim, osrednjim odnosima“. U toj kategoriji dominiraju primjeri Roma koji duže žive u selu/gradu te primjeri suradnje s romskim udrugama.

„Pa osrednji, ni dobri ni loši, pronaći ćete situaciju kada uđete u kafić da Romi i Hrvati zajedno piju kavu, pronaći ćete i da dva Roma sjede sama, dakle, nije totalni antagonizam, ali ima i onih koji se uopće ne družu. Oni koji dolaze u selo, ti imaju suživot i ti normalno žive s Hrvatima, najnormalnije i rade skupa i družu se skupa.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKJE ŽUPANIJE)

„(...) sa samim Vijećem RNM-a imamo izvrsnu suradnju, feedback nam ide u prilog. Odnosi uvijek mogu biti bolji – nećemo reći da su onakvi kakvi bi mi htjeli u svakoj situaciji, ali trudimo se da to bude tako. Pokušavamo s konkretnim akcijama poboljšati. Mnoge stvari koje činimo, ne činimo ništa da ih prije toga ne kontaktiramo, da radimo zajedno.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Treća kategorija po učestalosti su „vrlo dobri odnosi“. Ova kategorija većinom govori o romskim zajednicama koje na određenom prostoru žive tri do četiri generacije, obično izvan romskih naselja.

„Mislim da je izuzetno dobar odnos i dobra komunikacija između romskog i neromskog stanovništva. Nekad se možda ta razlika više vidjela, oni su jednostavno sad dio naše zajednice i recimo u razredima u kojima sam i sama kao učitelj radila, nikad se to dijete romsko nije izdvajalo ili manje družilo s pripadnicima djece koja nisu romske nacionalnosti. Mislim da su se zaista stopili sa zajednicom, i ni odrasli ni djeca romsku djecu po ničem, zaista, ne izdvajaju. Dio su nas. (...) Oni su stvarno dio ove zajednice i nema nikakvih problema.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

„S obzirom na to da kod nas Romi žive već, mi imamo praktički autohtonu zajednicu Roma koji su ovdje rođeni već treća, četvrta generacija tako da (...) mislim da je komunikacija i odnos je kvalitetan i prihvaćeni su kao ravnopravni. (...) Uvijek može bolje, ali siguran sam da je bolje nego u gradovima koji nemaju romsku populaciju pa onda njihov susret s Romima puno je tvrdi ili puno više predrasuda nego nas koji živimo praktički s njima već stotinama godina na ovom području.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKA ŽUPANIJA)

Četvrta kategorija po broju iskaza jest „visoka razina integracije“ i opisuje uključenost Roma u gospodarski, kulturni, sportski život grada/sela. Većinom se odnosi na Rome koji već generacijama žive na određenom području.

„Mislim da nigdje u RH nije suživot ni približno kao u (ime sela izostavljeno) zato što jednostavno oni su integrirani već generacijama, integrirani su u sve pore društva, od sporta, kulture, do privrede. Suživot je već duži period, žive skupa i Romi i neromi, tako da je došlo da zaista velike integracije.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Peta kategorija „nema odnosa“ znači da je socijalna distanca toliko velika da praktički nema kontakta između romskih zajednica i ostalog stanovništva.

„Mislim oni su više za sebe. Oni su jedno. Jedan za sve svi za jednoga, dok kod nas tako nije uvijek. (...) Slažu se. (...) Sami su tamo. Nema kontakata.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Socijalna distanca postoji. Naravno da socijalna distanca postoji između jednih i drugih. Odrasli se ne družu međusobno, naravno da postoji onaj dio priče; oni žive samo od socijalne pomoći i ne pridonose kao aktivni članovi društva nego su samo na teret. Povremeno se događaju neka kaznena djela, krađe ili nešto i to doprinosi tome da se jača ta socijalna distanca. (...) Ti neki incidenti doprinose stvaranju loše slike o Romima kao o onima koji su skloni krađama i onda se ta socijalna distanca na taj način, održava se.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Kategorija „zadovoljavajući odnosi“ sadrži opise odnosa u kojima nema izrazite diskriminacije ni ekscesa, ali ni previše dodira između romskih zajednica i većinskog stanovništva.

„Zadovoljavajuće, nema velikih problema, samo s pojedincima koji su na rubu ili preko zakona, sve ostalo zadovoljavajuće je. Nema velikih tenzija ili problema. (...) dobili su neke infrastrukture u naselje, obrazovali se, možda idu više u školu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

U kategoriju „pojedinačno dobri odnosi“ uvršteni su iskazi koji razlikuju različita ponašanja pojedinaca unutar romskih zajednica. Za njih je karakteristično da ističu da nisu svi isti, da su pojedinci marljivi i radišni, a osobe rizičnih ili ekscesnih ponašanja nisu opće karakteristike cijele populacije.

„Onako pojedinačno budu odnosi dobri, sa ponekim Romima, ima tu nekoliko Roma koji su se iselili iz naselja, pa pokušavaju u ovom selu napraviti dobar odnos sa susjedima, a to je moguće ako poštuju neka pravila, jer ako rade neku feštu, buku, galamu, pa susjedi ne mogu spavati, onda odnos nije dobar; ako su djeca uredna i idu redovno u školu, ako rade neke uobičajene aktivnosti kao i drugi, onda su odnosi naravno dobri. Oni su osjetljiva skupina, više su za te neke negativne pojave, recimo droga lako ulazi u naselje kroz te nekakve kanale i automatski na taj način ostalo stanovništvo ih ne prihvaća. Ali ima pozitivnih primjera: evo, taj naš romski pomagač, vrt radi oko svoje kuće i on nema problema, eto vidiš kako je on dobar, kad radiš imat ćeš nešto... Nema velikih otvorenih sukoba, ljudi se jednostavno maknu i nema otvorenih sukoba.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

Kategorija „odnos među djecom bolji je nego među odraslima“ sadržava i tvrdnje o propadanju odnosa tijekom odrastanja.

„Mislim da je bolji među djecom nego među odraslima.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Kategorija „snošljivost“ govori o međusobnoj toleranciji.

„Ne razlikuju se po pravima i obvezama od većinskog stanovništva, nemaju privilegije, niti su im prava ugrožena ili uskraćena. Nema diskriminacije ni isključenosti. Izražena je potpuna jednakost svih građanki i građana na lokalnoj razini i vlada ozračje snošljivosti i dijaloga. (...) Mi smo snošljivi prema različitosti.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

TABLICA 77. ODNOS ROMSKOG I VEĆINSKOG STANOVNIŠTVA – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
LOŠI ODNOSI, DISKRIMINACIJA	8
VISOKA RAZINA INTEGRACIJE	6
OSJEĆAJ SEGREGIRANOSTI, SOCIJALNA DISTANCA VELIKA	3
MRŽNJA, PREZIR, GOVOR MRŽNJE	1

Prva kategorija s najviše kodova jesu loši odnosi koji su često praćeni primjerima diskriminacije. Definiiraju predrasude prema Romima, njihovu načinu života i kulturi. Uz to su vezane i treća i četvrta kategorija po učestalosti koje govore o segregiranosti i velikoj socijalnoj distanci te o mržnji, preziru i govoru mržnje.

“Mogli bi se više družiti, trebalo bi se više družiti. Kad se prvi put vide Rom i nerom nema nikakvih kontakata. Ali neki dok nas vide i dok nas upoznaju promjene mišljenje. Ako čuju od nekog drugog neroma da nas se diskriminira, pitaju: ‘zakaj to misliš o njima, ne znaš kako žive’. To smo čuli baš od tog prijatelja od tate. Neki misle: ‘Cigan, isti’. Da je po mojem ja bih njih pozvao neka vide kako živimo. Da nismo svi mi jednaki, da nas malo promatraju. Nek’ dođu pa nek’ vide.” (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Druga po učestalosti odgovora kategorija „visoka razina integracije“ govori o uspješnim iskustvima integracije Roma u većinsko stanovništvo.

„Pa ja bih to ovdje ocijenio odlično, jer ovdje su Romi odlično prihvaćeni u (izostavljeno ime mjesta) i nitko ih ne gleda zato što je Rom, nego svakoga gleda kao Ivana, kao Radovana, kao (...) Mislim da je ovdje ostali narod, da je ovdje jako dobro prihvatio Rome, jer ovdje su Romi starosjedioci. O tome je riječ. Oni su ovdje starosjedioci i oni su se uklopili u sistem života i oni žive ovdje kao da nisu Romi.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE ZAJEDNICE IZ BIJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Moj stric isto ima Hrvaticu, imaju već dvoje djece, normalno žive. Ima jedan, on je policajac, sad živi u Njemačkoj. Ima tu isto jedan koji živi s našom Romkinjom, on se bavi zidanjem, tu nam pomaže.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE ZAJEDNICE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Kategorije koje su definirane prilikom kodiranja iskaza romskih predstavnika različite su od kategorija koje su definirane tijekom kodiranja iskaza predstavnika relevantnih institucija. Uočljivo je da im je iskustvo i doživljaj odnosa romskih zajednica i većinskog sta-

novništva različit. Romski predstavnici imaju znatno ekstremnija mišljenja o odnosima. Ili su na razini visoke razine integracije ili su loši, diskriminatorni s velikom socijalnom distancom koja vodi do segregacije. Iskazi predstavnika relevantnih institucija su razvedeniji, nijansiraniiji i ovise o njihovim iskustvima profesionalnog rada s romskim zajednicama te pokazuju veći dijapazon procjene odnosa romske i većinske populacije.

OPIS DRUŠTVENOG I KULTURNOG ŽIVOTA

Provedbom polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa prikupljena su mišljenja ključnih dionika o društvenom i kulturnom životu, odnosno opisi društvenog i kulturnog života Roma u njihovim zajednicama.

TABLICA 78. DRUŠTVENI I KULTURNI ŽIVOT – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEZAINTERESIRANOST I NEORGANIZIRANOST	12
FOLKLOR	7
DJECA SUDJELUJU PREKO ŠKOLA (PRIREDBE, IZLOŽBE, TAKMIČENJA, SPORT)	6
GETOIZACIJA	4
GASTRONOMIJA	4
GLAZBA	3
SVE JE DIVNO I KRASNO	2
PROBLEM S JEZIKOM	1
NOGOMET	1

Predstavnici relevantnih institucija u najvećem broju odgovora smatraju da su Romi nezainteresirani za društveni i kulturni život i da su kulturne i društvene aktivnosti zatvorene unutar romskih zajednica:

„Nit' imaju interesa nit' želje ni volje sudjelovat u tome. Njihov kulturni život je ravan nuli, a ono kaj pokušavamo je njihovu djecu uključiti u neke manifestacije, to je ono što mi možemo. (...) Njihov društveni život su njihove fešte i koncerti i takve stvari.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

„...nešto da posebno ima, oni ništa ne organiziraju, nemaju nekakve udruge i tako, ali sad da su baš uključeni u nekakav društveni i kulturni život tu na našem području – osim normalno u školama i kroz škole, izvan školskim mislim da nisu.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ZAGREBAČKE ŽUPANIJE)

„Njihov društveni i kulturni život isključivo unutar njihove zajednice. Unutar postojeće i unutar njihovih zajednica.“

(PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija prepoznaje rad romskih udruga, kulturno-umjetničkih društava i navode kako sudjeluju u obilježavanju najvažnije romskog praznika – Svjetskog dana Roma:

„Mislim da su oni okrenuti jedni prema drugima. Njihov društveni i kulturni život je... Nisu toliko prema van orijentirani, nego više unutar svojeg naselja, unutar svoje zajednice. Postoje tri ozbiljne udruge koje se bave romskim pitanjima koje se bave da li romskom kulturom, da li romskim pravima. Postoji veći broj udruga. To su više udruge radi udruga, radi ostvarivanja određenih financijskih pogodnosti. Ove tri udruge sudjeluju definitivno u obilježavanju Dana Roma zajedno s Gradom. Mi se trudimo da se ne slavi taj dan unutar naselja, nego da se izađe iz naselja da to proslave u centru grada. To već godinama funkcionira tako da eto. Postoje dvije, tri folklorne skupine od strane romske zajednice.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Imaju tih par svojih manifestacija – Cigan bal, fišijade, svoja zbivanja, sudjeluju oni i kad imamo smotre folklor nacionalnih manjina. Prije više, sada sve manje, imali smo par udruga koje su se s pooštavanjem pravila za udruge većinom pogasilo. Prije je znalo biti i nekakvih izložbi i nekakvih takvih događanja, ali sad je toga sve manje“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Isto tako, što se tiče društvenog života, što ste rekli, imaju kod nas u Istri, npr. ima taj Skandal bend koji je isto dosta poznat i oni svugdje putuju i sviraju, kad su neka vjenčanja, kad se netko rodi, njih zovu. Znači nije to u sklopu romske nacionalne manjine, znači oni svima odlaze. Putuju jako puno, mi ih financiramo, sad su bili u Makedoniji pa idu u Ljubljano pa imaju taj svoj Svjetski dan Roma.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ISTARSKJE ŽUPANIJE)

Aktivnosti koje pridonose integraciji najčešće se odvijaju kroz izvanškolske i druge institucionalne aktivnosti:

„Bila sam krajem ove školske godine u (ime grada izostavljeno) i tu je jedan dečko dobio za najbolju pjesmu i jedna cura za najbolji crtež. Baš su bili pripadnici romske manjine i puno im je to značilo. I mami i drugima i vidi se da se na takav način oni dokazuju... isto osjećaju jako vrijedno i moćno, prihvaćeno.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Većinom mlađi se druže. Škola, općina, crkva, to su institucije koje moraju raditi na integraciji većinskog i manjinskog stanovništva.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKJE ŽUPANIJE)

Neki predstavnici relevantnih institucija drže da je kulturni i društveni život romske nacionalne manjine prisutan u široj zajednici, najčešće kroz glazbu:

„Pehlin Kings. I oni nama u (izostavljeno ime ulice) često nastupaju. Vrlo su, vrlo dobro prihvaćeni. Već su oni dio postali onako brend naše (izostavljeno ime ulice) ulice gdje imamo brojne udruge. Mi njima odlazimo na ta njihova događanja, oni vole kad im se dođe.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

„Društveni život je veoma razvijen u asimilaciji s našim ostalim stanovnicima, a pojedinci dolaze na naše kulturne manifestacije, jednako kao i za sve ostale.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ISTARSKJE ŽUPANIJE)

Društveni i kulturni život u svojim su zajednicama u polustrukturiranim intervjuiima opisivali i predstavnici romske nacionalne manjine.

TABLICA 79. DRUŠTVENI I KULTURNI ŽIVOT – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
DOBRA JE SITUACIJA	13
LOŠA JE SITUACIJA	13
POTREBAN KULTURNI/DRUŠTVENI DOM I/ILI IGRALIŠTE	10
NEZAINTERESIRANOST, NESURADNJA, SUMNJIČAVOST I ZAVIST U ROMSKOJ ZAJEDNICI	9
NEDOVOLJNO I/ILI NEPRIKLADNO FINANCIRANJE ROMSKIH UDRUGA I MANIFESTACIJA	9
ŽELJA ZA UKLJUČIVANJEM U „VEĆINSKE AKTIVNOSTI“, ŽELJA DA BUDE KAO I KOD VEĆINSKOG NARODA	8
VAŽNOST UDRUGA I KUD-OVA	8
FOLKLOR I TRADICIJA	8
SVJETSKI DAN ROMA	8
MANIFESTACIJE NA KOJIMA SE DRUŽE ROMI I VEĆINSKO STANOVNIŠTVO	7
SLABIJENJE DRUŠTVENIH VEZA I SOLIDARNOSTI, POVLAČENJE U KUĆANSTVA I PRED TELEVIZIJU, MLADI NA INTERNETU	6
IZDVOJENOST, GETOIZIRANOST	5
NEDOVOLJNO FINACIJSKIH SREDSTAVA ZA OSNOVNI DRUŠTVENI I KULTURNI ŽIVOT	5
DISKRIMINACIJA, STEREOTIPI	5
NOGOMET	5
OSTALO – ORGANIZIRANI ODLAZAK U KINO I KAZALIŠTE, PECANJE, PIKADO, KARTANJE, GLAZBA, TRADICIONALNA IGRA „PLAČ“, BAL ROMA	12

Društveni i kulturni život se raznoliko procjenjuje ovisno o lokalitetima, podjednaka je zastupljenost iskaza s pozitivnom kao i s negativnom ocjenom situacije.

„I tako nas je grad, mislim mi za naše dane kad su u pitanju dani romske kulture ili Svjetski dan Roma ili bilo neka naša manifestacija ili festivali i onda mi to javno i u gradu i u centru prikazujemo našu različitost... Mislim te naše garderobe, naše bogate te nošnje po tome smo i prepoznatljivi tako da kad je u pitanju multikulturalnost nacionalnih manjina jedva čekaju samo kad Romi, nas stavljaju uvijek zadnje, da ne bi gosti otišli uvek nas stavljaju nekako zadnje da bi ostali svi ti gosti da gledaju jer i mi imamo bogat folklor i dobru muziku.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ ISTARSKJE ŽUPANIJE)

Pretežno je u većim gradovima situacija bolja, no ne dijele svi takav stav:

„Nula bodova. (...) Nema očuvanja tradicije, kulture, jezika, pisma, plesa, nošnje, predmeta koji potječu iz romske povijesti. Ne.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

Postoje i manja naselja koja posebno aktivno njeguju romsku kulturu:

„Pa za sad nije loše, moram pofaliti da nije loše. Dosta se družimo, igramo nogomet, imamo te KUD-ove. Imamo dva KUD-a, nije nam nikada dosadno u selu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Bal Roma (...) Tu vam se okupe Romi iz cijele Evrope, a više bude bijelih Roma nego nas crnih. U ponoć se bira najljepša Romkinja, koja najčešće se uda za nekih mjesec, dva iza toga. Tada se bira i knez Roma, on je imao jako veliku ulogu prije.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika romske zajednice istaknuo je izdvojenost romskih naselja kao problem za kulturnu i društvenu integraciju.

„Ja, koliko sam, vidim na terenu, na području Međimurske županije, veliki pomak. Napravili smo, ta naša romska udruga, da smo se maknuli van iz romskog naselja. Svako romsko naselje za mene je geto, rezervat. Otišli smo živjeti s većinskim narodom, socijalizirali smo drukčije, pitanje školovanja je već drukčije...Drukčije je, tišina vlada, mir, sve.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Društveni život u našoj romskoj zajednici jako je veseo. Jako smo zainteresirani jedni za druge i željni smo svake promjene i civilizacije, a od te civilizacije smo jako udaljeni. (...) Ne mogu ga puno opisati jer tu kulturu koju gajimo, gajimo među sobom jer je kultura daleko od nas. Daleko je doći do same te kulture jer se nemamo gdje kulturizirati.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

U desetak iskaza upravo se potreba za društvenim i/ili sportskim centrom (domom ili igralištem) iskristalizirala kao ključna potreba zajednice:

„(Što vi radite kad ne radite? Kako se družite? Što činite?) Ništa. Baš ništa. Nemamo niti objekt, nemamo niti predviđeno mjesto za to. Da se bavimo rekreacijom.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Ni u Gradu Zagrebu ne postoji središnje mjesto u kojemu bi se Romi okupljali:

„Mi već 20 i kusur godina tražimo da se izgradi romski kulturni centar, kao i sve nacije i nacionalnosti ga imaju i posjeduju, mi već 20 i kusur godina molimo, moljakamo da se izgradi taj društveni centar Roma di bi se okupljali, di bi se organizirali i di bi djeca se slobodnije osjećala i integrirala, mada su oni integrirani.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

Ključnu ulogu u društvenom i kulturnom životu igraju romska kulturno-umjetnička društva i udruge. Izriekom je to potvrdilo osmero intervjuiranih kao u sljedećem primjeru:

„KUD je njima kao mama dva, kao drugi dom i tako se i osjećaju. Ovdje imaju i internet. Svi vole sad taj internet i Facebook pa se tu mogu chatati, mogu popiti kavu, kartaju se, igraju šah, Monopol, Čovječe ne ljuti se.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Kao prepreka radu udruga nerijetko se spominje opća nezainteresiranost Roma za društvene sadržaje, nesuradnja, sumnjičavost pa i zavist u romskoj zajednici:

„Što se tiče društvenog života, Romi jesu pozivani naravno i medijski otvoreno i sve. Ali nažalost se malo odazivaju, to je problem kod njih što su oni dosta zatvoreni i boje se novina ako se nešto održava u blizini ili baš kod njih to je ok, ali nisu nešto ekstra da recimo ako se, ne znam (...) ima godišnji koncert u kinu da se odazovu. (...) Čak i ako se dijeli grah bude njih 10.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„...udruga je prestala djelovati prije dvije godine, osnovni problem bilo je neslaganje s ostalim udrugama i financiranje (...) Nije bilo nikakve suradnje među udrugama (...) Htjeli smo da se svi Romi ujedini da idemo naprijed, ali nismo imali podršku, financije, s vrha.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Nedovoljno ili neprikladno financiranje ograničava rad udruga:

„8. travnja je Svjetski dan Roma. Inače bi se trebao obilježavati i većinom se izdvajaju sredstva, ali na neki način u formi u kojoj bi se trebali obilježavati, ne obilježava se. Znači, trebali bi biti pozvani svi pripadnici romske nacionalne manjine, obilježiti taj dan uz nekakvu manifestaciju ili nešto, a ovdje ispada da nekakve političke elite s nekakvim pripadnicima Roma koji predstavljaju romsku populaciju budu održali nekakav sastanak, ručak, ili međusobno se počastili, dok onima za koje je namijenjeno, oni nisu ni prisutni, ni imaju nešto od toga. Tako da sve ostaje u rukama moćnika – romskih i ostale političke elite.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

„Jer kako je nastala situacija s Romima, vjerujte mi da se otvorilo Đipsi (Gypsy) industri da bi pojedine udruge koje participiraju s Vladinim uredom i koje nisu Romi, bave se sa romskim pitanjem, bez uključenosti Roma, a dobivaju financijska sredstva, a nas ni'ko ne pita. Zato velim da je Đipsi industri postalo. Industrija. Ciganska industrija.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

Postoje i drukčija iskustva:

„...prošle godine smo prvi put organizirali proslavu Svjetskog dana Roma. Bili smo zadovoljni i sredstvima koja smo dobili od gradske uprave i sa odazivom svih ljudi koji su bili pozvani.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Manjak novca je stvaran problem i za obiteljski i kulturni život:

„Uzmeš pet kila kruva, dve kile salame, već odu novci, više nema kazališta. Ak' odemo na sladoled, već je to trošak, znate, a to djetetu trebaš osigurati, barem jedanput mjesečno, barem to (...). Tri godine sam čekal da si obujem neke cipele, nisam mogal dojt na red i onda sad zamislite da ja sebi vidim nekakav kulturni život ili nekakvo društvo da odem se razveseliti, jer tamo treba platiti da odeš sa familijom, popiješ

koji sok, koju pivicu, već je to trošak.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKOŽUPANIJE)

Osim prepreka financijske prirode, u osam intervjua jasno iskazanu želju za ispunjavanjem kulturnih potreba „kao i svi ostali“ ponegdje koče stereotipi i diskriminacija:

„Ljudi su željni tih nekakvih novosti, neke zabave, a u zabavama kada imaju većinsko stanovništvo, za dva sata, tri, vi ste dobili batine. Gaze vas nogom. Ja sam doživio tu priču. Ja sam doš'o sa ratišta, bila je neka fešta, ja sam doš'o tamo, nisam bilo dosadan, nisam nekulturan, al' su me gazili nogama. Nije bilo samo meni slučaj, bilo je i sa ljudima koji kada odete u kafić, pa onda, onda se skupljaju tih par, i onda dolazi do sukoba.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKOŽUPANIJE)

„Pa da se svi konačno jedanput u društvu da se nađemo ravnopravni sa većinskim narodom. Da ne bude meni teško doći negdje i da budem primljen tamo i u toj sredini kao i svi drugi. Da ne budu gledali taj je taj, takav da broje se krvna zrnca i tako. Nego da konačno jedanput stvarno osjećam kao čovjek čovjeku, a ne čovjek čovjeku vuk.“

(PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKOŽUPANIJE)

Najčešće je spominjani događaj Svjetski dan Roma, kad se održavaju manifestacije na koje dolaze i predstavnici većinskog naroda. Uz folklor i romsku tradiciju, najčešće vezano uz glazbu, integrirajuća je aktivnost svakako i nogomet. U samim zajednicama se uz nogomet ponegdje igraju karte, pikado, a spominjalo se i pecanje.

Nekoliko sugovornika primijetilo je slabljenje društvenih veza i solidarnosti, ljudi se polače u kućanstva – stariji pred televiziju, a mladi na internet:

„U prošlosti su bili možda siromašniji, nije bilo interneta, ničega, ali su bili sretni. Imali su društveni život na taj način da su u romskom naselju imali jedno mjesto koju su zvali brežuljak u prijevodu gdje su se svi Romi koji su taj dan radili u nadnicama skupili i neki su svirali, igrali, pevali. Društveni život je za mene okupljanje ljudi koji imaju iste potrebe oko nečega što vole, ne mora biti samo pjesma i ples, može biti koristan rad za zajednicu, druženje uz pletenje za čarape za zimu... Ono što smo mi poprimili od zapada (...) je da svi žurimo za životom, nemamo više vremena da popričamo, ono što se kaže – idemo na kavicu, nema više (...) Uglavnom se sad društveni život svodi na to da je pružena mogućnost da se organiziramo kroz kulturno-umjetnička društva, tu se okupljaju naši mladi, ovi stariji to prate. Mislim da je najljepše kako su se družili naši stari, ovo je sad nametnuta obaveza, ići ću pet dana u školu pa šesti dan još moram na probu da bi u nedjelju nastupao negdje, čini mi se nametnuto, nije ono spontano što je nekad bilo...“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Drukčije je bilo, nekada se znalo okupiti tih ljudi koji su znali svirati, pa onda smo znali, bilo je i fešta, bilo je tih zabava, bilo je, bilo je stvarno onak', čovjek se drukčije osjećao, drukčije je bilo, ali sve u zadnje vrijeme se više ne bave time, jer, nit' se ne organiziraju (...) Ovo, velim, više nemate neke, ne znam kako bih ih nazvao, nekakve

organizacije da se skupljaju. Postoje one grupe, ima tih grupa koje se skupljaju, pa nešto si pojedju i tak, ali velim, bolje bi bilo da je kvalitetnije da se to skupe svi. Drukčije je kada ste s nekim vidite, porazgovarate, da se onak', ali ovak' je sve nekako zatvoreno, mrtvo.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

„Da li je to, jer su vremena takva kakva jesu pa ljudi jedva privređuju za život i za obrok, pa smo se nekako svi zatvorili u svoje kuće, nema više tog druženja kao nekada.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

OPIS POLITIČKOG ŽIVOTA

Osim opisa društvenog i kulturnog života, kroz polustrukturirane intervjue i fokus-grupe ispitani su i uvidi ključnih dionika o političkom životu Roma unutar njihovih zajednica.

TABLICA 80. POLITIČKI ŽIVOT – ŠTO ZNAČI I UKLJUČUJE – PREDSTAVNICI RELEVANTNIH INSTITUCIJA

UČESTALOST ODGOVORA	BROJ KODOVA
AKTIVNI TIJEKOM IZBORA, IZLAZE REDOVITO NA GLASANJE	6
ROMSKI LIDER KOJI INFORMACIJE ZADRŽAVA ZA SEBE, SAMO ON JE POLITIČKI UKLJUČEN	6
POLITIČKI ŽIVOT SE ODVIJA KROZ VRNM	3
UNUTAR NASELJA IMAJU SVOJE VOĐE	3

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija – koji su odgovorili na pitanje o tome što iz njihove perspektive politički život uključuje kada je romska nacionalna manjina u pitanju – smatra da Romi političku participaciju prakticiraju u većoj mjeri nego druge manjine, ali i većinsko stanovništvo, i to kroz veliku izlaznost na izbore:

„(...) Drugo dok su one kampanje i sve to znamo kak' je, kak' ide dok se ono agitira – onda se oni aktiviraju među sobom – znate kak' to onda ide, glasuješ za ovog, glasuješ za onog. Znači samo u tim nekakvim kampanjama, nekakvo međusobno agitiranje, ali ovo drugo u politički život mislim da na našem području nisu.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

„Gledajte, ja to gledam na drugi način. Po zakonu kod nas romska manjina ima pravo na pripadnika u opštinskom vijeću, ne? U susjednoj općini (ime općine izostavljeno) imate, međutim, ja gledam da njih 80 % izlazi na birališta, što je negdje jedno 25 % veći postotak među ostalim dijelovima općine i mislim da su na taj način zainteresirani za politički život i za promijene unutar njihovog naselja i općine.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Predstavnici relevantnih institucija ističu i negativne forme političkog djelovanja, kao trgovanje glasovima, stjecanje osobnih koristi kroz politički rad, manjak konzultacija i savjetovanja sa zajednicom, zadržavanje informacija samo u užem krugu lidera/politički aktivnih Roma:

„Ja moram priznati da su Romi bili u negativnom slučaju politički faktor. S obzirom da postoji određen broj punoljetnih osoba romske populacije na njih se gledalo kao broj glasova i onda se s njima trgovalo, kupovalo najčešće novcem pa bi onda oni to odrađivali. Moram priznati da od 2013. do danas je to najveći uspjeh moj osobni što smo im dokazali da isključivo korektnim radom i poštenjem mogu onda i oni očekivati pošten i odgovoran odnos gradske Uprave prema njima. Da su bili politički poligon, da su bili pojedinci iz romskih populacija koji su iskorištavali Rome za svoju financijsku korist trgujući njihovim glasovima, nažalost jesu. Najveći slučaj nam se desio 2005. godine kada su u romsko naselje se dovezili ljudi i prijetili su, oduzimali su se listići i glasalo se protuzakonito. Što se tiče njihove aktivnosti, to je visok postotak. (...) Moram priznati da su uvijek zanimljivi njihovi izbori za romsko Nacionalno vijeće (ime grada izostavljeno). Tu su oni jako aktivni i uvijek ima konkurencije. Imaju izbor, nije da se nešto dogovore.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija drži da se romski politički život odvija kroz rad u vijećima nacionalnih manjina:

„To se odvija sve kroz Vijeće romske nacionalne manjine. Oni biraju svoje predstavnike. Imate Vijeće RNM-a grada i županije. Na jednoj i na drugoj razini.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

„U Općinskom vijeću je njihov predstavnik, koji je biran, (ime osobe izostavljeno) i koji se uključuje aktivno u problematiku ne samo Roma nego kompletnu problematiku općine. Po meni postoje naznake da bi se moglo i više njih aktivno uključiti. Nakon toga djeluje mjesni odbor, koji ima šest članova. Već dva primjera. Predsjednik je Vijeća Roma, njihovog naselja gospodin (ime osobe izostavljeno), on je kod nas na javnim radovima, on svakodnevno dolazi s idejama da se nešto napravi. Ima pomaka, za razliku od prijašnjih godina.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

Također, dio predstavnika relevantnih institucija ističe da bez obzira na političku uključenost i aktivnost pojedinih predstavnika romske nacionalne manjine, važnija je tradicionalna struktura romskih zajednica prema kojoj Romi imaju svoje lidere bez obzira na političku uključenost:

„S obzirom da je jedan dio njih bio zaposlen po firmama, imali su i vlastite prihode, s obzirom da je njihov ustroj i dalje tradicionalni i na neki način i plemenski; oni imaju unutar svojih naselja ljude koji su ima autoriteti i koji su na neki način vođe.“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„Oni imaju gazde, imaju šefa. To je činjenica isto. Grupa koja se stvorila oko tog gazde ima i bolje kuće i bolje uvjete. (...) Oni su pokušali nešto napraviti i izolirati ove lošije (...)“ (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KRIŽEVAČKO-KOPRIVNIČKE ŽUPANIJE)

Predstavnici romske nacionalne manjine dali su raznolike uvide o političkom životu romske zajednice u njihovim općinama, gradovima i županijama.

TABLICA 81. POLITIČKI ŽIVOT – ŠTO ZNAČI I UKLJUČUJE – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
POLITIKA JE KORISNA I DONOSI DOBROBIT ROMIMA	22
POLITIČKA AKTIVNOST SU IZBORI	7
POLITIKA JE KATASTROFA ZA ROME	5
TRGOVANJE ROMSKIM GLASOVIMA	4
NEDOSTATAK STRUČNIH LJUDI KOJI BI SE UKLJUČILI U POLITIČKI ŽIVOT	4
POLITIČKI ŽIVOT SVEDEN JE NA POJEDINCE, RAD ZASTUPNIKA I STARIJIH ROMSKIH LIDERA U VIJEĆIMA	4
ROMSKI PREDSTAVNICI GLEDAJU SAMO SVOJE INTERESE KAO ŠTO VEĆINA TIH ZASTUPNIKA RADI	3
NE ZNAM	3
ROMI MALO SUDJELUJU U POLITIČKOM ŽIVOTU	1
VIJEĆE NA RAZINI GRADA I NA RAZINI ŽUPANIJE – SAVJETODAVNO TIJELO	1

Najveći broj predstavnika romske nacionalne manjine smatra da je važno participirati u političkom životu jer „politika kroji i sadašnjost i budućnost – kako oni sviraju mi plešemo, a mi Romi smo neuki, onda nas lako mogu pregaziti“ te „bez politike nama ništa, bez političke volje“. Mnogi legitimni predstavnici romske nacionalne manjine s kojima se razgovaralo tijekom kvalitativnog istraživanja vide u političkom djelovanju način da pomognu svom narodu i da riješe neke od mnogobrojnih problema u zajednicama:

„E, to puno znači za romsku zajednicu. Jer Romi su, kako smo ono govorili prije, nepismeni. A u politiku se Romi ubacuju, onda znaju svoja prava, što i gdje se može Romima pružiti. A sve više Roma se uključuje u politiku.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

„Znači mi da sam u toku općenito, prava i znanja o tome što se poduzima za nas. Neke odluke koje donose, da znam da li prave donose ili ih oni izbjegavaju ili da li smo mi negdje u tom dijelu proračuna ili što ja znam, u tom dijelu plana. Što će se nama raditi u našem dijelu ulice ili naselja.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

„Ha gledajte, danas bez politike, ako se Romi ne uključuju u to, ja mislim da s mrtve točke se ne bi pomaknuli. Jer sam ja u uključivanju u politiku, idem za dobrobit Roma. Pa danas-sutra ako ništa drugo imaju solidan život da ipak mogu funkcionirati kao većinski narod.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ KRIŽEVAČKO-KOPRIVNIČKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika romske nacionalne manjine političku participaciju vidi kroz intenzivnije aktivnosti prije samih izbora:

„Mi izbjegavamo politiku... a politika se veže za nas... ovih dana su bili lokalni izbori... i onda se vidi da ljudi zadiru u romska naselja, obećavaju, vidimo da su im potrebni naši glasovi, a onda prođu izbori i onda se politika više ne bavi s nama, onda ostaje na romskim udrugama, na vijećima. Politički je aktivno jako malo, vijeće

je zapravo nepolitička stranka. Postoji i stranka Roma u (ime županije izostavljeno) (...) Gospodin koji je predsjednik stranke je u Engleskoj i znam da se pojavljuju aktivno i pokušavaju animirati ljude kad su izbori. Vijeće je tijelo pri županiji koje samo predlaže promjene koje je potrebno obaviti u romskoj zajednici, mi nemamo ovlasti, izvršnu vlast da kažemo mi ćemo sutra napraviti kanalizaciju. U svakom slučaju politika se sve više bavi Romima, mi želimo izbjeći... Imali smo neke nezavisne romske liste koje su željele ići na izbore, ne uzet vlast, nego biti sudionik toga što se radi i da kroz svoje znanje damo doprinos da se neke stvari bolje rješavaju za romsku zajednicu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Međutim, jedan dio romskih predstavnika smatra da je političko uključivanje Roma negativna pojava i da povećana politička participacija romske nacionalne manjine nije doprinijela boljitku same zajednice:

„Politika, za nas, je ubijstva. Za Rome je politika ubijstvo. Zašto? Stvara se velika mržnja između. Sad su svi kao neki političari, a nemaju blage veze. Iskorištavaju se Romi u političke svrhe. Stavljaju ih se na liste i tako dalje, i tako dalje, a nemaju pojma da trebaju raditi nešto, da trebaju brinuti o svom narodu. Bitno da su na listi i gotovo, završena priča. Da li će on dobiti gajbu piva, ne, to ne znam. Da li će dobiti 1 000 kuna u godini dana, ne, ni to ne znam, ali je on u politici i onda huškanje jednih protiv drugih, to je grozno, to je grozno. Politika nije za nas, koji nismo akademski obrazovani. Za politiku treba političar znat bit, treba poznavati dokumenat. Naši Romi, 99 % u cijeloj Hrvatskoj ne znaju da postoje četiri strateška dokumenta, da ne pričam. Znači, o i 1 % znaju koji sve dokumenti postoje u Hrvatskoj. I tako, sad svaka šuša ovdje (ime općine izostavljeno) imate tri romske udruge. Selo od, ja ne znam, jel' ima 1000 stanovnika, eto, tri romske udruge. Šta će raditi, ništa.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Politika je cijeli život i bez politike možda ne bi mogli. Politika je gora od kocke i od droge. Od droge češ se odviknuti, od kocke isto tako, ali od politike nećeš.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEDIMURSKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika romske nacionalne manjine prepoznaje potrebu za većim znanjima i vještinama onih koji su se uključili u politički život:

„Imamo vijeće na razini grada i na razini županije koje funkcioniraju kao savjetodavno tijelo. Ako bi imali neke veće apetite, onda bi za to ipak morali stvoriti stručni kadar.“

Kao i predstavnici relevantnih institucija, tako i predstavnici romske nacionalne manjine upozoravaju na negativne pojave koje se događaju u političkom životu:

„Ovdje su ljudi politički aktivni, ali gledaju u svoj džep iskreno, kako budu došli do nekakvog novca da to iskoriste i to je meni bezveze.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

„Postoje neki ljudi koji zastupaju romsku nacionalnu manjinu. Koliko su oni aktivni

u donošenju nekakvih gradskih odluka ili županijskih, mislim da su oni tamo samo na neki način pro forme, da ne donose i ne zahtijevaju ništa, da gledaju samo svoje interese, a ne interes onog koga zastupaju, da jednostavno gledaju kao svoj interes, kao što većina tih zastupnika radi – gledaju svoj interes.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE

MANJINE IZ BIJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

4.6.5

Zaključci i rasprava

U Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma Opći cilj 1 poglavlja Uključivanje u društveni i kulturni život jest „osnažiti pripadnike romske nacionalne manjine za sudjelovanje u društvenom, kulturnom i javnom životu, radi smanjivanja jaza između pripadnika romske nacionalne manjine u odnosu na ostalo stanovništvo“.²⁵⁵ Specifični cilj 1 definiran je: „postići pozitivnu percepciju romske kulture i identiteta unutar romske nacionalne manjine, unutar većinske populacije te društva u cjelini.“²⁵⁶ Kako predmetnim istraživanjem nije bila obuhvaćena većinska populacija te se ne može utvrditi postojeća percepcija većinskog naroda u odnosu na Rome, zanimalo nas je kako Romi definiraju svoj kulturni identitet te koliko su romska kultura, jezik i običaji prema njihovu mišljenju važni, ali i prisutni unutar romske, ali i šire zajednice.

Što se tiče samopercepcije o tome koje su odrednice kulturnog identiteta Romima važne te da su po njima prepoznati, Romi u Hrvatskoj istaknuli su da je to romski jezik (34,7 %), nakon toga izrazito im je važna tradicionalna romska glazba kao ključan element romske kulture i običaja po kojemu bi htjeli biti prepoznati u Hrvatskoj. Kao treći najvažniji element istaknuti su tradicionalni romski plesovi koje je izdvojilo 15,5 % pripadnika romske nacionalne manjine.²⁵⁷ Romska nacionalna manjina Svjetski dan Roma prepoznaje kao značajan dan kada postoji prilika unutar svoje, ali i šire zajednice, predstaviti specifičnosti romske kulture, folklor, glazbe i običaja te se na većini lokaliteta taj dan slavi i ulažu se dodatni naponi kako bi u tome sudjelovao i većinski narod. Međutim, prakse su različite – od javnih događaja u kojima svi sudjeluju – i Romi i većinski narod – i koji se događaju javno, na centralnim trgovima ili primjerenim prostorima za takav tip obilježavanja, do lokaliteta gdje općine ni druge relevantne institucije ne participiraju kako u organizacijskom, tako ni u financijskom smislu te javna (ali i unutar romske zajednice) proslava Svjetskog dana Roma izostaje. Tu je potreban daljnji rad na vertikalnom povezivanju između jedinica lokalne samouprave i nacionalnih institucija (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) kako bi se ciljevi i mjere, posebno kod uključivanja Roma u društveni i kulturni život na samim lokalitetima, djelotvornije provodili.

²⁵⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.)

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ U isticanju pojedinih elemenata nije utvrđena statistička značajna razlika po dobi, odnosno između dobi skupina (16 – 30, 31 – 65 i 66 i više). Da bi taj „prepoznatljiv element“ trebalo biti nešto drugo, nešto što nije navedeno među ponuđenim odgovorima, istaknulo je 7,0 % ispitanih. Kao nešto drugo ispitanici su, između ostalog, navodili sljedeće: cjelokupna tradicija; da smo ljudi kao drugi; da smo pozitivni; dobri prijateljski ljudi; filmovi; izgled; dobro ponašanje; vjera; obrazovanje; poštenje; postignuća; složne obitelji; stil oblačenja; otvorenost; sve; radišnost; romska duša, itd.

Važan indikator za ostvarenje specifičnog cilja 1 ovoga područja jest na koji način mediji izvještavaju o kulturnom i društvenom životu romske nacionalne manjine. Prema rezultatima istraživanja, više od trećine Roma (38,7 %) smatra kako mediji svakodnevicu Roma u Hrvatskoj ne opisuju (uopće i većinom) objektivno. Da mediji dobro rade svoj posao u opisivanju Roma navelo je ukupno 19,3 % ispitanih pripadnika romske nacionalne manjine, a podjednake ocjene medijima su dali muškarci i žene. Kao najčešće teme (47,0 %) koje se u medijima koriste u svrhu prikazivanja romske zajednice ispitanici su istaknuli teme iz područja kulture, primjerice obilježavanje Svjetskog dana Roma, Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve genocida u 2. svjetskom ratu – Samudaripen. Druga najzastupljenija tema (46,2 %) koju su ispitanici istaknuli jest ona iz područja crne kronike gdje su Romi prikazani kao počinitelji prekršajnih i/ili kaznenih djela. Četvrtina Roma navela je kako su u pitanju teme iz unutrašnje politike, primjerice djelovanje romskog saborskog zastupnika.

Iz tih podataka razvidno je da mediji prema većinskom stanovništvu ne komuniciraju dobro odrednice romskog društvenog i kulturnog života koje sami Romi smatraju važnima, dok s druge strane podatak da najveći broj Roma smatra kako mediji najviše prate upravo teme iz područja kulture (proslava Svjetskog dana Roma i obilježavanje genocida nad Romima u 2. svjetskom ratu – Samudaripen, 2. kolovoza svake godine) pozitivan je indikator za postizanje cilja 1.

Također, mnoge romske zajednice nemaju društveni dom gdje bi se okupljali te na taj način unaprijedili svoj društveni i kulturni život. Iako je u NSUR-u eksplicitno navedeno da će se Društveni dom u Gradu Zagrebu sagraditi još 2012. kada je nacionalna strategija i donesena, to se nije dogodilo do završetka rada na ovom istraživanju (lipanj 2018. godine).

Prema NSUR-u, specifični je cilj 2 „podići razinu uključenosti romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na žene, u javni i politički život lokalne zajednice“.²⁵⁸ Za taj specifičan cilj u NSUR-u su postavljeni sljedeći indikatori: 1) broj pripadnika RNM-a uključenih u radna, savjetodavna i druga tijela JLP(R)S-a, desegregirano po rodnoj pripadnosti; 2) broj lokalnih inicijativa koje teže uključivanju romske zajednice u procese odlučivanja na lokalnoj razini o pitanjima koja su relevantna za njihov svakodnevni život; 3) broj romskih inicijativa prema JLP(R)S-a i njihova uspješnost u postizanju definiranih ciljeva.

Prema rezultatima istraživanja na pitanje jesu li ikada osobno bili uključeni u rad bilo kojeg radnog, savjetodavnog ili drugog tijela jedinice lokalne samouprave vezan uz neko romsko pitanje, od 776 ispitanih Roma njih 90,7 % navelo je kako nisu bili uključeni u rad takvih tijela. Samo 8,8 % ih je istaknulo da su bili uključeni u rad takvih tijela. Kada je riječ o raspodjeli prema spolu, utvrđena je statistički značajna razlika. Naime, muškarci (12,9 %) su više nego žene (5,0 %) uključeni u rad takvih tijela. Kada se u razmatranje uzmu ispitanici različitih dobnih skupina, uočava se značajna razlika između mlađih i starijih ispitanika

²⁵⁸ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

ka. Tako su oni u dobi od 41 do 60 godina i iznad 61 godine češće uključeni u rad bilo kojeg radnog, savjetodavnog ili drugog tijela jedinice lokalne samouprave vezanog uz neko romsko pitanje nego što su to oni u dobi od 19 do 25 i/ili oni u dobi od 26 do 40 godina.²⁵⁹

Na pitanje je li neki predstavnik romske nacionalne manjine ikad od njih tražio mišljenje o tome kako riješiti neki konkretan problem vezan za svakodnevni život (npr. u vezi kanalizacije, predškolskog odgoja, vrtića, zapošljavanja Roma i sl.), 20,1 % Roma odgovorilo je potvrdno. Većina njih, odnosno 78,9 %, navela je kako to nikada nije bio slučaj. I ovdje valja naglasiti kako postoji statistički značajna povezanost spola i traženja za mišljenje predstavnika romske nacionalne manjine o tome kako riješiti neki konkretan problem vezan za svakodnevni život. Naime, za mišljenje su češće pitani muškarci (25 %) nego žene (15 %).

Kada je riječ o uvažavanju ili provedbi prijedloga za rješenje nekih konkretnih problema vezanih za svakodnevni život Roma, od njih 153 koji su ranije naveli kako su bili pitani za mišljenje, više je od polovine (56,2 %) navelo kako je njihov prijedlog bio uvažan, ostvaren ili proveden u praksu te nije utvrđena razlika po spolu. Gotovo u jednakoj mjeri bili su uvaženi i prijedlozi muškaraca i prijedlozi žena. Njih 59 (38,6 %) navelo je kako prijedlozi nisu bili uvaženi, osam (5,2 %) ih je navelo kako ne znaju jesu li prijedlozi provedeni u praksi.

Prema odgovorima iz intervjua, romske inicijative prema lokalnoj samoupravi odvijaju se u onim županijama, gradovima i općinama gdje Romi imaju svoje predstavnike u Vijećima romske nacionalne manjine. Negdje se suradnja obostrano ocjenjuje kao konstruktivna i partnerska (Slavonski Brod), dok u nekim manjim sredinama ta suradnja u potpunosti izostaje (Kotoriba, Goričan, Dugo Selo) ili je čak konfliktna (primjerice Pribislavec). Međutim, kako su vijeća samo savjetodavna tijela, u nekim sredinama te inicijative nisu financijski popraćene zbog ograničenih, često malih i nedostatnih budžeta (najčešće općina) da financiraju neke veće potrebe (poput legalizacije kuća, uvođenja kanalizacije, subvencioniranje priključaka za vodu i struju, subvencioniranje stanovanja itd.) te je nužna koordinacija i suradnja s nacionalnim tijelima i tu postoji prostor za unapređenje implementacije lokalnih romskih inicijativa.

Prema NSUR-u za ovo poglavlje specifični je cilj 3 „ojačati kapacitete udruga i ostalih oblika udruživanja pripadnika romske nacionalne manjine, s posebnim naglaskom na osnaživanje udruga i ostalih oblika udruživanja koje vode Romkinje, za zagovaranje i rješavanje problema u romskoj i široj zajednici“.²⁶⁰

Prema rezultatima istraživanja, tri četvrtine pripadnika romske nacionalne manjine (74,9 %) nisu članovi udruga. Ukupno 352 ili 11,1 % potvrdilo je da su članovi udruge Roma, a tek 1,2 % Roma u članstvu je nekih drugih udruga. Ukupno 386 onih koji su odgovorili da su članovi

²⁵⁹ I u ovoj analizi po dobi isključeni su ispitanici do 18 godina.

²⁶⁰ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

udruge Roma ili neke druge udruge, od čega je 213 muškaraca i 173 žene, upitano je čime se udruge bavi. U najvećem broju slučajeva riječ je o aktivnostima iz područja promocije romske kulture i folkloru, potom o obrazovanju. U trećini slučajeva riječ je o drugama koje se, između ostalog, bave i pitanjima mladih (35,5 %), zapošljavanjem (33,4 %), integracijom Roma (33,2 %) te pitanjem socijalne skrbi i socijalnih prava (31,9 %).

U definiciji specifičnog cilja 3 navedeno je da će mjere uključiti i organiziranje edukativnih programa za predstavnike romskih udruga o rukovođenju, o osnivanju i upravljanju udrugama, kreiranju i provedbi projekata, zagovaranju, financijskom upravljanju i o sustavnom povezivanju udruga Roma i predstavnika područja naseljenih Romima i organiziranje edukacija i izgradnje kapaciteta romskih ToT edukatora o svim aspektima upravljanja udrugama i provedbi projekata.²⁶¹ Prema iskazima iz intervjua, dizajn tih mjera u skladu je s potrebama, međutim ne čini se da je provedba tijekom šest godina od donošenja NSUR-a doprinijela podizanju kapaciteta romskih udruga za upravljanje, rukovođenje, zagovaranje. Naime, izjave predstavnika udruga koje se bave romskom populacijom govore tome u prilog.

Međutim, predstavnici relevantnih institucija tvrde da je problem u nerazumijevanju općih pravila rada udruga. Na pitanje je li se u međuvremenu radilo na podizanju njihovih organizacijskih kapaciteta, da bi razumjeli koje su obaveze pravnog subjekta, što je transparentnost financiranja, dobro upravljanje, odgovoreno je da su takve radionice provedene.

Iz prikupljenih iskaza razvidno je da je, dijelom zbog obrazovne strukture romske populacije, a dijelom i zbog tradicionalno utvrđenih liderskih pozicija (uglavnom stariji muškarci), i dalje veliki izazov osnaživanje romskih udruga za transparentno i dobro upravljanje romskim udrugama. Ovdje je moguće uputno preformulirati specifični cilj i umjesto edukacija postojećih romskih udruga za kvalitetnije rukovođenje i upravljanje projektnim ciklusom i financijama osmisliti druge instrumente koji bi doprinijeli većem povlačenju sredstava kako iz lokalnih i nacionalnih izvora, tako i EU fondova. U tom kontekstu moguće je da bi bilo uputno pojedine ciljeve iz NSUR-a operativno programirati tako da sve udruge koje se bave socijalno isključenim skupinama prioritetno trebaju projektne aktivnosti usmjeriti prema Romima kao ciljanoj skupini, gdje bi suradnja s romskim udrugama bila uvjetovana kroz partnerstvo na konkretnom projektu.

---

²⁶¹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

Statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu

Opći cilj Nacionalne strategije u području statusnih rješenja jest „potpuno (100 %) reguliran status u skladu sa zakonskim okvirom (državljanstvo ili stalni boravak) Roma koji imaju čvrstu poveznicu s Republikom Hrvatskom (ili bivšom SRH) do 2020. godine, uz značajnu potporu nadležnih tijela“.²⁶²

Prema poglavlju o statusnim pitanjima u okviru publikacije „Romska svakodnevica u Hrvatskoj: mogućnosti i prepreke za promjenu“, istraživanje provedeno 2011. godine utvrdilo je da „oko 2 % ispitanih nema rodni list, što znači da vjerojatno nisu upisani u matične knjige, oko 5 % njih nema osobnu iskaznicu, što vjerojatno znači da nemaju reguliran status stranca ili državljanstvo, dok vrlo veliki postotak, čak dvije trećine nema važeću putovnicu“. Na osnovu analize kvalitativnog istraživanja, autori Ivan Burić i Dragan Bagić pritom navode da neregulirani pravni status znatno utječe na ostvarivanje prava u područjima obrazovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja i pristupa uslugama te da se Romi koji nemaju reguliran pravni status susreću s tzv. trostrukom deprivacijom, do koje dolazi zbog njihova romskog identiteta, zatim zbog nereguliranog statusa i, na kraju, zbog deprivacije uzrokovane nereguliranim pravnim statusom.

Opći cilj NSUR-a u području suzbijanja diskriminacije jest „smanjiti diskriminaciju romske nacionalne manjine“.²⁶³ Prema Zakonu o suzbijanju diskriminacije, diskriminacija je „stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe iz stavka 1. ovog članka, kao i osobe povezane s njom rodbinskim ili drugim vezama“.²⁶⁴ Lista diskriminacijskih osnova obuhvaća čak 17 diskriminacijskih osnova, među kojima su i rasa, etnička pripadnost i boja kože te nacionalno i socijalno podrijetlo. Dodatno, Zakon definira i široko područje primjene, prema kojem se „zakon primjenjuje na postupanje svih državnih tijela, tijela jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave, pravne osobe s javnim ovlastima te na postupanje svih pravnih i fizičkih osoba, osobito u područjima: rada i radnih uvjeta; mogućnosti obavljanja samostalne ili nesamostalne djelatnosti, uključujući kriterije za odabir i uvjete pri zapošljavanju te napredovanju; pristup svim vrstama profesionalnog usmjeravanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja te prekvalifikacije; obrazovanja,

²⁶² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%2oukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.), str. 116.

²⁶³ *Ibid.*, str. 118.

²⁶⁴ Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12), članak 1.

znanosti i športa; socijalne sigurnosti, uključujući i područje socijalne skrbi, mirovinskog i zdravstvenog osiguranja te osiguranja za slučaj nezaposlenosti; zdravstvene zaštite; pravosuđa i uprave; stanovanja; javnog informiranja i medija; pristupa dobrima i uslugama te pružanju istih; članstva i djelovanja u sindikatima, organizacijama civilnoga društva, političkim strankama ili bilo kojim drugim organizacijama i sudjelovanja u kulturnom i umjetničkom stvaralaštvu“.²⁶⁵

Prema istraživanju koje je među općom populacijom proveo Ured pučke pravobraniteljice 2016. godine u suradnju s agencijom Ipsos, većina ispitanika smatra da diskriminacija na temelju nacionalne pripadnosti ili podrijetla najraširenija.²⁶⁶ Prema tom istraživanju najviše ispitanika iz opće populacije smatra da su Romi grupa koja se najčešće susreće s diskriminacijom u Hrvatskoj.

Diskriminacija kao nejednako postupanje često je rezultat stereotipa i predrasuda te negativnih mišljenja i straha od određenih društvenih skupina. Prema istraživanju koje je 2017. godine provela udruga Centar za mirovne studije u suradnji s agencijom Ipsos, utvrđeno je da četvrtina građana Republike Hrvatske ima neki oblik negativnog stava prema Romima, odnosno doživljava ih kao prijetnju, ugrozu za sigurnost građana Republike Hrvatske i njihovu imovinu (25,3 %), opasnost za Republiku Hrvatsku jer se ne žele prilagoditi većinskoj hrvatskoj kulturi (24,7 %) ili opasnost za Republiku Hrvatsku jer ne vode računa o interesima Hrvatske i njenih građana (39,5 %).²⁶⁷ Istraživanje iz 2013. godine pokazalo je da više od 40 % građana ima negativne stavove o Romima.

U nastavku slijedi prikaz rezultata istraživanja u romskim kućanstvima koji se tiču posjedovanja hrvatskog državljanstva, nereguliranog pravnog statusa, pravnog statusa koji se tiče počinjenja kaznenih djela, iskustava diskriminacije, percepcije diskriminacije i iskustava zločina iz mržnje. Isto tako, u nastavku je izložena i analiza stavova i mišljenja ključnih dionika dobivenih polustrukturiranim intervjuima i fokus-grupama o glavnim problemima s kojima se susreću osobe bez državljanstva i primjerima diskriminacije.

4.7.1

Statusna rješenja

HRVATSKO DRŽAVLJANSTVO ILI BORAVIŠTE U RH

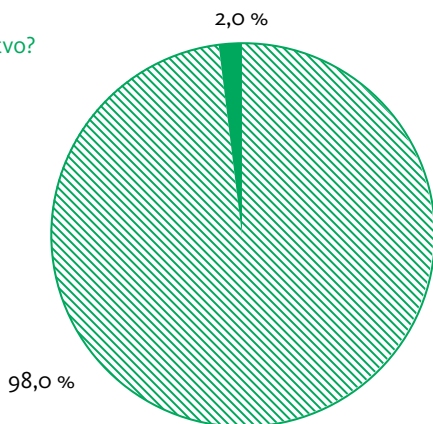
Od 4678 osoba za koliko su istraživanjem prikupljeni podaci, 88 ih nema hrvatsko državljanstvo, od kojih 22 nema prijavljeno boravište u Republici Hrvatskoj. Jedna je osoba navela kako ne zna ima li hrvatsko državljanstvo, a od onih koji nemaju hrvatsko državljanstvo jedna je osoba navela kako ne zna ima li prijavljeno boravište u Republici Hrvatskoj.

²⁶⁵ Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12), članak 8.

²⁶⁶ Ured pučke pravobraniteljice (ur.), *Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije 2016*, Pučki pravobranitelj i Centar za mirovne studije, 2016., <http://ombudsman.hr/attachments/article/1147/Istra%C5%BEivanje%20-%20odiskriminacija%202016.pdf> (23. 5. 2018.).

²⁶⁷ Lalić, S.(ur.), *Istraživački izvještaj – Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj u 2017*, Centar za mirovne studije, 2017, https://www.cms.hr/system/publication/pdf/98/Zastupljenost_i_indikatori_diskriminac_skih_i_ksenofobi_nih_stavova_u_Republici_Hrvatskoj_u_2017.pdf (23. 5. 2018.).

Imate li hrvatsko državljanstvo?

Pored pitanja o državljanstvu i boravištu, ispitanicima je postavljeno i pitanje o različitim nereguliranim pravnim statusima. Utvrđeno je da od 4758 osoba za koje su prikupljeni podaci, jedna je osoba bila bez utvrđenog identiteta, 24 osobe nisu imale nijedno državljanstvo, osam je osoba imalo neregulirani privremeni boravak, šest je osoba ispunjavalo uvjete za stalni boravak, ali ga nisu regulirale, dok ih je 14 ispunjavalo uvjete za stjecanje državljanstva, ali ga nisu regulirale, dvije su osobe navele kako im se status znatno pogoršao administrativnim pogreškama, a 14 je osoba navelo kako nisu u mogućnosti pribaviti putnu ispravu.

TABLICA 82. NEREGULIRANI PRAVNI STATUSI

OSOBA BEZ UTVRĐENOG IDENTITETA	1
BORAVI U RH NEZAKONITO, BEZ REGULACIJE STATUSA PREMA ZAKONU O STRANCIMA	0
NEMA NIJEDNO DRŽAVLJANSTVO	24
NEREGULIRANI PRIVREMENI BORAVAK	8
ISPUNJAVA UVJETE ZA STALNI BORAVAK, ALI GA NIJE REGULIRAO/LA	6
ISPUNJAVA UVJETE ZA STJECANJE DRŽAVLJANSTVA, ALI GA NIJE REGULIRAO/LA	14
STATUS SE ZNATNO POGORŠAO ADMINISTRATIVNIM POGREŠKAMA	2
NIJE U MOGUĆNOSTI PRIBAVITI PUTNU ISPRAVU	14

PRAVNI STATUS – OSUDE ZA KAZNENA I PREKRŠAJNA DJELA TE ZA MALOLJETNIKE

Podaci prikupljeni za 3165 osoba u dobi iznad 14 godina pokazuju da ih je 15,3 % bilo osuđeno za počinjenje prekršajnog djela. Za kazneno djelo osuđeno ih je 6,9 % dok je za 109 maloljetnika izrečena sankcija za počinjenje kaznenog ili prekršajnog djela. U sva tri slučaja statistički je značajno veći broj muškaraca nego žena.

TABLICA 83. OSUDE ZA (MALOLJETNIČKA) KAZNENA I PREKRŠAJNA DJELA

	SPOL		UKUPNO	
	MUŠKI %	ŽENSKI %	N	%
OSUĐEN ZA POČINJENJE KAZNENOG DJELA	11,5 %	2,2 %	217	6,9 %
OSUĐEN ZA POČINJENJE PREKRŠAJNOG DJELA	24,9 %	5,7 %	485	15,3 %
IZREČENA SANKCIJA MALOLJETNIKU ZA POČINJENJE KAZNENOG ILI PREKRŠAJNOG DJELA	5,6 %	1,3 %	109	3,4 %
UKUPNO	100,0 %	100,0 %	3165	100,0 %

4-7.2

Suzbijanje diskriminacije

ISKUSTVO DISKRIMINACIJE U POSLJEDNJIH 12 MJESECI

Govoreći o iskustvima diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine u posljednjih 12 mjeseci, njih 28,2 % smatra da je doživjelo neki oblik diskriminacije, bilo jednom (5,1 %) ili više puta (23,1 %). Od 762 osobe, njih je šest odbilo odgovoriti na postavljeno pitanje, dok je 541 osoba navela kako nije imala takvo iskustvo, odnosno kako zbog neke osobne karakteristike nije bila stavljena u nepovoljan položaj ni od osobe ni od neke organizacije.

TABLICA 84. ISKUSTVA DISKRIMINACIJE

Jeste li vi osobno u posljednjih godinu dana bili diskriminirani, odnosno stavljeni u nepovoljan položaj zbog neke osobne karakteristike, od neke osobe ili organizacije?	N	%
NE	541	71,0 %
DA, JEDNOM	39	5,1 %
DA, VIŠE PUTA	176	23,1 %
ODBIJA ODGOVORITI	6	0,8 %
UKUPNO	762	100,0 %

Iako postoci podataka prikupljenih na uzorku pripadnika romske nacionalne manjine upućuju na nešto veće iskustvo diskriminacije među muškarcima, statistički test pokazuje da povezanost spola i diskriminacije nije statistički značajna, odnosno da u populaciji nema razlike u udjelu muškaraca i žena koji su u posljednjih 12 mjeseci doživjeli neko iskustvo diskriminacije.

TABLICA 85. ISKUSTVA DISKRIMINACIJE PREMA SPOLU

	SPOL				UKUPNO	
	MUŠKARAC		ŽENA		N	%
	N	%	N	%		
NE	245	67,9 %	295	74,9 %	540	71,5 %
DA, JEDNOM	24	6,6 %	15	3,8 %	39	5,2 %
DA, VIŠE PUTA	92	25,5 %	84	21,3 %	176	23,3 %
UKUPNO	361	100,0 %	394	100,0 %	755	100,0 %

Ispitanici koji su na prethodno pitanje, tj. pitanje o iskustvu diskriminacije odgovorili potvrdno, upitani su u kojem su području bili diskriminirani te su od ponuđenih odgovora mogli izabrati više njih. Najveći broj slučajeva diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine utvrđen je na području rada i zapošljavanja – 107 slučajeva, a potom na području socijalne skrbi – 79 slučajeva. Trećina (33,0 %) onih koji su doživjeli neki oblik diskriminacije iskusila je to na području trgovine i drugih uslužnih djelatnosti, a gotovo je jednak udio (31,0 %) onih koji su takva iskustva imali u postupanju policije prema njima. Statistički značajna razlika u iskustvu diskriminacije s obzirom na spol utvrđena je u području rada i zapošljavanja te u području postupanja policije. U oba područja muškarci češće doživljavaju diskriminaciju nego žene. U ostalim područjima nema statistički značajne razlike u iskustvu diskriminacije između muškaraca i žena.

TABLICA 86. PODRUČJE DISKRIMINACIJE

	NE		DA		UKUPNO
	N	%	N	%	N
RAD I ZAPOSŁJAVANJE	113	51,4 %	107	48,6 %	220
SOCIJALNA SKRB	136	63,3 %	79	36,7 %	215
TRGOVINA I DRUGE USLUŽNE DJELATNOSTI	146	67,0 %	72	33,0 %	218
POSTUPANJE POLICIJE	149	69,0 %	67	31,0 %	216
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	163	75,5 %	53	24,5 %	216
OBRAZOVANJE	168	78,1 %	47	21,9 %	215
NEŠTO DRUGO	185	86,0 %	30	14,0 %	215
JAVNA UPRAVA – UPRAVNI POSTUPCI	189	87,9 %	26	12,1 %	215
MEDIJI	189	87,9 %	26	12,1 %	215
PRAVOSUĐE	192	89,3 %	23	10,7 %	215
ČLANSTVO U ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA	200	93,0 %	15	7,0 %	215
IZNAJMLJIVANJE I PRODAJA STANOVA	203	94,4 %	12	5,6 %	215
SUDJELOVANJE U KULTURNOM I UMJETNIČKOM STVARALAŠTVU	206	95,8 %	9	4,2 %	215

Kada je riječ o diskriminaciji u području rada, pitanja su postavljena onim ispitanicima koji su u posljednjih 12 mjeseci negdje radili za novac. Udio takvih u istraživanju bio je 36,3 %, odnosno 273 od ukupno 752 ispitanih. Njih 271 odgovorilo je na pitanje o diskriminaciji pri radu gdje su navodili jesu li osjećali da su stavljeni u nepovoljniji položaj od ostalih zaposlenika i ako jesu, zašto misle da se to događalo. Gotovo četvrtina ispitanih (24,0 %) navela je kako je bila diskriminirana pri radu, a najviše njih smatra da je diskriminirana upravo zbog činjenice da je Rom, odnosno Romkinja. Jedna je osoba odbila odgovoriti na pitanje dok su četiri osobe navele da ne znaju jesu li doživjele iskustvo diskriminacije pri radu. Gledajući ukupno, muškarci statistički značajno češće nego žene rade za novac, no nema razlike u osjećaju diskriminiranosti prilikom obavljanja posla zato što su Romi, tj. Romkinje.

TABLICA 87. DISKRIMINACIJA PRI RADU

Jeste li se u tom periodu (posljednjih 12 mjeseci) ikad osjećali diskriminirano dok ste radili, odnosno jeste li osjećali da vas se stavlja u nepovoljniji položaj od ostalih zaposlenika? Ako da, što mislite na temelju čega su vas diskriminirali?	UKUPNO	
	N	%
NE	201	74,2 %
DA, ZATO ŠTO SAM ROM/ROMKINJA	55	20,3 %
DA, NA TEMELJU MOJEG SPOLA	3	1,1 %
DA, NA TEMELJU MOJE DOBI	1	0,4 %
DA, NA TEMELJU NEČEĀ DRUGOG	6	2,2 %
ODBIJA ODGOVORITI	1	0,4 %
NE ZNA	4	1,5 %
UKUPNO	271	100,0 %

Na pitanje o diskriminaciji pri traženju posla odgovarali su samo oni ispitanici koji su izjavili da su u posljednjih 12 mjeseci aktivno tražili posao. Riječ je o njih 43,8 % od ukupnog uzorka. Od 337 ispitanika koji su odgovarali na ovo pitanje, više od polovine, ukupno 188, navelo je kako su osjećali da ih se stavlja u nepovoljniji položaj od ostalih kandidata za posao, a od toga je njih 80,3 % navelo kako su to osjećali upravo zbog činjenice što su Romi. Muškarci statistički značajno više traže posao (59 %) nego žene (30 %), ali i u većem postotku imaju percepciju da su doživjeli diskriminaciju prilikom traženja posla nego žene.

TABLICA 88. DISKRIMINACIJA PRI TRAŽENJU POSLA

Jeste li se u tom periodu (posljednjih 12 mjeseci) ikad osjećali diskriminirano dok ste tražili posao, odnosno jeste li osjećali da vas se stavlja u nepovoljniji položaj od ostalih kandidata za posao? Ako da, što mislite na temelju čega su vas diskriminirali?	UKUPNO	
	N	%
NE	149	44,2 %
DA, ZATO ŠTO SAM ROM/ROMKINJA	151	44,8 %
DA, NA TEMELJU MOJEG SPOLA	4	1,2 %
DA, NA TEMELJU MOJE DOBI	19	5,6 %
DA, NA TEMELJU NEČEĀ DRUGOG	14	4,2 %

PERCEPCIJA DISKRIMINACIJE ROMA U POSLJEDNJE ČETIRI GODINE

Osim osobnog iskustva diskriminacije, nastojala se provjeriti i percepcija diskriminacije pripadnika romske nacionalne manjine u posljednje četiri godine u različitim područjima. U većini područja Romi su istaknuli kako je diskriminacija ostala na istoj razini, a vrlo je velik i udio onih koji nisu znali odgovoriti na pitanje je li se diskriminacija u navedenim područjima smanjila, ostala ista ili pak povećala. Ovdje treba istaknuti kako je više od četvrtine ispitanih (26,0 %) navelo da se u području rada i radnih uvjeta diskriminacija u posljednje četiri godine povećala, a više od petine (21,5 %) ih je istaknulo kako se i u području postupanja policije diskriminacija u posljednje četiri godine povećala.

TABLICA 89. PERCEPCIJA DISKRIMINACIJE ROMA U POSLJEDNJE ČETIRI GODINE PO PODRUČJIMA

Smatrate li da se u posljednje 4 godine diskriminacija Roma, odnosno stavljanje Roma u nepovoljniji položaj u odnosu na druge ljude u istoj situaciji, u svakom od navedenih područja smanjila, ostala ista ili povećala u odnosu na vrijeme prije četiri godine?

	SMANJILA	OSTALA JEDNAKA	POVEĆALA	ODBIJA ODGOVORITI	NE ZNA	UKUPNO	
RAD I RADNI UVJETI	18,4 %	39,3 %	26,0 %	0,0 %	16,3 %	761	100 %
OBRAZOVANJE, ZNANOST I SPORT	19,2 %	39,6 %	20,2 %	0,0 %	21,0 %	762	100 %
SOCIJALNA SIGURNOST, UKLJUČUJUĆI I PODRUČJE SOCIJALNE SKRBI, MIROVINSKOG I ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA TE OSIGURANJA ZA SLUČAJ NEZAPOSLENOSTI	13,9 %	45,4 %	18,4 %	0,0 %	22,3 %	762	100 %
ZDRAVSTVENA ZAŠTITA	17,2 %	46,4 %	15,2 %	0,3 %	20,9 %	761	100 %
PRAVOSUĐE	12,6 %	42,3 %	10,5 %	0,3 %	34,4 %	762	100 %
JAVNA UPRAVA – UPRAVNI POSTUPCI	11,1 %	41,0 %	10,0 %	0,1 %	37,7 %	758	100 %
IZNAJMLJIVANJE I PRODAJA STANOVA	14,4 %	32,9 %	13,1 %	0,1 %	39,4 %	756	100 %
MEDIJI	12,1 %	40,2 %	16,4 %	0,0 %	31,3 %	758	100 %
TRGOVINA I DRUGE USLUŽNE DJELATNOSTI	14,8 %	42,7 %	14,9 %	0,0 %	27,6 %	757	100 %
ČLANSTVO U ORGANIZACIJAMA CIVILNOG DRUŠTVA	11,7 %	37,1 %	8,6 %	1,5 %	41,1 %	754	100 %
SUDJELOVANJE U KULTURNOM I UMJETNIČKOM STVARALAŠTVU	13,9 %	34,1 %	8,9 %	1,7 %	41,4 %	756	100 %
POSTUPANJE POLICIJE	14,4 %	39,2 %	21,5 %	0,3 %	24,7 %	750	100 %
NEŠTO DRUGO	14,8 %	29,6 %	11,1 %	7,4 %	37,0 %	27	100 %

Na otvoreno pitanje „Kome smatrate da se treba prvo obratiti ako je netko diskriminiran zato što je Rom?“ ispitanici su navodili različite osobe i institucije,²⁶⁸ a najčešće su naveli policiju, odnosno Ministarstvo unutarnjih poslova, a vrlo velik broj njih naveo je kako ne znaju kome se treba obratiti u takvim slučajevima. Zanimljivo je da je treći najučestaliji odgovor da se nikome ne trebaju javiti, odnosno da to trebaju riješiti sami.

²⁶⁸ U tablici su prikazani oni odgovori koje su ispitanici naveli barem dvaput.

TABLICA 90. KOME SE OBRATITI U SLUČAJU DISKRIMINACIJE

KATEGORIJE	N
POLICIJI, MUP-U	272
NE ZNA	237
NIKOME, TREBA RIJEŠITI SAM	37
PREDSTAVNICIMA ROMA	30
CENTRU ZA SOCIJALNU SKRB ILI SOCIJALNIM RADNICIMA	23
MEDIJIMA	17
UDRUGAMA	17
OBITELJI, MUŽU, RODITELJIMA, MAMI, TATI	14
URED ZA LJUDSKA PRAVA I PRAVA NACIONALNIH MANJINA	14
NEMA SE KOME OBRATITI	11
VIJEĆU ROMA	9
SABORSKOM ZASTUPNIKU KAJTAZIJU	8
PUČKOM PRAVOBRANITELJU/ICI	7
NADLEŽNIM OSOBAMA	6
PREDSJEDNIKU VIJEĆA ROMSKE NACIONALNE MANJINE	4
BOGU	3
GLAVNOM, LOKALNOM LIDERU	3
PREDSJEDNICI GRABAR KITAROVIĆ	3
GRADONAČELNIKU	2

ISKUSTVO ZLOČINA IZ MRŽNJE

Članak 87. stavak 21. navodi da je „zločin iz mržnje kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja, ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otegotna okolnost ako tim zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje“.²⁶⁹

Iskustvo zločina iz mržnje imalo je 16,9 % Roma, a postoji i statistički značajna povezanost spola i iskustva zločina iz mržnje. Naime, više je muškaraca (24,0 %) nego žena (10,5 %) doživjelo da ih je netko fizički napao samo zato što su Romi/Romkinje.

²⁶⁹ Kazneni zakon, NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17.

lako postoji teza da je broj prijavljenih zločina počinjenih iz mržnje manji od stvarnog te da se slučajevi zločina iz mržnje rjeđe kao takvi i evidentiraju od pravosudnih institucija, statistika tih institucija ipak može biti indikativna. Podaci MUP-a, koji uz DORH i Ministarstvo pravosuđa prikuplja ove podatke, pokazuju da je od 25 evidentiranih slučajeva zločina iz mržnje (uključujući i kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju iz članka 325. Kaznenog zakona) u 2017. godini, četiri bilo počinjeno zbog mržnje prema Romima.²⁷⁰

TABLICA 91. ISKUSTVO ZLOČINA IZ MRŽNJE

Jeste li ikada doživjeli da vas je netko fizički napao samo zato što ste Rom/Romkinja?	N	%
NE	637	82,8 %
DA	130	16,9 %
NE ZNA	2	0,3 %
UKUPNO	769	100,0 %

Onima koji su odgovorili da su doživjeli zločin iz mržnje u obliku fizičkog nasilja (N = 130) postavljeno je i pitanje je li u toj situaciji intervenirala policija. Njih 74 (56,9 %) navelo je da nije, a 56 (43,1 %) ih je navelo da je policija intervenirala u situacijama kada su bili fizički napadnuti samo zato što su Romi. Ispitanicima koji su odgovorili da su doživjeli zločin iz mržnje u obliku fizičkog nasilja i da je u toj situaciji intervenirala policija (N = 56), nadalje je postavljeno pitanje o tome je li policija prepoznala da se taj napad dogodio samo zato što je riječ o pripadniku/ici romske nacionalne manjine i je li ih zaštitila kao žrtve. Identičan je broj onih koji su odgovorili kako je policija prepoznala da je riječ o zločinu iz mržnje i da ih je s obzirom na to zaštitila, kao i onih koji su rekli da to nije slučaj. Od 54 ispitanika 26 je dalo potvrđan, a 26 negativan odgovor dok ih dvoje nije znalo odgovoriti na pitanje.

PERCEPCIJA POJAVNOSTI I PREPOZNAVANJA ZLOČINA IZ MRŽNJE PREMA ROMIMA DANAS U ODNOSU NA PRIJE ČETIRI GODINE

Na pitanje koliko danas ima fizičkog i drugih oblika nasilja prema Romima samo zato što su Romi u odnosu na vrijeme prije četiri godine, najveći broj ispitanih – 267 ili 34,4 % – odgovorilo je kako je riječ o manjoj pojavnosti nasilja. Četvrtina (25,5 %) ih je navela kako je riječ o većem obimu nasilja u odnosu na vrijeme prije četiri godine dok, a tek neznatno više (26,4 %) ih je reklo kako je riječ o jednakoj pojavnosti nasilja kao prije. Nije zanemariv ni udio onih koji nisu znali procijeniti mjeru nasilja u odnosu na vrijeme prije četiri godine. Takvih je, naime, 107 od ukupno 777 ispitanih pripadnika romske nacionalne manjine.

²⁷⁰ Ured pučke pravobraniteljice, *Izvjешće pučke pravobraniteljice za 2017. godinu*, 2018, <http://ombudsman.hr/hr/izvjescja-2017/izvjescje-pp-2017/send/82-izvjescja-2017/1126-izvjescje-pucke-pravobraniteljice-za-2017-godinu> (23. 5. 2018.).

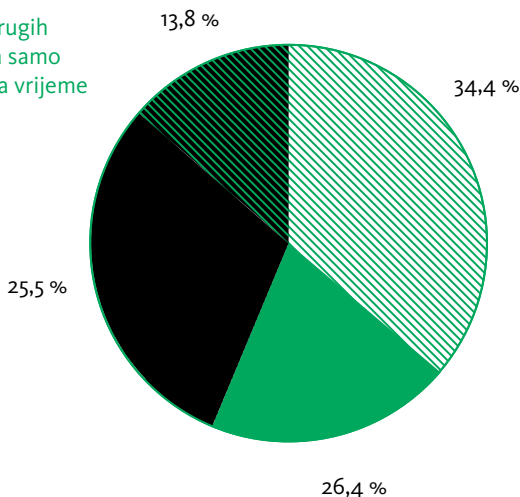
Koliko danas ima fizičkog i drugih oblika nasilja prema Romima samo zato što su Romi u odnosu na vrijeme prije četiri godine?

MANJE NEGO PRIJE

JEDNAKO KAO PRIJE

VIŠE NEGO PRIJE

NE ZNA

Kada je riječ o djelovanju policije, odnosno prepoznavanju zločina iz mržnje i zaštiti Roma kao žrtava takvog nasilja, 37,0 % ispitanih navelo je kako je stanje jednako kao i prije četiri godine. Da je situacija nešto ili mnogo bolja odgovorilo je ukupno 18,9 % ispitanika. Situaciju su nešto ili pak puno lošijom ocijenila ukupno 162 ispitanika ili njih 20,9 %.

TABLICA 92. PREPOZNAVANJE ZLOČINA IZ MRŽNJE PREMA ROMIMA U POSLJEDNJE ČETIRI GODINE

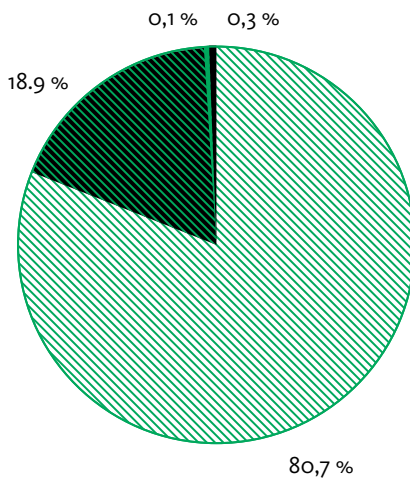
Kakvo je djelovanje policije danas u odnosu na vrijeme prije četiri godine u prepoznavanju takvog nasilja kao zločina iz mržnje i zaštite Roma kao žrtava takvog nasilja?

	N	%
MNOGO LOŠIJE NEGO PRIJE ČETIRI GODINE	98	12,6 %
NEŠTO LOŠIJE NEGO PRIJE ČETIRI GODINE	64	8,3 %
JEDNAKO KAO PRIJE ČETIRI GODINE	287	37,0 %
NEŠTO BOLJE NEGO PRIJE ČETIRI GODINE	140	18,1 %
MNOGO BOLJE NEGO PRIJE ČETIRI GODINE	84	10,8 %
ODBIJA ODGOVORITI	3	0,4 %
NE ZNA	99	12,8 %
UKUPNO	775	100,0 %

ISKUSTVO NASILJA OD POLICIJSKIH DJELATNIKA

Iskustvo nasilja od policijskih djelatnika imalo je 18,9 % od ukupno 779 Roma obuhvaćenih tim pitanjem. Nadalje, utvrđena je i statistički značajna povezanost spola i iskustva nasilja od policijskih djelatnika. Naime, više je muškaraca (28 %) nego žena (10 %) imalo takva iskustva.

Jeste li vi osobno ikad doživjeli da je neki djelatnik policije prema vama bio fizički nasilan?

4.7.3

Mišljenja ključnih dionika o potrebama romskog stanovništva i preprekama za uključivanje Roma u području statusnih rješenja i suzbijanja diskriminacije

PROBLEMI OSOBA BEZ DRŽAVLJANSTVA RH

Provedbom polustrukturiranih intervjua prikupljena su mišljenja predstavnika romske nacionalne manjine o problemima osoba koje nemaju državljanstvo Republike Hrvatske.

TABLICA 93. PROBLEMI OSOBA BEZ DRŽAVLJANSTVA – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
NEMAJU GRAĐANSKA PRAVA KOJA PROIZLAZE IZ DRŽAVLJANSTVA (PRAVO NA SOCIJALNA DAVANJA, PRAVO NA ZAPOSŁJAVANJE, PRAVO NA ZDRAVSTVENO OSIGURANJE, PRAVO NA OBRAZOVANJE, STANOVANJE)	11
NE MOGU DOĆI DO SVOJE DOKUMENTACIJE U DRUGIM DRŽAVAMA	10
NEPLAĆANJE ZDRAVSTVENOG OSIGURANJA KOD PRIVREMENOG BORAVKA SPREĆAVA DOBIVANJE STALNOG BORAVKA	6
NISU SE PRIJAVILI NA VRIJEME	4
FINANCIJSKI PROBLEMI – NE MOGU PLATITI DOKUMENTE, PUTOVANJE U MATIČNU ZEMLJU	3
DUGO ČEKANJE NA RJEŠAVANJE DRŽAVLJANSTVA	3

Kao najozbiljniji problem osoba bez državljanstva, predstavnici romske nacionalne manjine navode probleme nemogućnosti ostvarivanja niza prava koja proizlaze iz statusa državljanina jedne zemlje:

„Čim nemaš državljanstvo, nemaš pravo na zaštitu zdravlja, socijalnu zaštitu, na zapošljavanje, obrazovanje... Na svim tim segmentima nemaš pravo ako nemaš državljanstvo. Ja bih stavio da je to prvi problem Roma u RH, državljanstvo, a ne obrazovanje.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

Također, prema navodima predstavnika romske nacionalne manjine, još uvijek postoje Romi koji imaju poteškoće prilikom dokazivanja državljanjskog statusa, a očito se radi o populaciji koja ne posjeduje identifikacijske isprave, a u Hrvatsku su došli iz drugih jugoslavenskih republika. Navedene osobe, kao što je to naznačeno u uvodu ovog poglavlja, uglavnom nisu upisivane u knjige hrvatskih državljana, što je za neke ostao nerješiv problem do danas.

„Pa znate šta, kako se mijenja zakon, mijenjaju se uvjeti, tako da uvijek nešto novo izlazi, to je ono vrtinja u začaranom krugu. Prvo nisu imali suradnju sa zemljama, odnosno sa Srbijom, onda kasnije nije moglo pribavljanje papirologije, kasnije je bio uvjet pet godina da dobije trajno, a nakon trajnog državljanstvo, to moraš sačekati pet godina. Nakon toga se promijenio zakon i sad treba biti osam godina i moraš pribaviti putovnice – znači moraš osobno otići, jer biometrijsku putovnicu moraš sam otići... Onda u Hrvatskoj, posebno u Zagrebu u srpskoj ambasadi ne izdaju se putovnice i tu je taj problem nastao dosta dugo jer ni kosovski ne izdaju putovnice. Znači tu je taj problem – ti moraš sam otići dolje, npr. u Srbiju, ali uvjet je u Srbiji da moraš imati mjesto prebivališta. To je taj problem – vrtimo se već 15 godina i više u začaranom krugu; oni su došli tu '99-e, znači tu su 18 godina, neki su došli tu prije rata i dan-danas nemaju uređenu papirologiju.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

„Sa voditeljicom za strance, svako toliko, taj kad su u pitanju ono zovu mene pa idem ja, pa nekako nađemo neko rješenje. Evo nedavno smo imali par tih radionica sa IPC-om, gdje su imali jedan projekt za pribavljanje dokumenata iz države odakle dolaze tako da smo imali nekoliko radionica pa radimo na tome da, da se to smanji, da to riješimo. Ali to ide jako sporo. Zato što je teško doći do tih dokumenata iz na primjer, pogotovo sa Kosova koji su rođeni, jer dokumenti većinom njih koji su na primjer iz Kosovske Mitrovice, dokumenti nisu tamo, dokumenti su raštrkani po cijeloj Srbiji zato što, ovaj, za vreme rata su trebali sve te dokumente taj prebaciti u drugim tim gradovima, na primjer za Kosovsku Mitrovicu dokumenti se nalazu u Kraljevu. Za Prištinu je u Kruševcu. Tako da to su to sve problemi...“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ ISTARSKÉ ŽUPANIJE)

Treća grupa problema koja se pojavljuje kod onih Roma/Romkinja koji nemaju državljanstvo jest plaćanje zdravstvenog osiguranja kao preduvjet stalnog boravka, a onda i državljanstva:

„Prvo bi trebalo riješiti što je normalno u nekim zemljama, da se ne traži da čovjek koji ne radi, koji hoće da se ženi, službeno se vjenčao s osobom, da se mora brinuti za nju zdravstveno, jer nemoguće, ona nema nikakva prava, nema prava raditi, nema ništa. Trebalo bi se moći osigurati preko bračnog partnera. Te cure koje dođu imaju privremeni boravak, ima ih 11. Ali nemaju nikakva prava. Imaju prava koja koristimo,

iako to nije dobro, ali koriste pravo da kad ostane u drugom stanju, može se poroditi u bolnici. Ali to bi bolje trebalo srediti, pogotovo to oko socijalne skrbi. Muž bi svaki mjesec trebao plaćati 400 i nešto kuna zdravstveno osiguranje što je nemoguće, a on prima 400 kuna mjesečno socijalne pomoći.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Imamo tu ljude koji da bi uopće dobili status državljanina moraju plaćati zdravstveno osiguranje, a imali smo i putovanje u matičnu zemlju koje košta.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Isto tako, neki predstavnici romske nacionalne manjine smatraju da je procedura dobivanja državljanstva preduga:

„Ma jer stalno mijenjaju...Prije pet godina je vrijedilo, čekajući državljanstvo pet godina, a sada su produžili na osam. Znači još su postrožili. Zato sada imaju humanitarno državljanstvo što dobiju, dobiju osobnu kartu da bi mogli na godinu dana. S tom osobnom kartom možeš i raditi.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ GRADA ZAGREBA)

DISKRIMINACIJA ROMSKE NACIONALNE MANJINE

Predstavnici romske nacionalne manjine u intervjuima su se osvrnuli i na primjere, odnosno iskustva diskriminacije.

TABLICA 94. DISKRIMINACIJA – PREDSTAVNICI ROMSKE NACIONALNE MANJINE

UČESTALI ODGOVORI	BROJ KODOVA
DISKRIMINACIJA PRI ZAPOŠLJAVANJU	13
DISKRIMINACIJA U OBRAZOVANJU (OSTVARIVANJE PRAKSE)	6
DISKRIMINACIJA NA SVIM POLJIMA	3
DISKRIMINACIJA – TRGOVINE I DRUGE USLUŽNE DJELATNOSTI (TRGOVAČKI LANAC, KAFIĆ)	2
DISKRIMINACIJA – ZDRAVLJE	2
DISKRIMINACIJA PRI RADU	1
NEMA DISKRIMINACIJE	1

Kao što je već naznačeno u poglavlju o zapošljavanju, prema iskazima predstavnika romske nacionalne manjine najviše diskriminatornog ponašanja prepoznaju pri zapošljavanju, ali i tijekom samog procesa rada:

„Dođu na razgovor o poslu, poslodavac čim vidi da je obojen ili pripadnik romske manjine, u biti kaže da će se javiti kasnije i nikad se ne jave.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Ja sam radila kao nacionalna manjina na dva posla koja sam radila. Na prvom poslu sam prolazila dosta tih diskriminacija koje... Iako po njihovom nisu postojale, a znam da jesu. To je redovito bilo spominjanje nekih stvari. Redovito svaki dan. Tipa... Ciganka, trudiš se premalo, možeš puno više. Iako sam radila duplo više nego drugi. Dok na drugom poslu to se nije gledalo. Gledao se učinak posla koji napraviš. Ti ako napraviš svoj posao u roku tri sata koji drugi rade pet sati – ti si slobodan. To je ona bitna razlika, ali i dalje postoji da se ljudi gledaju po nacionalnosti.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ VIROVITIČKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE)

„Kada će ovi poslodavci jednom shvatiti i da odbace taj stereotip razmišljanja o nama. Da mi Romi nismo radnici, da mi ovo, da mi ono. Jer ako je neki Rom jedan nešto zabrljao. Da nije bio kako je trebalo biti ili nije došlo na vrijeme na posao ili se napio pa ili bilo kako, onda su svi Romi krivi i onda se svi svađaju sa svima. Kad će to shvatiti ti poslodavci da mi nismo takvi i da se pogledaju i oni koji jako dobro rade pa neka se ogledaju i na njih, a ne samo na jednog Roma, kada ima deset drugih Roma koji se ponašaju kako bi trebalo biti, a jedan Rom onda sve uprlja, sve ostale – više Roma. Onda će biti drukčije i za nas jer ovako kada nas neće primiti zato što smo Romi. Bilo je slučajeva gdje su se promjenila imena i prezimena. Mislim prezimenima samo da ne bude Oršuš jer znalo se to na području, vidite to je jedna provincija Međimurje. A evo sad jedan slučaj gdje se ja mogu uvjeriti, sada sam se ja uvjerio direktno. Nekad dan dobio moj sin da ide na specijalizaciju za brušenje u jednoj tu stolarsku radionicu. Čini mi se da je (ime tvrtke izostavljeno). Tamo ga je usmjerio zavod za zapošljavanje tamo i da na brušenje tih kaj ja znam, kaj su tam' vrata, prozori, stolice, ne znam? Ja sam došao tamo sa njim zajedno. I on ga je primio taj kod koga smo došli da bi ga opisao sve odakle si ovo ono, što treba, šta si završio srednju školu i to (...). Samo što smo izašli van je dotrčao za nama. Izvinite molim vas, nisam znao, gledao sam na drugu stranu i popunjen je broj. (...) I to je vrlo žalosno i onda zavod za zapošljavanje nas usmjerava tamo.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ MEĐIMURSKO-PODRAVSKE ŽUPANIJE)

Također, diskriminatorska ponašanja su prepoznata u srednjoškolskom obrazovanju i to posebice u dijelu obrazovnog procesa gdje se zahtijeva praktična nastava (tzv. praksa).

„Ne završava se srednja škola u nekoj velikoj mjeri... U srednjoj dolazi do ispisivanja djece, jer ne mogu podnijeti diskriminaciju od druge djece. Toliko ih izazivaju ili maltretiraju da dođe onda do tuče, to znam za jednog dječaka koji je išao u Donji Miholjac u školu i morao se ispisati – išo je za automehaničara – jer nije više teror podnio nego se potukao i onda se ispisao.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Dvije su cure išle za slastičarke, to im je bio životni san. Na kraju ne mogu jer ih nitko ne želi primiti na praksu.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Diskriminacija u trgovini i drugim uslužnim djelatnostima prepoznata je od romskih su-govornika u dva iskaza:

„Jednom prigodom odveo sam se biciklom u trgovački lanac (ime lanca izostavljeno). Oni u biti bacaju voća, povrća, hrane, svega, svašta. Otišo sam zamolit da li bi to oni htjeli donirati nama. Međutim, gospodin koji je na skladištu toliko je bio grub, ja sam mislio da ću policiju nazvati. OK, ništa. Moja supruga je nazvala Zagreb, trgovački lanac tamo i pitali smo. Rekao je da će nazvat nazad i nazvao i rekao da moja supruga ode po to. Znae što su nam dali – mali kruhić i neko voće, povrće koje je već potrulilo. Nisam baš tol'ki, pa nismo životinje. I tako da u biti su nas šikanirali samo tako. To nije prvi put, često oni to rade.“ (PREDSTAVNIK NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Neki od predstavnika romske nacionalne manjine primjećuju da se diskriminacija prema Romima odvija suptilnije, ali i da je sveprisutna:

„Prije se diskriminacija uopće nije prikrivala, bila je naočigled, a sada se super, super prikriva. Al' čim okreneš leđa, ja sam doživio osobno, čuo sam kako mi psuju mater cigansku čim sam zatvorio vrata. Na svim poljima, vjerujte mi, jako je teško biti Rom. A još gore je biti stara Romkinja ili stari Rom koji ne zna pročitati – to sam doživio u Centru za socijalnu skrb di sam ja bio kasnije nešto i grub... Mi smo stajali u redu, ja sam čekao, trebao sam nešto za udrugu, međutim, starija gospođa je ušla prije mene i ja sam čuo kako se socijalna radnica izderava na nju... Ja nisam mogao, ja sam morao uć unutra i onda sam joj rekao i otišao kod njenog nadređenog i prijavio je. Od tad se malo drukčije ponašala.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Zanimljiv je citat o tome kako nema diskriminacije u jednom od istraživanih gradova:

„Ne, ne, među većinskim narodom, to su nekakvi profesori, oni koji su završili tu na nekakvoj javnoj tribini. Na toj javnoj tribini je ključno pitanje Roma, Roma u gradu (ime grada izostavljeno). I onda je mene to jako naljutilo kad su ti intelektualci, navodno ti intelektualci, rekli kako je velika diskriminacija Roma u gradu (ime grada izostavljeno), što ne stoji nikako, nikako. Razlog je, ja koji sam cijeli život ovdje, nikad nisam doživio da me građani (ime grada izostavljeno) na taj način omalovažava i vrijeđa, ili da ima nekakvu averziju prema meni, ne, nikad. To je čista laž. To su oni tu, ne znam zašto, koji je razlog njihov bio, da tobože, kako u srednjim školama, djeca koju su oni ispitali, neku djecu, ne znam koju, da ta djeca su izjavila iz većinskog naroda da bi bili najsretniji kad bi Romi bili deportirani iz (ime grada izostavljeno). Koje smo poslije toga mi sve to išli ispitivati i ništa nismo našli, naišli neku istinu u tome. Međutim, gradonačelnik i svi drugi intelektualci vjeruju da je to u (ime grada izostavljeno) nemoguće.“ (PREDSTAVNIK ROMSKE NACIONALNE MANJINE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Opći cilj koji se tiče statusnih rješenja definiran je kao „potpuno (100 %) reguliran status u skladu sa zakonskim okvirom (državljanstvo ili stalni boravak) Roma koji imaju čvrstu poveznicu s Republikom Hrvatskom (ili bivšom SRH) do 2020. godine, uz značajnu potporu nadležnih tijela“.²⁷¹

Prema rezultatima istraživanja 91,1 % pripadnika romske populacije rođeno je na teritoriju Republike Hrvatske, dok su ostali rođeni u drugim državama, uglavnom iz drugih bivših jugoslavenskih republika – najviše iz Bosne i Hercegovine (3,1 %) te iz Kosova (2,2 %), Srbije (1,5 %) te Makedonije (0,7 %), dok su druge zemlje zastupljene s 1,4 %. Naravno, većina pripadnika romske populacije koji nisu rođeni na teritorije Republike Hrvatske stekla je državljanstvo, no ima i pripadnika romske populacije koji nemaju hrvatsko državljanstvo. Tijekom istraživanja detektirano je 88 osoba koje nemaju državljanstvo Republike Hrvatske. Sudionici kvalitativnog istraživanja osvrnuli su se na teškoće s kojima se susreću osobe koje nemaju državljanstvo RH – uglavnom se radi o nemogućnosti ostvarivanja građanskih i socijalnih prava, odnosno prava u području socijalne skrbi, rada, zdravstvene zaštite obrazovanja itd. Također, dio se intervjuiranih osoba osvrnuo i na poteškoće pri reguliranju statusa te dobivanja državljanstva.

U najtežoj su situaciji oni koji nemaju riješen status ili državljanstvo u RH: jedna osoba bila je bez utvrđenog identiteta, 24 osobe nisu imale nijedno državljanstvo, osam osoba imalo je neregulirani privremeni boravak, šest osoba ispunjavalo je uvjete za stalni boravak, ali ga nisu regulirale, dok ih je 14 ispunjavalo uvjete za stjecanje državljanstva, ali ga nisu regulirale, dvije osobe navele su kako im se status znatno pogoršao administrativnim pogreškama, a 14 osoba navelo je kako nisu u mogućnosti pribaviti putnu ispravu. U dijelu tih slučajeva vidljivo je da se radi o nedovoljnoj informiranosti i/ili motiviranosti za rješavanje statusa. Međutim, ukupno gledajući, čini se da su mjere koje su provedene od početka provedbe NSUR-a znatno doprinijele problemu rješavanja statusnih pitanja.

Prema rezultatima istraživanju u odnosu na diskriminaciju pripadnika romske nacionalne manjine, situacija je zabrinjavajuća: čak 28,2 % ispitanika smatra da je barem jednom doživjelo diskriminaciju u posljednjih 12 mjeseci, pri čemu diskriminacija u području rada i zapošljavanja prednjači pred drugim područjima diskriminacije. Od onih ispitanika koji su diskriminaciju doživjeli u proteklih godinu dana, čak 48,6 % ju je doživjelo upravo u ovom području. Pri vrhu područja u kojima Romi prema vlastitoj procjeni doživljavaju diskriminaciju jesu socijalna skrb (36,7 %), područje pružanja dobara i usluga (33,0 %) i postupanje policije (31,0 %). Stoga je specifični cilj 1 ovoga područja, koji bi trebao doprinijeti općem cilju tog područja, smanjivanju diskriminacije romske nacionalne manjine: „podići razinu javne svijesti o potrebi suzbijanja diskriminacije u odnosu na romsku na-

²⁷¹ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.), str. 116.

cionalnu manjinu“,²⁷² pri čemu je naglasak stavljen na edukacijske aktivnosti i aktivnosti koje doprinose podizanju svijesti javnosti i relevantnih aktera te romske zajednice o suzbijanju diskriminacije. Iz podataka koji se odnose na područje diskriminacije moguće je zaključiti da bi posebnu pažnju trebalo posvetiti edukaciji i osvještavanju poslodavaca u svim sektorima te zaposlenih u području trgovine i uslužnih djelatnosti o zabrani diskriminacije i antidiskriminacijskom zakonodavstvu koje je na snazi u Republici Hrvatskoj, prvenstveno o Zakonu o suzbijanju diskriminacije. Također, potrebno je organizirati sustavnu edukaciju državnih službenika – socijalnih radnika i policijskih službenika, ali i prosvjetnih radnika i medicinskog osoblja te drugih službenika o antidiskriminacijskom zakonodavstvu. Prioritet u smanjivanju diskriminacije romske populacije zasigurno je edukacija i osvještavanje samih pripadnika romske nacionalne manjine, koji zbog nižeg obrazovnog statusa i nedostupnosti informacija često nisu upoznati s načinima na koje mogu zaštititi svoja prava. To pokazuju odgovori na anketno pitanje o tome kome se mogu obratiti u slučaju diskriminacije – velik udio ispitanika ne zna odgovor na to pitanje, dok je značajan dio naveo institucije koje nemaju posebne nadležnosti u ovome području. Na primjer, vrlo je malo ispitanika (7) navelo Pučku pravobraniteljicu, koja je prema Zakonu o suzbijanju diskriminacije središnje tijelo za suzbijanje diskriminacije i kojoj se na vrlo jednostavan način mogu podnositi pritužbe na diskriminaciju. Također je važno kroz obrazovni sustav, rad s medijima i javne kampanje kontinuirano raditi na smanjivanju predrasuda opće populacije prema Romima kako bi se smanjila socijalna distanca te diskriminacija Roma.

Osim edukacijskih aktivnosti, važno je pojačati kapacitete svih ključnih dionika za suzbijanje diskriminacije – kako institucionalnih, tako i predstavnika romske nacionalne manjine i udruga. Pritom je posebnu pažnju potrebno dati razvoju mehanizama razmjene informacija i suradnje između ključnih dionika. Usto, postoji potreba za jačanjem institucionalnog okvira za provedbu antidiskriminacijskog zakonodavstva i politike. Te je potrebe prepoznala i Nacionalna strategija za uključivanje Roma te su specifični ciljevi tog područja i „unaprijediti međuresornu suradnju nadležnih tijela s reprezentativnim predstavnicima (npr. članovi vijeća romske nacionalne manjine i predstavnici) romske nacionalne manjine u suzbijanju diskriminacije pripadnika/ca romske nacionalne manjine“²⁷³ te „osigurati i unaprijediti provedbu antidiskriminacijskog zakonodavstva od strane nadležnih tijela na svim razinama (nacionalna/regionalna/lokalna) i provedba svih ostalih propisa i zakona uz primjenu antidiskriminacijskih načela (obrazovanje, stanovanje, zdravstvo, zapošljavanje)“.²⁷⁴

Podaci o zločinu iz mržnje govore o tome da je relevantan postotak ispitanika (16,9 %) doživio zločin iz mržnje, odnosno da je fizički napadnut zbog toga što je Rom/Romkinja. Od onih koji su zločin iz mržnje doživjeli, njih 43,1 % tvrdi da policija nije reagirala, dok je samo polovicu tih fizičkih napada policija prepoznala kao zločin iz mržnje. Dakle, samo

²⁷² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²⁷³ Ibid.

²⁷⁴ Ibid.

je petina svih fizičkih napada na pripadnike romske nacionalne manjine bila evidentirana kao zločin iz mržnje. Iako ti podaci nisu usporedivi s podacima koje prikuplja Ministarstvo unutarnjih poslova (prema kojima su u 2017. godini evidentirana četiri zločina motivirana mržnjom prema Romima), može se zaključiti da ti podaci upućuju na plauzibilnost teze da službene statistike ne sadržavaju uvijek potpune podatke o zločinu iz mržnje te da se ne evidentiraju svi slučajevi na taj način. Specifični je cilj 4 NSUR-a „smanjiti pojavnost nasilničkog ponašanja prema Romima djelovanjem policije“²⁷⁵ usmjeren upravo na „postizanje veće djelotvornosti policije u otkrivanju i sprečavanju nasilja nad Romima i nasilja u romskim zajednicama“ te „stručno usavršavanje policijskih službenika Ministarstva unutarnjih poslova u provođenju mjera za suzbijanje pojavnosti nasilničkog ponašanja prema Romima te njihovu senzibilizaciju u pogledu rada s pripadnicima romske zajednice“.²⁷⁶ Takve aktivnosti ključne su za, s jedne strane, dobivanje kvalitetnije statistike, ali i omogućivanje adekvatnog sankcioniranja počinitelja kaznenih djela zločina iz mržnje.

---

²⁷⁵ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%2ostrategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²⁷⁶ Ibid.

Institucionalni okvir i međusektorska suradnja za uključivanje Roma

Normativni okvir koji regulira prava romske nacionalne manjine, a time i provedbu NSUR-a, uključuje Ustav Republike Hrvatske i desetke različitih zakona RH. U članku 3. Ustava navodi se:

„Sloboda, jednakost, nacionalna ravnopravnost i ravnopravnost spolova, mirotvorstvo, socijalna pravda, poštivanje prava čovjeka, nepovredivost vlasništva, očuvanje prirode i čovjekova okoliša, vladavina prava i demokratski višestranački sustav najviše su vrednote ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava“²⁷⁷

Nadalje, članak 14. definira da „svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini“.²⁷⁸

Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina definiraju se prava i slobode pripadnika nacionalnih manjina u RH. Široko postavljen Ustavni zakon pripadnicima nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj jamči sljedeća prava: izjašnjavanje o pripadnosti nacionalnoj manjini; uporabu imena i prezimena na manjinskom jeziku i pismu; dobivanje osobne iskaznice i na manjinskom jeziku i pismu; služenje svojim jezikom i pismom, privatno i u javnoj uporabi te u službenoj uporabi; odgoj i obrazovanje na jeziku i pismu kojim se služe; uporaba svojih znamenja i simbola; kulturnu autonomiju održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture te očuvanjem i zaštitom svojih kulturnih dobara i tradicije; pravo na očitovanje svoje vjere te na osnivanje vjerskih zajednica zajedno s drugim pripadnicima te vjere; pristup sredstvima javnog priopćavanja i obavljanja djelatnosti javnog priopćavanja (primanje i širenje informacija) na jeziku i pismu kojim se služe; samorganiziranje i udruživanje radi ostvarivanja zajedničkih interesa; zastupljenost u predstavničkim i izvršnim tijelima na državnoj i lokalnoj razini te u upravnim i pravosudnim tijelima; sudjelovanje pripadnika nacionalnih manjina u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima putem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina te zaštitu od svake djelatnosti koja ugrožava ili može ugroziti njihov opstanak, ostvarivanje prava i sloboda.²⁷⁹

²⁷⁷ Ustav Republike Hrvatske, NN 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

²⁷⁸ Ibid.

²⁷⁹ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02).

Nacionalnom strategijom definirano je i Povjerenstvo za praćenje provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma od 2013. do 2020. godine, a nositeljima mjera dodijeljena je odgovornost za praćenje i prikupljanje podataka o provedbi i o učinkovitosti mjera. Strategija je predvidjela i uspostavu lokalnih infocentara, kao i uspostavu lokalnih povjerenstava za praćenje strategije, no riječ je nažalost o mehanizmima koji nikad nisu operacionalizirani.

Već u tekstu Nacionalne strategije naglašava se kako „uspješna provedba ciljeva i mjera predviđenih strategijom zahtijeva usklađeno i koordinirano djelovanje provedbenih partnera, ali i drugih dionika čije su aktivnosti usmjerene na uključivanje i poboljšanje socio-ekonomskog položaja Roma u Hrvatskoj. To podrazumijeva uspostavljanje mehanizama za usklađenu vertikalnu i horizontalnu koordinaciju i djelovanje“.²⁸⁰ Uspješna koordinacija i međusektorska suradnja, pa time i provedba ciljeva i mjera, zahtijeva razrađene mehanizme suradnje i usklađivanje djelovanja kompleksnog sustava ključnih dionika: Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, tijela državne uprave, javnih ustanova i servisa, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, civilnog sektora uključujući i vijeća romske nacionalne manjine.

Izazove provedbe NSUR-a povezane s institucionalnim okvirom i međusektorskom suradnjom stavlja se u kontekst kompleksnog sustava dionika odgovornih za provedbu mjera. Iz istraživanja je vidljivo koliko su predstavnici relevantnih institucija upoznati sa Strategijom i na koji način surađuju s dionicima u sustavu.

Kao što je dosad iz rezultata istraživanja razvidno, prepreke s kojima se Romi susreću u ostvarivanju pristupa pravima vezane su uz ukorijenjene predrasude i održavanje socijalne distance, a moguće su i institucionalne prakse karakterizirane „tišinom“, propustima ili nedovoljnom aktivnošću.

U poglavlju koje slijedi bit će prezentirano to što sami dionici kažu o poznavanju nacionalnih dokumenta koji su temelj zaštite manjinskih i posebice romskih prava, međusektorskoj suradnji i potencijalnim prostorima za unaprjeđenje implementacije kvalitetnih javnih politika donesenih u participativnom procesu, kao što je to Nacionalna strategija za uključivanje Roma.

POZNAVANJE DOKUMENATA/STRATEGIJA KOJE UKLJUČUJU ZAŠTITU PRAVA ROMSKE NACIONALNE MANJINE NA ŽUPANIJSKOJ RAZINI

Veliki broj, gotovo pola sugovornika iz svih županija ne poznaje tekst NSUR-a i pripadajućeg Akcijskog plana kao ni druge dokumente koji su temelj zaštite manjinskih prava (Ustavni zakon o nacionalnim manjinama, Zakon o suzbijanju diskriminacije itd.). Pregled je napravljen po grupama susjednih županija jer je za neke županije broj iskaza bio mali, ali u skladu s brojem lokaliteta na kojima Romi žive.

²⁸⁰ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

U Vukovarsko-srijemskoj, Osječko-baranjskoj i Brodsko-posavskoj županiji možemo reći da mnogi dionici iz relevantnih institucija ne poznaju ključne dokumente, pa ni NSUR:

“Naslove im ne znam, znam da jesam neke čitao kad sam došao na ovo mjesto pred godinu i pol dana.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VUKOVARSKO-SRIJEMSKÉ ŽUPANIJE)

Od 18 sugovornika, predstavnika relevantnih institucija u Osječko-baranjskoj županiji, osam je procijenilo da ne poznaje dokumente ili strategije koje uključuju zaštitu prava Roma. Ostali su izjavili da su samo čuli za NSUR, a neki su i upoznati s njegovim sadržajem:

“Ja imam saznanja o Nacionalnoj strategiji za uključivanje Roma i te neke generalne ciljeve.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

“Mislim da je ta strategija dosta dobro napisana, sviđa mi se, zato što pogađa upravo one probleme koji i jesu problemi.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

“(Upoznat sam) s Nacionalnom strategijom – na temelju nje smo radili svoj Akcijski plan, Tad smo to najviše radili oko toga.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

Rijetki su se i kritički osvrnuli na njen sadržaj:

“Jesam dio, i smatram da su donekle dobro zamišljeni, ali da puno stvari još fali.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

U Koprivničko-križevačkoj i Bjelovarsko-bilogorskoj županiji samo je jedan predstavnik relevantne institucije eksplicitno naveo da poznaje Nacionalnu strategiju za uključivanje Roma. Ostali kažu da ne poznaju takve dokumente. Spominju se još i Desetljeće za Rome i Nacionalni program za Rome.

U Varaždinskoj i Međimurskoj županiji većina sugovornika procijenila da je upoznata s NSUR-om i pratećim AP-om. Manji dio (4) nije upoznat s takvim dokumentima. Spominju se još i Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina i Nacionalni program za Rome.

U Gradu Zagrebu, Zagrebačkoj i Sisačko-moslavačkoj županiji polovica predstavnika relevantnih institucija procjenjuje da poznaje sadržaj Nacionalne strategije za uključivanje Roma, dok druga polovica nije čula za dokumente koji se tiču zaštite prava Roma ili je čula za NSUR, ali nije upoznata sa sadržajem. I u tim županijama još se spominju i Desetljeće za uključivanje Roma, Nacionalni program za Rome, Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, Obiteljski zakon, Zakon o socijalnoj skrbi itd.

U Primorsko-goranskoj i Istarskoj županiji također je polovica sugovornika upoznata s NSUR-om, dok druga polovica nije. Predstavnici relevantnih institucija iz tih županija još spominju Desetljeće za Rome, Zakon o odgoju i obrazovanju i Ustav RH.

Iz gore navedenih iskaza razvidno je da „prvo lice javnih politika“, što su različiti javni službenici (od ravnatelja škola do socijalnih radnica i patronažnih sestara) na lokalnoj razini često nisu upoznati s relevantnim javnim politikama, pa tako njih polovica nije upoznata ni s Nacionalnom strategijom za uključivanje Roma. Kako tvrdi grupa autora:

„(...)oživotvorenje Nacionalne strategije uvelike ovisi o javnim službenicima na srednjoj i nižoj razini u lokalnim upravama. Različiti savjetnici i savjetnice u županijskim i gradskim upravama, ravnatelj i ravnateljice vrtića, škola i centara za socijalnu skrb, liječnici i drugi obavljaju svoje dužnosti u skladu s pravilima struke, zakonima, pravilnicima, ali i mjerama nacionalnih strategija. Međutim, njihovo profesionalno djelovanje nije odvojeno od njihova individualnog ponašanja, stavova i iskustava. Sociolog Lipsky analizira međusobnu povezanost individualnog djelovanja javnih službenika, profesionalnih normi i njihova utjecaja na prakse te donositelja odluka i javnih politika. Upućuje na to da su javni službenici koji su u indirektnom kontaktu sa stanovništvom prvo lice nacionalnih javnih politika. Njihova je primarna zadaća provesti u praksi odredbe javnih politika. Pri tome oni mogu koristiti i određene diskrecijske odluke, što znači i da mjere javnih politika mogu tumačiti različito od slučaja do slučaja (ponekad u korist, a ponekad na štetu pojedinih grupa ili pojedinačnih korisnika).“²⁸¹

Međutim, kada njih gotovo polovica ne poznaje javnu politiku, čini se da bi prvi korak bio kvalitetnije informiranje upravo javnih službenika na lokalnoj razini o ciljevima, mjerama i indikatorima provedbe Nacionalne strategije za uključivanje Roma 2013. – 2020.

SURADNJA S NOSITELJIMA MJERA NSUR-A NA NACIONALNOJ RAZINI

Iako polovica sugovornika ne poznaje ciljeve i mjere NSUR-a, tako ne poznaje ni nositelje mjera i aktivnosti te su se odgovori na pitanje o suradnji s nositeljima mjera na nacionalnoj razini više odnosili na suradnju s nacionalnim institucijama nadležnima za pojedini djelokrug rada konkretne javne institucije (ravnatelj škola su često govorili o suradnji s Ministarstvom znanosti i obrazovanja itd.). Tako ne možemo grupe tih odgovora direktno povezivati s nositeljima mjera NSUR-a, ali se na jednoj razini može vidjeti vertikalna koordinacija i suradnja institucija. Prema iskazima sugovornika iz relevantnih institucija na lokalnoj i županijskoj razini, ta vertikalna suradnja mogla bi biti daleko sadržajnija, djelotvornija i učinkovitija.

Tako u Vukovarsko-srijemskoj, Brodsko-posavskoj i Osječko-baranjskoj županiji oni koji su odgovorili na to pitanje imaju različita viđenja suradnje, ali zajednički je dojam da bi ta suradnja trebala biti koordinirana, kvalitetnija i kontinuirana:

„Mislim da su ovo nekakva pitanja koja se jako dugo potežu, a vrlo malo se napravilo oko toga, tapkamo jedno duže vrijeme na mjestu. Realno, mala je to populacija, malo je to škola koje su... Realno, mislim da konferencija, sastanak, kako god to nazvali, ravnatelja škola je sasvim dovoljna – znači, nas je realno dvadesetak, tridesetak škola koje su interesantne tu. To je znači sastanak od nas 30 – 40 ljudi maksimalno koji

²⁸¹ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014., str. 27.

bi bio ekipa iz Vlade, odnosno Ministarstva našega, nekih udruga, tko god je za to zainteresiran. Mislim da bi se to jednostavno moglo.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VUKOVARSKO-SRIJEMSKJE ŽUPANIJE)

“Svugdje fali taj jedan kontinuitet. (...) Mislim da je to nekako više od prigode do prigode.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

U Osječko-baranjskoj županiji većina smatra nedostatnom suradnju među institucijama na nacionalnoj razini.

“Mislim da to jednostavno slabo funkcionira. Mi možemo pisati što god hoćemo, papir sve trpi. Bez neke financijske potpore od države, pa županije do općine, mi smo najniži, pa na nama sve ostaje. (...) Krupnije stvari se moraju rješavati na višoj razini.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

“Čini mi se da nema suradnje ni između njih, jer kad to sa države, sa razine ministarstava, kad je spuštено na nekakvu lokalnu razinu, županiju, ne znam baš da ima na županiji nekakvih projekata koji uključuju Rome ili su isključivo samo za njih. Ne znam da je to spuštено na razinu gradova ili općina. (...) Mislim da tu nema nikakve suradnje, da je to pro forma obavljeno papirnatо zato što nas netko drugi stišće, recimo EU i tko zna još...” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Jedan dio predstavnika relevantnih institucija iz Osječko-baranjske županije kaže da je suradnja dobra:

“Mislim da u sustavu obrazovanja Strategija najbolje djeluje. To se vidi i ti pomaci su mjerljivi.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

U Koprivničko-križevačkoj i Bjelovarsko-bilogorskoj županiji, većina intervjuiranih kaže da je vertikalna suradnja zadovoljavajuća:

“Možemo reći da su dolazili ovdje predstavnici Vladinog ureda za nacionalne manjine, s kojima smo kontaktirali, ne samo za Rome, nego općenito za sve. Dolazi gospodin Kajtazi, kao saborski zastupnik, jedanput, dvaput godišnje najmanje dolazi (...).” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

“Ministarstvo rada i mirovinskog sustava je isto jedno ministarstvo koje sudjeluje od viših prema nižim razinama, svi su uključeni, zbilja nije da se ne bave pitanjima.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

Dio predstavnika relevantnih institucija iz tih županija suradnju smatra nepostojećom ili lošom:

“Nema je. Nema što tu uopće procjenjivat’. Nema je.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

U Varaždinskoj i Međimurskoj županiji većina sugovornika ocjenjuje suradnju nepostojećom ili nedostatnom:

“Pa mi surađujemo s Uredom za nacionalne manjine I tako dalje, međutim, mislim da ja, ponavljam, one druge institucije, naše institucije, a ne romske, nisu dovoljno zainteresirane da se status Roma riješi kvalitetnije i da bi Romi mogli kvalitetnije se uključiti u naše društvo.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Dio sugovornika suradnju smatra dobrom:

“Mi konkretno surađujemo s Ministarstvom i Županijom, vezano za produženi boravak i tu je suradnja dobra. Obostrana je i relativno se brzo realizira (...).” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ MEĐIMURSKE ŽUPANIJE)

Dio predstavnika relevantnih institucija iz Grada Zagreba, Zagrebačke i Sisačko-moslavačke županije smatra suradnju dobrom i to kod izvještavanja i rješavanje konkretnih problema. Kao primjeri dobre suradnje navode se Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina i saborski zastupnik Veljko Kajtazi.

Dio sugovornika navodi da je suradnja nedostatna i s upitnim učincima:

“U principu se surađuje i prisiljen si surađivati sa svima, ali je općenito suradnja loša u smislu donošenja nekih strategija i stvarnog nekog stanja na terenu.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ZAGREBAČKA ŽUPANIJA)

“Ja moram priznati da mi, što se tiče suradnje kada su se rješavali određeni romski problem na području grada, nismo u tolikoj mjeri sudjelovali s institucijama na državnoj razini.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

Dio sugovornika u Primorsko-goranskoj i Istarskoj županiji smatra da suradnje nema ili je nedostatna te se kao relevantno navodi pitanje financija, kontinuiteta, kvalitete provedbe mjera itd.

“Pa nemamo s njima nikakve odnose.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

“Nama su uzeli dio prihoda. Jednostavno za provođenje i te strategije kao i za mnoge druge trebalo bi definirati ipak nekakve fondove ili nekakve iznose sredstava koji bi bili namijenjeni za lokalne sredine koje to provodi. Mislim da bi bilo, da bi mogli puno više napraviti.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ISTARSKE ŽUPANIJE)

Dio pak navodi modalitete suradnje – uglavnom se radi o suradnji na konkretnim slučajevima i izvještavanju.

Ovdje će se ukratko prezentirati primjeri iz iskaza intervjuiranih predstavnika relevantnih institucija iz županija, također grupiranih prema teritorijalnoj bliskosti, što nije kriterij koji omogućava komparabilnost, već su odgovori grupirani tako zbog malog broja intervjua u onim županijama gdje je romskih lokaliteta malo.

Tako predstavnici Brodsko-posavske i Osječko-baranjske županije izdvajaju sljedeće primjere međusektorske suradnje:

„Znam da je Informativno-pravni centar organizirao, poticao i izradu akcijskog plana i da je poticao sastanke gdje bi došli predstavnici raznih institucija, udruga, ustanova koje su ključne u životu RNM-a da bi se okupili i malo razgovarali o problemima na koje nailazimo i možda potrebama svake organizacije, ustanove. Što očekuje od romske manjine, što da ona napravi, što mi i oni možemo zajedno napraviti, I mislim da je to bilo stvarno hvalevrijedno.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE)

„Što se tiče same suradnje između raznih institucija, i kroz Vijeće za prevenciju i nekih drugih oblika, tu surađujemo dobro. I odbor za socijalnu skrb, sudjeluju predstavnici CZSS-a.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Dosta dobra, na lokalnoj razini odlična. MUP, Dom zdravlja, sve ono što funkcionira na lokalnoj razini ide dosta dobro. Što se diže razina, tu počinju problemi.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„Mislim (da je suradnja) jako dobra, mi se tu svi poznamo, godinama surađujemo i s policijom dobro, sa školom izvrsno godinama.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

„MUP radi OK svoj posao, CZSS, rade oni, ne možemo reći da ne rade, ali nedovoljno ljudi ima. To može se puno kvalitetnije. Imamo suradnju i sa školom, vrtićem zdravstvenom skrbi, sve to je, ali najveći je problem CZSS i HZZ.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ OSJEČKO-BARANJSKE ŽUPANIJE)

Iako dio predstavnika relevantnih institucija tvrdi da je horizontalna suradnja među institucijama na razini županije dobra, dio njih ipak naglašava da suradnja s centrima za socijalnu skrb nije djelotvorna kako bi trebala biti i to zbog velikog obima njihovih ovlasti i obaveza, a premalog broja ljudi.

Predstavnici Koprivničko-križevačke i Bjelovarsko-bilogorske županije izdvajaju sljedeće primjere međusektorske suradnje:

“Jedino sa Centrom za socijalnu skrb, neću pretjerivati ako kažem da možda svaki drugi tjedan dobivam dopis da napišemo mišljenje o obitelji, o djeci, jer su napravili neko kazneno djelo ili su u situaciji zanemarivanja, kršenja ljudskih prava i tako.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ KOPRIVNIČKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE)

“Mi se često susrećemo – pripadnici Centra za socijalnu skrb, Zavod za zapošljavanje, djelatnici županije, ravnatelj škole. Onda se tu provode kojekakve strategije i u okviru te strategije se provode kojekakve aktivnosti i pripadnici romske nacionalne manjine, i udruge, svi su uključeni...” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ BJELOVARSKO-BILOGORSKE ŽUPANIJE)

U Varaždinskoj i Međimurskoj županiji horizontalna suradnja između institucija uglavnom se zbiva kod rješavanja konkretnih slučajeva:

“Mi normalno radimo, imamo terene, ja vam velim iz svoje struke, radimo (...) u obimu svog opisa posla, mi normalno s njima surađujemo, surađujemo sa socijalnom službom normalno u slučaju nekih potreba ili nečega, moramo surađivati naravno s doktorima opće i primarne medicine (...).” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ VARAŽDINSKE ŽUPANIJE)

Sugovornici prepoznaju potrebu za koordinacijom, a koja je trenutno nedovoljna.

U Gradu Zagrebu, Zagrebačkoj i Sisačko-moslavačkoj županiji manji dio sugovornika navodi da je suradnja nedostatna:

„Ne i smatram da je to upravo ono što fali.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

Veći dio sugovornika navodi da je suradnja dobra – rad na rješavanju konkretnih problema i slučajeva, provedba projekata i akcijskih planova, interdisciplinarni timovi itd.

“Mi imamo recimo te interdisciplinarne timove relativno često, barem jedno tri do četiri puta godišnje što se tiče recimo postizanja lošijeg uspjeha ili problema s papirima, s pojedinim incidentima kada romska djeca ili interno od drugih roditelja na policiju ili nešto – organiziramo u školi interdisciplinarni tim gdje nam je suradnja policije, CZSS, naše doktorice opće medicine, maloljetničkog odjela policije, cijela stručna služba i ja.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ GRADA ZAGREBA)

“Pošto je akcijski plan u gradu donesen naknadno, tu smo se mi kao članovi u gradu, mi u biti imamo sve. Samo to treba staviti u jedan plan. Suradnja s gradom je zadovoljavajuća, s osnovnom školom, vrtiće, suradnju imamo. To su naši glavni partneri.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

“Najčešće se ta suradnja inicira kada su problem kad su izraženije naravi, znači kad se nešto ne može riješiti u okviru škole pa je potrebna šira zajednica da se taj problem riješi.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ SISAČKO-MOSLAVAČKE ŽUPANIJE)

U Primorsko-goranskoj i Istarskoj županiji dionici iskazuju različita mišljenja:

“Pretpostavljam da na nacionalnoj razini surađuju, na lokalnoj baš i nismo upoznati.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ ISTARSKE ŽUPANIJE)

“Imam Centar za socijalnu skrb, ovdje, apsolutno. Nisam imao problema niti kad

sam se obratio gradonačelniku za pomoć.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Jedan sugovornik navodi nedostatak kontinuiteta u suradnji:

“Znate kako vam je to? To vam je sve na nivou jedinica lokalne samouprave ovisilo o tome tko je bio načelnik općine i koliko je on uopće želio rješavati taj svoj problem na terenu.” (PREDSTAVNIK RELEVANTNE INSTITUCIJE IZ PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE)

Prema odgovorima iz provedenih intervjua, međusektorska suradnja na konkretnim slučajevima na županijskoj razini nešto je bolja nego vertikalna s institucijama na nacionalnoj razini. Međutim, dio predstavnika relevantnih institucija smatra da nedostaje koordinacija među institucijama i kontinuitet u djelovanju.

5 / ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Osnovni zaključci i preporuke proizašli iz istraživanja bit će prikazani kroz tri osnovne cjeline. Prva je ona koja se odnosi na skup zaključaka i preporuka koji se tiču prikupljanja podataka u svrhu praćenja učinka Nacionalne strategije za uključivanje Roma, kao i njihova upotrebljavanja. Druga se odnosi na zaključke koji se tiču tematskih prioriteta daljnje provedbe politike uključivanja Roma, dok se treća osvrće na institucionalni okvir za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, odnosno na unaprjeđenju rada i koordinacije aktera zaduženih za provedbu mjera koje su predviđene Nacionalnom strategijom i pratećim akcijskim planom.

Nacionalna strategija za uključivanje Roma 2013. – 2020. važan je i sveobuhvatan dokument koji ima za cilj „poboljšati položaj romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj smanjivanjem višedimenzionalnog socio-ekonomskog jaza između romskog i ostalog stanovništva te na usklađen, otvoren i transparentan način postići potpuno uključivanje Roma u sve segmente društva i zajednice“.²⁸² Ranije je prepoznato da je jedna od teškoća povezanih s provedbom tog dokumenta, ali i povezanih akcijskih planova, u tome što dosad nije bilo moguće praćenje učinka njihove provedbe.²⁸³ Naime, institucije koje su nadležne za provedbu Nacionalne strategije prikupljaju određene podatke, ali uglavnom ne prikupljaju podatke koje se tiču etničke/nacionalne pripadnosti, što ne dopušta da se upotrebom isključivo tzv. administrativnih podataka adekvatno prati učinak Nacionalne strategije. Također, dosad su se u Hrvatskoj provodila važna i kvalitetna istraživanja koja se tiču romske populacije u Hrvatskoj, ali ona uglavnom nisu bila oblikovana tako da na temelju njihovih rezultata bude moguće pratiti učinak Nacionalne strategije po svim njenim područjima i ciljevima, kao ni mjerama pratećeg akcijskog plana.

Stoga je na institucionalnoj razini prepoznato da treba „definirati polazne vrijednosti za mjerenje učinka NSUR-a i AP-a NSUR-a na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te definirati potrebe romskih zajednica, kao i prepreke za uključivanje romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini“, što je i opći cilj istraživanja. Ovo će istraživanje primjenom specifične metodologije osigurati da se u budućnosti taj opći cilj doista i ostvari. Ovdje je važno skrenuti pozornost na pojedine istraživačke specifičnosti i određene metodološke inovacije u odnosu na druga istraživanja Roma na području Republike Hrvatske i Europske unije.

Prva specifičnost istraživanja odnosi se na upotrebu mješovite metodologije s više različitih istraživačkih metoda. Naime, predistraživanje je provedeno kombinacijom metoda mapiranja i promatranja, kvantitativno istraživanje provedeno je metodom ankete, dok je kvalitativno istraživanje provedeno metodama polustrukturiranih intervjua i fokus-grupa. Različite istraživačke metode upotrijebljene su na različitim populacijama istraživanja. Tako su u predistraživanju jedinice analize bili lokaliteti na kojima živi barem 30 pripadnika RNM-a, u anketnom su istraživanju analizirana romska kućanstva i njihovi

²⁸² Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocsImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (27. 5. 2018.).

²⁸³ Vidi npr. Friedman, E., Horvat, M., *Evaluacijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP-Ured Hrvatska, 2015.

članovi, dok su u kvalitativnom istraživanju intervjuirani predstavnici romske nacionalne manjine (predsjednici i članovi vijeća RNM-a te članovi romskih udruga), ali i predstavnici relevantnih institucija i druge relevantne osobe s obzirom na njihovu dužnost ili ulogu koju nose u zajednici. Samo kombinacijom različitih istraživačkih pristupa bilo je moguće ostvariti osnovni cilj studije i to tako da se istovremeno definiraju polazne vrijednosti za mjerenje učinka NSUR-a i AP-a NSUR-a na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini te definiraju potrebe i prepreke za uključivanje romske nacionalne manjine na lokalnoj/regionalnoj i nacionalnoj razini.

Iznimno važan aspekt istraživanja bila je participacija predstavnika romske nacionalne manjine u svim dimenzijama projekta. Naime, pripadnici romske nacionalne manjine bili su uključeni u tri kruga konzultacija s ciljem provedbe interne identifikacije lokaliteta na kojima žive Romi. Nadalje, u fazi predistraživanja Romi su obnašali tri različite, istraživačke uloge: one pomagača, mapista i informanata za pojedine mapirane lokalitete. U kvantitativnom istraživanju, osim u ulozi ispitanika, Romi su sudjelovali kao educirani anketari: gotovo polovica anketarskog tima bili su Romi. Tijekom kvalitativnog istraživanja, romske ključne figure (predstavnici Vijeća romske nacionalne manjine i udruga) bili su u ulozi kazivača. Tako se tijekom cjelokupnog istraživanja stvorio aktivan suodnos između istraživačkog tima i romske zajednice, razumijevanje i odgovornost prema istraživačkom procesu, pojedinim aktivnostima i prikupljenim podacima.

Za potrebe istraživanja osmišljena je i primijenjena posebna vrsta identifikacije pripadnika romske nacionalne manjine u četiri faze: u prvoj fazi obavljena je eksterna identifikacija na temelju Popisa stanovništva i različitih sekundarnih izvora i baza podataka, potom je rađena u dvije faze interna identifikacija – najprije s romskim stručnjacima, a zatim s ključnim romskim figurama *in situ* (s predsjednicima i članovima vijeća RNM-a u svim županijama i lokalnim liderima u pojedinim romskim zajednicama). Tako se s ciljem interne identifikacije u nekoliko faza prošlo više grupnih i individualnih konzultacija. Na kraju, tijekom samog anketiranja obavljen je proces samoidentifikacije pojedinih sudionika istraživanja. Kombinacija tih triju metoda identifikacije omogućila je maksimalno precizno i valjano definiranje populacije od interesa koju ne bi bilo moguće ostvariti upotrebom samo jedne od tih metoda.

Mapiranje romskih zajednica, koje je provedeno u fazi predistraživanja s ciljem identifikacije i opisa lokaliteta na kojima živi barem 30 pripadnika RNM-a imalo je dvostruku ulogu: s jedne strane služilo je za dobivanje informacija o populaciji istraživanja – o konkretnim lokalitetima na kojima Romi žive, opisu pojedinih romskih zajednica i strukture njihovog stanovništva, dok je s druge strane bilo neophodno za konstrukciju reprezentativnog uzorka u kvantitativnom istraživanju i samu provedbu anketnog istraživanja. Tijekom mapiranja primijenjena je kombinacija različitih tehnika prikupljanja podataka, što je zahtijevalo izradu različitih predložaka za opis zajednice, opis stanovništva i promatranje pojedinih lokaliteta. Mapiranje je prilagođeno tipu lokaliteta s obzirom na gustoću romskog stanovništva i geografsku poziciju romskog naselja u odnosu na pripadajući grad ili selo. S obzirom na to da su za najveći broj lokaliteta dobivene informacije od tri informanata, tj. stanovnika mapiranih romskih zajednica, razvijena su jasna pravila za obradu prikupljenih podataka u slučaju da se odgovori informanata na ista pitanja razlikuju.

Populacija istraživanja u ovoj je studiji šira od onih u dosad provedenim istraživanjima Roma u Hrvatskoj. Primjerice, UNDP²⁸⁴ je koristio nacionalni prosjek udjela Roma kao kriterij za definiciju populacije, dok je FRA u studiji EU MIDIS-om II²⁸⁵ obuhvatio geografska ili administrativna područja u kojima su Romi činili preko 10 % lokalnog stanovništva. Za ovo su istraživanje u prvom koraku izdvojene sve županije s udjelom romskog stanovništva jednakim ili većim od nacionalnog prosjeka (0,4 %), dok se u drugom koraku uključilo i sve one županije za koje je utvrđeno da postoji barem jedno mjesto (grad ili općina) na kojemu živi više od 30 pripadnika RNM-a. Stoga se podaci iz predistraživanja odnose na populaciju koju možemo definirati kao lokalitete unutar 15 županija Republike Hrvatske na kojima živi 30 ili više pripadnika romske nacionalne manjine, dok se podaci iz anketnog istraživanja odnose na populaciju koju možemo definirati kao osobe koje se samoidentificiraju kao Romi unutar 12 županija Republike Hrvatske na lokalitetima na kojima živi 30 ili više pripadnika romske nacionalne manjine.

Posebna je pažnja posvećena konstrukciji reprezentativnog uzroka romske populacije u anketnom istraživanju. Upotrijebljen je dvoetafni proporcionalno stratificirani probabilistički uzorak uz kontrolu kvota ispitanika po dobi i spolu. Prva razina stratificiranja bilo je stratificiranje prema županiji, dok je druga razina stratificiranja bilo stratificiranje prema lokalitetu na kojemu žive pripadnici RNM-a. Uzorak je konstruiran prema podacima o populaciji istraživanja prikupljenim u predistraživanju i smatra se reprezentativnim prema dobi i spolu za pripadnike romske nacionalne manjine u 12 županija RH za lokalitete u kojima živi barem 30 pripadnika RNM-a. Tehnike uzorkovanja romskih kućanstava razlikovale su se ovisno o tipu pojedinog lokaliteta, pri čemu su svi anketirani lokaliteti, na temelju podataka iz predistraživanja, klasificirani ili kao koncentrirani ili kao disperzirani. U svrhu osiguranja visokog stupnja reprezentativnosti uzroka, odabir sudionika istraživanja temeljio se na dvije razine slučajnog uzorkovanja: prvi stupanj odnosio se na odabir romskog kućanstva, a drugi stupanj na odabir člana kućanstva, odnosno ispitanika koji će biti anketiran.

Postojanje dviju inačica anketnog upitnika i njihova naizmjenična primjena u provedbi anketiranja omogućila je istovremeno ekstenzivno prikupljanje podataka vezanih za sva relevantna područja Nacionalne strategije za uključivanje Roma, ali i prikupljanje podataka o što je moguće većem broju pripadnika RNM-a. Naime, zbog sveobuhvatnosti potrebnih informacija, ali i vremenske ograničenosti trajanja anketiranja, nisu sva pitanja mogla biti postavljena svim ispitanicima. Stoga smo variranjem inačica anketnih upitnika od polovice ispitanika prikupili socio-demografske podatke o svim članovima njihovih kućanstava, dok smo s drugom polovicom ispitanih pripadnika RNM-a prikupili podatke o njihovim osobnim iskustvima, i mišljenjima vezanim uz širok dijapazon tema. Pritom su od svih ispitanika prikupljeni podaci o njihovim kućanstvima i životnim uvjetima.

²⁸⁴ Ivanov, A., Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011. Roma Inclusion Working Papers*, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.

²⁸⁵ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Background note on survey methodology*, 2016.

Anketno istraživanje romske populacije provedeno je na iznimno velikom uzorku. Prikupljeni su podaci o 4758 članova romskih kućanstava – što čini 21,2 % od veličine istraživačke populacije pripadnika RNM-a, odnosno o 1550 kućanstava – što čini 37,5 % evidentiranih kućanstava u predistraživanju. Za usporedbu, FRA je 2016. godine u sklopu studije EU MIDIS II u Hrvatskoj proveo istraživanje u kojem je sudjelovalo 538 romskih kućanstava, a prikupljeni su podaci za 2800 članova tih kućanstava, dok je u istraživanju UNPD-a, Svjetske banke i Europske komisije iz 2011. godine anketiranje provedeno u 757 romskih kućanstava, a prikupljeni su podaci za 3869 članova tih kućanstava.

Također, kvalitativno istraživanje provedeno je s izrazito velikim brojem dionika, kako pripadnika romske nacionalne manjine (67 intervjua), tako i predstavnika relevantnih institucija (141 intervju). Ukupan broj sudionika kvalitativnog istraživanja je 281 (od čega su 67 ključne romske figure, dok je 214 predstavnika relevantnih institucija – 141 sudionika polustrukturiranih intervjua i 73 sudionika fokus-grupa). Za izbor intervjuiranih osoba u kvalitativnoj istraživačkoj dionici vodilo se računa o ravnomjernoj zastupljenosti svih relevantnih dionika na lokalnoj i regionalnoj razini, stoga je znatno sveobuhvatnije nego što je to u kvalitativnim istraživanjima uobičajeno i omogućava utvrđivanje razlika po lokalitetima na institucionalnoj razini, kao i donošenje zaključaka o izazovima i preprekama u provedbi Nacionalne strategije za uključivanje Roma prema mišljenju ključnih dionika na županijskoj i lokalnoj razini.

Što se tiče provedbe mjera Nacionalne strategije, odnosno ostvarivanja njenih ciljeva, detaljni zaključci, kao i preporuke o konkretnim mjerama dane su u zaključnim dijelovima potpoglavlja.²⁸⁶ Ovdje će stoga biti predstavljeni zaključci i opće preporuke koje se tiču prioriteta za intervenciju u području uključivanja Roma u sve sfere društvenog i političkog života u Hrvatskoj.

Uzimajući u obzir preporuke svih ključnih dionika istraživanja, nameće se zaključak da je za poboljšanje položaja i uključivanje Roma potrebno posebnu pažnju posvetiti trima tematskim područjima Nacionalne strategije za uključivanje Roma, a to su obrazovanje, zapošljavanje i prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša.²⁸⁷ S jedne strane, potreba usmjeravanja posebne pažnje na te tri tematske cjeline proizlazi iz problema koji se u njima kontinuirano uočavaju (a koje potvrđuju i rezultati istraživanja), ali i iz činjenice da problemi u svakom od tih područja imaju posljedice na ostvarivanje prava i uključivanje Roma i u drugim tematskim područjima, odnosno segmentima života Roma u

286 A to su potpoglavlja Obrazovanje; Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život; Zdravstvena zaštita, Socijalna skrb, Prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša; Uključivanje u društveni i kulturni život; Statusna rješenja, suzbijanje diskriminacije i pomoć u ostvarivanju prava za romsku nacionalnu manjinu; Institucionalno okruženje.

287 Analiza odgovora sudionika u kvalitativnoj dimenziji istraživanja utvrdila je da su obrazovanje, zapošljavanje i stanovanje po broju iskaza sugovornika na vrhu ljestvice prioriteta. Pritom, obrazovanje je glavni prioritet za najveći broj predstavnika relevantnih institucija, dok su za najveći broj predstavnika romske nacionalne manjine infrastruktura i stanovanje glavni prioritet za rješavanje. Kod predstavnika relevantnih institucija na trećem je mjestu po brojnosti iskaza stanovanje, a kod predstavnika romske nacionalne manjine obrazovanje. Zapošljavanje je u oba slučaja drugi najčešći glavni prioritet.

Hrvatskoj. Pritom je posebno važno uočiti povezanost tih triju područja te pri kreiranju preporuka imati u vidu njihovu isprepletenost i međusobnu povezanost jer problemi koji su uočeni čine tzv. začarani krug socijalne isključenosti Roma. Naime, moguće je tvrditi da su dijelom zbog niske obrazovne razine romske populacije u Hrvatskoj mogućnosti za zapošljavanje Roma na kvalitetnim radnim mjestima znatno smanjene, što mnoge Rome dovodi u poziciju materijalne deprivacije i siromaštva. Takvi uvjeti pak onemogućavaju ostvarivanje primjerenog stambenog standarda, što ima razne posljedice (npr. u području zdravlja), koje su uočljive i u području obrazovanja, jer loši stambeni uvjeti utječu na obrazovna postignuća djece. Dakle, kako bi se iz tog začaranog kruga izišlo, potrebno je istovremeno i kontinuirano raditi na poboljšanju pokazatelja u svakom od tih aspekata.

U polju obrazovanja, posebno je važno pažnju te ljudske i financijske kapacitete posvetiti povećanju obuhvata romske djece predškolskim odgojem i obrazovanjem, što bi trebalo pozitivno utjecati na socijalne i druge vještine, kao i poznavanje hrvatskog jezika romske djece. Time bi se poboljšala pripremljenost romske djece za pohađanje osnovne škole, a time i općenito obrazovna postignuća i obrazovni ishodi romske djece. U osnovnoj školi treba osigurati široku i kontinuiranu provedbu programa produženog boravka, čime bi se djelomično nadomjestile nedovoljne mogućnosti roditeljske podrške u obrazovanju i nedostatak primjerenih stambenih uvjeta za obrazovanje. Pritom, važno je da primjena ove preporuke bude sustavna, odnosno da ona ne ovisi o financiranju iz izvora koji su sporadično dostupni. Dodatno, važno je povećati obuhvat romske populacije srednjoškolskim obrazovanjem, a to se može učiniti kroz programe podrške i usmjeravanja mladih na prijelazu iz osnovnoškolskog u srednjoškolsko obrazovanje i tijekom cijelog pohađanja srednje škole. Pri tome je važno naglasiti da su programi stipendiranja Roma srednjoškolaca važni i korisni, ali ih treba unaprijediti jer oni u trenutačno postojećem obliku (odnosno iznosu stipendiranja) nisu dostatni kako bi se otklonili financijski razlozi za nepohađanje ili odustajanje od srednjoškolskog obrazovanja. Također, u srednjoškolskom obrazovanju treba voditi računa o kreativnom potencijalu i sposobnostima mladih Roma te osigurati da se omjer između pohađanja gimnazija, umjetničkih i četverogodišnjih srednjih škola te pohađanja trogodišnjih srednjih škola promijeni u korist tih prvih, čime bi se osigurao jedan od preduvjeta za povećanje broja studenata i visokoobrazovanih pripadnika romske nacionalne manjine.

Zapošljavanje i uključivanje u gospodarski život Roma jedino je dugoročno i održivo rješenje za probleme siromaštva, materijalne deprivacije i socijalne isključenosti s kojima se susreću pripadnici romske nacionalne manjine. Uz prethodno opisane preporuke u području obrazovanja, potrebno je prvenstveno pažnju usmjeriti na uklanjanje diskriminacije pripadnika romske nacionalne u području zapošljavanja, koja se pokazala izrazito čestom. Osim diskriminacije pri zapošljavanju i tijekom rada, diskriminacija u tom području predstavlja i veliki problem u području obrazovanja. Naime, nemogućnost zapošljavanja predstavnika romske nacionalne manjine s dovršenim srednjoškolskim obrazovanjem nova je prepreka koja sve ponovo vraća na početak i djeluje demotivirajuće za daljnja ulaganja pripadnika romske populacije u obrazovanje. Zato treba poticati prijavljivanje diskriminacije, osigurati sankcioniranje diskriminatornog postupanja te dodatno raditi na uklanjanju predrasuda većinske populacije i poslodavaca o romskoj populaciji te na osvještavanju poslodavaca o nezakonitosti takvog postupanja i dugoročnim posljedica-

ma diskriminacije na osobnoj, ali i društvenoj razini. Osim toga, treba imati na umu i da su mjere aktivnog zapošljavanja, odnosno javni radovi koje Romi najviše koriste, kratkoročno korisna mjera, ali dugoročne politike uključivanja Roma u tržište rada ne mogu biti zasnovane samo na toj mjeri ograničenog dosega.

U području prostornog uređenja i stanovanja važno je uzeti u obzir kako kratkoročna, tako i dugoročna rješenja problema u ovome području. Kratkoročno, potrebno je osigurati optimalne stambene uvjete na lokalitetima na kojima su Romi naseljeni. To se prvenstveno odnosi na legalizaciju postojećih stambenih objekata i ulaganje u infrastrukturu tamo gdje ona nije dostupna ili kvalitetna (ovo se posebice odnosi na vodovodnu i kanalizacijsku mrežu, odvodnju te cestovnu infrastrukturu). Osim toga, potrebno je i osigurati financijska sredstva za priključivanje romskih kućanstava na dostupnu infrastrukturu (posebice na električnu, kanalizacijsku i vodovodnu mrežu) te financiranje popravaka i prilagodbe neadekvatnih stambenih nekretnina, gdje je to moguće, a gdje nije, pronaći alternativna rješenja kroz programe socijalnog stanovanja i/ili subvencioniranja kupnje ili najma zamjenskih stambenih jedinica. Ta kratkoročna rješenja za probleme koji se tiču stanovanja treba uskladiti s onim što bi trebao biti dugoročni cilj u tome području, a to je prostorna stambena integracija romskog stanovništva, koja je preduvjet za integraciju Roma i u drugim poljima. Ta bi se integracija također trebala provesti kroz mjere koje ohrabruju mlade romske obitelji da svoje stambene potrebe ostvare na lokalitetima na kojima živi većinsko stanovništvo, i to programima socijalnog stanovanja te subvencioniranja kupnje ili gradnje nekretnina na lokacijama izvan romskih naselja. S obzirom na prostornu i pravnu nemogućnost širenja mnogih romskih naselja, a istovremeno i očekivani demografski rast romske populacije, takva rješenja predstavljaju poželjni smjer razvoja politike uključivanja Roma.

Uz navedene preporuke za ta tri područja, važno je istaći kako u području zaštite zdravlja i socijalne skrbi dodatnu pažnju treba usmjeriti intersektorskim programima prevencije određenih oblika problematičnog i rizičnog ponašanja, kao što su upotreba sredstava ovisnosti (duhanski proizvodi, alkohol i opijati), nasilničko ponašanje te određene nelegalne aktivnosti (poput kamatarenja i kockanja). Pritom, važno je da te programe (edukacije, osvještavanje itd.) kontinuirano, sinergijski i u suradnji provode različiti nadležni akteri (poput socijalnih službi, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, policije) te da ih provode u suradnji s Romima i to na lokalitetima na kojima Romi žive.

Na kraju, potrebno se osvrnuti na ključne preduvjete institucionalnog okruženja provedbe Nacionalne strategije o kojima u velikoj mjeri ovisi uspješnost implementacije politike uključivanja Roma. Prema rezultatima istraživanja nužno je kvalitetnije definirati podjelu nadležnosti i odgovornosti za provedbu konkretnih mjera i aktivnosti te poboljšati razmjenu informacija, koordinaciju i suradnju između svih uključenih aktera, kako po vertikalnoj, tako i po horizontalnoj osi. U prvom redu, potrebno je dodatno pojačati financijske i ljudske kapacitete institucija na nacionalnoj razini koje su zadužene za praćenje i koordinaciju (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina) i provedbu mjera NSUR-a. Isto tako, potrebno je osigurati veću razinu informiranosti svih aktera na lokalnoj i županijskoj razini (jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave te ustanova koje djeluju na lokalnom nivou) o njihovim odgovornostima u pogledu proved-

be politike uključivanja Roma te osigurati financijsku i drugu podršku njihovih aktivnosti od institucija s nacionalne razine. Gledajući aktivnosti jedinica lokalne i regionalne (područne) samouprave, bilo bi preporučljivo na neki način uvesti obvezu za pravodobno donošenje i provedbu županijskih i lokalnih akcijskih planova koji bi trebali slijediti i biti komplementarni s ciljevima NSUR-a i mjerama pratećeg AP-a NSUR-a. Također, provedbu planiranih mjera i aktivnosti u najvećoj mogućoj mjeri treba decentralizirati kako bi se uvažile sve lokalne i druge specifičnosti društvenog i ekonomskog konteksta romske populacije. Što se tiče koordinacije i suradnje pri provedbi NSUR-a na horizontalnoj, lokalnoj i županijskoj razini, treba osigurati primjenu čvršće međusektorske koordinacije među svim institucijama koje djeluju na određenom području, i to kroz zajedničko formiranje prioriteta i aktivnosti i redovitu razmjenu informacija i pronalaženja rješenja za konkretne izazove na lokalnom nivou. Pritom je potrebno na smislen i optimalan način uključiti pripadnike romske nacionalne manjine u odlučivanje o prioritetima. Jedno je od mogućih rješenja osnaživanje rada vijeća i predstavnika romske nacionalne manjine kroz podizanje kapaciteta njihovih članova i poticanje većeg uključivanja određenih dijelova romske populacije (prvenstveno žena i mladih) u njihov rad. Dodatno, potrebno je osnažiti i samu ulogu vijeća i predstavnika, koja bi trebala, osim savjetodavne funkcije, uključiti i stvarni utjecaj na odluke koje se tiču romske populacije na lokalnoj i županijskoj razini. Usto, podršku vijećima i predstavnicima romske nacionalne manjine treba osigurati i kroz sustavne i ujednačene politike financiranja njihovog rada.

6 / LITERATURA

ZAKONI I PRAVILNICI

- 1/ Kazneni zakon (Narodne novine, 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17)
- 2/ Pravilnik o sadržaju i trajanju programa predškole (Narodne novine, 107/14)
- 3/ Ustav Republike Hrvatske (Narodne novine, 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14)
- 4/ Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (Narodne novine, 155/02)
- 5/ Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (Narodne novine, 143/13)
- 6/ Zakon o obrazovanju odraslih (Narodne novine, 17/07, 107/07, 24/10)
- 7/ Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17)
- 8/ Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama (Narodne novine, 86/12, 143/13, 65/17)
- 9/ Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (Narodne novine, 10/97, 107/07 i 94/13)
- 10/ Zakon o socijalnoj skrbi (Narodne novine, 157/13, 152/14, 99/15, 52/16, 16/17)
- 11/ Zakon o suzbijanju diskriminacije (Narodne novine, 85/08, 112/12)

PUBLIKACIJE I DOKUMENTI

- 1/ Ajduković, M. i Šalinović, M. (ur.), *Indikatori dobrobiti djece*, Prijedlog dokumenta, 2017.
- 2/ Ajduković, M., Matančević, J. i Rimac, I., „Siromaštvo djece iz perspektive stručnjaka: učinci i mogućnosti djelovanja“, *Ljetopis socijalnog rada*, god. 24, br. 2, 2018, str. 277-308.
- 3/ Babić, D., *Stigmatizacija i identitet Roma – pogled »izvana«: slučaj učenika Roma u naselju Kozari Bok*, Institut za migracije i narodnosti, Zagreb, 2004.
- 4/ Bagić, D., Burić, I., Dobrotić, I., Potočnik, D., i Zrinščak, S., *Romska svakodnevica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjene*, UNDP, UNHCR i UNICEF, 2014.
- 5/ Baranović, B., *Život Romkinja u Hrvatskoj s naglaskom na pristup obrazovanju* (Izvještaj rezultatima istraživanja), Udruga žena Romkinja „Bolja budućnost“, 2009.
- 6/ Committee for Protection of Human Subjects, *Compensation of research subjects*, University of California, Berkeley, 2017, <http://cphs.berkeley.edu/compensation.pdf>, (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 7/ Council of Europe, ECRI Secretariat, Directorate General Democracy II, *Izvješće ECRI-a o Hrvatskoj*, peti ciklus praćenja, usvojeno 21.3. 2018.; objavljeno 15.05.2018., <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Croatia/HRV-CbC-V-2018-017-HRV.pdf> (Pristupljeno 28.05.2018.)
- 8/ Dragun, M., *Podrijetlo, mitologija i vjerovanja Roma*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2000.
- 9/ Državni zavod za statistiku, *Aktivno stanovništvo u Republici Hrvatskoj u četvrtom tromjesečju 2017.*, Priopćenje 9.2.6/4, 2018., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/09-02-06_04_2017.htm (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 10/ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva 2011, 2. Stanovništvo prema narodnosti po gradovima/općinama*, 2011., http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/Ho1_01_04/ho1_01_04_RH.html (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 11/ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Kućanstava i obitelji*, Statistička izvješća 1583, 2016., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1583.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 12/ Državni zavod za statistiku, *Rezultati ankete o dohotku stanovništva u 2016.*, Statistička izvješća 1609, 2017., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/SI-1609.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.)

- 13/ Državni zavod za statistiku, *Anketa o dohotku stanovništva, Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. – konačni rezultati*, Priopćenje 14.1.1., 2016., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/14-01-01_01_2017.htm (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 14/ Državni zavod za statistiku, *Anketa o dohotku stanovništva, Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2016. – Revidirani podaci*, Priopćenje 14.1.2., 2016., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/14-01-02_01_2017.htm (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 15/ Državni zavod za statistiku, *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*, Statistička izvješća 1582, 2016., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/SI-1582.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 16/ Državni zavod za statistiku, *Procjene stanovništva Republike Hrvatske u 2016.*, Priopćenje 7.1.3, 2017., https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-03_01_2017.htm (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 17/ Državni zavod za statistiku, *Stanovništvo prema narodnosti i vjeri*, Popis 2011., https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/html/Ho1_01_12/Ho1_01_12.html (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 18/ European Commission, *An EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020*, COM(2011) 173/4, Brussels, 2011., ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6717&langId=en (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 19/ European Commission, *Roma Health Report: Health Status of the Roma Population*, Data collection in the Member States of the European Union, 2014.
- 20/ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II): Background note on survey methodology*, 2016.
- 21/ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *EU-MIDIS Technical Report. Methodology, Sampling and Fieldwork*, 2009. <http://fra.europa.eu/en/survey/2012/eu-midis-european-union-minorities-and-discrimination-survey> (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 22/ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings>, (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 23/ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Roma – Selected findings*, Survey methodology Q & A, <http://fra.europa.eu/en/publication/2016/eumidis-ii-roma-selected-findings/mthodology-q-and-a> (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 24/ European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), *Second European Union Minorities and Discrimination Survey (EU-MIDIS II) Annex 2.1. Final Master Questionnaire*, 2016.
- 25/ Europska komisija, *Pregled obrazovanja i osposobljavanja za 2017. – Hrvatska*, 2017., https://ec.europa.eu/education/sites/education/files/monitor2017-hr_hr.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 26/ Eurostat, *March 2018 – Euro area unemployment at 8,5 %*, 2018., <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8853183/3-02052018-AP-EN.pdf/ab3f9296-2449-4816-b1db-1faf6a15b79a> (28. 5. 2018.)

- 27/ FRA, UNDP, *The situation of Roma in 11 EU Member States: Survey results at a glance*, 2012.
- 28/ Friedman, D., *Social impact of poor housing*, London, Ecotec, 2010., <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.476.9406&rep=rep1&type=pdf> (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 29/ Friedman, E., Horvat, M., *Evaluacijsko izvješće: Evaluacija Nacionalne strategije RH za uključivanje Roma*, Zagreb, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, UNDP-Ured Hrvatska, 2015.
- 30/ Grad Kutina, *Nove mjere integracije Roma*, 2011., <http://www.kutina.hr/Vijesti/Citanje-vijesti/ArticleId/9950/oamid/1491> (Pristupljeno 26.5.2018.)
- 31/ Harker, L., *Chance of a lifetime: the impact of bad housing on children's lives*, Shelter UK, 2006., http://england.shelter.org.uk/_data/assets/pdf_file/0007/66364/Lifechancereport.pdf (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 32/ Horvat, A., „Segregacijom do integracije? Mogućnosti integriranog obrazovanja Roma“, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 46/2, 2009., str. 443–472.
- 33/ Hrvatić, N., „Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj“, *Društvena istraživanja*, 9/3, 2000., str. 267–290.
- 34/ Hrvatić, N., „Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa“, *Migracijske i etničke teme*, 20/4, 2004., str. 367–385.
- 35/ Hrvatić, N., Ivančić, S., „Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj“, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 9/2-3, 2000., str. 46–47.
- 36/ Hrvatski zavod za zapošljavanje, *Godišnjak 2016.*, Zagreb, 2017., http://www.hzz.hr/UserDocImages/HZZ_Godisnjak_2016.pdf, (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 37/ Ivanov, A., Kling, J. i Kagin, J., *Integrated household survey among Roma populations: one possible approach to sampling in the UNDP-World Bank-EC Regional Roma Survey 2011*. Roma Inclusion Working Papers, Bratislava, United Nations Development Programme, 2012.
- 38/ Ivanov, A., Keller, S., i Till-Tentschert, U., *Roma Poverty and Deprivation: The Need for Multidimensional Anti-Poverty Measures*, Oxford, Oxford Poverty & Human Development Initiative, 2015.
- 39/ Karajić, N., Japec, L. i Krivokuća, M., „Rezultati gap analize“, *Revija za socijalnu politiku*, god. 25, br. 1, str. 107–122, Zagreb 2018.
- 40/ Lalić, S. (ur.), *Istraživački izvještaj – Zastupljenost i indikatori diskriminacijskih i ksenofobičnih stavova u Republici Hrvatskoj u 2017.*, Centar za mirovne studije, 2017., https://www.cms.hr/system/publication/pdf/98/Zastupljenost_i_indikatori_diskriminacijskih_i_ksenofobnih_stavova_u_Republici_Hrvatskoj_u_2017..pdf (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 41/ Martinović Klarić, I., Peternel, L., Ančić, B., *Implementation of the National Roma Integration Strategy and Other National Commitments in the Field of Health. CROATIA A multi-stakeholder perspective report on 2005–2014 developments*. IOM – International Organization for Migrations, Migration Health Division, Equi-Health Project, 2014.
- 42/ Mikić, Lj., *Korištenje fondova EU za integraciju Roma u Republici Hrvatskoj: Iskustva i izazovi*, Centar za mir, pravne savjete i psihosocijalnu pomoć, Vukovar, 2013.
- 43/ Milas, G., *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko, Naklada Slap, 2009.

- 44/ Miletić, G., M., „Uvjeti stanovanja i stambene aspiracije Roma“ u: Štambuk, M. (ur.), *Kako žive hrvatski Romi. How do Croatian Roma live*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005., 159-176.
- 45/ Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Obavijest o sufinanciranju roditeljskog udjela u cijeni predškolskog odgoja za djecu pripadnike romske nacionalne manjine u školskoj godini 2017./2018.*, 2017., https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2018/OBRAZOVANJE/Nacionalne-manjine/obavijest_o_sufinanciranju_roditeljskog_udjela_u_cijeni_predskolskog_odgoja-romske_nacionalne-manjine-2017_2018.pdf (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 46/ Ministarstvo znanosti i obrazovanja, *Odluka o kriterijima i načinu ostvarivanja prava na stipendiju za redovite učenike polaznike srednjih škola pripadnike romske nacionalne manjine za školsku godinu 2017./2018.*, 2017., https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2017/10/4443713-odluka_o_kriterijima_za_dodjelu_stipendije_u_sk_g_17-186168069.pdf (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 47/ Novak, J., Pecnik, A., Bajrić, B., *Analiza i smjernice za osnaživanje romskog civilnog sektora u Republici Hrvatskoj*, Udruga Romi za Rome Hrvatske, Zagreb, 2012.
- 48/ Novak, J., *Romska zajednica i međunarodne institucije: tek relativan uspjeh zaštite ljudskih i manjinskih prava*, Institut Otvoreno društvo – Hrvatska, Zagreb, 2004.
- 49/ Pokos, N., „Demografska analiza Roma na temelju statističkih podataka“, u Štambuk, M.(ur.), *Kako žive hrvatski Romi*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2015.
- 50/ Posavec, K., „Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije“, *Društvena istraživanja, časopis za opća društvena pitanja*, 9/2-3, 2000., str. 46–47.
- 51/ Roma Education Fund, *Advancing the Education of Roma in Croatia. REF Country Assessment*, 2014.
- 52/ Rumbak, I., *Upoznajmo Romsku zajednicu*, Humanitarna organizacija Svjetska Organizacija Roma u Hrvatskoj, Zagreb, 2010.
- 53/ Russell Bernard, H., *Research Methods in Cultural Anthropology*. Newbury Park, CA, Sage Publications, 1988.
- 54/ Skoko, B., Beneković, V., „Znanstvena metoda fokus-grupa – mogućnosti i načini primjene“, *Politička misao*, god. 46, br. 3, 2009., str. 217-236.
- 55/ Sočanec, B. u intervjuu za Manjinski forum, *Strategija će dobiti novi zamah*, Manjinski forum, prosinac 2017., str 8., <http://www.stina.hr/> (Pristupljeno 28.05.2018)
- 56/ Šlezak, H., „Uloga Roma u demografskim resursima Međimurske županije“, *Sociology and Space*, 51/1, 2013., str. 21–43.
- 57/ Šlezak, H., *Demografska i sociokulturna obilježja romske populacije u Međimurju*, Geografski odsjek Prirodoslovno – matematičkog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: magistarski rad, 2010.
- 58/ Šlezak, H., Šakaja L., „Prostorni aspekti socijalne distance prema Romima“, *Hrvatski geografski glasnik*, 74/1, 2012., str. 91 – 109.
- 59/ Štambuk, M., *Kako žive hrvatski Romi*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2005.
- 60/ Šučur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., Babić, Z., *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*, Ured UNICEF.a Za Hrvatsku, 2015.

- 61/ UNDP, *Faces of poverty, faces of hope: vulnerability profiles for Decade of Roma inclusion countries*, Bratislava, UNDP, 2005., https://issuu.com/undp_in_europe_cis/docs/faces_of_poverty_faces_of_hope (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 62/ UNDP, World Bank, European Commission, *Roma Survey: Croatia*, 2011., <http://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/ourwork/sustainable-development/development-planning-and-inclusive-sustainable-growth/roma-in-central-and-southeast-europe/roma-data.html> (Pristupljeno 21. 5. 2018.)
- 63/ UNDP-HR, *Atlas romskih naselja Međimurske županije*, 2014., <http://www.atlas-romskihnaselja.hr/UNDP-HR-ATLAS-ROMA-MEDJIMURJE-2014.pdf> (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 64/ Ured pučke pravobraniteljice (ur.), *Istraživanje o stavovima i razini svijesti o diskriminaciji i pojavnim oblicima diskriminacije 2016.*, Pučki pravobranitelj i Centar za mirovne studije, 2016., <http://ombudsman.hr/attachments/article/1147/Istra%C5%BEivanje%20-%20diskriminacija%202016.pdf> (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 65/ Ured pučke pravobraniteljice, *Izvešće pučke pravobraniteljice za 2017. godinu*, 2018., <http://ombudsman.hr/hr/izvjesca-2017/izvjesce-pp-2017/send/82-izvjesca-2017/1126-izvjesce-pucke-pravobraniteljice-za-2017-godinu> (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 66/ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, *Akcijski plan desetljeća za uključivanje Roma 2005-2015*, Zagreb, Vlada Republike Hrvatske, 2005.
- 67/ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, *Izvešće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013–2015., za 2013. Godinu*, Zagreb, 2014.
- 68/ Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH, *Izvešće o provedbi Akcijskog plana za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje 2013–2015., za 2014. godinu*, Zagreb, 2015., <https://vlada.gov.hr/UserDocImages/Sjednice/2015/244-%20sjednica%20Vlade/244-%20-%202013.pdf> (Pristupljeno 23.5. 2018.)
- 69/ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalna strategija za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2020. godine*, Zagreb, studeni 2012. <https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Nacionalna%20strategija%20za%20ukljucivanje%20Roma%20za%20razdoblje%20od%202013.%20-%202020.pdf> (Pristupljeno 27. 5. 2018.)
- 70/ Vlada Republike Hrvatske, *Akcijski plan za provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma, za razdoblje od 2013. do 2015. godine*, Zagreb, travanj 2013., https://pravamanjina.gov.hr/UserDocImages/arhiva/Akcijski_plan_za_provedbu_NSUR_za_razdoblje%202013-2015.pdf (Pristupljeno 23.5.2018.)
- 71/ Vlada Republike Hrvatske, *Nacionalni program za Rome*, Zagreb, 2003., <https://vlada.gov.hr/UserDocImages//Sjednice/Arhiva//69.%20-%202013.pdf> (pristupljeno 23.5.2018.)
- 72/ Vlada Republike Hrvatske, *Zajednički Memorandum o socijalnom uključivanju*, 2007., <http://www.mrms.hr/wp-content/uploads/2012/11/jim.pdf> (Pristupljeno 22. 5. 2018.)
- 73/ Zavod za javno zdravstvo Dubrovačko neretvanske županije, *Procijepljenost*, <http://www.zzjzdnz.hr/hr/kampanje/zastitimo-nasu-djecu/1104> (Pristupljeno 22. 5. 2018.)

IZ RECENCIJE DR. SC. OLJE DRUŽIĆ LJUBOTINA, IZV. PROF.:

„...Publikacija „Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka“ predstavlja važan doprinos za daljnje usmjeravanje različitih politika koje se odnose na pripadnike romske nacionalne manjine, jer je stvaranjem baznih podataka omogućeno daljnje jasno i operativno djelovanje u okviru prioriternih područja djelovanja u kontekstu provođenja Nacionalne strategije za uključivanje Roma na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini. Jednako tako, ova publikacija značajno pridonosi razumijevanju različitih aspekata položaja romske nacionalne manjine i sa znanstveno-istraživačkog aspekta. Radi se o složenom istraživanju koje je u potpunosti koncipirano na znanstvenim osnovama, vrlo studiozno i detaljno osmišljeno i razrađeno, vodeći računa o svim važnim aspektima koje treba imati jedno sveobuhvatno reprezentativno znanstveno istraživanje.

Ovo istraživanje s jedne strane potvrđuje dosadašnje spoznaje o ključnim aspektima položaja i uključenosti pripadnika romske nacionalne manjine u društvo, ali s druge strane znatno proširuje dijapazon spoznaja o njihovom položaju novim podacima i pristupima. U istraživanju se kombinira kvantitativni i kvalitativni pristup odnosno objektivna i subjektivna perspektiva, što značajno produbljuje i proširuje sliku o položaju Roma u Hrvatskoj. Iznimno važan aspekt ovog istraživanja je s participatornog aspekta bila značajna uključenost predstavnika romske nacionalne manjine u svim dimenzijama projekta, pri čemu su obnašali različite istraživačke uloge ovisno o specifičnosti pojedinog aspekta istraživanja, pri čemu su imali aktivnu ulogu u svjedočenju i razumijevanju položaja romske nacionalne manjine u Hrvatskoj.

Uz to što ova publikacija ima značaj s aspekta donošenja učinkovitih politika u odnosu na romsku populaciju, kao i znanstvenu relevantnost, ona može biti korisna i stručnjacima koji su svakodnevno u kontaktu s pripadnicima romske nacionalne manjine. Naime, publikacija završava nizom preporuka i zaključaka u različitim područjima života te sugerira da je znanstvene spoznaje nužno pretočiti u konkretne mjere i politike, što je bila i intencija ove studije.

U konačnici, socijalni problemi, u koje se ubraja i nepovoljan položaj romske nacionalne manjine, nužno traže od nositelja i kreatora odluka i mjera da nešto poduzmu. Ova publikacija je vrlo dragocjen vodič za donositelje politika koja jasno pokazuje put prema učinkovitim mjerama koje je nužno poduzeti kako bi se unaprijedio položaj romske nacionalne manjine u Hrvatskoj...“

EUROPSKA UNIJA

VLADA REPUBLIKE HRVATSKE
Ured za ljudska prava i prava
nacionalnih manjina

CENTAR ZA Ljudske STUDIJE

IPA 2012

Ispunjanje preduvjeta za integraciju Roma na lokalnoj /regionaloj razini i nacionalnoj razini. Ovaj projekt financira Europska unija i sufinancira Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske.